

50867

ad

ad 50867

ÚJ MAGYAR MUSEUM

ÖTÖDIK KÖTET

KASSA

1944 ESZTENDŐBEN

1944

III. ÉVFOLYAM
UJ MAGYAR

SZEPTEMBER

V. KÖTET

MUSEUM

I. (IX.) FÜZET

A KAZINCZY TÁRSASÁG
TUDOMÁNYOS, IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI SZEMLÉJE

MEGJELENIK EVENTE KÉT KÖTETBEN, NÉGY FÜZETBEN AZ ÉRSEKÚJVÁRI, KOMÁROMI, IPOLYSÁGI, LEVAI, LOSONCI, RIMASZOMBATI, ROZSNYÓI, MISKOLCI, SALGOTARJANI, EGRI, SÁROSPATAKI, SÁTORALJAUJHELYI, UNGVÁRI, BEREKSZASZI, MUNKACSI, HUSZTI ÉS MÁRAMAROSSZIGETI IRODALMI, TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI EGYESÜLETEK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉVEL.

A SZERKESZTÉSÉRT ÉS KIADÁSÉRT FELEL:

Dr. PAUKA TIBOR

SZERKESZTI

Dr. SZIKLAY LÁSZLÓ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

vitéz UJVÁRY LAJOS

Dr. AGOSTON JÜLIÁN

Dr. AROKSZALLÁSSY ZOLTÁN

Dr. BALINT IMRE

Dr. BELLYEI LÁSZLÓ

Dr. BUCZKO EMIL

CSAPÓ JENŐ

DARKÓ ISTVÁN

ERDÉLYI BÉLA

FORGÁCH GEZA

Dr. HARSÁNYI ISTVÁN

HEGYI JÓZSEF

Dr. JANTSKY BÉLA

Dr. KÁLMÁN BÉLA

KOLTAY IMRE

Dr. LUKÁCS DEZSŐ

Dr. LUKÁCH JÓZSEF

Dr. MIHALIK SÁNDOR

Dr. MOLNÁR PÁL

NEHÉZ FERENC

NYÍRESI-TICHY KÁLMÁN

OLAH JÓZSEF

RÁCZ PÁL

SEMETKAY JÓZSEF

Dr. SÍPOS LAJOS

SCHUBERT TÓDOR

Dr. SZÉNÁSSY BARNA

SZILÁGYI KÁROLY

SZÓKE BÉLA

VARGA IMRE

Kéziratokat, előfizetéseket, érdeklődéseket a főszerkesztő címére: Kassa, Mátyás király-körút 3. sz. alá kell küldeni. Telefon: 34—36. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Előfizetési ár: egy évre 20.— P, a Kazinczy Társaság és a felvidéki testvéregyesületek tagjainak 16.— P. Egy-egy füzet bolti ára 10.— P.

A címlap a Magyar Museum 1788. és 1789-i első kötetének fedőlapja után készült.

A kép deatéri Borbás Vincét ábrázolja.

Miniszterelnökségi engedély száma: 11.680/III. b.—1944.

Készült a Wiko nyomdai és litográfiai műintézetnél. Kassa, Luther-utca 19. sz.

UJ MAGYAR MUSEUM

E szám, melyet változatlan hűséggel és szeretettel teszünk le olvasóink asztalára, a harmadik évfolyamot indítja el. Munkánk, melyet a háborús viszonyok egyre csak nehezítenek, immár a harmadik évébe lép. S ha az elmúlt két esztendő alatt sok minden meg is változott körülöttünk, a mi célkitűzésünk: ébrentartani és megerősíteni Felsőmagyarország magyar kultúráját, változatlanul ugyanaz. Minden rendelkezésünkre álló erőnket arra használjuk fel, hogy ezt a munkát töretlenül folytathassuk és ápoljuk végvári helyzetünkben a magyar szellemet.

Bizonyára nem kelt meglepetést, hogy az élénk tornyosuló nehézségeket csak úgy tudjuk legyőzni, hogy előfizetési díjunkat ismét kénytelenek vagyunk mérsekelten fölemelni.

Az Uj Magyar Museum új előfizetési ára

egy évre 20 — P, a Kazinczy Társaság és a felvidéki testvéregyesületek tagjainak 16 — P.

Talán említenünk sem kell, hogy ezt az emelést ismét csak a kényszerűség és nem üzleti szempontok diktálják. Viszont a múlt év szeptemberétől tapasztalható áremelkedések nagyon is indokolják ezt a lépésünket: — még így, a felemelt előfizetési díjjal is az Uj Magyar Museum az ország egyik legolcsóbb folyórata, hiszen négy vaskos kötetet, változatlanul 40 ív terjedelemben, sehol sem lehet 20 pengős áron kapni. Éppen ezért reméljük, hogy olvasóink is változatlan kitartással és hűséggel maradnak meg mellettünk.

Ha ezt a számot október 20-ig nem kapjuk vissza, az új díj mindenképpen esedékessé válik.

EGYESÜLT FELSZŐMAGYARORSZÁGI HITELBANK ÉS KASSAI TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

(ÉRDEKKÖZÖSSÉGBEN
A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANKKAL)

KÖZPONT:

KASSA, Kossuth Lajos-utca 2 - Telefon: 20-75, 20-76, 20-77

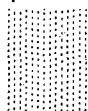
VÁLTÓÜZLET:

KASSA, Fő-utca 36 - 32-52, 32-53

FIÓKOK:

BEREGSZÁSZ, LOSONC, MUNKÁCS, ROZSNYÓ, UNGVÁR

Kassai
Papíripar

Papírkülönlegességek
gyára

MENZEL K. C.

pozsonyi fedéllemez-,
facement-,
aszfalt- és
szigetelő-lemez fiókgyára

Kassa, Vágóhíd-utca 8

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

BENKÓCZY GYÖRGY, gimnáziumi tanár, Mezőkövesd.

DANKÓ ISTVÁN, kereskedelmi főiskolai tanársegéd, Újvidék.

SEMETKAYNÉ SCHWANDA MAGDA, középisk. tanárnő, a Kazinczy
Társaság tagja, Kassa.

VOLLAY ISTVÁN, jegyző, Nagybégány.

Többi munkatársunkat l. előző számainkban.

EGYETEMI KÖNYVTÁR
Budapest
Átengedett fölös példány

50867

ad

ÚJ MAGYAR
MUSEUM

V. KÖTET
I. (IX.) FÜZET

NYOMTA:
„WIKO” KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET, KASSA.

RÓZSÁK KÖZT JÁR A VENDEG

Zümmögve zeng a nyár,
érlel, cséplésre gondol.
— De szépség, álmom, emlék
csábít, szökjünk a gondból:
rózsák közt jár a vendég.

Zajongva zúg a gyár,
munkája józan, hasznos.
Mellette szép növendék
díszfák alatt magasztos
rózsák közt jár a vendég.

Ráér. Rajongva jár.
Mereng. Bimbót szagolgat.
Karjai átölelnék
a parkozott hegyoldalt.
Rózsák közt jár a vendég.

Csendes. Semmit se vár.
Örül a kertnek. Boldog.
Legszebbek voltak mindég
a fölösleges dolgok.
Rózsák közt jár a vendég.

Nem volna semmi kár
a Földön, hogyha lepke
nem lenne — s lám a nemlét
vulkánján bajt feledve
pillangót űz a vendég.

S be kár, hogy árva már
a park mélyén az őz-lak:
mesésítette csendjét,
(amíg megvolt), az őzbak.
Rózsák közt jár a vendég.

S ha életem lejár,
kár lesz, mert csöppnyi részben
óráim szépítették
a Földet: füttyürészttem,
mint rózsák közti vendég!

MÉCS LÁSZLO

A B Í B O R S Z Í N Ű V Á R O S

KEZDETEN VOLT A KÖD, azután kibukkant belőle anyám és apám, a ház és az udvar. A ház már a második volt, amelyben élni és látni kezdtem, képéből csak az a keramitos kapubejárat él ma is bennem merev keménységével, melyen végigvágódva bevertem a fejem, amikor a frontról hazajövő apámnak a szürke, vasrácsos ablakú kaput akartam kinyitni. Később az utcán látom magam, hurcolkodtunk két házzal lejjebb. Tornyok, háztetők táncoltak előttem, míg kezemből egyensúlyozva a rámbízott cserepes muskátlit, megtettem a harminc méteres távolságot a két kapu között. Az új otthon alacsony, földszintes épületének komor, sötét ablakaiban visszatükröződő hatalmas fák, a télikertre nyíló szalón, melynek ajtajában egy jószágigazgató lőtte agyon magát, a kocsiszín és az istálló rengeteg ottfedezett lóimja, az ismeretlen kalandra csábító padlás elmosta az utca friss, derűsen vidám benyomását, mégis akkor tárult először a város s azóta is, időben visszafelé, szépségében, történetiségében mélyebben, ma is egyre tárul.

Látással és értelemmel csak később érzékeltem Eger kövekbe épített történelmi közösségét. A háttér a Civitas Carolina lejtőjéről, abból a városrészről, ahol laktunk s ahol legnagyobb püspöke új lakónegyedet szabott ki, hogy letelepítse székhelye építésén dolgozó iparosait, mestereit és művészeit, laposan terül szét az aranyló rozsdabarna őszben, halvány fényben derengve a völgyből felnyúló tornyok bágyadt szürkéjét s a tetők tompa pirosát. Házunk előtt nyúlt el a gyermekszemnek roppant vásártér, itt vonult el szégyenszemre észak felé a vörös hadsereg szálnalmas maradványa rozszant ágyúival, otthagya szemetes emlékeit s a megkönnyebbülést a polgárok lelkében. Pár napra rá már a románok verték fel tanyájukat a téren, a környék gyermekhada boldogan vetette magát az érthetetlen hangok s a rablott holmik kusza összevisszaságába. Szénát vittem haza a nyúlaimnak, de az utcákon alig mutatkozott felnőtt s apám éjtszakába nyúlva beszélgetett egy beszállásolt hadnaggal az ebédlőben, ahova nem volt szabad bemenni. Aztán egy esős este vad nótát sodort be a szobába a szél s a cseléd lányok viháncolva rohantak a kapualjakba. A sötét úttesten messze freccsent a sár a bakancsok alatt s a barbár induló vadul szorította össze a szívemet. Elmentek ők is s egyedül maradt a város, zsebredugta félelmét s hozzálátott a takarításhoz.

Proletárdiktatúrás, megfelelt eredményű bizonyítványommal iratkozni indultam harmadik elemibe. A téren rőt máglya égett a törvényszék előtt, kommunista könyvek és röpiratok pernyéjét ragadta magasba a melegtől rezgő levegő. Tavaszra eltűnt a kiégett fű fekete foltja, tábori oltárt ácsoltak s szabadtéri misén esküdtek fel a honvédek a nemzeti hadseregbe. Az ólmos háborús évek után először ragyo-

gott fel az egyenruhák aranya, a sisakok ezüstje s a főpapi ruhák bíbora.

Mindez történelem volt, de összefüggéstelen, érthetetlen képsorozat, napi események gyermekészhez eljutott tüneménye. Fogalmak, szavak hányódtak előttünk a nagyok beszédjéből, inkább csak szüleink szemének aggódásából, vagy csillogásából csendesedtünk el, vagy ébredt fel a kedvünk. Nem volt szén s alig égett a villany, a város kövei mozdulatlanul itták magukba az emberi történet, feljegyezték az újat a régi mellé s berakták a múlt irattárába, hullatták vakolatukat, álmosan ásítottak ősszel s vidáman nyújtóztak tavasszal. Mindennapi életünk hintája csak lassan lendült fel a béke magasságába.

A liceumban a földszinten volt a belvárosi elemi iskola. Főként úri gyerekek jártak ide s az osztálytársak között itt éreztem először azt a megmagyarázhatatlan idegenkedést, minek később osztálykülönbség lett a neve. Az udvaron kusza össze-visszaságban nővő s a fényért öldöklő harcot vívó bokrok és fák zárták el a hatalmas barokk épület harmónikus belső négyszögét. A folyosók sötétek voltak, négyszögletes hatalmas kockakövei sárosszürkék. A sarokban nyomda zakatolt s ha sikerült a titokzatos világba besurrannunk, boldogan csenstünk el néhány ólombetűt. A folyosók oldalában apró ajtók vezettek a termek mázas, rokokó cserépkályháinak fűtőnyílásához. Ezek a lombfűzeres, rézlábakon álló hatalmas kályhák fűtötték a mi osztályainkat is, díszes cikornyáik ontották a meleget, tetejüket korsó díszítette. Akkor már romladozófélben voltak s tanítónk, aki ijesztő krampuszként ugrált a számológép vörös és kék golyói mögött, szilvalekvárt hozatott velünk s ezzel tapasztottuk a nyílásokat, melyeken át kellemetlenül szivárgott a kékesszínű füst. A füstszag ma is felidézi az elemi iskola képzetét, bele volt ivódva a falakba, mert a félváros itt füstöltette sonkáját és kolbászát. Megszokott kép volt a fűtőnyílásokon kibúvó szolga, amint a vállára akasztott rúdon oldalasokat s más tagokat egyensúlyozva végigimbolygott a sötét folyosón, amikor a délutáni tanításról hazamenetelre sorakoztunk. Az első emeleten már más volt a levegő, itt a mész ünnepi fehér színe, nemes ártatlanságú pompája, a napsütés derűje s a boltívek előkelő hűvössége trónolt a fényben villogó sárgaeres kőlapok fölött. A hierarchikus sorrendnek megfelelően itt már tanítóképző volt, kápolna és könyvtár, a főtraktuson a díszterem. Kracker „Tridenti zsinat” és Sigris „A négy egyetemi kar” című mennyezetfreskóit még nem értettük, csak a színek kavargását bámultuk meg fölfelé meredező, hátraszegett fejjel, de Maulbertsch „Mennyországa” magasba ragadta képzeletünket. A második emeleten jogászok és suhogóruhás kispapok képviselték az alapító püspök álmát, a négyfakultású egyetemi kart. Följebb már csak a csillagvizsgáló volt, hova feljuttatott néha a ritka véletlen s ahol a kupolát körülfutó párkányzatról s benn a kupola belsejében rejtőző periszkóp alatt levő kerek asztalon végig lehetett csodálni a város körképét, utcáin, terein a hangyaként nyüzsgő vasárnapi tömeget.

A liceumból a régi jezsuita gimnáziumba kerültem át. Elszakadtam apámtól, akivel eddig kézenfogva mentünk reggelente iskolába

s megszabadultam a szurkolástól, hogy érdeklődik tanulmányaim felől, s végül tanítómától is, akire fájo gyerekszívvvel nehezteltem. Év végén beosztotta, ki melyik tárgyból felel majd a vizsgán. Rám a történelem jutott. Rajongtam Mátyás királyért, felálltam és jelentkeztem, hogy róla szeretnék felelni. Megvádolt az osztály előtt — még a kérdést is előre akarom tudni! A vizsgán dacosan feleltem Győr megyéről s az igazságtalanság keserősége sokáig lobogott a lelkemben.

Új, szabadabb élet kezdődött az elsős kisdiaáknak, az új környezetben jó tanuló lettem. Csattogó lépéssel rohantunk le a csámpás Kacsaparton s a lépcsőkön ugrálva lötyögtettük a gyomrunkban a tejet, míg a Fő-utcaról elő nem bukkant az új iskola oromzatos homlokzata, fülkében álló szentjeivel. Mindez csak kő volt, formák és alakok változásában öltözött merev sárga tömb, mindennap feltűnő és elmaradó látvány. Az iskola belegyepesedett szabatos anyagába, a földrajzkönyv a földrajztudomány elméleti alapvetésével kezdődött és semmi sem lelkesítette át a száraz tant. A mai gyermek otthona alaprajzának megszerkesztésével indul felfedező útra, hogy folyton táguló körben ismerje meg a világot s a történelemstudium is rövid vágtaiban juthat el a kőkorszakig, hogy visszafelé lassan haladó gyaloglással jusson el a mához. Múlt idők elképesztő élménytömegét kínálta pedig egy bandukoló séta során a város s ma is előttem áll a rövidnadrágos fiúk kóza csapata, amint az egyik szőlődomb útlevegésében szabadon meredező réteges palák lemezei közül a legszebb növényi és állati kővületeket bányásztuk ki, páfránylevelet és halgerincet, a közeli hegy meszes oldalán pedig milliónyi iszapba ivódott csigát. Amit a közömbös iskola nem adott meg, pótolta a gyermeklélek romantikus elvagyódása a titokzatos, a rejtelmes felé. Így születtek a mondák és helyi legendák, melyek suttogva fészkeltek be magukat képzeletünkbe s azt mesélték, hogy a líceum helyén hajdan mocsár volt, az egész hatalmas épülettömb alapjait földbevert vörösfenyő szálfákra fektették le s azok ott a mélyben megkövesedtek, a Vármegyeház páratlan szépségű, vasindákból és levelekből összefonódó rokokó kapuit pedig egy rabságban sánylódo cigánykovács készítette. Nyolc év során nem jutottunk el a lépten-nyomon kőből kivirágzó műemlékek vázlatos ismeretéig sem s a helyi multat csak autodidakta ösztönünk igyekezett kissé kifürkészni. Maga a polgárság, ez az iparosból, kereskedőből, de főként hivatalnokból összevakolódott konglomerátum, úgy élt itt, mint a százlábúak a rőt avar alatt, át- meg átjárták a belvárost, de nem tudták, hogy erdő, fény, levegő, napsütés és szépség van felettük. A helyi történetírás, a múlt emlékeinek feltárása, a művészeti emlékek felkutatása és értékelése csak ekkor indult meg néhány lelkes tanártudós kezén, ekkor született meg a Gárdonyi Társaság, a gombamódra kinövő postaépület s a pénzügyi palota, a polgári iskola, a süketnémák intézete, a Korona-szálló sárga barokk köntöst öltött, hogy belesimuljon az utcák hangulatába s az értékére ébredő város külön bizottságot küldött ki, melynek apám is tagja volt, hogy az utcaneveket a tudatlanság ráarakódott porától megtisztítsa s visszaállítsa történeti fényébe. Ott járt, kelt, sétált közöttünk Miklós

bácsi,¹ a szürkeszakállú szelíd öreg, aki az élet utolsó éveinek leg-szebb ajándékát kapta — felkutathatta és írásba foglalhatta egy nagy-múltú város művészeti szépségeit.

A Tinódi szerint is „csudaszép” tájat, mely úgy keretezi, mint ékkövet a drága foglalat s éppúgy hozzátartozik, mint Rómához hét dombja, elsőnek fejezte ki a magyar költészet. Alig egy százada még, hogy Petőfi Tiszája a szabadság, Tompa Sajó-völgye a tűrés, Kis-faludy Dunántúlja az úri-nemesi életforma jelképeivé szimbolizálódott magyarságunk szemléletében, míg az egri völgy vidékét, a széles me-zőt, a szép ligetet s erdőt már a XVI. században vitézek sétáló palo-tájává avatta Balassa. Van-e más táj, mely völgyeinek nyíló virág-jaival, bortermő dombjainak hamvas zöldjével s bükkös hegyeinek álomszerű kékségével, csobbanó forrásaival, magaslatainak széttáruló pazar látványával, lesvető helyeivel, vadkanos, bölényes erdőségeivel jobban izleltette volna a középkor kolostori magányából, a várak do-hos és füstös odúiból kirobbanó, vért és testet igenlő renaissance lé-lekkel a földi élet szép valóságát? Nem vad ez a táj s nem szelíd, nem ringat el biztonságával, vagy ijeszt el zordságával, de öntudatra ébreszti a küzdő embert, hogy úrrá legyen szellemi és anyagi világán. A nehéz agyaggal keveredett málló homokkő gazdát kíván magának, hogy az kicsalja belőle vérével és veritékével az áldott termést, de cseresznyefáinak virágzó havával s vörösbort ontó dús, mélykék fürt-jeivel fel is ébreszti benne az alkotó, teremő ösztönt. Nem véletlen, hogy két nagy püspökének, Barkóczynek és Esterháznak életnagy-ságú portréin is a várost övező dombok és hegyek alkotják a hát-teret. Ott magasodik az Eged, a Bükk végső nyúlványa. Két évszázad-dal ezelőtt még remetekápolna állott a tetején, búcsújárárhely volt, de barangoló diákkirándulásainkon már nyomát is hiába kerestük a szentélynek. Málló oldalán rőt vörösbe öltözteti az őszi nap a cser-jék fáradt levélzetét, melyek bevilágítják, mint a csúcsán gyűló haj-dani örömtűzek, a bíborszínű várost.

Püspökségének története összeforrott államéletünkkel. Gyepü-elvén keletkezik s valóságos kis birodalom az országban, végei le-nyúltak egész a déli egyházmegyéig. Székében Catapran, Szent Ist-ván bizalmasa ül először, utódai között vértanútól a diplomatáig min-denféle egyéniség akadt, de mind egyéniség. Formálta őket a város és a táj, alakították és építették a tájat és a várost. Vezetői a királyi kancelláriának, ők fogalmazzák az Aranybullát s kiindulópontjai an-nak a szellemi magatartásnak, melyből a magyar humanizmus moz-galmi keletkeztek. Majd mindegyikük főnemes, már V. István korá-ban régi szokás, hogy csak nemesi származású ujjra húzható fel az egri pásztorgyűrű. Harcias főpapok, kiknek egyformán illik pásztor-bot és kard, süveg és harci sisak. Láttak vendégül királyt palotájuk-ban s temettek királyt kriptájukba. Imre nyugodott itt s erről ma is tud a nép, kár, hogy iskolakönyvekből s nem élő hagyomány útján. Mindaz, amit a ragyogó középkor, a humanista világ a városban alko-tott, majdnem teljesen porráomlott az időben, még a helyneveket is elsodorta a köztudatból a kilencvenegy évig tartó török uralom.

¹ Szmeccsányi Miklós, műtörténész.

Ó, diákéveink mord Jumurdsákja, leleményes Gergőjel micsoda aranykincssel ragyogtattátok be képzeletünket, akik ott lehettünk harcaitok várfokán, gondtalanul szaladozva a szédítő mélységek felé. Az, aki létetek csillagát az égre tűzte, alig néhány méterre feküdt tőlünk a föld alatt, a Bebek-bástya ölében. Emlékszem a téli délutánra, mikor apám hazahozta első kötetét. A Gárdonyi név ismeretlen volt a kisdiáknak, de amikor túljutott a preparálás borzalmain és a mértani rajzon, eltűnt előle este a világ és másnap is a figyelem az iskolában. Ma sem tudnék írót mondani, aki színes képzeletvilágával annyira lenyűgözött volna, mint az egri remete. Lebéklyózta fantáziánkat. Az író után csak a gyermek tudja mélyen újraélni a művet, s amit ő nem mondott el, továbbbszíneztük azt álmainkban s áttanszponáltuk játékainkba. A kaland didergős izgalma éppúgy lúdbőrzött a hátunkon, amikor Cecey Évának és a diáknak földalatti barangolását olvastuk, mint amidőn részben összegyűjtött zsebpénzünkéből vett, részben az otthoni borospincéből elcsent gyertyákkal és szurkos fáklyákkal behatoltunk az akkor még feltáratlan kazamaták rejtélyes sötétségébe. Legendák keringtek az iskolában ottvesző, vagy csak nagy ügyvelbajjal kijutott suhancokról, akik már jártak ott s hasoncsúszva haladtak a földalatti tócsákon keresztül az omladékok között. Egyenesen a város széléig akartunk elhatolni, ahonnan delinek öltözve Vicuska is jött valamikor, hogy felkeresse katonáskodó urát. Kardot, vagy ékkövekkel kirakott jatagánt, szakállas puskát, vagy más löfegyvert szeretnénk volna találni, ez volt az expedíció célja, s az is, hogy fellebbentsük a fátylat a mendemondákról, melyeken nem tudtunk eligazodni. Ennivalóval felszerelve szálltunk le a sötét üregbe s visszagondoltunk anyánk intó szavára, akitől leckekeздеzés ürügye alatt szöktünk meg szombat délután. Már akkor átéltek az idő és a tér relativitásának fogalmát, óráknak tűnt és kilométereknek látszott az alig százméteres folyosó, mely üres és kopár volt, míg végül egy omladék el nem zárta további útját. Csákánnyal és lapáttal láttunk hozzá az akadály eltávolításához, vékony izmaink azonban csakhamar elcsüggedtek. Kidolgoztuk még ott lenni a mélyben a további munkatervet, megettük az uzsonnát s elégettünk minden fáklyát. Fent örömmel és megkönnyebbüléssel köszöntöttük a napsütést s a kalandot nem ismételtük meg többé. Néma hallgatást fogadtunk hallgatógon a valóságról s kisebb iskolatársaink előtt továbbfolytattuk a legendákat, a kiszínezett mesét. A huszas évek közepéig talán minden egri diák végigcsinálta ugyanígy ezt a kalandot, míg a romantikának véget nem vetett a vár tudományos feltárása. De addig szabad játszótér és nyugalmas magány volt kiszélesedő lőréseivel, cserjével benőtt omladékos falaival, füves kálváriadombjával, melyhez kopott keresztút vezet. Mintha óriás ejtette volna le, jóformán a város közepére, játékszerűl a gyermekeknek és sétahelyül a szerelmes pároknak. Csak egy részét foglalta el a honvédségi laktanya, mely udvarán egy XV. századbeli gótikus folyosót őriz, a többi szabad tér volt s a Sánc nevű lakónegyed felé eső részén, hol alacsonyok és meghághatóak voltak a falak, mert a vár testébe itt mélyen belevágott a civilizáció, hogy utat csináljon a vasútnak, ádáz ostromok folytak. De akármily vadul tombolt is a csata, ösztönösen ügylet a diákhad, hogy ne sértse meg a

történelmi kegyeletet. Sokáig őriztem otthon egy kődarabot, melyre ráfogtuk az átszellemült beszélgetések során, hogy az ostromlottak vére áztatta. Szentnek tekintettük a helyet s akárhogy belemérültünk is játékos képzelgéseinkbe, sohasem profanizáltuk az időrágta vén falakat.

Az a rövidnadrágos fiú, ki öntudatlan élete legszebb óráit töltötte itt, évekkel később talicskával kubikolta a földet, eltakarította a követ a valamikor oly szorongással lapátolt omladékos kazamatából s végre feltárult előtte az annyiszor megálmódott földalatti út. Lelkes diákok hada dolgozott az ásatásoknál tanárai vezetése mellett. Törött cseréppipák, megszuvasodott marhacsontok tömege fordult ki a számszám alól. Nem találtunk mást, de régi vágyainkért kárpótoltak a lassan előbukkanó középkori székesegyház falainak faragott oszlopkövei. Szemléletünkben is átalakult már ekkor a vár, mohos falai közül a költő szerelmes epedése sirt ki Losonczy Anna után s visszhangzott a lelkünkben. Kőszívűnek láttuk ezt az asszonyt, mert nem lágyította meg sem a humanista bókvers, sem az erdőkön visszhangzó, echós panasz, a kedves „Annám” hangjai. Csak később éltem meg ennek a szerelemnek kiábrándító valóságát, pelyhező érzéseimnek mégis a nyalka egri hadnagy esengése marad örök szimbóluma.

A végvári élet hányódásai után következő s majd száz évig tartó török világ Keletnek csak egy emlékét hagyta ott a vár tövében, a felállított ceruzaként égbenyúló minaretet. Mily sokszor véltük hallani alkonyati órákon a müezzin elnyúló kiáltását s hogy szerettünk volna felkapaszkodni csak egyszer is csigalépcsőin, hogy játékosan kitérasszunk karunkat Mekka felé. Alatta faragott kökeretes, vasrácsos ablakú, pusztulásnak indult ódon barokk házak húzódnak meg, mint a kezdődő nagyvonalú korszak szerény polgári tanúi. Nyolcszáznyolcvan, felerészben lakatlan faházat hagyott itt a török s a beköltöző Telekessy püspök palotájában egy szalmazsák sem akadt, ahová lefeküdhettek volna. A kifosztott romok és szegényes faviskók helyén egy század leforgása alatt mégis új város született, melynek szelleme, erőtlől duzzadó alkotó kedve ma még oly kevésbé ismeretes. A közelmúlt irodalomszemléletének fogyatékos látása bélyegezte ezt a néhány emberöltőt pihenés korának s nagyszerű újjáalakító lendületét beleszorította egy stíluskategória kínai cipőjébe. Átlagos értelmiségünk tudatában a barokk fogalma ma is építészeti formák képzetét s gyönyösi iskolában tanult eposzainak unalmasan terhes és cikornyás irányát idézi fel s nem azt a nagyszerű főúri életformát, melyet Egerben is a fejedelmi abszolutizmusnak nyugatról szélesen áramló levegője s a tervező szemek előtt pompás lehetőségekkel kecsegtető táj ihletett. Grófi ágyból kelt három utolsó püspöke ízlését római tanulóévek nevelték, alkotókedvüket a francia szellemiség divatja, a kis országot kitevő egyházmegye királyi jóvedelme s székhelyüknek minden pazar alkotást kiemelő, szélesen tovaáradó háttere ígézte. S az ígélet továbbhaladt, szállt lefelé a ma is ékszerként ragyogó kanonksor finomművű palotáin, kecses vasrácsain és manzardos tetőin át a jó módú polgárok házaikhoz. Ízlés és művészet napja ragyogott ebben a főpásztori székvárosban, ahol az uralkodó példáját mohón sietett utánogni az udvar is s ha a bőkezű, egyházi közcélokra nemesen ada-

kozó mecénás ráíratta a ferencrendi-kolostor pompás kapuzatára a horátiusi kettős értelmű jelmondatot — *Sic nos vobis* —, a maga palotájának kapujára is rávéste — *Sic nos nobis* — így, ilyen pompával és gazdagsággal építünk magunknak is, hogy széppé és kényelmessé tegyük életünket.

Életformának, stílusnak és divatnak nyugatról való lassú hozzánkhatolása magyarázza csak, hogy a rokokó szellem hamarabb vert itt gyökeret, mint maga a barokk. Barkóczy püspökségét a derűtség, az élet szépségeiben való elmerülés keretezi. A kolostorok historia domusainak egykorú feljegyzései gazdag kíséretű utazásokról és kirándulásokról, káprázatos követfogadásokról mesélnek s a vadregényes tárkányi erdőségben, ahova annyi kirándulás emléke fűz s halastavának partján annyiszor idéztük fel a lamartinei tó hangulatát — ott állt a hegyoldalban a korabeli fejedelmi udvarok nyaraló palotáinak párja a „viszályoktól távoli” *Fuorcontrasti*, völgyben szétterülő francia kertjével, melyet megsíratott az egri szerzetes krónikás, mikor ugyanolyan gyorsan lebontották és széthordták köveit, díszítéseit és bútorzatát, ahogyan mese módjára támadt a vad rengetegben.

A rokokó dics elborult, de a barokk fénynek és nagyvonalúságnak hamarosan oly ragyogása támadt, melyet még sugárzóbban hangsúlyozott a felvilágosodás felhőinek gomolygása. Esterházy lett Eger napkirálya, de püspöksége a szerzetesi szigorúságot eszményíti s a pompát a főúri származásnak tartja fenn. *Fuorcontrasti* lebontásával egy új világ indul el itt, mely a magyar természet józanságához tompítja a barokk túlzást s a játékos rokokó csapongást. Múltban már a teréziánus korszak önmagára néző gondtalan derűje, most a kultúrpolitikus vési kőbe városépítő kemény akaratát. Megállítja az Eger patak sodró árvizét, érzi, hogy jövője méhében rejlő s lassan kibomló alkotásait meg kell védenie a természet csapásai ellen. Völgyzáró bástyafalat húzat az északi városszájelen, melyet egy latin mondatból kiragadott állítmánnyal Pozuéruntnak nevezett az egri nép, mert utcanévben ma is élő „cifra kapuja” fölött Posuerunt me Custodem felírás állt. Művészek, festők, építészek, udvari zenészek, szobrászok, kőfaragók, stuccatorok és kőművesek települnek le a palotája mögötti domb hátán nyilegyenesre kiszabott városrészben, hogy ne alkalmi munkára, hanem egész életre és egész életére rendelkezésre álljanak. Ő ringatja bölcsőjében az iskoláival fellengzően büszkélkedő „magyar Athén” melléknév fogalmát, de legpompásabb alkotásába, a Lyceumba, melyhez foghatót hasonló céllal korában nem emelt magyar akarat, nem költözhetett be a négyfakultású egyetem. A katolikus kultúrgondolattal szembefeszül a felvilágosodott uralkodói akarat, mely gyanakvó szemmel nézte ezt a nagy lendületű tevékenységet, jogkörét megnyírálta, intézményeit megszüntette. De mindez csak az élet külső körülménye volt, mely semmit sem von le a lélek roppant belső értékéből. „A barokk korszak volt az utolsó, mikor egy nagyúr országrészek népének kenyeret, munkát, műveltséget adhatott, — ha akart” — mondja róla szólva Hóman-Szekfű Magyar Története. Kevesen akadtak, akik akartak, de Esterházy az első közöttük. Alatta alakul ki a mai város arculatának javarésze s ha az egri alkotásokhoz hozzászámítjuk majd húsz vidéki templom építését s számtalan romla-

dozó egyház építését, felmérhető egyéniségének kultúrpolitikai súlya, — de az is, hogy a dúlásokból feltápáskodó magyar glóbus mivel gazdagodhatott volna, ha földesuraiban több az európai tapasztalás, látókör és ízlés, országépítő akarat. A történelmi tudat mint „bauherrrt” tartja számon, de ha nemzeti lelkeségünk kibontásában vitt szerepe ma még tisztázatlan is, Péczelinek az ország rendeihez intézett köszönete, akik „a köz dolgok folytatására a Magyar Nyelvet rendelték”, elárulja, hogy élen járt a legégetőbb problémák megoldásában is:

„Musák, pendítsétek háládó hárfátok!
Számkivetésekből visszahívt Hazátok.
Az idegenek már többé nem marnak
Kik kedvetlen nótát húztak a' magyarnak.
Az Egri Püspök volt leg főbb szószóllótok,
Hintsétek Laurussal e' bõlts Appollótok!”

Alatta, az egyházi hierarchia mélyén s a servita kolostor magányában ott él Szaitz Leó, az egri Oroszlán, a német polgárság kontzionátora, izzes, igaz magyar. Erdes és gorombán őszinte írásaiban utóljára izzik a hitviták kíméletlensége, mellyel az aufklärungs phantasták eszméi ellen védelmezte a máriás magyar gondolatot. A rendház tájékába beolvasztott könyvtára, melynek minden egyes kötetébe be van írva szépen vésett betűkkel a szerény szerzetesi tulajdonjog — Ad usum... —, ma a felvilágosodás hazai és külföldi vitairódmánának egyik leggazdagabb ismeretlen lelőhelye. A „széllél bélelt tudós” iskolainspektor Kazinczy, az egyeztető s elveiben még nem alkuvó még őt is meglátogatja, de inkább a rótszakállú ellenfél személyes megismerésének vágya fűti, mint a barátság reménye s hogy eszméiket összehozhatassák a Divinus Hungarismus javára. Könyvet is cserélnek, Kolinovics Chronicon Militaris Ordinis Equitum Templariorum c. 1789-ben, a látogatás évében megjelent művét adja, sajátkezű bejegyzése szerint: „P. Leoni Maria Szajtz pro Encyclopedia Apátzaiana — Franciscus Kazinczy.” Titkos satisfactióval jön el tőle, nem látja többé veszedelmesnek s lenézően megérti, hogy a püspök sem gátolja munkásságát, de műveit nem nyomattatja ki nyomdájában s nem vállal vele elvi közösséget. Ma is rejtély, milyen volt a viszony Esterházy és Szaitz között; aki sok mindent megmondhatott műveiben, amiről a diplomata püspököknek hallgatnia kellett. Mindenesetre kérdés marad, hogyan fizette számláját Patzkónál a szegény egri szerzetes, aki urával s harmadikul még a jozefinista szeminárium elveiben nevelkedett dacos Dayka Gáborral együtt a századvég szellemi életének jellemzően elűtő típusa.

Mindez már férfiélmény, új felvétel a városképről, melyet a történelem és a mulandóság exponált, csendes elmerülés évtizedek óta érintetlen bőrkötésű könyvek lapjaiba, ahonnan már csak a furcsa, fanyar ízű por száll fel az izzó szenvedéllyel vallott elvek kihűlt helyén, miközben, mint egyedül megmaradó örök melódia, beszűrődik koronként a zsolozsma Istenhez szálló éneke a boltívek hűvösébe, — és távol innen, a Hajdúhegy lankáján, apám sírja a Fájdalmas Szűzről nevezett temetőben. A szőke juharfák és a komor fenyők között

a pillangókkal kergetőző csendben lassan szállingózva gyülekezik a család a süppedő hantok alatt, mint a nagyszombati feltámadás allelujás és gyertyafényes hangulata utáni hagyományos vacsorára a nagyszülői házban, mely a piacterről éppúgy húzódott fel a város külsőbb szélére, ahogyan nagyapám vonult vissza a patinás patricius üzletház behúzott vasajtói mögül a városi főszámvevő csendesebb és nyugalmasabb székébe. De az ebédlő nagy tálalójának sötét diófakeretéből még fehéren ragyogott elő az ovális asztal nehéz damasztabrosza s az angol porcellánok, a szikrázó kristálypoharak visszasugározták a régi jólét tűnő fényét. Anyám már a régi német polgárság dekadens korába született bele, akiknek könyvespolcain még ott álltak Goethe és Schiller művei, üzleti útjaikon Bécsbe jártak; de a szabadságharc idején már a magyar ejtés szerint írták nevüket és segédeiket nem ültették többé asztalukhoz. A szorgalmas, józan, hagyománytisztelő életformába csúcspontján kezd belejárszani a megyeszékhely szép és vonzó, de épp oly kártékony úri gentry szemlélete. Dédapám főtéri két üzletében ellepte a kávézsákokat, a cukrok fehér süvegét az utolsó nagy árvíz, felkapaszkodott a fűszeres fiókokig, szennyes levélvel a polcokon álló aranszegélyes porcellánokat nyaldosta s a virágzó gyorskocsivállalatot, mely Gyöngyösön és Hatvanon át kilenc stáción váltott lovakkal vitte Pestre az utast, máról holnapra a múlt szép emlékévé varázsolta a földek csíkjai közé fészkelődő vasút. Mindezzel megbirkózott a szorgalom s a felgyűjtött tőke a háta mögött, de fiai hajszálereibe hidegen számító és fillérekre építgető tisztes kereskedő elvek helyett már a szőlőbirtokos könnyebb és mutatósabb életideálja ivódott bele. Pincézések és kirándulások, vidám szüreti multságok, melyekre teknőszám vitték ki a húst, fényessé varázsolták a kiegészés utáni éveket s az üzlet a vevők helyett a gazdának szállította legfinomabb pesti és bécsi holmiját, fűszereit, cukorkáit és illatos kávéját a nehéz ebédekre. A polgári életforma felváltásának aranyló gondtalanságát aztán egy bevándorolt rovarféleség szakította meg, mely kiirtotta a szőlődombokat s lesodorta az urakat a hintó üléséről. Mire az ellenszert megtalálták s az új telepítések ismét teremni kezdték, már nem tudtak helyükre többé visszatérni s a földtelen gentryvel együtt bemenekültek a hivatalok íróasztalai mögé, hol néha-néha visszaálmodhatták a régi fényt. Hegyhátaikon áthúzódó gabonaföldek ma is mutatják a filoxera nyomát a szőlők között, ahol a kétségbeesett gazda kivágatta a tőkétet s felszántotta a a borozdákat. Eltűnt s talán csak könyvekben él a bikavér, ez a fanyar, erős fekete bor, melyről azt állítják, hogy csak a régi szőlők tudták megteremni s a régi birtokosok magukkal vitték készítésének titkát is, aminthogy eltűnt s mutatóba is csak egyetlen maradt a német és rác keverékű, kemény nyakú iparos és kereskedő polgárságból. Fiaik elszíntelenedtek, szégyellték a szerszámot és a vizes nyolcast s az apáknak is jobban tetszett az iskola latin műveltsége, az íróasztal, az orvosi táská és a mérnöki vonalzó. A régi életből mi más maradt, mint a szőlő imádata, melyről kesernyész gúnyosan azt tartják, hogy vagy kanonoknak való, akinek pénze van, hogy dolgoztassa, vagy parasztnak, aki maga munkálja; mégis ragaszkodnak hozzá múltba való makacs visszasóhajtással, hiszen az életformaváltás nem

törölte ki a lelkekből a polgári erényeket s üres lenne a tisztviselői, vagy más értelmiségi hivatás, ha nem kínálkoznék valami mód és alkalom a függetlén magángazdálkodásra a hivatali szoba teendői mellett. Az időjárás és a termés gondja, a távolból fonódó, gombolyodó és útvesztővé váló rokon szálak, nemzedékről-nemzedékre öröklődő bútordarabok sajátos ízű kasztba tömörítik a tősgyökeres családok utódait a sokféleképen árnyalt, vándorló hivatalnokréteg mellett.

A belváros szélén hosszú hóstyák terpeszkednek, laposan terülnek szét a patak mentén, vagy hosszan nyújtóznak a dombok hátán. A házak kapuja mögött, melynek felső tagozatán jobbra és balra két felkelő nap szórja szét fából faragott sugarait, roppant zöldséges kertek húzódnak. A szerencsét próbáló bolgár kertész csak tengődik Egerben s rövidesen odábbáll. Végvári magyar, tempós keleti török és forróvérű rác keveréke itt a cikra lakosság, zárt kasztban él s nem házasodik a környező falvak népével; mulatozása régebben nem igen esett meg szurkálás nélkül s ha a rendőrök meg is motozták az ivóba lépő legényeket, hogy késüket elvegyék, vittek be helyettük a lányok szoknyaik között. Borongós farsangi reggeleken sokszor hallgattuk sápadtan a hervadtra letáncolt álmos cseléd lány konyhából beszűrődő meséjét, hogy a Verőszalában, vagy a Maklári hóstyán megbicskáltak az éjjel egy legényt. A borral tüzelt zabolátlan szilajságot lassan mégis sikerült megfékezni, de a családi kártyapartin sokszor későre maradó tántok csak kísérettel mertek hazamenni. A hétköznapiak azonban józanok és komolyak, tele fáradhatatlan munkával a szőlőhegyeken és a patakpartok zöldséges földjein, mert konok és kemény itt a talaj s nem adja oly könnyen magát, mint a lágyan szétomló alföldi homok, messze kígyóznak az agyagos földutak a dombok hullámvasútján a határba igyekvő munkás előtt, de a koratavas ropegős cseresznyéjétől az aranyló ős rozsdabarnával foltozott csemege-szőlőjéig dús felvonulást tart itt Pomona minden évben, belerejti mézlevű ajándékát a művészettel tetéztetett puttonokba, puttonos asszonyok karavánja siet haza esténként a hegyről és torlódik, zszibong a hajnali gyümölcs piacon. Vasárnapra megcsitul a munka láza, méltóságos vonulással jönnek a lányok a nagytemplomi nagymisérről, barna varkocsukban zizeg a hullámokat játszó selyemszalag, ringatóznak a százrétű szoknyák, síma színekben tüzelnek a blúzok, vagy komor feketén a téli plüsskabátok. Ruhájukon nincs ott a népviseletek tarkasága, sokféle hímzése és virága, az asszonyok arcát nemes egyszerűséggel keretezi a kendő alól sötét síma ívben a halántékra hajló, középen választott haj szegélye s a múlt század mélyre leszállott biedermeier hajviseletének divatját idézi. Szent István napján szénfeketébe öltöznek a lányok, mindenszentekre meg az asszonyok, merev etikettszerűséggel tartva fönn egy rég elmerült, tudatukban értelmét veszített szokást. Egyirányban tartanak hazafelé a távoli hóstyákra, halad a menet, mint lassan hömpölygő folyó, két partját a járdán menő legények raja szegi be, a levegő megtelik beszédük zárt e hangjaival, az arcokról s a karokról melegen süt a barna szín. Nyomukban megürül a Fő-utca s csak tizenkettő után önti el ismét a szagos misékről tóduló úri áradat divatbemutatója.

A Lyceum és a székesegyház közti tér ölében ritka alkalommal

most is harsog a katonazene, vagy a leventék fúvósa, színesebben hullámzik a vasárnapi tömeg — valahogy mégis kedvesezett a város, kényszeredetten nyílnak a rózsák és néptelenebb a kristálytisza fenéken tarka kavicsokat görgető strandok lágyemeleg vize, lankadt a nem is oly rég még hangos úszóélet s a zöldzsálús nagyszálló sóhajtvá mereng a zajos idegenforgalom elillant évein... A gondbaborult polgárookra hallgatva néznek le a kövek, ma már ők sem biztosak, hogy túlélik a városdúlások barbár korát. Csak a homokkőbe mélyen bevágott borospincék biztos mélyéből száll fel riadók alatt s kél szárnyra a suttogó legenda: a hegyek koszorújának ködpáráiból felszálló fehér szellemasszony fogja le a légi banditák kezét, ha a város felett kiakarnák oldani bombáikat.

Az egyvágányú vasút dél felé vezet ki a hosszú, szűk völgyön át, mely úgy szélesedik, mint egy világba táruló tölcsér. Ezen az úton bocsátotta el egykor karjaiból messze tájakra vágyódó fiát a szőlőhegyek őszi lombjától biborszínű város; csendes, megúnt vidéki fészek volt akkor, szigorú, töretlen és változatlan, mint az örökkévalóság, ma a szülőotthon drága helye, múlt, kultúra, szépség nemes ötvözete, hova visszahull a lélek, mint tölcséren át az üvegbe zuhanó vízsugár.

BENKÓCZY GYORGY

LESZÁLLT AZ ÉJ

Az alvó tóra ráborult az alkony
olvadt ezüst a tükre. Megremeg,
amint a szél a ködbeborult parton
beléhullongat egy-egy levelet.

Most lassú hullám indul, csobbanása
különös, síró éjjeli zene...
Az ezüst-tükör színe aranyárga,
mintha a nap búcsúzóit intene.

Hal csobban. Eltört a víz síma tükre.
A fák ráhúzzák álmodó fejükre
az éji csöndet, mint egy szemfedőt.

Nagymessziről csak a csönd lépte dobban,
aztán eltompul az is a habokban
s térdrehull némán a halk éj előtt.

AGOSTON JULIAN

A napokat folytonos vándorlással tölti.

Egy-két óra pihenőt csak délidőtájt enged magának. Akkorra a meneteléstől már egész bensője felforrósodik és szája párázik, mint a fővő víz. Barátságos helyet keres; napos tisztást, ahol szikrázik a hó, mint a porgyémánt és a nagy fénytől egészen rózsaszín. Felette az ég megívult kékség, apró fagyott felhőkkel, s a hóban csak néhány megfutamított vad lábnyoma, meg az övé; az olajos bakancsnyom, vagy a lécs párhuzamos vágánya. Mert helyenként —, ahol szelídebbek a lejtők: lécs-talpakon, a meredéken ugrásokkal, csapásokon pedig, vállán a lécekkel — lépésben ereszkedik alá.

Hátizsákja néha púposabb; néha egészen lapos. Van úgy, hogy csak szikkadt kenyér súlyoskodik az alján a fejsze mellett; de a pásztoroknál néha hozzájut pirosra füstölt ostyepkához és brindzához is. Ez már lakoma; és a csurgók jegét betörve nagyokat iszik reá. Fekhelyet fenyőgallyakból ágyaz — s ha nem fú az a nagy hegyi szél, mely ágtörési zajjal tölti meg a havasi tisztások csendjét —, akkor lehúzza a sodrott kecskeszörből kötött magasnyakú ujjasát és izmos felsőtestét sütteti a havasi nappal. Közben énekel, vagy csak úgy dúdol azon a jó mély hangján, mely úgy szól, mint a cselló húrja. S ha valaki fülével ráhajolna boltozatos mellkasára, hallaná a hang rezgését is, mely megjárja azt a kerengő utat a boltozatban, míg a torokon kitalál.

— Dicsőségeddel teljes a föld és jószágodat hirdeti... —

Ezt énekli a fekete ember és a déli káprázatban oly élesen körülzáldos a tekintete — hunyorítás nélkül —, mint a kóválygó sasoké. Igazi hegyi-szem: zöldesbarna, áttetsző kristály, mint a hideg folyók vize; de ha az eget nézi, vagy a földet, ellágyul áhitatosan.

Pihenés után újra felcihelődik a szálas ember és a léctalpakon fut, mintha az erdők szálfája csusszanna kergülten azonhelyből, ahol állt. A patakok köves medrénél néha megtorpan; átlábol, s aztán tovább. Az éjtszakákat nyírfa eszkábjában tölti, úgynevezett: „tetűtanyá”-kon, ahol erdei munkások alusznak nehéz álmot, míg a havasi szélben kullogó farkasok orgonálnak.

Van úgy, hogy a magaslatookról sokáig vizsgálja a tájat s újat gondolva, megint csak lejjebb ereszkedik.

Már változatos a terep. A vadonerdők lassan elmaradnak. A nyírfa eszkábák helyett néhány kékfalú és füstölgőtetejű házból álló falvakra bukkan, s ahol a völgy jobban széjjeltágul, várost is talál. Szélesmedrű folyó szeli ketté, melyen hidak kötik össze a partokat. Az épületek a part kétoldalára zsúfoltan kirakodnak és egy templom kupolás teteje, mint a színes mozaik, tündöklő.

A szálas ember bólint és sokáig kedvteléssel nézi a völgyben tündöklő látványt; majd újra megemelkedik a tekintete és átszáll fe-

lette nagymesszibe, ahol a látóhatár legalján keskeny rőt sáv izzik, meg lila szivárvány a lebukó nap nyomán. Aki látja a szemlélődő embert, nem tudja megállapítani: milyen alkalmasságot keres, hogy mindent úgy szemügyre vesz s azután újra nekilendül a távolnak, mint aki még céljához nem ért.

Ahol megállapodik, úgy ül a magaslaton, hogy ha lelógatná lábát, szinte a város csúcsíves tornyaira léphetne. Mögötte a hegyek és erdők sötét emeletsorai és minden irányból összeboruló szelíd hajlatok. Közel egy bányahorpadás. A városból felfelé pedig — a sánc peremére épített tetszetős vadászházig, amolyan turistaszállóig — a hóban jól kitaposott ösvény vezet. A magaslatról jó messzire ellátni. A tág völgy ölében a kékes pára alatt kis faluk szunnyadnak. Tornyos templomaik magaslatokon uralkodnak, s a sok kicsi fehér ház, piros tető meghittén összébúvik körülötte. Valahonnan harangszó hallatszik, ahogy a szél átsuhan, meg elleng a hangokkal.

A vándor keresztet vet és úgylátszik, itt megállapodik, mert leszúrja a botokat, a lécet hozzátámasztja. Sapkáját hátraböki a homlokáról, mely verejtékes és néhány sötét hajcsomó ziláltan megtapad rajta.

— Igen. Itt jó lesz. A város nem nagy, de nem is kicsi. Nincs közel, de nincs túl messze sem. Itt a turistaszálló. A lankák és erdők pedig oly szelídek és változatosak, hogy az egész együtt valóságos „tanterem” —, tanulót majd ad a város. Mert az emberek ilyen magasságból még magasabbra vágnak, s hogy megtanulják a magasba-jutás módjait és a biztonságos lesiklást, azért szívesen fizetnek — gondolja; s még utána azt: „benne mesterükre találnak...”

A kék pára lassan megsűrűsödik s betakarja a tájat, mint a lepel; mint a holdleány szövése. Nincs idő bámészkodásra. Elfénytelenedik a hegy, erdő és hó birodalma. Hozzá kell látnia a hajléképítéshez. Mert itt már nem keres szállást, mint még fent az eszkábáknál, noha a vadászházban nyilván akadna odú számára, ahol meghúzhatná magát.

Megérkezett oda, ahová tartott, de ott nem várta őt senki és semmi. Vannak olyanok, akik éppen azt keresik. Az emberek aztán firtatják: honnan jöttek és miért?

A szízes ember is tudja, hogy majd felelnie kell. Ám most csak a szállással törődik, mert itt az alkonyat. A nyomok színültig telnek mélykéék árnyakkal. A fenyők szürké törzsei közt sötétség sűrűsödik, csak a távoli ormok ragyognak rőtárany és rózsaszín fényben. Néha hollók rebbennek, s a kopasz fák ágairól leverik a zuzmarát. Aztán megint csupa csöndesség.

Az ember fejszét vesz elő a hátizsákjából és elindul az erdő felé. Kétoldalra billeg, mert a magas hóból úgy kell kiemelgetnie lábát. A szél helyenként kupacokat hordott össze s ezeken a hófúvásokon is át kell gázolnia.

A fejsze tompa ütései s az ágak reccsenése alig hallatszik, mert jó mélyről hozza a fenyőkunyhó anyagát és sokat is egyszerre, így mindössze háromszor fordul. Az ágakat maga után húzza és a kupacos tisztást egészen felszánkázza, míg ide-oda jár.

Az építést jól érti, mert alig egy órát dolgozik — támasztékot és cöveket ékel a fagyott talajba, befedi gallyakkal, ennek tetejére pedig vastag hóréteget hány — és máris kész a pompás hajlék. Olyan, mintha jókora domb nőtt volna ott, ahol még előbb sík volt. A bejárata szél ellen való irányú. Már csak az ágyvetés hiányzik; ma még csak törmelék ciherből; holnap talán illatos szénát is szerez fentről, nyilván akad a vadászház padlásán egy vacokba való. Amíg a fekhelyet készíti, lehelletével jól befújja az odút; különben sem fázik; izmai egészen áttüzesedtek. Kis olajlámpa is előkerül a hátizsákból, evvel kivilágítja a hajlékot. Lentről talán látják is az új fényű csillagot a hegyoldalban és találgatják: mi az? Ahogy ő is látja a kivilágított, ezer kis fénysziporkával, hunyorgó fénnel tündöklő várost a székesegyház tornyán világoló kereszttel.

Sokáig ül a fenyőből készült sátornyílásban és nézi a bűvöletes éjtszakai képet, mely már holdjöttén egészen mélykék és a fagyott-tüzes ezüsthény káprázatával játszik; az égen, mint aranydongóraj, tündökölnék a csillagok; a megívelt tiszta úrben a szélsuhanás kristályhangon zenél, mint sokhúrú hangszer és jeget dermeszt.

Sokára aztán egy tömött ággal elrekeszeli a nyílást és nyugovóra tér.

Új hóval jön a hajnal. Eltüntet minden nyomot. A felszánkázott kupacokat is elsimítja az erdő felé. Gyönyörű, vakítófehér reggel virrad. A bányából robbanások hallatszanak és megdörgetik a távoli sziklafalakat. Az ember is a robbanások dörgő hangjaira ébred. Lassan megmozdul a tömött fenyő, a retesz leválik, a puha hó hull és ugyanakkor előbúvik — a vándorlás alatt kissé már benőtt, beszakállasodott arc, mely így sokkal öregebbnek látszik, valójában pedig alig több harminc évesnél az ember. Szép, boltozatos homloka, egyenes metszésű orra, akaratos kemény vonalú szája; egészben kissé megnyúlt, sápadt arca van. Persze, így szakállasan, amint a havas odúból kinéz, akár szökött fegyencnek, akár vadorzónak is hihetnők.

Most nagy marék hóval vörösre dörzsöli a felső testét, majd a darócszötte vastag kötélnek sodorja s úgy törülközik; nyilván ismeri az edzés módjait. Közben énekli a zengő dicséretet:

— Dicsőségeddel teljes a föld és jószágodat hirdeti ...

Szerencse, hogy a nagyerejű reggeli nap jó melegen süt s nem fagy orcájára a szappanhab, amíg a vándorlás alatt nőtt szakállát a derékszíjjon kifent beretvával lehúzza. Ilyen marcona képpel nem mehet le a városba; pedig oda készül. A ruháját is letisztítja. A vastag sötétkék posztónak nem árt semmilyen gyűrődés és leválik róla a vacok minden mohája. Bakancsát frissen olajozza és a zsebes zubbonyt is magára ölti a sodrott kecskeszörből kötött ujjas fölé. A hátizsákkal és a felcsatolt lécekkal már füttyösvidáman siklik a vakító havon. Szinte száll, mint egy félisten a szelek szárnyán.

Ügylátszik nem fél megmondani, honnan jött és miért, mert néhány óra múlva lepecsételt hivatalos írással zsebében járja a város útjait. A boltokban vásárol, lassan egészen kipúposodik hátán a szíjas zsák, de vállán a lécekkal, a szemellenzős sápkájában és sötétkék zubbonyában, már vígan füstölő kis pipájával oly jelenség a szálás

fekete ember, hogy sokan utána néznek, noha ebben a városban egy turista nem számít különösebb látványnak.

Mintha csak sejtenék, hogy ez az ember most érkezett nagy hegyeken túlról, magányosan; fenyőkunyhóban lakik a havason, melyet ő maga épített és áhítatos dicséretet énekel, ha az égre és a földre néz.

Meleg levest is eszik és a dél után hamarosan elindul felfelé. Most már így mondhatja: hazá.

A vadászház bérlőjét ott találja a kis fenyő eszkába előtt, amint tünődik és találgatja: kié lehet az odú és miért vert tanyát a jövővévénny éppen itt? Mivel látja, hogy a szálas ember egészen egyenesen oda tart, otthonosan érkezik és botjait a fenyőkunyhó elé szúrja le, megkérdezi:

— Talán a tiéd?

— Az enyém.

— Tegnap még nem volt itt.

— Ma már itt van — láthatod — és itt is marad.

— Itt?

— Igen. Engedélyem van rá, hogy itt maradhasson.

— Úgy?

— Miért nem kértél szállást a vadászházban. Kaphattál volna.

— Én építeni akartam.

Ezt önérzetesen mondja a szálas ember és kissé kihúzza magát.

— De ebben az „építményben” megvesz az istenhidege a havason!

— Engem ne félts — mosolyog elnézően. — Ismerem jól a havasokat és a havasok is engem.

— No jó. Tudhatnám a neved?

— Megmondhatom...

— És mit akarsz itt?

— Már megmondtam, ahol kellett...

— Furcsa fickó vagy! Azért én is tudhatom, hiszen szomszédok lettünk.

— Hallottad, azt mondtam: ismerem a havasokat, a havasok is engem. Megtanítok erre másokat is.

— Símester vagy?

— Mondjuk, hogy: símester...

— Nagyszerű!

— Miért örülsz ennek?

— Vannak vendégeim. Majd tanítod őket. Mindnyájunknak jó lesz. A vendégek megfizetnek, én meg adok ebédet, ha akarod. Vagy magad főzöl nagy bográcsban kicsit?

— Úgy gondoltam. De így is jó lesz.

A bérlő kezét dörzsöli és vizsgálódva nézi a szálas embert: „Ő a havasra épített, én meg reá...” — gondolja és tervezi, hogy prospektust nyomtat és a címlapjára ezt a vad-alakot fényképeztetni. Jóképpű legény. És lehet, hiszen engedélyt kapott, meg a nevét is megmondta. Úgy látszik nem üldözött.

Az ember pedig azt gondolta: „Jól választottam meg a helyet...”

— Akkor hát?

— Más dolgom nincsen. Amikor akarod elkezdhetem.

— Jó, hogy tél elején jöttél.

Már ismerik a szálas embert, aki lejár a havasról lapos hátizsákkal és olyan púpossal indul vissza mindig, hogy meggörnyed alatta és a szeme is dülled. Sokszor kis szánkót is húz, melyre szép egyenes deszkát drótoz, fenyőlécet, meg vastag gerendát. Sokszor látni, hogy előkelő, jólöltözött nők megállanak vele a kocsiuton beszélgetni. Kedvesen mosolyognak reá és érdeklődnek: mit cipel és miért?

— Az építkezésemhez kell — feleli ilyenkor és visszanez a szánkóra kötözött faanyagra; tekintete szeretettel végigcirógatja a rakományt.

A fenyőház mindig tökéletesebb építménnyé változik a keze alatt. Az újhoz képest a régi csak kutyaólnak számít. Igaz, hogy a pénzen, melyet a síoktatásért fizetnek neki, folyton vásárol: szöget, fát ablaküveget, sarokvasat, gittet és szerszámokat, melyekkel az eresztéket vési. Szabadidejében, amikor nem tanít: folyton fűr-farag, cipel, épít. De olyan is már a háza, hogy a legjegesebb havasi szél sem fér be egyetlen hasadéknak sem. Nehéz, pántos lezárható ajtaja van, üveges ablaka; fekvőhelynek pedig oly kényelmes fateknőt vájt, cifrázott, amelyet ezen a vidéken még senki sem látott. Boldog az, aki előtt kinyitja a havasi házikó ajtaját és megmutatja a különös férfiszállást.

Már a városban is ismerik és sokat beszélnek róla. A fiatalság alig várja, hogy az iskolaórák után felmehessen a „mester”-hez, akitől oly „kunststück”-öket tanul, hogy néhány órás lecke után szinte valahány „kinövi” a városkörnyéki hegyeket és a távolabbi ormokra vágyik. Azok az előkelő nők, akik megállnak vele — akár a kocsiuton is — beszélgetni, éppúgy rajongnak érte, mint az ifjúság. Sokszor és sok helyre ebédre is meghívják. Aztán suttogva mesélnek a „vadember” karja erejéről, mellyel átnyalábolja törékeny virágtestüket, ha nagyokat huppannak a havas lejtőn s lábukon összeakadnak a hosszú lécek.

A „mester” keskeny bajsza alól barbárul elővillogó fogaival mosolyogva vezeti, oktatja, űzi a tarka gyapjúba öltözött városi bábúkat s napvilág után, mikor elnéptelenedik a havas, olajmécses mellett hallgatagon pipázva ül a magaépítette odúban, vagy recsegve égő gyantás ciherből tüzet rak s míg az arany dongórajos égbolt, az erdő zsongása, a puhán hulló hótömegek s a mély magány tűnődésbe ejtik, csellózengésű mély hangon éneklí a dicséretet:

„Dicsőségeddel teljes a föld és jóságodat hirdeti...”

Tavasszal, mikor a föld első páráját leheli s a hegyhátakon kis vízerék törtetnek, fent pedig nagy foltok sötétlenek, ahol a meleg napjárás megolvasztja a havat, s az egész hegyes és erdős világ lassan pucérra vetkőzik a nyers fényben, akkor — noha még puha a talaj — szakértők méricskélí a lejtős oldalt a faházikótól lefelé, egészen a völgyhajlatig elég keskeny, de hosszú sávban. A mérnök vízhatlan csizmája beleragad a sárba, de hiába, ezt ilyenkor kell elintézní, hogy mire kiszikkad a talaj, a hivatalos földátírás lebonyolódik és korán kezdhesse az ásást, a talaj kavicstalanítását; és a fákat is korán kell belegyökereztetní a talajba, amíg alszanak. Tehát ezen

át kell esnie mielőbb, hogy elmondhassa: „Enyém a föld, azt vetek bele, amit akarok...” Hogy mit vessen, azt jól meg kell gondolnia; különösen az első esztendőben. A tél munkája megteremtette a földet; a földnek meg kell teremnie a nagyobb ház anyagát, hogy avval együtt, amit a következő télen keres, kissé kibővíthesse a házat.

Ugy határoz, hogy a déli fekvésű lejtő egy részét lépcsőzetes párkányokra osztja és betelepíti a földieper legnemesebb, legillatosabb fajtájával, azonkívül sampion-telepet csiráztat. Mindezzel, persze, sok a dolog, de a téli — sodort kecskeszörből kötött — ujjas lekerül a gyapjúzubonnyal együtt és már semmi mást nem hord, mint egy befűzőtszárú sárgás özbőr-nadrágot, mely térdét is csupaszon hagyja; felső testét pedig őszig szabadon sütheti a nap, vagy páskolhatja az eső. Ezután úgy látják, amint a földjét műveli. A föld ugyancsak egy kertre való, ahogy a ház sem számít egészen háznak, mégis hallani, hogy néha így mondja: „Most, hogy már házam és földem is van...”

Az eper jól fizet, mert üveglapokat helyez alá és apró ágakokkal feltámoogatja az indát, hogy minden felén egyszerre érjen a gyümölcs. Aztán okos alkotmányt, reteszes faketrecept szerkeszt, melyet a háttán vihet és így töretlenül lehordja az epret a nagy éttermekbe, ahol jó árat fizetnek neki a korai gyümölcsért. Így tesz a sampionnal is, mely valóban: gombamódra szaporodik a kis telepen. De hajnalonként elbarangol nagymesszire; ismeri a gyógyszernövényeket is, ezért pedig a patikában fizetnek neki. A gyűjtés eredménye, hogy a házikó kibővül egy tetszetős üvegkalitkaszerű terrasszal, melyet egész nyárra kibérel tőle egy másvidéki tanár, aki mézzel kent virágokra lepkéket és bogarakat vár hajnaltól sötétedésig, vagy hálóval futkos utánuk, mint nagyranőtt, vörösszeplős kamasz. Ők ketten jól megértik egymást és a bogarász már előre a jövő nyárra is lefoglalja magának a szállást. Ez rendben van. Télen pedig megnyitja: teázónak. Közepére felállít egy hatalmas szamovárt és méri a teát. Esténként szakadatlanul gyalul, fűrészel, eresztékeket vés, ölfát vág, mintha szégyelne az alvás idején kívül tétlenkedni. Ennek eredménye pedig az, hogy tavasszal már egészen szimmetrikus a háza, mert megépül a másik felén is a kis üvegezett kalitkaszerű terras.

Így már olyan — háttérben a fenyvesekkel, mint egy kisebbfajta, de igen tetszetős vadászlak. A keresztfákat be is festi zöldre, a párkányokról és az ereszetről mohával töltött facsészékben pircs és fehér virágokat függeszt; a homlokzatra pedig címerül: enciánát farag.

A bogarász megérkezik az új vakáció legelső napján s amikor meglátja a kibővített házat, felajánlja, hogy meghívja egy barátját, hogy a „mester”-nek két nyaralója legyen. De a szálas ember mosolyog és nem kap az alkalmon.

— Nem kiadó — feleli.

És ugyanezt mondja este a szőkehajú nőnek is, akit színi tanított s aki elég gazdag, szabad, rangos és szeszélyes ahhoz, hogy megengedjen magának egy havasi kirándulást a „vadember” kedvéért — néhány hétre.

— Mért nem adod bérbe nekem? Akkor mindig itt lennék a közeledben.

— Így is itt vagy.
 — Csak néha, órákig... Ez neked elég?
 — Belőled elég...
 — Megsértettél. Hogy érted ezt: „belőled”.
 — Te csak játékszer vagy.
 — A te játékszered — kérdi gúnyosan.
 — Az enyém. Most az enyém...
 — Talán fordítva!
 — Mindegy. Te nekem csak aranyhajú bábú vagy. Én erőskarú asszonyt hozok oda, aki majd fiút is szül nekem. Mégnősülök.
 — Ó! Caliban családot alapít! — csúfolódik.
 De az ember komoly:
 — Igen. Már van mire. Van házam és földem. Sok a dolog.
 — Persze; szolgáló kell neked.
 — Szolgáló? Nem. Asszony, aki segít építeni. *Erőm van. Akaratom van.* Még *asszonyom* nincs — mondja önérzetesen.
 — Azt hittem, magad építesz és azonkívül: ... csókolsz.
 — Igen. De nem céltalanul. Az én házam ajtaja mindig elégedett napra csukódik majd.
 — Ah, vadember vagy... és ostoba.
 Az ember ezután már nem szólt semmit.
 A szőkehajú nő pedig kineveti és hamar egyedül hagyja.

Az új eper- és sampiontermést már Boróka hordja le a városba. Mikor elindul — hátán a rekeszes fakalitkával, melyben mint tálcán, egy sor levélen sorakozik az illatos gyümölcs —, ütemesen lép; tarkavirágos szoknyája meg-meglibben; a koszorúfonatból kimaradt hajfürtöket zilálja az eleven szél; arcát és húsos ajkát a bő vér pirosítja, mellénye feszül duzzadt kebleitől; karja vaskosan, jókora dolgos ököllel himbál a lépés ütemére; lábszára és dereka is olyan építmény, melyen látszik, hogy teremtetője elsősorban az erőre volt tekintettel. Nem szép ez az asszony, de erőteljes és fiatal.

Sokan elégedetlenül nézik az ember választását, aki külön asszonyt is kaphatott volna, mint Boróka, aki még hozzá nem is mondható okosnak. Apja juhász a hegy alatti esztenában és a lány any nélkül nőtt fel csak olyan vadon, mint a boróka, mely után a nevét kapta.

Ám az ember tudja, hogy milyen asszony kell a havasra. Ő tudja, hogy jól választott. Sokáig néz utána s mikor az asszony vaskos alakja eltűnik az erdőfordulónál, nagy irammal tovább munkálkodik. A simára gyalult léceket úgy illeszti össze egy-egy csavarral, hogy szabályozható fekvőszék lesz belőle. Már ott tart, hogy egymásután illeszti be a csavarokat és nagy kedvteléssel nézi a szünnyogbordájú szerkezetet. Csak a szöttes vásznat kell rá szögezni, melyet Boróka hozott hozományba és ráfekhet akárki. Lám, a vászonnak milyen jó hasznát veszi! Hát ilyen fekvőszéket gyárt, mert a nap mind forróbban tündököl; ideje, hogy elkészüljön. A városiak szeretnek ilyen fekvőszéken kiefeküdni a napra. Ezenkívül betűket is faragott s még ma fel is szögezi sorjába a ház homlokzatára a címer fölé:

„Enciana napozó.”

Vasárnap majd ámulnak a turisták! De ámulnak azért is, mert az üvegkalitkaszerű terraszon füstölt ostyepkát, gomolyát és friss brindzát ehetnek, utána tejet, vagy sört ihatnak. Igen. Mert mindezek árusítására megkapta az engedélyt, melyet kifüggeszt majd a falra. Így megtudhatja akárki a nevét is, hiszen eddig csak „mester” volt, vagy: az „ember a havason”. Örülnek majd a pompás fekvő székeknek is. Lassan ideszoknak nyárra is hozzá, mint télen itt rajzanak a havon.

A bérlő lejön a vadászházból és körüljárja a házat, mely szeme előtt nőtt egy-egy ragasztékkal.

— Ha elgondolom — tünődik és ingatja fejét.

— Persze, a kezdésre gondolsz?

— Arra. A semmiből...

— Semmiből? — ismétli a szálás ember.

Ott áll a befűzöttszárú, sárgásszínű özbőr nadrágjában, mezítelen felsőtesttel, lába jó feszesen támasztéokra vetve, váll- és nyakizmai szép játékkal hullámszerűen a bőre alatt, arcéle szélnek feszül, hajával is — mint eleven ujjak — pajkos kis áramlatok babrálnak, karja megemelkedik:

— *Erőm* volt és *akaratom*. És hozzá minden...

Most körülnéz: előbb kelet felé, ahol a csúcsok és erdők emelet-sorai sötétlenek; meredek falak ösvény nélkül; sárga fennsíkok az úszó felhők árnyékával; mohos kövek. Majd új irányba, ahol zordzöld tűlevelű és világos lomberdők fedik a hajlatokat s a völgyből a habnavert víz harsogó morajlása hallatszik, de nem erősebben, mint a fül körül csapongó dongó muzsikáló döngése. És megint odébb: a kövecses sárga vájat a lefutó sín párral; a szélesült völgy lapály ölében a hegyek karéjával átkarolt város; a házak pirosuló tetői, melyek ragyognak a fényes kék köd alatt. Meg a fenti kékség tiszta rendje; a felhőket úsztató fenséges kedv és a változatok ígésző szépséges összhangja, mely együtt a tájat adja.

— Semmi? — kérdezi; karjával körülmutat:

— És megszólal az a zsongó szólam, mely titokzatos rezgésével az élő hús és csont boltozata alatt zendül és talán a Föld határáig szüremlik el *hittel* teljes magasztalása:

„Dicsőségeddel teljes a föld és jószágodat hirdeti...”

MEZÖSSY MÁRIA

D É L

A bágyadt fenyvesből dőlt, izgatóan
Zsongott felénk a gyantafüst, s kezem
Hajadban fürdettem, mint tiszta tóban,
Kit vágyam most becéz, szerelmesem.
S míg rózsát tépdelt ajkad biztatóan,
Vonagló szám lecsap rá, mint madár,
És szíjja rajt a bódult szirmokat,
Miknek lehétől tikkadoz a nyár.

TRISTAN DERÉME
Ford. CSAPÓ JENŐ

SORSÁT EGYIK VERSÉBEN így szimbolizálja: „Öt lépés előre, öt lépés hátra.” Nem lát abban haladást, rezignációval minősíti azt egy helyben maradásnak. Nem restség, nem is az unalom az oka ennek; inkább tépelődő magatartása és a kedvező körülmények hiánya.

Gondolkodó fej volt, önmagába mélyedő és elemző, lelke és rendeltetése titkát kereső, kutató. Vezethette ebben a titok feltárásának a vágya, vezethette — mint néhány fiatalkori tépelődő költeménye sejteti, — finom erkölcsi érzéke, de bármelyik is a kettő közül, vagy a kettő együttesen, érthetővé teszi, hogy költészetének az élményi forrása az énnak és az életnek a rezignált szemlélete, s azt is, hogy annak megnyilatkozási formája nem a közvetlenség, hanem az elmélyülő reflexió. Mély érzése igen letről fakad, sok akadályt kell áttörnie, amíg a felszínre tör s ez a küzdelem szaván is megérzik: nem könnyű, színes szavakból szövi írásait, hanem a meggondoltság és a fokozottabb átélés elvontabb kifejezéseiből. Kifejezési ösztöne nem készíti gyakori megszólalásra, valami belső tartózkodás, egyéniségének mintegy tudatos fékezése csak akkor engedi útjára a megnyilatkozni vágyót, ha az már megtisztult a feleslegestől, gondolattal tartalmasodott és érzelmi feszültségében oly mértékben megenyhült, hogy alkalmassá vált a reflexió befogadására. Semmi sem áll tőle távolabb, mint az érzelmi buzgás, ami nem jelenti érzelmi világának a szegénységét, de igen annak elmélyülését és huzamosabb ideig tartó belső forrongását. Formája így nem a dal, hanem az elmélkedő monológ, csendes beszélgetés önmagával. Az érzelmi feszültség legerősebb a költemények kezdetén, jeleként annak, hogy nagy erő szükséges a néma ajkak felpattantására és szóra bírására, a kifejezés során azonban a feszültség egyre lanyhul, s az érzelmi tartalom fogytával egyre jobban a gondolat, a megregés és a megnyugvás lép előtérbe. Az érzelmeknek ez a fékezése és gondolatokkal való korlátozása korszerűtlen vonást ad költői egyéniségének, oly korban, amikor a kiélés és a korlátlan kifejezés, a leplezetlen önfeltárás a poétikai követelmény; korszerűtlenné teszi még az is, hogy Ady és nemzedéke idejében mondhatni e tisztas és sokak által avultaknak bélyegzett érzelmekkel vívódik, de új és egyéni vonást jelent az a küzdelem, amellyel helyt áll a bomló világban, a lelki élet nagy zivatarában, a mindent felbontó áramlatok zűrzavarában, az egyéniségnek ezer szilánkra való szétaprózódásában az egység, a hűség és fegyelmezettség mellett. Tisztában volt értékével, ismerte az élet neki rendelt törvényét és hivatását, magát úttörőnek tekintette, egy új kor hirdetőjének:

Valaki előtt járok, aki jön utánam,
Aki sokkal nagyobb, erősebb lesz nálam,
Aki nem keresztel, megtérésre, vízzel,
De, aki keresztel, Szent-lélekkel, tűzzel.

(Keresztelő Szent János így prédikál a Kárpátok alján.)

1.

AM HOSSZÚ IDŐBE TELT, amíg kiforrt magában hivatását, amire megértette rendeltetését. Az első versek, az első kísérletek még csupán tájékozódás a világban, a maga egyéniségének elhelyezése térben és időben. Előttem ismert legkorábbi verse, *Az élet* (1908-ból) jellemzően fiatalkori vers, még nem valóság, csupán elképzelés az életről, érzelmi tartalma: félelem a tespedéstől, az ellanyhulástól, a megkötöttségtől, s menekülés a mindent megszépítő emlékezéshez. Egy-két verse sejteti csupán az ifjúkor kísértéseit, ez a motívum részletesebben bukkan fel regényében: *A jöttment*-ben, — de alighogy elérte egyéni boldogsága megoldását, felvetődik költészetének állandóan visszatérő kérdése, az én és az élet problémája. Az én (1911-ből) fanyar kép lelke zilált tarkaságáról, amely noha egy, mégsem szerves egész: sok részből gyúródott össze, nem eggyé, csak egymás mellé. Ez a tarkaság bénítja munkáját, alkotókedvét, — az élet is adós a nagy élménnyel. Így lesz uralkodó érzelme a sors céltalanságának az érzése, a hiábavalóságtól, az egy helyben való topogás sivárságából fakadó életunalom, amelyet ideig-óráig csupán az álmok, az elképzelések tesznek színessé (*Grieg*). Jellemző, hogy ez a vigasz is a művészetből, tehát az utánérzésből fakad, nincs elég közvetlen élményanyag, ami feszültséget kelthetne benne és felriaszthatná a szunynyadó alkotóösztönt. (*Százszalomban*. 1913.) Nem hozza meg ezt a nagy élményt a világháború sem, csak egy-két hangulatot ver fel benne, a szépnek, a szerelemnek, a vágynak az összetöretéséről. Am, ami eddig csak fájó hangulat volt, egyszerre komoly és véres értelmet nyer 1919-ben, amikor városa, otthona, szűkebb hazája nem magyar már, amikor hivatását mint tanár nem gyakorolhatja többé. Ez az a válságos év, amikor mint költő és szervező találja meg az idők követelte hivatást, amikor a merengő és búsongó hangulat eltűnik és helyébe lép a helytállás, a tagadás, az ellenállás izzó feszültsége. Ezek a versek talán kevesebbet vallanak a művészcélról és az énről, ám annál többet jelentenek annak a közösségnek, amelyet táplálni, erősíteni kellett a költészet tejével. Legelső irredenta versei közül való *A holtak beszélnek* (1919 március 15.) ez nemcsak azért jellemző, mert sajátosan felvidéki hangulata és helyi vonatkozása van, hanem azért is, mert megszabja az egyéni magatartás irányát: a múltból kell erőt meríteni a jelenhez és a jövőhöz. Érti, hogy nem maradhat meg tovább tépelődő és visszavonult magányában, a nyilvánosság elé kell lépnie és őriznie a régi lángot. A vívódásban eltöltött éveit azonban nem voltak hiábavalók, ott forrt ki lelkének nemes erkölcsi tartalma, amely elég erőt adott ahhoz, hogy állja a harcot kétfelé is: az idegen hatalom törekvéseivel szemben is, a belülről fakadó széthúzó irányokkal szemben is. A próféta hivatását: mártírja lenni egy igének (*Töp-*

rengés), mélyen átérezte, de egyben azt is, hogy egyéniségéből hiányzik az a megszállottság, amely mint tűz tudna lobbantani és gyújtani; sajnálta azt is, hogy álmait gyakran kell aprópénzre váltania, bántotta a mindennapos küzdelem színtelensége (*Ágy és íróasztal*), ami nem enged időt a méltóbb ihletre, nagyobb erőfeszítésre. Csak egy volt derűsebb színfolt: családi élete. Nem gyakran szól róla, ám a ritka alkalom mindig mély érzést hoz felszínre, néha humorát is, ez juttatja el a szeretet átéléséhez és annak egyetemes, mindent betöltő erejének a meglátásához. A szeretet érzelmének az első élménye a hitvesi szeretet, s ebben a magát felejtő önfeláldozás, és mihelyt ennek szépségét és mélységét átéli, már csak rövid ideig tud erőt venni rajta a csüggedés (*A porcellánszobor panasza, A forgószél panasza*), egyre gyakrabban tudja meglátni azt a szeretetet, amely mindig kíséri és óvja a tépelődőt. *Optimista* énekének minden szakasza a mindent betöltő szeretet refrénjét dobogja vissza, ez az élet lüktetése, ez a mosoly forrása az ajkon, ez a megbocsátás csirája a szívben, ez a hit varázsvesszője, ez ad erőt a Keresztelő Szent János-sorsa vállalására, ez a segítségadásra és ez a vigasz forrása is; nem bántó többé, hogy a félúton meg kellett állni, a völgy felett magasan ugyan, de a messzi kilátással kecsegtető csúcstól innen:

Itt lelek az önként vállalt poszton,
Mint hűséges Szent-Bernát ebet,
Mit útközben szedtem, mind elosztom:
Bölcseséget, hitet, meleget.

(Félúton.)

Az „öt lépés előre, öt lépés hátra” rezignációja most tudott feloldódni és emberi meleggé válni, itt és ekkor találja meg az igaz emberséget (*Igaz emberségért való imádság*), ekkor telt meg a szíve nagy életszeretettel, jósággal (*Jóságért való imádság*), s ekkor fakadt fel a hála szava (*Egy tálentumos szolga számadása*). Maga a természet sem más, mint ennek a tisztulásnak pazar színjátéka (*Köd a Balatonon*). Borongó mélasága mindvégig megmaradt ugyan, ám ritkán megszólaló lírája az életút második felében a megpróbáltatásokban és szenvedésekben megtisztult optimizmus hirdetője, egyénisége meg énje korlátait áttörve az adakozásnak, a szolgálatnak a hőse. Fájdó sebét azonban egész életén át érezte, főleg azt, hogy nem volt életsorsának kövácsa, inkább csak szenvedője:

Mért van így? Nem tudom. Tán puha a lelkem,
Hogy a robotban is örömet leltem,
Nem voltam lázadó, ki mindent elátkoz,
Szolga kötelesség kötött az ígához —

(Laci flamnak.)

s ezért az „önként vállalt poszt” a fanyar hangulatban szolgakötelesség, iga lesz jeleként annak, hogy bár ritka erkölcsi fegyelemmel rendelte alá magát a sors által reárott feladatnak, azt mégsem érezte mindig a magáénak. Ez a kettős látás: egyszer önként vállalás, egy-

szer iga — elárulja azt a belső vívódást, azt a feszültséget, amely lelkét égette, de ez volt egyszersmind az az élmény is, amely líráját kiszabadította a kezdet szenvedőleges és Reviczkyre emlékeztető finomkodó hangulatából és telítette meg azt egy belső dráma lappangó feszültségével. Az ellentét forrása nem a lázadás, hiszen tiltakozás nélkül adja át magát a „robotnak”, sőt ritka örömét is élvezni tudja, ám az inkább befeléfordulásra hajlamos lélek mégis érzi azt, hogy a feladat vállalása nem önként történt, hanem tudatosan rendelte magát alája, s azt is, hogy a teljes sikerhez több erő, több fölény és magabiztosabb önérték kellene. A maga korlátait érző ember, a vágyait dédelgető költő és a kötelesség parancsát mérlegelő és vállaló moralista vívódásaiból csapódnak le önarcképei, az őszinte vallomásokhoz ezekben társul leginkább a költői kifejezésnek általa ritkábban használt eszköze is: a képszerű láttatásmód (*Az én Múzsám, Én, Szőjük a szőnyeget, Töprengés, Ágy és íróasztal, Optimista ének, Félúton, Keresztelő János így prédikál . . . , A porcellánszobor panasz, A forgószél panasz*). Nem véletlen, hogy két ilyen önábrázolás, helyesebben önvizsgálat címében a panasz szó fordul elő, az érzékeny és az önmagától is megsebződő lélek nem felhőrdülő, nem lázadó látomásokban vetíti ki a világ elé énjét, hanem tudatosan érezve felelősségét és énje megszabott korlátait, csak panaszban önti ki fájdalmát, panaszban, amelyben van vád is, van keserűség is, de van enyhülés, vigasztalás, rezignáció is: beletörődés a megváltozhatatlanba. Az enyhülés és a vigasz forrása azonban nemcsak ez a megadó beletörődés, hanem a másokért való szolgálat szépségének és magasztosságának az átérzése, amely éppúgy sajátja, mint a megcsúfolt szépségért, előtte a legszentebb eszményért való szenvedés. Az igaz emberségért való imádság s A porcellánszobor panasz c. költeményében azért lesz önszemlélete mélyebb és sötétebb színűvé, mert kicsinynek érzi magát a nagy feladathoz. Az ellentét feloldása, a kicsinység érzetének a leküzdése csak egyszer zendül meg a belső nyomástól való megszabadultság tiszta örömeivel: az Optimista ének-ben, csak ebben az egy költeményében szólal meg zavartalanul egész nemes, meleg, szinte naívvul tiszta hangulatvilága, egyéniségének minden mérlegeléstől mentes szemlélete, sorsnak és életnek megbékélt élvezése, s szeretettől óvott és szeretetet sugárzó férfias lelkülete.

Volt lírájának még egy, az előbbinél is ritkábban jelentkező tárgyköre; de amiben szintén egész pályájának leszűrt eredménye érvényesül a maga gazdagságában. Két nem nagy terjedelmű szonettciklus ez: Szonettkoszorú szegény szülőfalum romjaira (1935-ből) és a Szerelmes szonettek a Tátrához (1938-ból). Az egyiket az idegen uralom alatt pusztuló szülőföld szeretete ihlette, a másikat a nagyság szemlélete. Mind a két verskoszorú ezenkívül még egynek a jele, — annak t. i., hogy mily mélyen összeforrt azzal a földdel, ahonnan vétetett, ahol nehéz életét élte, s ahová fáradt szívvel megtért. Szülőfaluja Aranyida, Abaúj-Torna vármegyének egyik mély völgyében rejlő bányászfaluja. Komor hegyek, magas erdők övezte, felhő és köd borította tájék, a nap csak ritkán töri át a borongó fellegeket és még ritkábban ad hajnalnyi hőt sugárzó délben. Házai szétszórva állanak a messzehúzó, de keskeny völgyben, se kert, se gyümölcsös; népe

lent él a mély és egyre szűkösebb kenyeret adó tárnákban, kutatva a gögös ércet, az aranyat. Mi az, ami a költőt itt megihleti? Nem a gyermekkor ezernyi, az emlékezésben megszépült emléke, ezekre csak egy-egy melegebb sora utal, a tájék sem a maga komor és mégis szép színeivel, noha sommásan megrajzolja és érezteti hangulatát, a valóság elemei nem önmagukért vannak, hanem hordozói egy-egy gondolatnak: a friss futású patak, mint vidám gyermekség után a férfi a csalódás lápjában posványosodik el; a maga tört egyéniségét látja jelképezve abban, hogy a falu népe nem tör a gerinceken át a hegyeken túlra napsugarasabb tájra, megelégszik a hiúzcsapással; aranykutató apja, ki a hegyek mélyére látott, az ő jelképe: abban, hogy nem a föld, hanem a lélek mélyére tud hatolni,

S ha színaranyt takarnak a szívek,
Föltárom azt, hogy mások is csodálják.

A komor színeket mégis áttöri a fény: anyja életének példázatában itt találja meg élete értelmét

Minden napom vigyázó félelem,
Hogy, mit szeretni kell, azt el ne ejtsem.

s a másik:

Hogy jónak lenni mégis érdemes.

A szonettek látszólag hűvös és gondosan csiszolt sorait, a szigorúan megkötött formát fokozatosan melegítik át a valóság jelenségei és az általuk keltett gondolatartalmak mögött megbúvó érzelem, amellyel ki tudja azokat emelni hűvös szárazságukból és megtelíti a jósnak és a szeretetnek a rokonszenves érzelmeivel. Nem szimbolikus költő, nem öncélú jelképekben fejezi ki magát, de a spontán kiáradás is idegen tőle: a valóság elemeit világosan és határozottan emeli ki, nemcsak plasztikusan, hanem hangulatával együtt, nem részletez, de nem is nagyol el, mellőzi a színes és festői jelzőket, hasonlattal alig él, képzelete nem kedveli a távolabbi, meglepő kapcsolatokat, párhuzamokat, puritán költő, a lényegét idézi, sokszor a gondolat erősebb, mint az érzelem, gondolkodását azonban nem a hideg megfigyelés, hanem a résztvevő és a rokonszenvező szemlélet irányítja. Ezért nem lesz soha hideg okoskodó, de nem lesz fölényes bölcs sem, azt, amit kiértékel a dolgok lényegéül, nem árulja olcsó portékaként, rábizza az idők sodrára, hogy megértsék és elfogadják. Számára a költészet nem mindennapos jelenség; de nem is ünnepnapok ritka perce, hanem találkozás a lényeggel, szolgálat és áhítat egyszerre, önmaga nemesedésének a forrása. Innen szavainak emelkedettebb színe, de innen meghittsége is: nem a tömegnek szól, hanem önmagának és legfeljebb kevés rokonszenvezőknek. Ezért nem kereste a nagy nyilvánosságot, rejtőző és magános költő volt, csak magának énekelt volna a legszívesebben, ha a sors másképp nem rendelkezett volna.

A másik ciklus: szerelmes szonettek a Tátrához még kevesebb egyéni élményt rejt magában, a szigorú forma itt is jó eszköz arra, hogy korlátok közé szorítsa felbuzgó gondolatait és érzelmeit, puritán hajlamának is megfelelt csak a lényegest megtűrő kifejezőmód:

Szép vagy! Ez sóhajom, szemem, ha lát,
De benne van rajongás, hála, hűség, —
S a Nagyhoz illő ez az egyszerűség!

Minek a szó, hogy szív-szívet megértsen?! A felszín szikla, kő, ám az, aki érezni tud szavakba nem foglalhatót, megsejti a lomha külső alatt a belső jószágot, amely szeretetre indít:

Szeret a felleg is: ha rád terül,
Köddé alázkodik, harmattá olvad
S csókjára jégből is virág nő holnap!

S szeret a nap. Ha reggel felderül,
Legelső csókját homlokodra ejti
S búcsútekintetét rajtad felejtí.

A Tátrát is sorsa jelképévé avatja, de lényegét csak akkor találja meg, amikor már tört szívvel mélyebbre tudott látni: az ember mérje magát és gondjait a Nagyhoz, de abban, ami hatalmas, lássa meg, hogy az is csak porszem Ahhoz mérten, aki megalkotta. „Hatalmas egy van: Isten”. A természet itt sem önmagáért van, hanem példázat, rendeltetése a jelentés: az isteni nagyság és szeretet hirdetője. A tátrai szonettek líraiságának a forrása: a látvány nagysága, de ez csak a kezdet kezdetén bír ihlető erővel, hova-tovább emberibb kö-zelségbe lép vele, s csak akkor tudja szóra bírni, amikor a szemlé-letbe bele tud avatkozni a szenvedő és a megértő lélek is. Így alakul az a folyamat, amelyet az előbb résztvevő szemléletnek mondtunk, s ez teszi érthetővé azt is, hogy nem képeinek, hanem a képek kel-tette gondolatainak van érzelmi tartalma.

2.

REGÉNYEIBEN IS a gondolati tartalmasságon kívül a vívódó és a tört, de nem megtört lélek ábrázolása a lényeg. Első regénye, amelyik megjelent: a Hangzatka — egy tört léleknek a művészi rajza; hangul-latában is, előadásmódjában is belső rokonság fűzi Tormay Cécil re-gényéhez, A régi házhoz, de nem annyira cizellált. Különösen a megindítás gazdag hangszerelésű, a befejezés ellenben kissé rövidre fogott: mintha az elkallódó lélek rajzához nem volna elég színe: a romantikus-szентimentális szerelmi történet elhíhetőbb volna, ha azt szélesebb lélekrajz és társadalmi háttér támogatná. Így csak néhány nagy erővel és finom hangulattal megrajzolt jelenet marad meg emlé-kezetünkben: Csermák Antal muzsikusi pályájának kezdete a dicsőség és a boldogság, a művészet és a szerelmi vágy kettős fényében, majd ennek sivár ellentétéként: két csalódott és semmibe hulló embernek, Lavottának és Csermáknak a találkozása a pusztai csárdában, ahol fellobog még egyszer a múlt szép emléke, de azt tragikussá színezi a reménytelen kudarc és hiábavalóság gyötrő érzése. A romlás egyik oka: a cél nagysága és az ember kicsinysége, a vágy hajtotta volna előre, ámde az erő csak gyalog-baktatásra volt elég, mint mondja ön-magáról egyik szonettjében. A másik ok már kevésbé lírai jellegű, a részvétlen magány, a közöny, a környezet és társadalom értetlen-

sége, — de ezt is rokonnak érezte és érezhette a magáéval. Regénye lírai foganású, főleg abban, ahogy megrajzolja Csermákban a művészt és a szerelemre vágyódót, érezzük, hogy rokonszerelekre talált alakjában a szerző, de abban, ahogy a magyar társadalmat ábrázolja, a szerzőnek új vonása jelentkezik: a társadalom kritikusa. Ez a bemutatás nem széles, nem elemző, egy-egy odavetett folttal, jelenettel elevenít meg embereket, típusokat, s azokon keresztül véleményt, felfogást, sorsot és magatartást, ízlést, mindenütt kerülve az anekdotikusát, de annál inkább éreztetve azt az atmoszférát, amely szinte ránehezedik alakjára s nem tűri meg sorsa kibontakozását és kiteljesülését. Noha érezzük, hogy rokonszenve muzsikussá alakja mellett áll és benne lelkének egyik felét ábrázolja, ez a meleg érzelmek nem bontja meg mértéktartását és nem oldja fel ábrázoló tárgyilagosságát; benne van ugyan a regényben és mégis távol tőle: éles szemmel figyeli az élet figuráit és jelenségeit. Ennek eredménye az aránylag kis terjedelmű regényben az emberi arcképek gazdag változatossága. Ha most azt vizsgáljuk, hogy milyen nála az ember, azt kell megállapítanunk, hogy a maga hasonlatosságára alakítja azt: a regényírónál sem lesz sorsának a kovácsa, inkább passzív áldozata, a körülmények erősebbek az akaraténál, a világ kicsinyessége nehezedik rá a szépet sóvárgó és az álmodozó lélekre, s a maga kérlelhetetlen erejével összeroppantja azt. Szomorú hangulat áramlik a regény lapjairól: a nagy művész és a törpe lélek, a kiváló muzsikus és a hozzá méltatlan, őt meg nem értő és méltányolni nem tudó kor ellentétéből eredő pusztulásnak az elégikus hangulata. Ez színezi a mese minden mozzanatát s amint elszűrjük Csermák Antal élete, vele együtt egyre sivárabbá lesz a hangulat is. A kezdet gazdag hangulatvilágával ellentétben a befejezés minden érzelmi aláfestést mellőző, szinte ridegül hangzó ténymegállapítás. De éppen ez a szárazság a maga szűkszavúságával tudja véglegesen meggyökereztetni azt a hangulatot, amelyet már a cím is: Hangzatka felriaszt — az elkallódásnak, a hiábavalóságnak a reménytelenségét, egy szépen induló emberi életnek a lassú ellankadását, s végül teljes megsemmisülését; nem marad utána semmi más, mint egy torz figurának lassan ködbe vesző emléke és egy kibontakozni nem tudó dallam. Ezzel a fegyelmezettséggel, a hangulati festés és a tárgyilagos ábrázolás egyensúlyával tudta elkerülni azt, hogy az alapjában szentimentális történet nem fulladt bele az olcsó érzélgősségbe, az élet, amelyet regénye magába zár, spontán árasztja ezt a hangulatot, anélkül, hogy a regényíró szokott és elkoptatott fogásaival törekednék annak felhígítására. Azt is jelenti ez, hogy bár nem mellőzi a hangulat szerepét, annál mégis jelentősebb a szemében a sorsprobléma, az ember élete és küszködése.

A további regényekben az emberi sors ábrázolása lép egyre inkább előtérbe. A lírikusnál is megfigyelhettük azt a jelenséget, hogy erkölcsi felelősséget érez a korával és embertársaival szemben, szinte önkínzón vállalta magára azt a feladatot, hogy útjába álljon a romlásnak és a pusztulásnak. Regényeiben ez az erkölcsi indíték még inkább megfigyelhető. A *fekete ember* c. ifjúsági regénye a mohácsi vész korának egyik epizódfiguráját, Cserni Jovant rajzolja meg, de ennek a félig hős, félig állat rablóvezérnek a kegyetlenségét humoros

vonásokkal tudja enyhíteni. Nem nehéz megtalálni a kapcsolatot az író és a regény kora között, a tanulság is világos: csak a párttusák, az önző érdekek versenyfutása miatt szétfelbomló korban uralkodhatnak el a magyarságon a Cserni Jovanok. Nem nagy terjedelmű ez a regénye, helyesebben korrajza sem, kis keretbe tud összefogni változatos mesét és jellegzetes korképet, — széles ábrázoláshoz és elemző bemutatáshoz itt sem kezd hozzá, inkább balladás tömörítéssel, néhány erős fénnnyel világít be egy-egy emberi lélekbe és a zuhlott kor romló viszonyaiba. Csak a realizmus eszközeivel él, kerül minden romantikus eszményítést, stílusában is óvakodik a regény keletkezése idejében divatozó stíluskísérletek alkalmazásától: gondos és csiszolt nyelven ír, nem könnyű, nem gyors folyású, de nem is elvont, vagy túlterhelt, egy gondolkodó ember világos és szabatos beszéde ez, amelyen érezhető, hogy írója többet beszél önmagával, mint az emberekkel. A mohácsi vészt követő korhoz tér vissza egyébként *Mikor az óra üt* című regényében is, — a hős itt is egy jó és rossz között ingadozó lélek, Thelekessy Miska, egy kisszerű Liszti László, a sors labdája, akiből törökverő hős helyett korának egyik balvégzetű harácsolója lesz, de annak is kisszerű. Itt is egy lefelé zuhanó élet ragadja meg képzeletét, itt is művészi ábrázolja a jó és a rossz küzdelmét, az előbbinek pillanatokig tartó fel-fellobbanásait, majd az ösztönnek, a lefelé húzó erőnek uralomra jutását. Hőse itt is részben önmagának, részben embertársai, rokonai kapzsiságának az áldozata, a fiatal Thelekessynek sincs ereje ahhoz, hogy sorsa fölé kerekedjék, belőle is hiányzik a megfeszített erő, amellyel le tudná bírni a bukató gátakat, azokat az akadályokat, amelyeket kortársai álnoksága vet elébe. Jágó-típusú alakjai általában erős akaratúak, képzelete számos variánst tud alkotni, mintha azt jelezné ezzel, hogy az ember leleményesebb a rosszban, mint a jóban, azoké az élet, a jóra törekvőké csupán a bukás, a szenvedés és a megalázás. Csak annyiban idealizál, amennyi szükséges ahhoz, hogy az olvasó el ne veszítse hitét a nemesebb eszményekben, egyébként illuziótlan szemlélő és ábrázoló. Korrajza sötét tónusú, a történelmi alakok helyett szívesebben szerepelteti a kornak átlagos embereit, bennük jobban is kiemelhetők a mindennapi emberkének se túlságosan rossz, se túlságosan jó tulajdonságai. Abban Gárdonyi ábrázolásmódjával rokon, hogy szívesen foglalkozik az emberi élet idilli mozzanatainak a rajzával, és abban is, hogy a kor kemény megpróbáltatásait és szenvedéseit inkább kalandokban oldja fel, s nem tünteti fel az egyéni és a közéletnek azt a tragikus összeszövődöttségét, amely Kemény korrajzát oly megdöbbentő és megrázó hatásúvá teszi. Az ember élete sok apró eseményből alakul, az egyéni akarat nem sokat tehet, nem irányítja folyását, csak éli, az akarat maga is szívesebben enged az ösztönös erőnek, mint az erőfeszítést igénylő nemesebb indításoknak. Ezért is szívesebben foglalkozik az események elbeszélésével, mint az alakok elemzésével, a mindennapi élet mozzanatainak az ábrázolásában kifogyhatatlan leleményű, teljesen tájékozott a kor politikai és hadi eseményeiben, s az egyszerű életek egyszerű viszonyaiban, — szinte sajnáljuk, hogy ez a gazdag háttér nem egy nagyobb arányú ember meglevevénítését szolgálja. Thelekessy alakját sok apró ötlettel és fi-

nom humorral igyekszik hozzánk közelebb hozni, de mégsem érezzük eléggé érdekes és súlyos egyéniségnek ahhoz, hogy ily gondosan kidolgozott regénynek legyen a középpontja. Ennek a következménye, hogy figyelmünk róla a kor és a tájék rajzára megy át. Aminthogy ez is volt a tulajdonképeni ihlető: sajátosan vonzotta érdeklődését ez a bomló kor a maga sokszínű érdek-embereivel, írónikus szemlélettel látja és láttatja azt, hogyan kerekedik felül az ösztönöket palástolni igyekvő kegyes és kenetes külsőn az egyéni önzés, nagyravágyás, kapzsiság. Az események színhelye a Felvidék, a XVI. századi várak és végvárak világa, amelyről aránylag kevés regényünk szól, legalább is nem él úgy a köztudatban, mint az erdélyieké. A tájnak és lakóinak, magyarnak, lengyelnek, szlováknak a sajátosságait szeretettel rajzolja, mindegyiknek megvan a maga egyéni színe és zamata. Nem oly kedvesek, mint Mikszáth ábrázolásában, kevesebb különönc tulajdonság hordozói, nem anekdotikusan látja őket, hanem mérlegelően és megértően. Hiába küszködnek a sorssal és saját magukkal, a végzet előbb-utóbb beteljesedik rajtuk. Thelekessy sorsa sem kivétel, neki sem volt szerencséje, sorsát nem kerülhette el, érzi ezt ő maga is, nem tehet mást, mint belenyugszik a megváltozhatatlanba és Hiób szavaival vigasztalja magát: Dominus dedit, Dominus abstulit. De ebben az alázatban nemesedik meg a lélek s teszi jóvá mindazt, amit inkább öntudatlanul, semmint tudatosan vétett.

Az analízis érvényesül társadalmi regényében: A *jöttment*-ben, amelyet nem a mese, hanem a belső összeütközés és a társadalmi háttér rajza tesz érdekessé. A tárgy egy fiatal, kezdő tanár vívódása a pálya elején hivatása nehézségeivel, az égi és a földi szerelemmel. A regény középpontjában maga az író áll, de mégsem énregény, szinte teljesen kívülről szemléli önmagát, szeme nemcsak más, hanem maga iránt is józanul tárgyilagoss. Háttére az első világháború előtti Pozsony, vagy általánosítva a vidéki város, a maga látszólagosan színtelen egyformaságával, kicsinyes ellentéteivel, társadalmi korlátaival és torzalkodásaival. A mese helyett az élet: az iskola és a társadalom életének az ábrázolásán van a hangsúly, nem túlozza se fény-, se árnyoldalait, az élet kicsinyes és szűkkörű, álmosan megy el a nyugodt felszín alatt lappangó és evesedő problémák mellett, nem veszi észre az idők múlását és nem látja meg a nemzetiségek törekvéseit sem. A szokványos ábrázolások közül nemcsak tárgyilagosságával emelkedik ki, hanem azzal is, hogy alakjai nem a megszokott vidéki figurák közül kerülnek ki, nem a megye, nem a dzsentrí világa érdekli, hanem a polgári és hivatalnoki társadalom. A nemzetiségi kérdésen kívül még egy égető kérdést lát meg: a vidéki város szellemi életének a sívárságát, a tehetségeknek a fővárosba való tömörülését, aminek a következménye az elposványosodás. A *jöttment* tanárhőse mindkét problémát átéli, bátran szembenéz vele és bár Pozsonyból távoznia kell, a feladatok megoldásáról nem mond le, sőt arra szenteli egész életét. A regény mondanivalóját írója a maga életével és magatartásával igazolta, ami ott írás, az életében tetté vált. — Van ez általánosabb érdekű problémán kívül még egy szűkebb kört érdeklő problémája is: ez a tanári hivatásé. A tanárság életét nem a kívülálló szemével, nem is a diákkori élményeken keresztül látja, hanem él-

ményszerűen, a beavatott biztonságával és tájékozottságával. Az, hogy maga is tanár volt, nem jelenti az elfogultság, vagy részrehajlás egyoldalúságát, tanárai nem tökéletessé eszményítettek, egyszerű, mindennapi emberek, akikben a vidéki élet kispolgári kicsinyessége keveredik művelődésvágyukkal és ambícióikkal. Rendszerint a kultúra szolgálata lelkesíti őket, vagy írók, vagy művészek, vagy tudóshajlamúak, ám lassanként rajtuk is beteljesedik a vidéki élet törvénye: látóköriük beszűkül, a fiatalkori lendület megmerevedik, azt, amit egykor tanulmányi idejük alatt modernnek és korszerűnek éreztek, őrzik magukban változatlanul, szeretnék belevinni környezetük áporodott és fülledt világába, ám az erősebb, a lendület megtörik, az ambíció magába húzódik, s nem lesz több szokásnál, beidegzettségénél, bogarasságnál, változatlan lelkesedéssel esküdve arra, amelyen már régen túlhaladt a folyton fejlődő, változó élet. Ez a változás már elkerülte figyelmüket, a haladásról már nem tudnak, vagy ha igen, az súlyos lelki válságot idéz elő. Ez a sorsa a regényben Schultze igazgatónak, akinek a tragédiáját melegen és megrázó hatással rajzolja.

Többi alakját sem aranyozza be a mikszáthi humor fényével. Szemléletében a vidéki élet nem idill, nem kedves és vonzó világ, egyszerűen élet, ahol épp úgy történnek nagy és jelentős dolgok, mint a nagyvilágban. Alakjainak érzelmi és gondolatvilágát épp úgy a kor szelleme irányítja, mint a nagyvárosok embereinek a világát, legfeljebb kisszerűbbek, több korlát közt folyik az életük. Az író fanyarul nézi őket, kicsinyességüket és frázisokba takart önérzetüket ironikusan ábrázolja. Legsikerültebb példa erre az ábrázolásra töredékben maradt regényének: *Kánya a Kanyapta fölött* (1943) az alakjai, de itt már sötétebb színek is vegyülnek bele: az összeomlás már előrevetíti árnyékát.

Mesélő kedve és tehetsége két fantasztikus regény írására is ösztönözte. *A világ ura* (1929) inkább ötletességével és egy üzleti vállalkozás karrikírozó rajzával hat, a *Hová?* (1934) már nemcsak Wells-stílusú elbeszélés, hanem a jövő fenyegető rémének: a falanszter állam fonákjának a megmutatását is célozza, az elnyomott emberi érzelmek diadalát a száraz, gépies rendszeren. Ebben a regényben nem a képzelet játéka a fontos, hanem az érzelmi világ féltése, hiszen a technikai civilizáció uralomra jutása az ember lelki világából a kedvesebb és az életet megszépítő rész elsorvadását idézné elő. Ez a regénye nem a megfigyelő író alkotása, hanem a figyelmeztetőé, úgy, ahogy egyik versében célul tűzte ki maga elé:

Mit útközben szedtem, mind elosztom:
Bölcseséget, hitet, meleget.

De bölcsességét nem tolakodóan osztja szét, az nem fitogtatja magát lépten-nyomon, az ábrázolás módja, az emberek sorsának a bemutatása győzi meg az olvasót és hite óvja meg attól a sötétén látástól, amely Babits Mihály hasonló tárgyú regényét, az *Elza pilótát* jellemzi. Sziklay Ferencben a hit melegebb és töretlenebb volt, a hit abban, hogy a természetellenes és merev géprendszer nem szoríthatja háttérbe a természeteset. Az emberi élet egyszerű viszonyainak a rajzá-

ban itt is érvényesül az idilli mozzanatok iránt való hajlama, ez jut szerephez a regény kibontakozásában is, de emellett töretlenül érvényesül másik jellemző vonása: az ironikus szemlélet is. Ennek a tehetségének a remeklése az a felolvasás, amelyben Mommsen államtudós kifejti, milyen volt az egykori, azaz napjaink műveltsége. Egykorú kritikusi annak idején Wellsre és Flammariónra hivatkoztak, a magam részéről inkább Madách falanszter jelenetének a hatását érzem, a tulajdonképpeni probléma: az érzelmek lázadása is rokon a falanszteri Ádám és Éva tragikus helyzetével.

Élethölcsésége érvényesül háromfelvonásos életképében *A falusi Madonnában* is (1942). Színműve nem lép fel irodalmi igénnyel, hangsúlyozottan műkedvelők részére készült. Benne a falu társadalmi kérdése és az ősi karácsonyi játék találkozik és olvad össze azzal a tanulsággal, hogy az egyéni s a társadalmi ellentéteket a kölcsönös szeretet és a szívből fakadó szelídség erejével lehet megoldani.

3.

NEM VOLT GAZDAG TERMESÜ ÍRÓ, de munkássága annál sokoldalúbb. A művészt sokszor háttérbe szorította a gond, a kötelesség, a küzdelem a magyarságért. Csak ritkán jutott ideje az elmélyülésre és az érlelésre, erejét, tudását sok feladat között kellett megosztania, küzdenie kellett a közönnyel, a meg nem értéssel, az ellenkező irányú törekvésekkel is; mindvégig távol volt az irodalmi élet középpontjától, csak kevesen ismerték. Mint Schöpflin Aladár írja: íróember nem csinálhat vidéken komoly karriért. Ez a megállapítás ma is érvényes. Sziklay Ferenc azonban hitt abban, hogy ezt a szomorú valóságot meg tudja változtatni, tehetségét és egész élete munkáját áldozta erre, ezért osztotta szét ezer felé idejét, energiáját, anélkül, hogy méltó visszhangot kapott volna cserébe, inkább csak a fiatalok értették meg és vonzódtak hozzá a tisztelet s a megbecsülés érzelmeivel. Az a munkásság azonban, amelyet a megszállás ideje alatt a magyarság és a magyar irodalom érdekében kifejtett, sok kezdő író indított el, széleskörű levelezése igen értékes adalékokat tartalmaz az irodalmi élet megszervezése, forrongása, fejlődése szempontjából. Ezek az idők még közel vannak, feldolgozásukra még várni kell. Az író és a költő alakja azonban már tisztán áll előttünk, írásai híven őrzik emlékét. Nehéz időkben élt, sok kétség között, de mindig hűen önmagához és eszményeihez. Zárt és határozott világnézete már korán kialakult, az idők nem változtattak rajta, csak elmélyítették. Nem volt azonban elfogult, meleg lelke minden őszinte megnyilatkozásra rezonált, magasabbrendű érzelmi élete mindenütt a szépet, a jót, a nemeset kereste, és ahol talált, azt magába fogadta. Megfigyelő és szemlélődő író volt, de nem hideg néző, a segíteni vágyás melegségével vett részt minden emberi küzdelemben; jósága és szeretete megértővé tette, és ha értelme el is ítélte az élet fonákságait, azokat meg is tudta bocsájtani. Sohasem állt az erősek, a kegyetlenek, a sors kegyeltjei partján, hanem a szerencse kisemmizettjei és elesettjei mellett. Mély hite óvta meg a sötétlen látástól, a reménytelenségtől, a kiábrándultságtól, meggyőződéssel hitte azt, hogy minden csalódás, bukás, baj csak

ideig-óraig tart, az élet nyújt alkalmat a megigazulásra és jóvátételre, mert az embernek van lelke, amelyet Istennek ajánlhat, és van teste, amely megtisztulhat a bűnbánatban és a szenvedésben. Ezért egyik alakjával idézteti őszinte áhítattal a bibliai igét: „Boldogok, akik sírnak, mert megvigasztaltatnak.” És valóban minden műve vigasz, vagy önmagának, vagy embertársainak, verse, ha sokszor fájó sóhaj is, rendszerint megenyhül a hit és a szeretet ereje által, regényei, ha a sors megpróbáltatásairól szólnak is, abban a gondolatban csendülnek ki, hogy ez a sors a múlandó, amaz a másik a múlhatatlan. Életcéljának érezte: jobbra tenni a világot, ezt a feladatot szolgálta az író is, a nevelő is, a magyar kultúra apostola és őre is.

LELKES TIBOR

VIZIÓ

Egy hegedű ujjong az udvaron,
— Dalol a szerelem, dalol. —
Egy hegedű ujjong az udvaron,
Sokszor hallottam már nagyon.

Egy hegedű sír, zokog odakint,
— A halál dalol, a halál, —
Egy hegedű sír, zokog odakint,
Szomorú hangon muzsikál.

Óh! Nézd! Sírok! Miért? Ki mondja meg?
Zokog a hegedű; az est hideg.
Ki törte szét meggyötört szívemet?
És sírok csak. Miért? Ki mondja meg?

A szerelem, vagy a halál az ok?
A hegedű odakint miért zokog?
És én torz arccal miért zokogok?
A szerelem, vagy a halál az ok?

Én láttam már, hogyan tűntek tova,
— Az angyalarcú és a rút pofa, —
Ugyanazon a holdas éjszaka...
Én láttam már, hogyan tűntek tova.

S a hegedű dalol az udvaron.
A szerelem és a halál dalol,
— Szeretni jó, meghalni borzalom, —
Egy hegedű dalol az udvaron.

IZABELLE SANDY
Ford. HOSSZÚ FERENC

DEÉTERI BORBÁS VINCE

Emlékezés egy igaz magyar természettudósra születésének századik
évfordulója alkalmából

A NÖVÉNYTAN TUDOMÁNYA hazánkban általános tudományos értéke mellett sajátosan nemzetivé *Borbás Vince* megjelenésével vált a század 80-as éveiben. Ennek megértéséhez vizsgálnunk kell a magyar botanika fejlődésének azt az útját, amely Borbás korához vezetett. A magyar növényvilág (flóra) ismeretének első írásos emléke tulajdonképpen *Clusius* pannoniai flóra-műve (1583).¹ A következő időkben a hazai növényzet kutatása terén alig történt valami és még a XVIII. század utolsó negyedében is a botanika főcélja a növény orvosi felhasználása, gyógyítóerejének megismerése. A pesti egyetem botanikus kertjének megerősítésével nyílik meg csak új korszak a magyar flórakutatás történetében, az eddigi tervszerűtlen munka helyébe a rendszeres kutatás lép. Ez pedig *Kitaibel Pál* (1757—1817) nevéhez fűződik, aki egész életét hazánk természetvilága kikutatásának szolgálatába állította. A *Kitaibel* megvetette alapokon kezdett kibontakozni a részletes magyar flórakutatás, munkatársai, tanítványai és szellemének örökösei veszik munkába a magyar növényzet még ki nem kutatott területeit, sok újdonság felfedezésével gazdagítják hazánk és egyúttal egész Európa növényzetét. Magyarország flórájának feltárása azonban akkora feladat volt, hogy két emberöltő telt el addig, míg ezt a hatalmas munkát a hazai és külföldi kutatók nagyjából elvégezhették. Ez az a kor, amelyet a magyar *Linné*, *Kitaibel* munkássága nyitott meg és amelyik mintegy száz esztendeig tartott. Ez a korszak a magyar növényvilág (flóra) felkutatását és teljes összegyűjtését tűzte ki feladatául azzal, hogy ezt a különlegesen gazdag növényvilágot megmentse az utókor számára. Ez a nagy cél Borbás munkásságával befejeződött. Egy fényes, eredményekben gazdag múlt zárult le ekkor és ezalatt Borbás és nagy kortársa, *Simonkai* nemcsak a gyűjtés, az adathalmozás fáradságos munkáját végezte el, hanem hozzáfogott a feldolgozáshoz is és kijelölte azt az utat, — az elejét jól kitaposva —, amelyen a magyar botanikának haladnia kellett.

Kétségtelen, hogy *Kitaibel* halála után az általa megkezdett flórakutatás háttérbe szorult, mert az utána következő kutatók egy része eltért az ő irányától. Pedig a magyar flóra végleges kikutatásának ideje már végleg elérkezett. Az egyetem vezetése és irányítása mellett kellett volna feltenni a koronát *Kitaibel* megkezdett művére, hiszen a hazai megoldatlan problémák egész serege várt megfejtésre. Az egyetem akkori világhírű növénytan-tanárának, *Jurányi Lajosnak* a magyar flórakutatás égető feladatai iránt alig volt érzéke, ő a botanikai kutatásokban elsősorban csak a bonctani szempontot érvénye-

¹ *Rarium aliquot stirpium per Pannoniam, Austriam et vicinas quasdam prouincias obseruatorum historia quatuor expressa.* 1583.

sította. Ilyen körülmények között a hazai flórakutatás továbbra is idegen kezekben (*Neilreich, Kerner*) maradt volna, azonban, szerencsére, a Magyar Tudományos Akadémia a hazai viszonyok kutatása felé hajlott. A híres politikus, történettudós és nemzetgazdász, *Csengery Antal*, az Akadémia 1860 május 14-én tartott ülésén indítványt tett hazánk földjének természettudományi feltárására.² Szerinte a nemzeti becsület és anyagi érdekeink késztetnek e munka elvégzésére és szaktudósaink nem nézhetik, hogy idegen tudósok járjanak hazánkba fölfedezési utazásokra. „A nemzeti becsület kívánja, hogy az egyetemes tudománynak a hazai tudósok szolgáltatassák az adatokat a magyar hazáról.” E nagy munka elvégzésére szükségesnek tartotta a matematikai és természettudományi bizottság felállítását. Ez a bizottság meg is alakult, 1861-től kezdve pedig megjelentek a *Mathematikai és Természettudományi Közlemények* tekintettel a hazai viszonyokra című, annyi fontos adatot tartalmazó kötetei *Szabó József* szerkesztésében. Ilyenformán oly hosszú idő után végre az Akadémia és kiváltképen Csengery Antal érdeméért a magyar flórakutatás itthon is nyilvános fórumhoz jutott.

Ebben az időben, amikor Neilreich „Aufzählung”-jának megjelenésével lezárul a magyar flórakutatásnak a régibb, Linné-féle fajfoglalom jegyében, — vagyis csak annyi faj van, amennyi teremtetett —, megindult korszaka és amikor Kerner Antalnak hazánk középső részének növényzetéről szóló cikksorozata még javában folyik, lép a színtérre két fiatal magyar növénybűvár, *Borbás* és *Simonkai*. Körülbelül egy időben, a legnemesebb barátságban, a legmeghittőbb egyetértésben indulnak el. Így haladnak ifjan, alkotó erővel együtt néhány évig, de csakhamar szétválnak és bár egy cél felé törekednek, szellemi és lelki adottságaik különbözősége következtében meg-hasonolva, ellenfélként állnak egymással szemben. Kettőjük közül a magyar botanika történetének egyik legérdekesebb alakja *Borbás Vince*, az ő nyughatatlan, harcra kész természete alaposan felkavarta a magyar flórakutatás eladdig csendes területét. Egyéniségét, működését, kutatásainak értékét mind kortársai, mind utódai rendkívül eltérő módon ítélték meg. A forrongó, még teljesen ki nem alakult eszmék körül folyó viták szenvedélyében a küzdők ítélőképessége nem egyszer megingott, azonban ma már elfogulatlan szemmel nézhetjük ezt a küzdelmet, *Borbás Vince* alakját és munkájának értékét. A *Borbás* személyével kapcsolatos nagy irodalom, rengeteg tanulmány köze-pette újat alig mondhatunk róla, mégis most, születésének 100 éves évfordulója alkalmából szükségesnek mutatkozik igazi jelentőségének tárgyilagos, elfogulatlan méltatása.³

² Math. Term. Tud. Közl. 1861. I. köt. Bevezetés.

³ Bárány Sándor: *Borbás Vince egri diákévei*. BotKözl. 1925. évf. XXII. köt. 1—4. 1.; *Borbás V.: Válasz a Klein Gyula bírálatára*. MTügy. 1876. é. 147—150. 1.; *Nyilatkozat*. OKTEgyKözl. 1878—79. XII. köt. 320. 1.; *Az Onobrychis Visianii és Herman Ottó*. Ellenőr 1879. 309—310. 1.; *Correspondenz aus Budapest* 10. September 1879. OstBotZs. 1879. XXIX. k. 338. 1.; *Zur Erklärung*. BotC. 1884. XX. k. 160. 1.; *Csopey László: Borbás Vince nekrológja*. TermTudKözl. 1906. év. XXXVIII. k. 762. 1.; *Degen Árpád: Deétéri Borbás Vince*. MBotLapok 1905. é. IV. k. 165—224. 1.;

A hazai flórákutatók tulajdonképpen a régi hagyományokhoz való ragaszkodás, egyszerű adatgyűjtés volt, amely Neilreich „Aufzählung”-járai érte el az adatszerű befejezést; a hazai kutatók között senki sem — még Schur sem — tudott a hazai flóra problémájának teljesen a közelébe férközni és senki sem tudta azt az általános és magasabb szempontok központjába állítani. Mindössze Kerner hozott e tekintetben fordulatot, de az ő hatása egyelőre nem mutatkozik és így csak Borbás és pár évvel később Simonkai felléptével alakulhattott tisztultabb formába a magyar flóra különleges problémája. Magától értetődik, hogy az ilyen új irány meghonosítása csak harcokkal volt lehetséges, de az is kétségtelen, hogy a problémát eddig sem a külföldi, sem a hazai kutatók nem látták tisztán. Borbást Simonkaival együtt kell vizsgálnunk, mert a kezdeti meleg barátság ellenére megnyilatkozó és egyre szélesedő tudományos szakadás vitáiból leszűrődő eredmények mutatják legszebben Borbást, a harcost és kutatót. A két bűvár munkájára ugyanis Kerner volt nagy hatással, az önállóbb egyéniségű Borbás csakhamar függetlenítette azonban magát Kernernek a növényföldrajzi-környezettani (ökológiai) fajfelfogást alapul valló irányától. Simonkai pedig élete végéig ezen az úton járt. Túlnyomórészt ezért merültek fel közöttük az ellentétek és ezekre vezethetők vissza a mindig új eredményekre vágyó, sokszor lázasan, rapszódikusán alkotó Borbás szellemének elszietései és sokaktól érdemtelenül erősen megrótt kisiklásai is.

Borbás a Felvidékről indult el. 1844 július 29-én született a nórádmegyei Ipolylyitkén. Atyja, Ferenc, kántor és jegyző volt. Szülei a végtelen szülői szeretetnél egyébbel nem tudták megajándékozni, nagyon szegények voltak. „S ez a bölcsőben örökölt nyomorúság — írja Méhes (191. l.) — végigkíséri Borbást egy hosszú életen keresztül. Pedig szorgalmas volt, mint ifjú; mértékletes, mint férfi; a naivsáig

Gombocz Endre: *A magyar botanika története*. Budapest. M. Tud. Ak. 1936. 545—576. l.; Györfly István: *A Növénytar jelentése Borbás V. arcképével*. EMEÉvk. 1918. é. 39—56. l.; Herman Ottó: „*Onobrychis Visianii Borbás*” és egyebek. Füvészeti lezámolás. TermFüz. 1879. III. k. 156—163. l.; Herman Gábor: *Erklärung*. BotC. 1884. XIX. k. 31. l.; Jurányi Lajos: *Reclamatio*. TermTudKözl. 1876. VIII. 76., 134. l.; Klein Gyula: *Dr. Borbás Vince úrnak*. OKTEgyKözl. 1875—76. IX. k. 424 l.; *Zur Aufklärung*. Budapest. 1847. Rigler J. E. 4. l.; Knapp József: *Galerie österreichischer Botaniker*. XXVI. k. *Dr. Vincenz v. Borbás*. ÖstBot Zs. 1881. XXXI. k. 209—213. l.; Mágócsy-Dietz Sándor: *Borbás Vince emlékezete*. NövKözl. 1905. é. IV. k. 120. l.; Méhes Gyula: *Borbás Vince. A biológia magyar úttörői*. Budapest. 1925. 189—200. l.; Prochnov József: *Megemlékezés Borbás Vincéről*. MOTVándorgymunk. 1906. é. XXXIII. k. 62—63. l.; Rapaics Raymund: *Borbás Vince emlékezete*. MBOTLapok. 1916. é. XV. k. 169—206. l.; Schilberszky Károly: *Dr. Borbás Vince 1944—1905*. A Kert. 1905. é. X. k. 470—472. l.; Staub Móric: *Megjegyzések dr. Borbás Vince cikkére „A növénytan munkálatok hazánkban, 1875. évben” és „Irodalmi adatok a természetrajzi füzetek (II. sz.) közleményeihez.”* OKTEgyKözl. 1876—77. X. k. 540—43. l.; Szabó Zoltán: *Dejtéri Borbás Vince*. FöldrKözl. 1906. é. XXXIII. k. 408—409. l.; Thaisz Lajos: *Borbás Vince emlékezete*. NövKözl. 1906. é. V. k. 71—74. l.; Tűzson János: *Borbás Vince herbáriuma*. BotKözl. 1912. XI. k. 205—207. lap és *Borbás Vince herbáriumának megvételéről*. U. o. 218—219. l.

jó, mint aggastyán." Szüleinek vagyontalansága következtében középiskolai tanulmányait is csak későn, atyjának 1859-ben bekövetkezett halála után kezdheti meg 1860-ban az egri érseki főgimnáziumban, amelynek első osztályába már mint 16 éves fiú iratkozhatott be. Az osztályokat többnyire első eminensként végezte és az érettségi vizsgálatot is kitűnő sikerrel tette le. Többször nyert jutalmat (a *Rajner*-alapítványából, *Bartakovics* érsek adományából, később pedig a *Mária Terézia-ösztöndíjat* kapta meg). A főreáliskola önképzőkörének igen tevékeny tagja, titkára is. Sok pályadíjat visz el. Ír verseket, elbeszéléseket, de legfőképpen latinból, görögből, franciából való kitűnő műfordításaival vonja magára a figyelmet. Már most elismerik róla, hogy a latinban tökéletes és a VIII. osztályban az egyik pályadíjat *Cicero* egyik beszédének legjobb magyar fordításaért kapja. Csodálatosképpen diákévei alatt az irodalomban nyomát sem mutatja Borbás a botanika iránt való hajlamának, pedig diákéveit a növények és bogarak között tölti és szorgalmas látogatója az egri érseki kertnek. 1861 óta kezdett tulajdonképpen botanizálni. Ugyanis egyik osztálytársának apja, *Varga*, az akkori érseki főkertész, képzett botanikus. Ugyanebben az időben ott él Egerben *Vrabélyi Márton*, a Mátra flórájának kitűnő ismerője, aki flórisztikai kirándulásaira mindig magával vitte a fiatal Borbás Vincét.

Amidőn 1868 őszén, — tehát már 24 éves korában —, Borbás az egyetemre megy, már nincs szüksége mesterre, a nagy természet már mindenre megtanította és már tudta mindazt, amit a tudósok az alkalmazkodás, korreláció, élősködés, fajkeveredés stb. szavakkal jelölnek. Mindez már mint tapasztalat útján megszerzett ismeret pihent benne, de még nem öntudatosan. Növénytani tanulmányain kívül a nyelvészet az egyetemen is kedvenc foglalkozása maradt, bár mélyebbre nem merülhetett el benne. A növénytani kollokviumáért elért szorgalmi díj mellett a másikat *Terentius* egy színművének széptani és latin nyelvű fejtegetéseiért kapta meg. Borbás szépirodalmi tevékenységét a kor magyarázza meg. A kiegyezés korában a nemzeti tárgyakat kellett ápolni. Nyelvészeti tanulmányai termékenyítőleg hatottak a szülői házból hozott tözsgyökeres nyelvére, csiszolták, gazdagították, nemesebbé tették. Kifejezései erőteljesek, gazdagok, finomak. Ez az alapja, hogy Borbás nagy mértékben hozzájárult a magyar botanikai tudományos nyelv fejlesztéséhez.

1871-ben Jurányi Lajos maga mellé vette tanársegédnek és mindennel elősegítette a botanikában való haladását. Borbás pedig a legodaadóbb a tanulásban, hogy megszerzett ismereteit öntudatosá tegye. Ekkor nyer saját kutatásainak eredményeképpen növénytani pályadíjat és Jurányi megbízásából összeállította a Pest megye flórájában *Sadler* óta ismeretessé vált legújabb adatokat, mint első növénytani dolgozatát.⁴ Közben tanári oklevelet szerez (1873 februárjában) és még ez évben kinevezik az V. kerületi állami főreáliskolához rendes tanárnak. Gyűjtő, botanizáló útjait nagy szorgalommal folytatja, Az Alföldet, a Bánátot, a Balaton vidékét, Vasmegyét, Horvát-

⁴ *Pestmegye flórája Sadler (1840) óta és újabb adatok.* MathTermTudKözl. 1872. IX. II. sz. 1—54. l.

országot, a Magyar-Tengerpartot, a Tátrát, a Felvidéket és Erdély egy részét járta be e tanulmányútjain. Ezekben az utakban a Magyar Tudományos Akadémia is ismételten segélyezte. Igen jelentős esemény volt életében, amikor az 1874—75-iki tanévben állami ösztöndíjjal külföldön tartózkodhatott és doktorátusának megszerzése után (1874 júl.) szabadságának legnagyobb részét a berlini egyetemen *Braun Sándor* mellett töltötte. A legnagyobb szisztematikus és morfológus környezetében való tartózkodás volt talán a legmélyebb és legértékesebb hatással Borbásra. Tanulmányozza a kopenhágai, lipcsei, müncheni botanikai intézményeket és Innsbruckban *Kernel* mellett is tölt egy hónapot, felhasználva az időt Tirol és Stájerország egy részének bejárására is. Tanulmányútjáról hazatérve benyomásokkal, tervekkel tele, megkezdte közel három évtizedig tartó harcait, amelyeket fanatikus kitartással, macacssággal folytatott, halálig kitartva eszméi mellett és saját érvényesülésének érdekében. „A tágabb látókör, mely külföldön előtte megnyílt, saját értékének és igazának tudata adhatták eleinte a fegyvert a kezébe, melyet eldobni később jobb meggyőződése ellenére nem tudott és nem is akart.” (*Gombocz*, 552. l.) Már javában az ellenségeskedés középpontjában volt, amikor 1880-ban magántanári habilitációért folyamodott. Bármennyire nagy volt is az ellentét közte és *Jurányi* között, elsősorban teljesen eltérő irányuk és tudományos álláspontjuk miatt, *Jurányi* a tárgyilagos álláspontra helyezkedve, javasolja a habilitációt.⁵ A következő 18 év alatt 30 félévben adott elő a budapesti egyetemen. A magántanárság azonban csak rövid időre elégítette ki. Hogy teljesen a tudománynak élhesen, szabadulni szeretett volna a középiskola szűk köréből, ezért három ízben kérte a minisztertől, a bölcsészeti kar megkerülésével, egyetemi rendkívüli tanárrá való kinevezését. A kar formai okokból joggal mindhárom ízben elutasította a kérést. Végre az új bizottság 1897-ben dűlőre viszi a 12 év óta vajúdo kérdést és a kar Borbást rendkívüli tanári címmel való kitüntetésre ajánlja.⁶ Ezt 1898 május 7-én meg is kapta, a nélkül azonban, hogy középiskolai elfoglaltságán könnyítettek volna. Amíg ez az ügy folyt, Borbás a *Kánitz Ágoston* halálával megüresedett kolozsvári tanszékre is pályázott, azonban eredménytelenül. Haja, szakálla egyaránt hófehér volt, mikor végre az újonnan létesített növényrendszertani tanszékre hívta meg a kolozsvári egyetem 1902-ben. A botanikus-kert igazgatóságát azonban itt is csak a következő évben kapta meg. A neki szabott munkakört, amelyben még sok feladat várt volna reá, nem élvezhette sokáig, 1905 július 17-én éjjel 1 órakor szívszélhűdéssel meghalt.

Borbás halálakor a növénytan fejlődése elérkezett a környezeti növényföldrajzból a történelmi növényföldrajzhoz, ez utóbbi tudományág volt az alapja a mai modern botanikai kutatásnak, a növényyszociológiának. Ez a fejlődés Borbás munkássága nélkül elképzelhetetlen lett volna. Hazánk kétes természetű fajainak összegyűjtése és tanulmányozása volt Borbás legelső célkitűzése, amelyet a magyar növényföldrajz szempontjából igen fontosnak tartott. Mun-

⁵ Bölcsészeti kar levéltára 1879/80. 959. sz.

⁶ Bölcsészeti kar levéltára 1896/97. 312. sz.

kája közben az elébe táruló részletek sokasága nem egyszer eltérítette céljától, végtelen finom megfigyelőképességével szerzett gazdag tapasztalatainak közepette a fonalat nem egyszer elveszítette. Degen megállapítja, hogy egy-egy fontosabb mű megjelenése hirtelen más útra térítette tudásvágyát, sokszor abbahagyott mindent, hogy az új iránynak, vagy tanulmánynak a végére járjon.

Sokszor lázas, elsiető munkássága, amelyet önmaga is sokszor korrigált, a minden áron való újítás vágya, bizonyos tudományos féltekenység és hiúság, legfőképen azonban harcos természete, mely a jelentéktelenebb kérdésekben sem volt hajlandó engedményekre, csakhamar heves küzdelmekbe sodorták. 1874-ben még együtt jár gyűjtőutakra Simonkaival, de a következő években már sokszor ellenséges, indulatos, szócsatákban forgácsolódo vita dül közöttük, amely elvonja őket az alkotástól. Majd Janka intéz ellene igaztalan, nagyon erős támadást⁷ és folyik a harc *Klein Árminnal*, *Staub Móriccal*. Jurányi visszautasítja a megtsztelest, amikor Borbás egy új fajtróla akar elnevezni.⁸ Több magyar botanikus közbelépésére Just elveszi tőle a *Botanische Jahresberichte*-nél betöltött referensi tisztelet. Majd az ellene való harcba, — valószínűleg mások felbízattására —, *Herman Ottó* is beleavatkozik maró kritikájával.

Ezeknek a küzdelmeknek, — nem számítva Borbás harcos egyéniségét —, a legfőbb támadási alapjai a Borbás által felfedezett fajok, változatok és alakok. Az ő fajfelfogása nem volt állandó mértékű, hanem változott a feldolgozott anyag és idő szerint, sokszor kisebb eltérések és különbségek alapján új fajnak minősítette a vizsgált növényt. Ez lázas munkájának következménye volt. „A Borbás-féle fajok mások — írja Gombocz (560. l.) — tartalomra, szisztematikai mértékre nézve génuszról-génuszra, és növényföldrajzi egyenértékelés is alig lelhető bennük fel.” Kétségtelen, az idő sokat megrostált a Borbás-féle fajokból, eltűnt a sok *Knautia*-, *Quercus*- és *Mentha*-faj és alak a jórészt azonosíthatatlan szinonimok tömkelegében, azonban nem mindenben adhatunk igazat Borbás egykori ellenfeleinek. Ha végigtekintünk azoknak a fajoknak során, amelyeknek felfedezése és megállapítása az ő érdeme, tisztelettel kell meghajolni munkája előtt. Nagyon sok kiállotta a revízió kritikáját.

Flórisztikai és kritikai munkássága először gyűjtő útjaival áll szoros kapcsolatban. Naplószerűen összefoglalva és enumerációkkal kiegészítve jelennek meg — csaknem kizárólag az Akadémia kiadásában, amelynek azonban tagja sohasem lehetett — kutatásainak ered-

⁷ Janka: *Adatok Magyarhon délkeleti flórájához, tekintettel dr. Borbás Vince jelentésére „Az 1873-ik évben a Bánság területén tett növényntani kutatásokról.” MathTermTudKözl. 1874. XII. 153—187. 1.; Borbás: Észrevételek és phytographiai megjegyzések Janka „Adatok stb.” című cikkére, U. o. 1876. XIII. 25—28. 1.*

⁸ Jurányi i. c.

⁹ Jelentés az 1873. évben a Bánság területén tett növényntani kutatásokról. *MathTermTudKözl.* XI. 1876. 213—291. 1.; *Adatok Arbe és Veglia szigetek nyári flórája közelebbi ismeretéhez.* U. o. XIV. 365—403. 1. 1877.; *Flórisztikai közl. a m. t. akad. által támogatott botan. kutatásaimból.* U. o. XV. 1878.

ményeit tartalmazó első dolgozatai.⁹ Ezeket követték csakhamar az egyes génuszok körül csoportosuló monografikus feldolgozások.¹⁰ Közöttük a legkiválóbb a magyar rózsákról írt tanulmánya. Hat esztendeig foglalkozott ezzel a nehéz anyaggal, alapos irodalmi tanulmányokat is folytatott, elmélyedve nyugodtan dolgozott. Kiváló alkotás ez, a hazai anyagon teljesen uralkodott; ezt mutatja ötven évvel később Degen Árpád feldolgozása, amelyben 122-szer találkozunk Borbás szerzői nevével. „A rózsamonografia egy kerek, minden részletében befejezett egész... speciálisan a magyarországi viszonyokból eredő problémák teszik a lényegét, — írja Rapaics —, és mindez egy igazi tudós lelkének magasztos szeretetével van felkarolva és európai jelentőségében megvilágítva. A rózsamonografia latin nyelven készült, de szelleme mégis magyarabb, mint igen sok népdalokkal s nagy hangon, de annál kevesebb megértéssel és tudományos komolysággal piedesztálra emelt munka.”

Többi monografikus kísérlete nem ilyen, sok készült közülük alkalmilag, sürgősen, határidőre, amikor sem ideje, sem nyugalma nem volt az alapos feldolgozáshoz. Sok becses adatot tartalmaznak, azonban gyakran egyenetlenek, töredékszerűek és nehéz bennük az utólagos eligazodás.

Összefoglaló rendszertani kérdésekkel csak élete vége felé kezdett foglalkozni, már meg volt benne az intuitív erő a szisztematikai problémák meglátásához és bár a külső morfológus alapos felkészültségével nyúlt a kérdésekhez, azonban a mélyreható rendszertani problémák megoldásához fejlődéstani és anatómiai kutatások is szükségesek és így Borbás fegyverei nem voltak elegendők a végleges megoldásokhoz.¹¹

A flórisztika volt lelkének, egyéniségének legjobban megfelelő munkakör és itt is érte el tudományos kiteljesülését. Óriási növényismerete, gazdag tapasztalatai, mindenre ügyelő megfigyelőképesége itt érvényesült a legjobban. „Ezekben a biológiai részletekkel mind

¹⁰ Adatok a sárgavirágú szegfűvek és rokonaik systematikai ismeretéhez. Math. TermTudKözl. XIII. 1877. 187—216. l.; Vizsgálatok a hazai Arabisek és egyéb Cruciferaék körül. U. o. XV. 1878. 145—212. l.; Flórisztikai adatok különös tekintettel a Roripákra. ÉrtTermTud. 1879. LX. 64. l.; A hazai Epilobiumok ismeretéhez. U. o. 16. sz. 34 l.; A magyar birodalom vadon termő rózsái monográphiájának kísérlete. MathTermTudKözl. 1880—81. XVI. 305—560. l.; Az Aquilegiák rendszere és földrajzi elterjedése. ÉrtTermTud. 1882. XII. 6. sz. 19. l.; Sorbusainkról. ErdLapok. 1883. 10—20., 212—224., 509—517. l.; Szederjeink csoportjainak áttekintése. U. o. 509—517. l.; Európa nagyobb pikkelyes tölgyeinek összeállítása. U. o. 1887. 929—944. l.; Die ungarischen Inula-Arten besonders aus der Gruppe Enula. Engler's Jahrb. 1887. 222—243. l.; Közép-Európa különösen Magyarország kakukfűveinek ismertetése. MathTermTudKözl. 1890. XXIV. 39—116. l.; Spiraea-cserjeink összeállítása. MNövlapok. 1890. 65—78.; Magyarország és a Balkántérsziget juhartáiról. TermFüz. 1891. 68—80. l.; A hazai vajfűvekről. U. o. 1894. 61—74. l.; Hazánk meg a Balkán Hesperisei. MBotLapok. 1902. I. 161., 1903. II. 12. stb.

¹¹ A mogyorófafélék meg a nyírfafélék családja egyesítendő. MBotLapok, 1903. II. 179—180. l.; A szegfűfélék meg a szentlászlófűfélék paralelismusa. U. o. 265—281.

sűrűbben és sűrűbben átszőtt flóraművekben, — írja Gombocz (565. l.) —, bontakozik ki teljes egészében valóságsszeretete, a természeti jelenségeknek minden elfogultságtól mentes éles meglátása, ezekben alakulnak ki a magyarföldi vegetáció képének hatása alatt eredeti növényföldrajzi elgondolásai, bennük nyilatkozik meg kiváló írói készsége, zamatos magyarsága, mely műveinek egyik-másik fejezetét szépirodalmi értékűvé avatja." Első flóraműve Budapest növényzetéről szól,¹² már ebben megnyilatkozik Borbásnak az a törekvése, amely csak későbbben ölt határozott formát: az emberi művelődés ténykedései és a növények eloszlása közötti összefüggést igyekszik kideríteni.¹³ Következő műveiben az ökológiai növénysszemlélet domborodik ki erősen.¹⁴ „Borbás biológiai körü munkássának különös jelentőséget az ad, — írja Rapaics (192. l.) —, hogy ő ebben is teljesen induktív volt, mindig apró részletmegfigyelésekből indult ki, és ezeknek folytonos és folyamatos összegezése révén jutott el az újabb meg újabb eredményekhez. Teljesen előítélettől mentesen végzi a biológiai elvonásokat, ez az, ami Borbás biológiai munkásságának egyik igen fontos vonása..." „Flórisztikus marad azonban ekkor is, — írja Gombocz (567. l.) —, és épp ez teszi ezt, az alföldi növényformációkkal foglalkozó művét, a magyar flóra szempontjából különösen becsessé..." Ezek a megállapítások illenek Borbás valamennyi flóraművére. Vas vármegyéről szóló flóraművével megnyerte a Botthány által felajánlott 100 drb arany pályadíjat.¹⁵ Ez a munka a legkiválóbb megyeflóramonografia, hét éves előtanulmány eredménye, amely alatt alapos növényföldrajzi vizsgálódásokat végzett. Felismeri a nyugatról érkező folyók havasaljai elemeket szállító szerepét, a norikumi (Soproni-, Rozália-, Borostyánkő hegységet borító középeurópai és alhavasi) növények nagy térfoglalását és a keletről nyugat felé tartó fajok útjának megnehezülését a Marcal régi terjedelmes mocsarán és a zordabb éghajlatú Bakonyon át. Itt igyekszik Kerner északnyugati és délkeleti nagy flóraterelete között a hátrált élesen megvonni. Vizsgálódásai közben megsejti, „hogy a szelíd gesztenye Kőszeg körül eredetileg vadon terem". Ezt teljes egészében igazolták a gesztenye őshonosságára nézve később előkerült bizonyítékok.¹⁶ E műve után mind többet és többet foglalkozik növényföldrajzi kérdésekkel és a Kerner felfogásához simuló ökológiai növény-

¹² A főváros és környékének flórája. Budapest és környéke természetrajzi stb. leírása. 1879. Budapest 117—286. l.

¹³ Az összekötő vasút és Budapest flórája. TermTudKözl. 1878. X. 400—401. l.

¹⁴ Békésvármegye flórája. ÉrtTermTud. 1881. XI. Budapest. 105. l.; A magyar homokpuszták növényvilága (különösen a m. kir. kincstáré Temes megyében), meg a homokkötés. Budapest. 1886. 112. l.; Temes megye vegetatiója. MOrvTermVizsg. XXII. vándorgy. Emlékműve. 1886. 29—109. l.

¹⁵ Vasvármegye növényföldrajza és flórája. Szombathely. VasvármGazdEgyes. 1887. 395. l.

¹⁶ Gayer Gyula: Der letzte Kastanien-Urwald in Ungarn und die Frage der Spontanität der Edelkastanie im Gebiete der Pannonischen Flora. MittDDendrGes. 1925. 111—116. l.

földrajz helyett a történelmi növényföldrajz mélységeibe bocsátkozik. Egyre jobban érvényesíti a magyar flóra történetében saját, önálló felfogását. Borbás évekig tanulmányozta a Magyar Középhegységet és Alföldet, megismerkedett ezután a Norikkummal is, — két egymástól teljesen elütő flóratérület ez — és ezután egy szerencsés véletlen 1891-ben a két terület közé, a Balaton mellé vezette. A balatoni hinár (*Potamogeton perfoliatus*) problémája maga után vonta a Magyar Földrajzi Társaság Balaton-kutató Bizottságának megalakulását. A bizottság munkásságának eredménye a páratlan értékű monografia, melynek számos kötete a világirodalom remeke és „A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei” cím alatt ismeretes. A bizottság elnöke, *Lóczy Lajos*, Borbásban látta meg azt, akire a hinár-kérdést és később az egész Balaton-környék flórisztikai és növénygeografiai felkutatását rá lehetett bízni. Így ajándékozott meg azután bennünket Borbás növényföldrajzi irodalmunk legkiválóbb munkájával,¹⁷ amely Rapaics szerint mindenkor nagy büszkesége lesz tudományos irodalmunknak. „Stílusa és szerkezete nemcsak különleges egyéni sajátosságokkal ruházzák fel ezt a művet, — írja Rapaics (194. l.) —, s teszik ezzel Borbásnak is legszerencsésebb alkotásává, hanem egyszersmind olyan írói készségeit árulnak el, amelyhez hasonlót eddig csak szépirodalmunk körében találunk.” E kutatásai közben alakul ki Borbásban véglegesen a magyar flóra keletkezésének képe. Már 1892-ben kifejezésre juttatja, hogy az, amit Kerner Magyarországon Pontus-i flórának nevez, külön önálló magyar flóravidek, mert a kisázsiai Pontusnak egészen más a növényzete.¹⁸ A Pallas-lexikon XII. kötetében már külön ismerteti a magyar flóravideket. „A balatoni flóramű... a Balaton vizének és partmellékének nagyszabású ökológiájává vált, — írja Gombocz (571. l.) —, melyhez szervesen csatlakozott a történeti növényföldrajznak és az egész magyar flórának problémája. A vízi növények minden oldalú tárgyalásakor csodálatba ejt bennünket egymást hajszólo gondolatainak sokasága és változatossága és éppen ez a körülmény hozza magával, hogy elméletei nem mindig eléggé megalapozottak, ítéletei gyakran ingadozók, következtetései nem mindig helytállóak... Mégis tagadhatatlan, hogy Borbás olykor elhibázott biológiai, ökológiai fejtegetései is, elményedésre, gondolkodásra készítenek, és már problémameglátásai miatt is értékesek.” Munkája közben a Balaton és közvetlen környékének aránylag szegény flórája miatt a távolabbi környéket is felkutatatta és így született meg végleges formában Borbás elgondolása az Ősmátráról. Ő evvel a névvel a Bakony, a Vértes, a Pilis, a Nagyszál, a Cserhát, a Mátra, a Bükk és Hegyalja növényzetileg egy láncolatú összekapcsolódó hegysorozatát érti. Az Ősmátrát nem különíti el az Alföldtől, mert a két terület flórája között genetikusszerű összefüggés van, az Ősmátra lejtőin kell keresni a homokpuszták növényzetének eredetét. „Eredeti

¹⁷ *A Balaton tavának és partmellékének növényföldrajza és edényes növényzete.* A Balaton tud. tanulm. eredm. II. k. II. r. II. szakasz, Budapest, 1900. 431. l.

¹⁸ TermTudKözl. 1893. XXV. k. 46. l.; *Magyarország természetes flórájának tagolódása.* MOTVizsgVándorgyMunk. 1898. XLX. 183—194. l.

magyaralföldi növényeink eleinte az erdőtlen hegylejtőket füvesítették s míg az ásó, kapá és eke nem bolygatta, a havason kívül itt nyilatkozott kiváltképen a magyar flóra jelleme, belőle lett a rónaságra leereszkedve a pusztai vegetatio." Gombocz megállapítja, hogy Borbás az alföldi pusztai flórában a hegytetőkről levándorlott növényeken kívül a keletről és délről bevándorlott elemeknek csak másodrendű szerepet juttat és azoknak megjelenését a történelmi korra teszi. A most említettek Borbás legeredetibb gondolatai, amelyekről Rapaics a következőket írja: „Egész élete munkásságának végső növényföldrajzi eredményei ezek s ha arra gondolunk, hogy milyen előzményekből, milyen végtelen sok induktív és eredeti megfigyelésből és tanulmányból vonta le ezeket a következtetéseket, lehetetlenség, hogy mélyebb meggondolásra és további kutatásra ne indítsanak bennünket.” A mai növényföldrajz is elfogadja a magyar medence flórájának kialakulásában a „hegyről füvesedést”, amelynek kialakulásában a határhegységek mind részt vettek, így elsősorban a balkániak. Borbás erre többször utal és gyakran nevezi a magyaralföldi növényeket „ősbalkániaknak”. Az Alföldnek az orosz szteppekkel való geológiai kapcsolatát Borbás erősen háttérbe szorítja, mert ő gyakran döntő szerepet juttat a növények földrajzi elterjedésében az embernek, az egymást követő művelődési korok természetet felforgató, keverő szerepének. A növények történelmi időben való vándorlásával nagyon sok munkájában foglalkozik, talán legszebb ezek közül a mély emberi tudással és oknyomozó művészettel megírt monografikus tanulmánya a szerbtövisről.¹⁹

„Mint egy kupolának magasban összehajló ívei, — írja Gombocz (575. l.) —, úgy találkoznak Borbás flórisztikai munkásságának különkülön induló irányai, hogy abban a legfelsőbb célban csúcsosodjanak, melyet ő így fejez ki: „Nagyobb területen, valamint az általános növénygeografiának célja kutatni és lehetőleg megállapítani a növényzet keletkezését, hazáját, a keletkezés helyéről, az őshazából való szétvándorlást stb., de a legnemesebb, legnehezebb bizonyos eredményekkel mégis kecsegtető célja, a növények elterjedésével az emberiség múltjából némi-némit földeríteni. Mintha csak a jövőbe látott volna, napjaink növénygeográfiai irányát sejtette volna meg, melyben a geológia, a paleontológia, a növénygeográfia, az archeológia és művelődéstörténet sietnek egymásnak segítségére, hogy hazánkban a magyar medence és valaha itt lakozott népek történelemelőtti múltjára fényt derítsenek.”

Az eddig elmondottakból világos, hogy Borbás teljesen új utakon járt, mélyrehatóan módosította Kernernek hazánkra vonatkozó eredményeit és belőlük származó elméletét, ez tette Borbást, Gombocz szavait használva, „a legmagyarabb botanikussá”. Egész lényével átadta magát a magyar föld sajátos viszonyainak; küzdelmes élete így lett magyar sorspályává. Útjain, amelyeket folytonosan barangolva végzett, mindig érintkezésben volt a néppel. Kikérdezte a növények

¹⁹ A szerbtövis hazája és vándorlása. MathTermTudKözl. XXV. 1893. 485—581. l.

magyar neveit, hasznukat, összegyűjtötte a róluk való meséket és mondákat. A legféltékenyebben őrködött a magyar műnyelv tisztasága felett is. „És legmagyarabb mindenekfölött azért, — írja Gombocz (576. l.) —, mert neki sikerült a magyar flórakutatásnak olyan irányt szabnia, amely függetlenítette az idegen behatásoktól.”

Borbás tanított írásban és szóban, a polgári iskolától az egyetemig, a laikus közönségtől a legmélyebb tudású szakemberig mindenkit. Ma egy napilapban jelent meg népszerűsítő közleménye, holnap az Akadémia kiadványa hirdeti oknyomozó művészettel megírt eredeti vizsgálatait. Fáradhatatlan volt a munkában, 1870—1905 között 870 dolgozata, tanulmánya és monografiája jelent meg. Sok területen világhírű szaktekintély volt, úgyannyira, hogy tisztán csak magyar nyelven megírt munkáit is forrásmunkául használták a külföldön. „Elméjének munkája — írja Degen — itt áttörte a nyelv határait s becsületet szerzett a hazai tudománynak.” Kortársai között iskolát mégsem teremtetett, de utódai közül sokan léptek az általa kijelölt útra, hogy az itt-ott mutatkozó hézagokat kitöltsék. Az utódok munkáját nagyban megkönnyíti az, hogy Borbás már sokfelé jól kitaposta az ösvényt és sokszor csak annak a hatalmas küzdelemnek tisztult eredményeit kell már csak levonni, amelyet Borbás és Simonkai vívtak egymással. „E két férfiú munkássága sok tekintetben kiegészíti, — írja Degen —, másban ellensúlyozza egymást. Simonkai volt úgyszólván Borbás ingája, munkásságának szabályozója; e két kritikus elme gyakori összecsapása mindig szikrát hányt, mely világosságot vetett sok eddig nem tisztázott kérdésre...”

Borbás küzdelmes életéhez hasonló hányatott sorsa volt közel 150.000 lapnyi herbáriumának is, a Nemzeti Múzeum Növénytarának akkori vezetősége nem tartotta érdemesnek megvétele. Tuzson javaslatára vette meg a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 7 évvel Borbás halála után a gyűjteményt a Budapesti Növényrendszertani Intézet számára. A tanácskormány intézkedésére 1919-ben a Múzeum Növénytarának herbáriumába osztották be. A diktatúra bukása után visszakerült ez egyetemre, ahol mint „*Dr. deéteri Borbás Vince herbárium*” külön van felállítva.

Borbás Vince, „ez a talpig-vérig tökéletes magyar tudós, — írja Méhes (200. l.) —, ez a sajátos, különleges egyéniség, akinek lágyan, naívvul néző szemei nem is sejtették, hogy benn a lélek mélyén milyen indulatok zajonganak, aki egész életén át szenvedélyes szeretettel, vonzalommal tudott a növények és virágok között járni, amelyek tövissel rakták ki útjait...” Lelkünk legérzékenyebb húrjait üti meg Degen Árpád, mikor elbúcsúzik a tőlünk távozótól: „Életében munkásságának értékével arányban álló elismerésben soha sem részesült; frissen hantolt sírjától eltávoztunk azon meggyőződéssel, hogy az utánunk következő nemzedéktől kell, hogy elvegye majdan azt a jutalmat, mellyel kortársai adósok maradtak.”

LUKÁCS DEZSŐ

HAJNALI NÉGY

Pacsirta zeng, ötszáz? ezer?
Lubickolj szív, mit kérdezel?
Tenéked szól az azúr zápor
Az ég szép szűzi magasából.

Tenéked s minden földi lény
boldogságának szól a fény,
bogárnak, rügynek s az örökszép
léleknek szól a szent örökség.

Bár minden zöld, a föld siet:
érnek vetések, fák, szívek,
aztán felőrlik gyomrok, nyüvek.
A dolgok mélyen egyszerűek.

S legegyszerűbb a szeretet.
Ki golgotán már menetelt
s a kereszttjére rámosolygott,
az érzi, tudja ezt a dolgot.

A harmat hull és kölykezön
hull minden könny s a könnyezőn
bosszút áll, titkos, láthatatlan
tengerré nő s egy pillanatban
előbb-utóbb megfojtja azt,
ki bárhol könnyeket fakaszt!
Hajnali négy. A Nappal szemben
az ellenségem jár eszemben.

MÉCS LÁSZLÓ

MEGHALOK EGYSZER

Meghalok egyszer, meghalok,
Meghalnak mind a bánatok,
Többé kis dalt nem dúdolok;
Meghalok egyszer, meghalok.

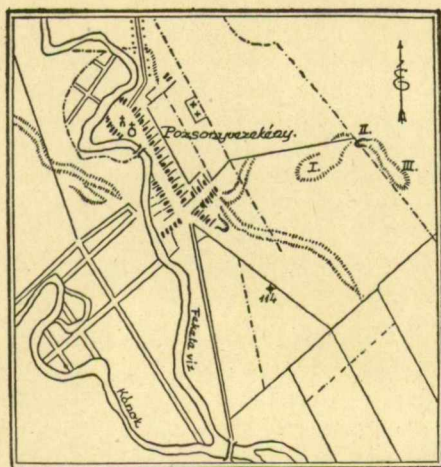
Elmegyek innen, elmegyek,
Itthag yok bűt és örömet,
Fákat, felhőket, hegyeket;
Elmegyek innen, elmegyek.

Boldog leszek, boldog nagyon,
Virág fog nőni síromon,
A végtelen lesz otthonom,
Boldog leszek, boldog nagyon.

HOSSZÚ FERENC

HONFOGLALÁSKORI MAGYAR SÍROK POZSONYVEZEKÉNYEN

A KISALFOLDNEK A DUNÁTÓL északra eső részén már igen szép számmal jegyezhetünk be honfoglaláskori magyar sírleleteket. Legutóbb 1941-ben, a *Folia Archaeologica* III—IV. kötetében foglaltam össze e sírok jegyzékét, azóta ismét új leletek kerültek elő, főleg a Nyitra és Zsitva völgyében. László Gyula,¹ sajnos, a hely megnevezése nélkül a Zsitvafőnél, a Zsitva völgyében Verebélytől délre, jelöl új honfoglaláskori sírleleteket, egy normann kardleletet pedig Ógyalla környékén. Tavaly ősszel Perbetén hozott felszínre a véletlen egy pompásan konzerválódott fejedelmi sírleletet, ez azonban a munkások vigyázatlansága következtében nagyjából tönkrement. A leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek, még közöletlenek. Az alábbiakban egy a Kisduna mellett előkerült honfoglaláskori magyar leletcsoportot ismertetek, melyet jelenleg az érsekújvári városi múzeum őriz.

A leletek a Nyitra-Pozsony megyei Pozsonyvezekény határában kerültek elő és megmentésük egy ottani tanító, *Jarotta Emil* érdeme. Ő volt szíves a leleteket nekem is közlés végett átengedni. Pozsonyvezekény Galántától délnyugatra mintegy 15 km távolságban fekszik a Dudvágba torkolló Feketevíz mellett. A községtől délre kb. 3 km távolságban a Kisduna folyik. A vidék ősi magyar megszállását a közeli *Taksonyfalva*, *Hidaskürt* és *Feketenyék* helységnevek is mutatják. A leletek a községtől nem messze, keleti irányban, az ún. *Első- és Harmadik homokdombon* (1. kép I., III.), vagy *Remészen* kerültek

¹ László Gy.: A honfoglaló magyar nép élete 1944. 124—125. l.

elő. A gazdák e dombokon elterülő szántóikon kisebb-nagyobb homokbányákat nyitnak s e földmunkák közben, vagy szántáskor igen gyakran kerülnek elő különböző korú régiségek. (Főleg korai bronzkori kultúrák itt előkerült emlékeit láttam Jarotta Emilnél.) A két említett domb közé esik az ún. *Második homokdomb* (I. kép II.), melyet már tulajdonképen teljesen elhordtak. Az elbeszélés szerint itt is sok régiség került elő.

Az egyik, igen gazdag honfoglalási leletcsoport az *Első homokdombon* (I. kép I.) került elő 1941 május havában, Arató Vilmos földjén. A leletcsoport egyik része (I. tábla 9—28., II. tábla 1. 2.), valószínűleg egy teljesen felforgatott sírból került elő. A csekély mélységben talált leletek helyzete közelebről meghatározhatatlan volt, ugyanúgy a csontváz fekvése is bizonytalan. A nagyrészt összetört, széthányt csontokat Jarotta Emil nem őrizte meg. A sír és közvetlen környéke homokját gondosan átrostálgatva, találta meg a következő leleteket:

1. Egy csüngőnek alsó, szabadon mozgó, levélalakú része (I. tábla 9.). Felületét szimmetrikusan elosztott palmettadísz tölti ki. A felül érintkező s kifelé görbülő két levélkéből egy-egy fül nyúlik ki. Ezek s a hiányzó felső résznek közéjük lenyúló fülén fut át a két részt egymáshoz kötő tengely, egy vasszegecs. A felső résznek letörött és a töréssel lefelé forduló füle jól látható a képen. A csüngőrész szélessége 33 mm.

2. Tizenegy darab palmettadíszes csüngő (I. tábla 10—16. és 20—23-ig). Mag. 34 mm, szél. 27 mm. Ezek ugyanúgy, mint a fentebb említett csüngőrész, ezüstből készültek, öntés útján. A rajtuk látható mintázatot elülről utána dolgozták. A mintázatot a hátsó lapon is jól kivehető. Az árkolásban mindenütt megmaradt az aranyozás.

3. Hét darab ezüstbádoggal préselt, kissé domborított korong, nagyjából törött és hiányos állapotban (I. tábla 18—19. és 24—28.). Átm. 48 mm. Az egyes darabok felületét a középső köldökszerű mélyedésen kívül egy körbefutó árok osztja meg. A mélyített részekben megmaradt az aranyozás. A korongok felerősítésére, valószínűleg felvarrására négy-négy árszerű szerszámmal fúrt lyuk szolgált. Hasonló darabok kerültek elő a szeged-bojárhalmi temetőben.²

4. Egy darab ezüstbádoggal korong, mindenben hasonló a fentebb leírtakhoz, valószínűleg egy ilyen nagyobb korongnak középső, kivágott része. Felerősítésére négy fúrt lyuk szolgált (I. tábla 17.).

5. Lemezes karperec hengeresen behajtott végekkel (II. tábla 1.). Átm. 65 mm, a lemez szélessége 14 mm. Síma, minden mintázat nélküli.

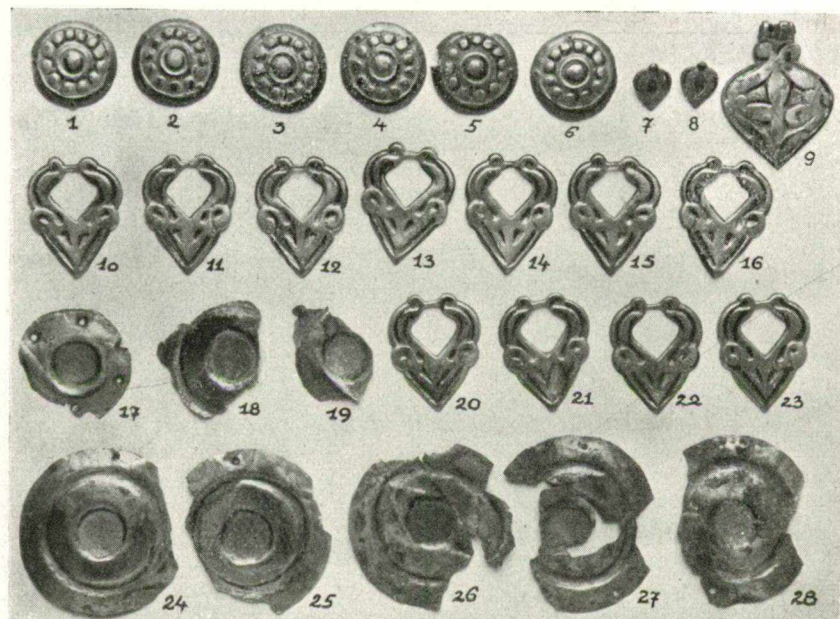
6. Négy darab vékony vörösréz bádagtöredék (II. tábla 2.).

E sírtól néhány méternyire nyugati irányban, ugyancsak Arató Vilmos földjén, találta Jarotta Emil — szerinte egy másik sírban — a következő tárgyakat:

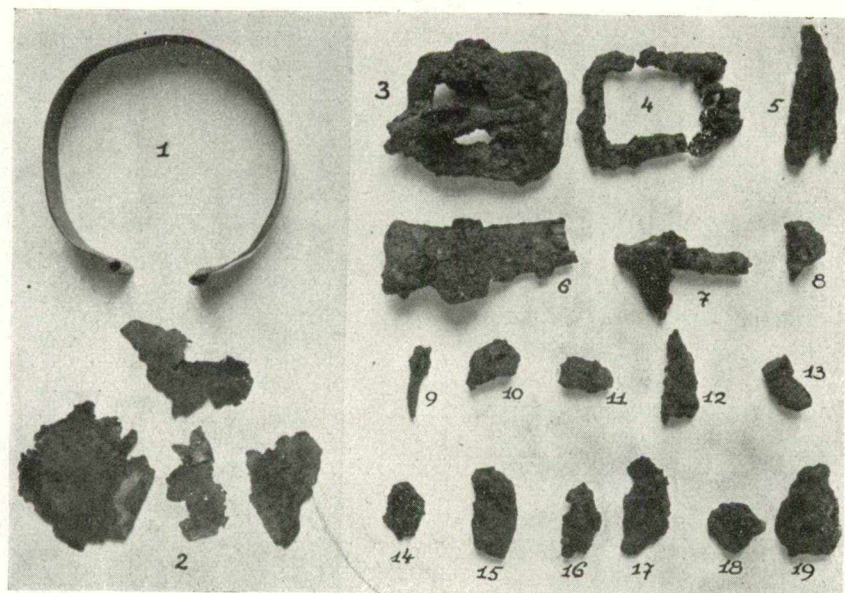
1. Hat darab domború korong (I. tábla 1—6.). Átm. 25 mm. A középső dudort vékony árok, majd léckeret övezi, ezt egy gyöngysor veszi körül, az egészet pedig ismét egy szélesebb léckeret zárja le.

² László Gy.: i. m. XVII. tábla.

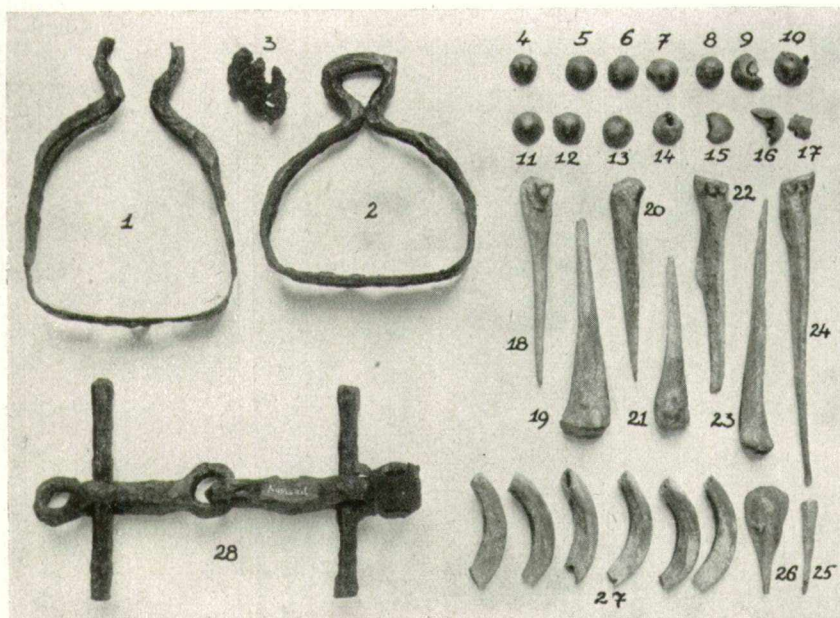

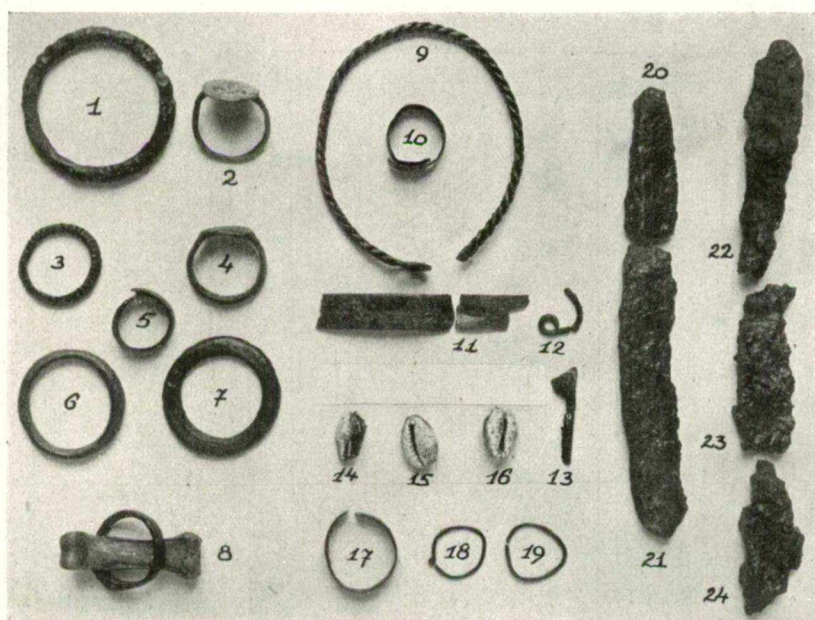
I. tábla

II. tábla

III. tábla

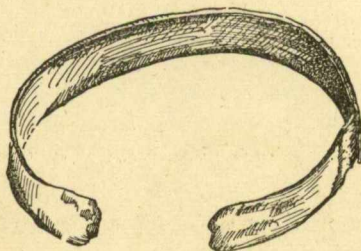
IV. tábla

A korongok öntés útján készültek ezüsből, elülső részüket utána dolgozták. Az egész elülső felületet aranyozták, az aranyozás egy része azonban a használás következtében lekopott. A korongok felerősítésére eredetileg a hátlayan alkalmazott három szögecs szolgált, később azonban ezeket levágták, a korongok szélén négy-négy szimmetrikusan elhelyezett lyukat fúrtak s ezentúl felvarrva használták őket.

2. Két darab kicsi, levélidomú dísz (I. tábla 7., 8.). Mag. 14 mm, szél. 11 mm. A tengely hosszában egy két vége felé kihegyesedő tag mélyed a levél testébe. Ebben megőrződött az aranyozás. A levél szárát egy külön kis dudor érzékelteti. E tárgyak is ezüsből készültek öntés útján, elülről utánadolgoztak. Felerősítésükre a hátlayan alkalmazott lemezfülecske szolgált. A fül a rajta lévő lyuknál mindkét darabról letörött.

E helytől tovább nyugati irányban kb. 15 méternyi távolságban, ugyancsak Arató Vilmos földjén, a föld felszínén talált Jarotta Emil egy lemezes nyitott karperecet, melynek szélesebbre kalapált végei az egymással szembenéző oldalukon befelé karéjosan levágtak. Anyaga ezüst, felülete minden dísz nélküli. A karperec egy helyen begörbült és e helyen részben törött. Legnagyobb átm. 71 mm, a lemez szélessége 16 mm, vastagsága 1 mm.

Valószínű, hogy a három egymáshoz aránylag közel eső helyen talált leletek egyetlen sírhoz tartoztak, ezt azonban már régebben erősen megbolygatták s talán az eke is tovább vitte egymástól az egyes tárgyakat. Ez annál is valószínűbb, mert Arató Vilmos földje kelet-nyugati irányban húzódik s a leletek is ez irányban voltak szét-szóródva. Figyelemre méltó, hogy a leletek mellett egyik helyen sem találtak lócsontokat. Az a körülmény, hogy az egyes tárgyakon hosszabb használat nyomai látszanak: kopás, horpadások a préselt korongokon, az alakítással tovább használt, kivágott korongrész, de még inkább az eredetileg szíjon alkalmazott s felvarrásra átalakított veretek, egyrészt arra utal, hogy még sokáig becsben tartották s viselték őket abban az időben is, amikor e cikkeknek keletről történő utánpótlása már megszűnt, másrészt pedig arra enged következtetni, hogy az egész leletcsoport aránylag késői, s így korát a X. század végére tehetjük.

1941. ÉV OKTÓBERÉBEN az ún. *Harmadik homokdombon*, vagy *Remészen* (1. kép III.) a Gáspár-féle föld mellett, homokásás közben a munkások egy sírra bukkantak. A sirt felforgatták, széthányták s Jarotta Emil ismét csak a föld átrostálásával tudta a következő leleteket megmenteni:

1. Két darabra tört vaskengyel egyenes talppal, alig észrevehető bordával, 100 mm széles, 135 mm magas (III. tábla 1.). Ép vaskengyel, egyenes talppal, bordával, 107 mm széles, 115 mm magas (III. tábla 2.). Apróbb töredékek (III. tábla 3.).

2. Vas csat, 43 mm széles, 35 mm magas (II. tábla 3.). Törött és hiányos vas csat, 42 mm széles, 30 mm magas (II. tábla 4.). Töredékek (II. tábla 5—19.).

3. Szürke fémből öntött, két részre törött füles gomb, nagyobb rozettával díszített (II. tábla 4., 8.). Ugyanilyen fémből készült gombnak töredéke kisebb rozettával (III. tábla 9.). Vékony vörösréz lemezből készült gomboknak részei, félgömböcskék, melyek olyképp készültek, hogy a fémlamezt belepréselték egy negatív mintába, úgyhogy oldalukon egymásrápréselődött ráncok keletkeztek (III. tábla 5—7., 10., 11—17.)). Az egyik ilyen töredékbe fül van alkalmazva (III. tábla 14.).

4. Lócsontok és lófogak (III. tábla 18—27.). A sírban ezeken kívül még több lócsontot is találtak, ezek azonban nem őrződtek meg.

A sír kora a X. század második felébe tehető.

A III. TÁBLÁN 28. SZÁMMAL JELOLT zabla lelőhelye a komárom-megyei Naszvad község határa, Babicz János ottani szövetkezeti vendéglős szolgáltatotta be az érsekújvári városi múzeumba 1935. évben. A valószínűleg honfoglaláskori darab a naszvadi ekorabeli leletek sorát gazdagítja. Lelőhelye Naszvad határán belül közelebből nincs meghatározva.

JAROTTA EMIL a pozsonyvezekényi homokdombokról XI. századi sírok mellékleteit is megmentette.

1935 májusában az *Első homokdombon* (1. kép I.) Arató Vilmos földjén egy bronzkori sír közelében kb. 1 m mélységben egy megbolygatott sirt tár fel. A csontváz tájolása kelet-nyugati irányú volt. A jobb kézfejnél egy bronzgyűrűt talált, mely az egyik részén szögletessé szélesedik ki. Átm. 22 mm (IV. tábla 8.). A bal könyök táján egy köpüs nyílcsúcsot talált. Hossza 66 mm (IV. tábla 22.).

1934 júniusában a *Harmadik homokdombon* a Radványi-féle földön építkezéshez használt homokot hordva, a munkások egy csontváza bukkantak, de vigyázatlan módon széthányták úgy, hogy Jarotta Emil, aki értesült a leletről, már csak a kelet-nyugati tájolású csontváznak a földben meghagyott részét, a combcsonttól lefelé, tudta felásni. A bal lábszárcsont mellett egy mérsékelten kihajló peremű, korongozatlan, barnásfekete szemcsés agyagból készült, díszítés nélküli edénykét talált.

1935 áprilisában ugyancsak a *Harmadik homokdombon* a Radványi-féle földút felőli szélén kb. 30 cm mélyen egy kelet-nyugati tájolású bolygatott sirt tárt fel. A csontváz jobb kezészáján egy hár-

mas fonású, hurkosan végződő bronz karperecet talált. (A karperec egyik vége letörött.) Méret: 70×58 mm (IV. tábla 9., 12.). A balkéz mellett egy bronzkarperec töredékei kerültek elő (IV. tábla 11., 13.). A nyaknál három darab kifűrt kauri kagylót talált (IV. tábla 14—16.).³

1936 szeptemberében a *Harmadik homokdombon* Gáspár Ágoston földjén próbaásatást végezve, Jarotta egy kelet-nyugati tájolású bolygatott sírt talált. A sírban melléklet nem volt. Talált egy másik, szintén bolygatott sírt is, mely szintén kelet-nyugati tájolású volt. Itt a csontváz jobb kezefejénél egy nyitott bronzgyűrűt (IV. tábla 10.), a fejénél pedig egy kisméretű rossz ezüsből készült hajkarikát talált (IV. tábla 18.). Az ugyanitt talált harmadik sírban már csak a csontváz töredékei voltak meg. Itt a koponya mellett szintén egy hajkarika került elő (IV. tábla 19.).

E sírok nyilván egy XI. századi soros temető bizonyítékai. Föltűnő a sírok erős bolygatottsága.

A IV. tábla 1—7 számok alatt közölt ezüst- és bronzgyűrűk, karikák Pozsonyvezekény határának különböző részeiből kerültek Jarotta Emil tulajdonába, aki azokat az előbbi leletekkel együtt az érsekújvári városi múzeumnak ajándékozta. A IV. tábla 20., 21., 23., 24. számokkal jelölt ugyancsak pozsonyvezekényi szórványos leletek közül egy sarló töredékei (20., 21.) érdekesek.⁴

SZŐKE BÉLA

VALAHOL MESSZE

Valahol messze,
egy régi házba
éjféli neszre
felgyul a lámpa.
Riadtan szétnéz
egy szőke lányka,
valahol messze,
messzi határba.

Ablakán csönd ül,
asztala roppan,
halk zene zendül,
két lépés koppan,
halkan felsóhajt,
a szíve dobban, —
halk zene zendül,
én járok ottan.

HOSSZÚ FERENC

³ E leletekről, valamint a fentebb említett edényről megemlékezik J. Eisner s azokat a középső vársánc-kultúra korába helyezi. „Pohřebišťe ze střední doby hradištní na Slovensku.” Odtlačok zo Sborníka Matice Slovenskej. roč. XIII. č. 4.

⁴ A fényképek elkészítését a Magyar Nemzeti Múzeum laboratóriumának köszönöm, ugyanúgy a leletek konzerválását is.

Zsindelytetővel fedett, faragott fából ácsolt erdei házikó bújt meg a rengeteg szélén. Kert is volt előtte, meg egy végelethatatlan havasi legelő s valahol messzi a zöld gyepen báránycsordák legelésztek.

Egy őszi napon a Gyilban a báránycsordák hirtelen összefutottak. Mintha fehér láva ömlött volna le a havas bérceiről, száz és száz gyapjashátú juhocska sűrű rajokban rohant le a Gyil felé. Amelyik közülök otffelejtkezett a Vihorlát lábánál, bégetve kereste a gyülekezés helyét.

Ekkor halt meg Csépes Iván, aki nagy szürke szemét utóljára vetette rá a nyájra, a Gyilra, a Vihorlát komor bérceire s azután búcsúzott csak el Agápiától.

Iván halála után Szírotkának hívták lent a faluban az erdei lányt. Csöndes megadással viselte atyja halálát s ha nagy volt is a bánata, az árvaság fájó érzése békességet hozott a lelkébe. Mert tudta, hogy a titkos műhelyben, ahol méhek rajzanak, madarak fészkelnek, csillagok ragyognak, felhők szállanak és mezők teremnek, ott életek születnek és alusznak ki. A világ sorsát ez az örök törvény igazgatja, az élet és a halál nem a véletlen műve; a semmibe vész az ember nagy csodája és acélerős akarata a titkos égi bíró előtt.

Ezt mondta Iván a lánynak, mielőtt kilehelte lelkét. Azóta Szírotka egyedül uralta a havasi mezők birodalmát és a nyáját.

Hónapok múlva, talán éppen akkor, amidőn Szírotka háza előtt kihajtott a csipekebokor, úrféle ember vetődött be hozzá. A lány abból tudta meg, hogy az idegen úrféle ember, mert szürke nadrág és kék kabát volt rajta, kisujján pedig aranygyűrű ékeskedett. Kissé megszeppent az idegen láttára és eszébe jutott az öreg Iván, akit két dolog borzongatott rettenően: a nadrágos ember és a pénz. Ahol keserűség, vagy csalódás érte őt, ott emez, vagy amaz játszott közre. Ámde az olyan embert, akin az uraság nemcsak a külsőn mutatkozott, hanem aki képes volt belső úri mivoltával az ő lelkét is megérinteni, azt az embert már messziről süvegelte és a tiszteletnek tiszta öröme ragyogott fel az arcán.

Iván egyszer vagy két hétre odahagyta a havasokat és Volócra ment a komájához. A koma híres ládakészítő volt, díszes portékája hajdanán a Hegyaljáig jutott el, a beregi gavallér úriak pedig a megye legszebb hölgyének boldogabb újesztendőket köszöntve, volóci ládával kedveskedtek. És hogy történetesen ki volt az újesztendőben a megye legszebb hölgye, azt az összehordott ládák mennyisége határozta meg.

Csépes Iván is a ládáért jött, három zsák gyapjút és egy kékre himzett gubát hozott helyébe a komának. Boldog örömmel vitte fel a hegyeken önön vállain a portékát Szírotkának, aki azonmód behelyezte dúsanhimzett ünneplőjét a friss festékszagú alkalmatosságba.

Az úrféle ember belépett a szobába és mintha nyílnak röpködtek volna ki a szeméből, tekintetét rögvést a ruhásládára szegezte. Ekkor úgy mozgott a szájaszéle, mintha valami kemény cukrot harapott volna szét fogai között. Hosszú, csontos ujját megfricskázta és mikor mindent helyén talált a szobában, kinézett az ablakon a ködfátylat lengető Vihorlára. Most hirtelenében az asztalhoz lépett, irattáskájából papírokat szórt ki a fehér terítőre s anélkül, hogy kilétét, vagy látogatásának célját közölte volna a lánnyal, rekedt hangon kérdezte:

— Van-e már pénz?

Szirotka szeme tágranyílt, mint valami mesét hallgató gyermeké. Valami kapcsolatot keresett a jövevény, a pénz és önmaga között, de hiába erőltette emlékezetét, semmi bizonyos nem jutott az eszébe. Kis szünet után könnyedén megringatta széles vállát.

— Pénz?

Az idegen száraz ujjai között megropogtatta az aktát. Két vastag életbarázda vágott bele a szemealjába és olyan ijesztő módon rándult meg lámpasárga homloka, hogy a lány két karján végigült a dermedés.

— Igen, pénz. Az illeték az örökség után háromszáz korona, költségek és néhány fillér kamat. Egy ezresből vissza is adnék.

— Ezresből? — hökkent meg Szirotka s ekkor döbbent rá: — a végrehajtó! — Uram, nekem nincsen ezresem. Már mondtam lent a községházán a jegyzőnek is, hogy gyapjúnyírásra befizetem az illetéket. Tessék még egy kicsit várni.

A végrehajtó kinyújtózkodott s párszor összekocogott a cipőjével. Olyan hosszú volt most a lábaszára, mint a padláslétra. Tele volt vele az egész szoba. Álmos is volt. Olyan unalom lepte meg egyszerre, mintha eddigi működésével is kiérdemelte volna már a kígyónyelvű cseh oroszlán kardokkal díszített érdemrendjét az aranyszalagon. Később azonban sikerült két karját és lábát mozgásba hoznia és ezzel egyidejűleg csüggedt képzetét is. Rábeszéléssel próbálkozott. Előadást tartott a leánynak az állampolgári kötelességről, a hazaszeretetről, a demokráciáról, amelynek köszönheti ő is, hogy Iván vagyona, a Gyl-erdő, a nyáj, a Vihorlát bérce, ez a kis erdei ház, benne a láda, az ágy, a lóca, az edények és az a nagy szabadság...

— Kár az időért, uram, most nem fizetek! — mondotta a lány s olyan türelmetlenség vett erőt rajta, hogy a tűzhelynél egy köcsögöt huzigált ide-oda minden cél nélkül.

— Majd meglátjuk! — tette össze izzadt kezét a férfi és olyan keservvel tápázkodott fel az asztaltól, mintha a nadrágszárába fagyos víz csurgott volna bele. Azután bűzösszagú cigarettára gyujtott rá s a harmadik szippantásnál a vaspántos láda felé közelített.

Szirotka érezte, hogy tennie kell valamit, mert olyasmi történik mostan, ami megállíthatja az ő életét. Iván mondta egyszer egy reggel birkanyírásakor, hogy az élet néha megáll, csak a szív dobog tovább. Ezért nő ki újra a gyapjú a juhok hátán és ezért örök az Isten törvénye.

Két izompárnás kezét megrázta és nekibátorodottan kiáltotta oda a végrehajtónak:

— Nem adom, mars, nem adom!...

A rémület sikolya vágott bele a kis szoba hűs levegőjébe. A házba a csetnik és a cigány jött be, akiket néhány perccel ezelőtt Szirotka is látott az úton a kunyhó felé jönni.

Pár pillanatra néma csönd ülte meg a szobát. A láncos óra haragosan és sietve ketyegett, mintha noszogatná azt a rövidke kis időt, amelyben megáll az élet. Ez a nagy döntés ideje. Oh, és mi lesz akkor, ha nincsen döntés? Mert választania kellett a végrehajtó, a zsandár, a cigány és Iván törvénye között.

De csakhamar megreszketett az ajka. Szemének villogását elmosta az első könny. Ezt az ekzekútor úr demokráciájára szánta rá, a többivel Iván törvényt erősítette magában.

A cigány vállára emelte a ládát. A zsandár puskájával csörrentett, hátha emígy is kipotyog valahonnét erre az utolsó jelre Szirotka tartozása. Csakhogy a lány mostan Iván hangját hallotta és nyomában a törvényt: azért sem! És ahogy a kis házikón átszökelt forró tekintete, hogy a magas égben megkeresse az Istent, amazok a vaspántos ládával már messzi jártak az erdei úton a város felé...

Múltak a napok csöndes szomorúságban. Az erdei házikó előtt már elvirított a vadrózsa virága s künn a Vihorlát lábánál a községi úrbéresek kaszálták a rétet. Esténként álomringató szénaillatot vonszolt magával a hegyekből lesuhanó szellő. Lent a párás völgyben a mezőkről hazatérő falusi nép a „hoja gyungyá”-t énekelte. Az esti hangszót is hallani lehetett a volóci toronyból.

Szirotka friss zsendicét adott vacsorára a bojtárnak és megimádkozott. Azután aludni tért, de ma különösképen nem tudott elszunnyadni. Úgy érezte, mintha a szokottnál hevesebben vert volna a szíve s később már arca is átforrósodott a nagy gondolattól, amely egész éjjel át ébren tartotta. Még ragyogott az égen a hajnali csillag s ő már talpon volt. Felvette szebbik ruháját, lábára harmónikás csizmát húzott, dús haját kétrét fonta be s mire a napsugár első csókját ráhintette az anyaföldre, szapora lépteivel a város felé tartott az erdei úton. Mikor elhagyta az erdő lombos fáit, egy tisztásra érkezett s úgy tetszett, mintha a rét hátán egy óriás-tó ülne, melynek tükréből millió és millió fénykéve csapott vissza a levegő kékjébe. Ebben a végtelennek látszó hajnali szivárványfényben fűröszttötte szőke arcát Jurkó.

— Ah, — torpant meg Szirotka a férfi előtt, aki hóna alatt egy mankót szorongatott — Szlava Iszuszu...

— Nem ismerlek, ki lánya vagy? — fordult amaz zavart mosollyal a lány felé és mankóját szorosan a lábához igazította. — Tán Buleza Ánca?...

— Nem ismersz? — nevetett csodálkozólag a lány s tejfehér fogai megvillantak árnyékos ajka mögül. — Csépes Agápia vagyok, a százéves Iván lánya. Ő már meghalt, belőlem meg Szirotka lett. Se apám, se anyám, a szerencse is elment tőlem, csak a fájdalom telepedett meg nálam és most nem tudom, mit kezdjek vele.

Jurkó magára eszmélt és riadtan nézte a még mindég nevető arcot, amelyre kicsöppent a panaszkodó könny. Kissé bódult képzelete most rátalált a helyes hangra.

— Bocsáss meg, tizenkét esztendő óta az ember megfeledkezik emerről is, amarról is. Hosszú idő, ügyebár?

— Fontos, hogy már tudod, ki vagyok — mondta a lány, de csakhamar döbbenettel telt meg két nagy olajbarna fényes szeme s ekkor tekintete erősen a legény mankójához tapadt. — Mi történt?

Az ember a támasztékot még jobban a lábához szorította. Szerette volna most a mankót jó mélyre benyomni a föld gyomrába, hogy ott porlassza el az idő, mint a halottakat. Ámde az anyaföld kemény kérge ellenkezett akaratával s egy szemrebbénésre megvillant előtte Krisztus feszülete, mely nélkül nem teljesedik be az Ige. Most már ő sem szégyelte a keresztet.

— Nem jó a lábam, Agápia. Ami jó belőle, az is rossz...

— Istenem, Istenem — tette össze két kezét a lány. — Talán, talán a doktorok?...

— Ők is sokat hibáztak, de elébb egy részeg pilzeni őrmester kézigránátot vágott hozzám viccből. Neki vicc volt, nekem élet és halál. A gránát felrobbant! — mondta Jurkó olyan súllyal, mintha a jelenkor történelmében az első dörrenés már megreszkettette volna a föld kapuit.

Elhallgattak mindketten. Odafönt az égen kelet felől báránnyfelhők kúsztak, mint valami nagy, titokzatos fehér madarak. Jurkó sokáig nézte ezeket az úttalan-utakon haladó felhőmadarakat s mikor belefáradt a szeme az égbolt fürkészésébe, fejét kissé a földnek engedte le.

— Az élet megállt bennem, csak a szív dobogott tovább. Most itt vagyok és állok előttem, mint te előttem.

Agápia két keze aprókat rángott, mintha erős árammal érintkezett volna. Kétszer is lehajolt és valamit igazított fodros szoknyáján. Mikor kiegyenesedett, arcára fehér fény telepedett.

— Iván is mondta egyszer: néha az élet megáll az emberben, csak a szív dobog tovább... — mondta a lány fojtott hangon és búcsúra nyújtotta a kezét, amely hideg volt és bátoratlan.

Az út egy jó órát tartott a városig. De még ennyit sem, mert Szirotka gondolatait a férfival való találkozása kötötte le. A gyermekkor rég elfeledett meséi elevenedtek meg és újultak fel benne, a hebegő tanító úr folyton sáros cipője és alkoholszagú ruhája, a bari-tonhangú kopasz plébános úr, akinek nagy öröme telt abban, ha vadkörtét ehetett órák közben, a sok térkép, meg rajzminta az iskolában és ott, a második pad szélén Agápia, vele szemben, az ellenkező oldalon pedig a fiúk padsorában Jurkó tanulta a betűvetés nagy mester-ségét.

Még a város idegen lármája sem nyalábolta fel benne a gyermekkor szép emlékeit. Az autók esztelenül kergetődöztek, a rikkancsok ugyanazt harsogták százszor és ezerszer, az emberek hangosan beszéltek, kezüket-lábukat lóbálták, mintha kevés lenne az a szókincs a világon, amellyel a sok bölcseségben fogamzott okos beszédet el lehetne mondani. Mindez nem tudta benne legyőzni a falu lelkét, mert az ő ajka mostan is a Vihorlát bérceivel, az erdő madárfüttyös illatával és a rét termő lehelletével csókolódzott.

Alig vette észre, hogy benne járt a város közepében és ekkor egy

nagy cementházba ütközött bele. Megsejtette, hogy az úrféle látogatója, akinek parancsára a zsandár és a cigány a cifra ládát elsinkófálta tőle, ebben a betonszörnyetegben lakozik. Habozott, nem merte a kapukilincsre rátenni a kezét, de egyszer csak mintha Iván erős karját érezte volna előre nyúlni, megbátorodott és bement a házba. A tágas és szellős folyosón lábujjhegyen lépegetett és az első számú szobába nyitott be, mert még Iván életében hallotta valakitől, hogy a hivatalhoz úgy kell közeledni, mint a harapós lóhoz. Hogy lássa az embert és hogy nem félsz tőle, mert máskülönben alaposan odarúg ám, ahol a legjobban fáj.

Az urak, akik odabent az irodában foglalatostkodtak, Szírotka jöttével olyan unalmas ábrázattal tekintettek föl a lányra, mintha már előre tudták volna a vaspántos láda lamentációját. Az egyik cvikeres adótiszt sokáig morzsolta a kezét, majd olyan hangon és modorban, mint a kitanított szajkó, ripakodott rá a lányra:

— Menjen az ötös szobába!

Az ötös számú szobában a lány összerázogatta alul is, felül is könnyű szoknyáját, mert azt vélte, hogy nagyobb urakkal lesz dolga. Ebben a szobában rikitószínű szőnyeg futott végig a padlózatón. A szőnyeg végén az ablak mellett egy borzderes idősebb hölgy nézegette lakkozott körmeit és a lány érkezéséről egyszerűen nem vett tudomást. Szírotka, hogy észrevétesse magát, aprókat köhintett, mikor ez sem használt, alsó ruhájába jó keservesen kifújta az orrát.

— Piszek úr a hetesben van... — hadarta dühödten az idősebb hölgy és a nyitott ajtón átlibegett a szomszéd szobába.

„Piszek úr a hetesben”, ismételte magában a lány, miközben a hetes számú szobát is elérte, csak hogy a helyiségből vidám kacaj csapott ki a folyosóra. Szírotkának pedig semmi kedve sem volt nevető emberek közé menni. És ekkor nagy bánat szorította össze a szívét. A folyosóra kiszüremelő vidám kacaj csak erősítette benne az árvaság lesújtó érzését. Lekuporodott a földre és csendesen sirdogált. Kis idő múlva, amikor könnyeit felitta a keszkenő, a folyosó kövzetén léptek csattogására lett figyelmes. Felegyenesegett és a lépcsőház szürkületébe célozta a tekintetét. Vele szemközt jött a végrehajtó.

— Uram, megfizetek mindent!

A végrehajtó kissé meghökkent a lány láttára. Csak éppen annyi időt állt meg, hogy utána jó hosszút léphessen. Gyors iramban loholt el az épület másik szárnya felé, de Szírotka utólérte.

— Piszek úr! Piszek úr!...

A férfi cipőtalpa csúszott egyet a síma kőpadlón. Megállt.

— Nem vagyok Piszek, én Svrcsek úr vagyok.

— Bánom is én, uracskám, csak adják vissza a ládám!

— No-no, nagy különbség! — emelte fel mutatóujját a végrehajtó a lány felé, s mint valami szigorú pedagógus, kurta, de igen velős magyarázatba kezdett. — Piszek úr csak a tízben van, én meg a tizenegyben. Harminc koronával több a fizetésem, mint neki. Ő nekem nem parancsol.

— Igaz, igaz, ezt nem is tudtam, — bökkentette ki a lány és nagyon megijedt utána, mert azt vélte, hogy elhamarkodta a dolgot. Kicsit törte a fejét, hogy helyreüsse a görbére kanyarodott szöveget s

azonmód folytatta: — Tudom, tudom, Piszek úr csak tekintetes, a végrehajtó úr meg nagyságos.

Az ekzekútor olyat nyelt, mintha mézeslé után ecetet ivott volna. Megrázkódott tőle nyalka termete.

— Nálunk nincs se tekintetes, se nagyságos. Pesten keresse őket! — mordult Szirotkára a végrehajtó és előreszegzett mellet a lépcsőháznak indult el.

A lány gondolatai teljesen megzavarodtak. Minden erejét összefogta, hogy mentse a menthetőt és hogy kiengesztelje a megdühödött hivatalnokot. Két karját meglibbentette és a végrehajtó után vetette magát.

— Megfizetek mindent, uram! Halló, uram, megfizetek mindent!

Ezt oly könyörgő áhítattal és legyőzhetetlen ragaszkodással sírta oda a végrehajtónak a lány, hogy a férfi már nem tudott tovább el-lent állani. Sárga, ideges, rángatózó kezét a zsebébe dugta, ahol kulcsokat csörrentett meg. Azután cukorsüveghez hasonló fejét oldalt-kapta s mintha ezt mondta volna: jöhetsz a ládáért.

Agápia követte a végrehajtót az emeletre. Valahányszor feljebb-hágott a lépcsőkön, szíve erőset dobbant az örömtől, hogy csak pár pillanat és a ruhásláda ismét az övé. Az emeleti folyosón csakhamar kulcs nyikordult meg az ajtózárbán. A lány bent a szobában a végrehajtó unszolására behüppent egy bőrfotelbe s alig múlt el néhány perc, a férfi két hideg tenyere mászott végig Szirotka arcán.

— Talán tudnék segíteni... — lógatta előre-hátra görbe hátát a végrehajtó, mint valami imádkozó mohamedán. — Parasztlánynak is megtenném a szívességet...

— Megfizetek mindent! — kiáltotta fel Agápia bohó örömmel, hogy még két nagy szeme is nedves lett tőle.

— Nem a pénz! Nem a pénz! — csapott bele aszott öklével a férfi az üres levegőbe. — Más, más, érti-e, más!

Szirotka szeme szikrázott. Látomása támadt. Két kezével melegen simogatta a vaspántos ládát és úgy érezte, mintha keservének, küzdelmeinek, bánatának és szenvedésének egyszeribe vége szakadt volna. Ámde kisvártatva arra eszmélt rá, hogy tüzes láz égeti a homlokát s lába és keze hideg volt, mintha jeges pólyát raktak volna köréje. Felsikoltott és olyan erővel lökte el magától a férfit, hogy a fotel messzire elgurult vele egészen az ajtóig.

— A ládámat, piszkok! — üvöltötte Szirotka.

— Nincs nálunk, — morogta a férfi csapzottan.

— Hát hol van, léhűtők? — dobbantott lábával a lány olyan erőset, hogy táncolt az irodabútor is.

A végrehajtót Agápia magatartása kellemetlen helyzetbe sodorta. Körbeszaladta az íróasztalt, mint az üldözött patkány a vödör vizet és két mancsát ráhelyezte a fölére, akár egy bolond telefonista.

— Kérem, kérem, a láda a járásbírószágon van, keresse ottan!

Szirotka égő szemével végigperzselt a hivatalnokot, egyet fordult és maga után csapta a rézkilincses ajtót. Künn mélyet szívott a város naftalinszagú levegőjéből és útját haza felé vette.

A Vihorlát bércein az alkony függőnye ereszkedett szét, mikor a lány az erdőn vágott keresztül.

Odafönn a Beszkidek lány hullámain már végigrobogott az első őszi szél. Kissé megpírongatta a bükkös lombjait, ám a fecskéket nem űzte el egészen dél felé. Szirotka házán még helybenmaradt a fecskecs család és erősen készülődtek a hosszú útra.

Egy este Szirotka különös léptek csörtetésére lett figyelmes. Jurkó fordult be az ajtón.

A lány keze kissé bentfelejtkezett a tejesköcsögben, nem tudta, mit mondjon és hogyan üdvözlje nem várt vendégét. Aztán szeme hirtelen rátapadt Jurkó lábára. Csak annyit látott, hogy az egyik szára vastagabb volt, mint a másik. Kutató szeme nem lelte sehol a mankót.

Jurkó arcán bizakodó mosoly jelentkezett. A lány érdeklődése beleszaladt a lelkébe.

— Ráment a tehén, de jobb így a lábam. Nem kell többé kereszt-tel járni.

Csendes beszélgetéssel rájuk szakadt az éjszaka. Azután Jurkó másnap is jelentkezett és a következő vasárnapon kalapján ott díszelgett az aranszíves csecse-becse annak jeléül, hogy Jurkó is a vőlegények sorába lépett.

Közelgett az esküvő napja. A vőlegény üdvösnek találta, ha mihamarabb tülesnek holmi prózai természetű ügyeken is.

— Hagyott-e Iván egy kis pénzt? — járta körbe a kis szobát a kérdés, mint a méh zümmögése.

Szirotka felszisszent, de leleménysugallta bátor önérzete hamar elfojtotta benne a kérdés nyomában előbukkant fájdalmat. A kemen-cénél a pattogó tűz fölött megforgatta a serpenyőt és büszkén szegte hátra a fejét.

— Hagyott.

— Mert kéne a lóra meg a szerszámra.

— Egy ezres a városi takarékbán... — mondotta a lány olyan határozottsággal, hogy Jurkóban semmi kétség nem maradt.

Nemsokára a menyegzőn is túlestek. Örömmel, fáradhatatlanul és buzgó életkedvvel erősítették a frissen rakott fészket az erdei házbán. Egy reggel Jurkó mégis megkockáztatta a kérdést:

— Bánt-e valami, asszony? ...

Agápia nem válaszolt a feltett kérdésre és úgy tett, mint aki nyakig tele van munkával. Nem volt ideje apró-cseprő ügyekkel foglalkozni. Csak künn a havasi legelőn szállta meg a félelem, ha egyedül maradt fehérgyapjas báránkáival, nyugtalan volt hazugsága: a takarékbán hagyott ezres miatt. Néha úgy érezte, mintha a munka öröme, a szerelem boldogsága és az új élet meleg fénye csak káprázat és hazugság, bármikor felbomolhatik a rend és a biztosság, amelynek utolsó láncszemét Jurkó tartja vasmarokkal az élet és az Isten között.

Egyszer Jurkó seregszemlét tartott a Gyilban legelésző juhnyáján és a bojtár, mint a család s a birtok bizalmi embere, Ivánhoz fűződő hőségjogon megkérdezte őt:

— Megkerült-e már a ládájok, gazda?

— Miféle ládáról beszélsz, Oszif?

— Teringettét! — igazította helyre a pofazsacskójában a bagót a

juhász. — Agápia jobban tudja a dolgot, mondja ő el kendnek a históriát.

Szirotka ettől félt csak. Hátha valaki elkotyogja Jurkó előtt bal-sorsát.

A gazda másnap szénát villázott s mintha semmit sem tudna a vaspántos ládáról, odaszólt asszonyához:

— Ünnepe után vásár lesz a városban. Bemegyek a takarékbába az ezresért. Kell a ló meg a szerszám.

Agápián végigömlött a forróság. Otölt-hatolt, mint a csínytevésen rajtakapott gyermek. Csak most érezte igazában, milyen nagy bűn a hazudozás és mennyit kell szenvedni érte. Talán a sírig is. Beosont a házba és leroskadott egy székbe. Lázas tűzben égő szeme előtt egy hosszú, sárgásszínű mély víz jelent meg és mintha vad álmodnék, világgá rohant, hogy eleméssze magát a gyilkos folyóban. Megriadt és felpattant a székről. Keményen megrándult az ajka s úgy tetszett, mintha az ördög nevetett volna ki belőle. Nedves pára szállott rá a homlokára és most olyan fényes volt az arca, mintha olajat csöppen-tett volna rá egy láthatatlan kéz. „Meglátogatam a végrehajtót, de most mint asszony!” — suttogta hideg bosszú hangján és mint aki felett ég a ház, halálgyors iramban magára kapta ünneplőjét és topánt húzott fel reszkető lábára.

— Ekkorra Jurkó is ott állott a küszöbön és a vasvillára pihen-tette a kezét. Hosszan belenézett a zavarosszemű bomlott asszonyi arcba.

— Agápia! Agápia!

Az asszony megszédült. Inogva állt meg a szoba közepén és ahogy a férfira nézett, hátul a messzeségben aransugaras pázsiton egy mankójára támaszkodó legényt látott, aki a napsugár szelíd fényében fűrésztötte az arcát. Oda vágyott, ki a vadvirágok közé, az ősi tisztaságba, — ahol csak Iván törvénye uralkodik.

Keresztülgázolt a küszöbön és künn a kertben mélyet szívott a hegyi levegőből. Két karját kitárta az égnek s éjfekete haja engesz-telő csöndességgel pihent le szenvedésteli arcára. Élő szobor volt most ő a rengetegben.

Jurkó elkábult, megzavarodott. A rejtelmes útvesztőben, amelyben asszonya járt, nem tudott eligazodni. Akárhogy is nézte a dolgot, innen-onnan sötét fellegek csaptak össze az erdei házikó felett.

Valamit hallott s a zajra szilárdan markolta át a vasvillát. Ahogy a küszöbről megfordult a kert felé, keze-lába megmerevedett a látot-taktól. Eppen ebben a pillanatban egy cigányember böhöm vállairól emelte le Szirotka ládáját és a kerítéshez támasztotta. A végrehajtó illő távolságra a háztól, egy fenyőfa mögött vert állást és onnét szem-lélte végig a cigány műveletét. De amikor megpillantotta Jurkót a kertben, elillant onnét, mint a faluból kivert farkas.

Szirotka pár percet némán és csöndben állt előbbi helyén. Olyan volt mostan, mint aki sok szerencsével elkerülte a halál veszedelmét.

— Az élet néha megáll bennünk, csak a szív dobog tovább... — mondta és beledőlt Jurkó ölébe.

Másnap déltájban Jurkó éppen készülöben volt, hogy gyapjúra alkudozzon a zsidóval, amikor a kandúrbajszú uradalmi forsnér az er-

dei úton jövet egy levelet adott át neki. Jurkó gyanúsnak találta a dolgot, mert három hivatalos pecsét is kerekedett a borítékján. Észrevétlenül, hogy Agápia meg ne lássa, a csűr alá rejtőzött el és csak ottan vette bonckés alá a borítékot és a hivatalos irat tartalmát. A járásbírósról azt írták Agápiának, hogy a vaspántos ládát a prágai államkassza kegyes jóindulatából visszaadják ugyan tulajdonába, de a benne elrejtett ezer koronát örökösödési illeték címén a státus nevében lefoglalták.

Estebéd után Szirotka keze a mestergerenda alatt hasztalan kuttatta a láda kulcsát.

— Ne keresd, párom, már kivettem az ezrest a ládából! Oda is adtam a forsnernek foglalóba. Holnap hozzák is a lovat meg a szerzőszámot, — mondta Jurkó, nyugalmat erőltetve magára, de szájaszögletében nagyon játszott a nevethetnék, hogy egy szó sem igaz abból, amit mondott.

Szirotka két szeme csillogott az örömtől, ajkára kisétált a vér. Aztán hosszan kibámult az ablakon a borongós égre és mélyet sóhajtott. Álomkép jelentkezett a felhőkön s ő ebben az álomképben szárnyas angyal volt, felemelkedett a levegőbe s egyik kezében Jurkót, a másikban pedig a százéves Ivánt tartotta...

VOLLAY ISTVÁN

ISTEN VELED !

Utolsó Istenhozzádot
Intenek feléd a versek, álmok,
Utólszor zeng ajkamon ének,
Terólad többé nem mesélek.

Isten veled, zúgja feléd
A szél, az erdő s a zöldfüvű rét, —
És búcsút int a sok, sok emlék,
És jön az ősz és borul az ég.

Tétován emelem kezem,
Búcsút intek sután és félszegen,
S búsan zizzen egy hulló levél,
Ezt zizegi: már vissza nem tér.

Búcsúzóom hát, Isten veled!
Kísérjenek a fehér fellegek,
Köszönöm a szép emlékeket,
Isten veled, Isten veled!

HOSSZÚ FERENC

A BARÁTSÁG MINT IRODALOMSZERVEZŐ ERŐ KAZINCZY KÖRÉBEN

A 18. SZÁZADOT MÉLTÁN NEVEZIK a barátság klasszikus századának. Az európai szellem évszázados útján járva, nem találunk még egy olyan korszakot, melyben a barátságot annyit ünnepelték, annyit emlegették s annyira éltek volna. A keresztény középkor a maga transzcendens világszemléletével nem kedvezhetett a barátságnak. A keresztény világnézet, a keresztény erkölcs felfogása szerint az ember nem emelhetett ki egyeseket — barátokat — a nagy emberi közösségből. A keresztény szeretet nem egyeseknek, általunk kiválasztottaknak szól, a karitás az emberiség egyetemére vonatkozik. Minden embert — még az ellenségedet is — úgy szeresd, mint tenmagadat. Az örök bíró halálunk után nem barátaink száma szerint fog bennünket jutalmazni, vagy büntetni, hanem azt fogja kérdezni: mit tettünk embertársainkért. Az értékek jutalmazása, a vétkek büntetése nem e világ kötelessége. A felvilágosodás embere azonban kiragadja önmagát a közösségből, egyszerűen önállósul. Mihelyt azonban megtagadja a közösséget, önmagát taszítja az egyedüllétbe, a magánosságba. De ha a 18. század embere meg is tagadta a középkor nagy közösségét, ha le is vetette azokat a korlátokat, melyek őt mozgásában akadályozták, még sem maradhat egyedül. Ellenkezőleg, még közelebb kerül az emberhez, lényének szociális vonásai és törekvései még jobban kidomborodnak, de most már nem a túlvilági jutalom reményében, hanem a földi világ elismeréséért. A német felvilágosodás is éppen az emberből, mint szociális lényből indult ki. „Észszerű érdeklődést az általános jólét iránt” — kívánja Christian Wolff, a felvilágosodás híres német bölcseleje. Ez azonban az ember elszakadását jelenti az állam autoritásától. Az egyes ember önállósulását. A felvilágosodás megmutatta az utat az embernek, miként szabadulhat fel az abszolutisztikus állam gyámkodása alól, saját „esze” segítségével, hogyan válhat önállóvá. A felvilágosodás felébresztette az egyre inkább elszigetelődő emberben a szeretet érzését. Ez az új érzés a felvilágosodásban önállósult emberben azután éppen a barátságban vélte megtalálni azt a formát, amelyben szociális hajlamait legkönnyebben kiélhette.

A felvilágosodás szellemi áramlata volt az eke, mely a 18. század ugarán végigszántott, a mag, mely bele hullott, a rokokóé volt. A barokk pátoz lassankint eltűnik, hogy helyet adjon a könnyebb és játsszibb rokokónak. A 18. század „barátság költészete” is azután ettől a rokokótól vette át a formákat. Mint valami hatalmas méhkas, úgy indul meg Európa. A barátok sietnek felkeresni egymást, és ha a pénzügyi helyzetük nem engedi meg, utazás helyett a lényesen olcsóbb postához folyamodnak. Levelek halmazát viszi s hozza a posta az egyik baráttól a másikig. Leveleket, tele érzékeny sorokkal, tele apró

emléktárgyakkal, barátok képeivel. A posta szinte szűk csatornának bizonyul arra, hogy levezethessék a barátok keblében összegyűlt érzelmeket. Búcsúzás, viszontlátás, egymásért való epedés rokkó formáival róják tele a papírlapokat. Mindezeknek a leveleknek azonban két jellegzetes vonásuk van: tele vannak szívjósággal és ennek fitogtatásával. Ha olvassuk őket, alig tudjuk elképzelni, hogy élhetett e korban annyi jószívű ember. Szinte egyebet sem ismernek, mint az egymáson való segítséget. Ezt azonban nem titokban teszik, hanem büszkén — fitogtatva. Kötelességüknek érzik, hogy egy-egy jó cselekedetet ne rejtessenek véka alá, hanem minden barátot értesítsenek róla. Ezek a levelek nem őszinte magánlevelek, melyeket csak az indiszkrét utókor adott ki, hanem olvasásuk közben látjuk, hogy szerzőik kezdetől fogva bizonyos „irodalmi” célzattal írták őket. A boldog, magáratálalt emberiség öntötte ki érzelmeit nemcsak a barátoknak, hanem az egész emberiségnek.

Igy alakultak ki baráti körök a század folyamán. Nem volt oly számottevő költője a század német irodalmának, ki ne esett volna bele ebbe a lázba. Egyesek rövidebb ideig, mások egész életük folyamán csak ennek az érzésnek hódoltak. Gleim, Uz, Jakobi, Herder, Klopstock, tehát mindazok, akikkel Kazinczy pályája elején megismerkedett és akiket többé-kevésbé mintául választott, a barátság szent érzésének hódoltak.

A középneemes Kazinczy ősei a vármegye szolgálatában gyakorolták a vezetés és szervezés művészetét. A család legfőbb óhaja is az volt, hogy Ferenc a vármegyei pályán fussa be a már szinte kötelességgé vált karriert. Maga Kazinczy is így gondolta pályája elején, midőn mint aljegyző Abaúj vármegyében megkezdte a szolgálatát. Ugyanez a szervezési vágy hajtotta őt új állásába: az iskolafelügyelőségbe. A veleszületett szervező erő nem találhatott volna jobb iskolára, mint itt. Új iskolák megszervezése, ellentétek kiegyenlítése, elégedetlenségek lecsendesítése; hatalmas szervező erőt követelt. Együttal azonban a legjobban kielégíthették Kazinczynak azt vágyát, hogy sok számottevő embert megismerhessen. Hiszen már patvarista éveitől kezdve kereste mindenütt a neves emberekkel való megismerkedést. Ez a vágy vezette őt Baróti Szabó Dávidhoz, így kereste Ráday Gedeon társaságát és lett hűséges csatlósa a színházi estéken. A szellemi élet akkori állapotjában a továbbképzésnek szinte egyetlen útja volt: a tapasztalt és tanult öregek barátsága. A Bessenyei óta megindult magyar irodalom csak úgy remélhette fejlődését, ha az írók egymással karöltve buzgólkodnak. Így volt ez egész Európában, nemcsak nálunk. Ezt látta Kazinczy is a német íróknál. Minden új megmozdulás, szellemi áramlat alapja éppen a közösségnek ez az ősi formája. A hasonló gondolkodású, felfogású, érzelmű emberek messziről felkeresik egymást, vagy személyesen, vagy levélben, hogy kicserélhessék egymással gondolataikat, buzdítsák egymást, készülő munkák után érdeklődjenek, vagy a már megjelenteket megbeszéljék. Kazinczy tökéletesen tisztában volt ezzel. Szinte elképzelhetetlen, hogy az akkori primitív közlekedési viszonyok mellett hogyan találták meg egymást a távolban élő írók. Tudjuk, hogy Kazinczy szervezésében leggazdagabb éveit széphalmi magányában töltötte. Távol dunántúli

és erdélyi barátaitól. Innen, ebből a távoleső faluból vezetett olyan nagy csatát, mint a nyelvújítás volt.

Csak gondosan ápoltságok révén biztosíthatta magának a 18. század magyar írója az olvasóközönséget. Az olvasó barátja és könyvterjesztője volt az írónak. Tudjuk, hogy Kazinczy is egy-egy barátjának küldi el könyve példányait. A barátok vállalták magukra önzetlenül a könyvterjesztés igazán sok buzgalmat és lelkesedést követelő munkáját. Ugyanígy ő maga is egyebet nem tesz, mint állandóan könyvet terjeszt. Ezeknek az önzetlen barátoknak a munkája tette lehetővé, hogy a századforduló politikai viharaiiban és megpróbáltatásaiban a magyar irodalom tovább fejlődhetett. Ők voltak az örök optimisták, akik a megpróbáltatás éveiben is hittek a szellem diadalában.

Két körülmény szabta meg Kazinczy pályáját: őseitől örökölt szervező ereje és a német érzelgős irodalom. Vele született szervezőképességével ismerte fel, hogy csak abban az esetben fáradozhat igazán eredményesen a magyar irodalom terjesztésén, ha a barátságokat minél szorosabbra fogja. Ezért kereste már ifjú kora óta részint az öregebb nemzedék, részint a vele egykorúak barátságát, majd később a fiatalabb nemzedéket szintén ezért gyámolította.

Hangra, formára mintát legszívesebben a német irodalomból vett. Talán nem is egészen tudatosan tette ezt. Ifjúkori olvasmányainak hatása végigkísérte egész életén. Természettől hajlamos volt erre az érzelgősségre. Ezért szerette barátainak írott leveleit ilyen megszólításokkal megkezdeni: Ritka ragyogású barátom, Lelkem kedves fele, Megbecsülhetetlen barátom, Angyali lelkű barátom. Gazdagon és bőven osztogatta ezeket a megszólításokat. Szerette elhalmazni barátait ilyen patetikus dicséretekkkel, mintha ezekkel igyekezett volna őket még jobban magához láncolni. Berzsenyinek írta egy alkalommal: „Ölellek a szeretet, barátság, tisztelet, csudálás, irigylés legszentebb érzéseivel. Add ismét jelét, hogy szeretsz, s vigasztald meg, nagyon kérlek erre, éretted gondokban lévő barátodat.” Valósággal tobzódott a különböző dicsérő jelzők felsorolásában.

Levelei mögött ott érezzük azonban állandóan a félelmet. Szinte retteg attól, hogy valamelyik barátja elhagyja. Nagy szomorúságot jelent számára, ha valamelyik barátjától hosszabb időn keresztül nem hoz levelet a posta. Barátaiktól kérdezősködik, hogy talán megsértődött az illető, vagy talán meg is haragudott és siet kijelenteni, hogy neki ilyen szándékai nem voltak, ha netalán megbántotta volna, bocsánatot kér tőle. Mindent elkövet a barátság ápolására. Leveleiben buzdítja, bátorítja őket. Szereti az ilyen érzelgős fogásokkal megfogni barátait: „Azon árkus papiros felére írom hozzád leveletem, amelyre Kiss Jánosnak írtam. Mint a szerelmes, aszerint örvendek, hogy ez a történet is össze kapcsol két leginkább szeretett barátimat.” Ha azután valamelyik barátjától megérkezik a várva vár levél, megvan a nagy öröm. Nem marad el a következő levélben az öröm részletes leírása. Legtöbbször elmeséli, hogyan, mikor és milyen körülmények között kapta a levelet. Rendszerint elmondja, mit csinált éppen akkor, amikor a levél megérkezett, ha egyszerre több levél is érkezett, akkor

ezeket is felsorolja. Barátainak szüntelenül a lelkére köti, hogy csak a barátság ápolására törekedjenek. A barátok gondolkodhatnak különbözőképen, csak arra vigyázzanak, hogy a barátság el ne „posványosodjék”. Nagy gonddal ügyel arra, hogy levelei érdekesek legyenek. Minden apróságról pontosan beszámol, ha azt gondolja, hogy barátait érdekli.

A leveleken kívül a barátságnak másik nagy ébrentartója: az emléktárgy. Apró emléktárgyak a barátoktól. Vagy ha valaki meglátogatja, fát jelöl meg. A levelekben azután gyakran szó esik a fáról, amelynek látása állandóan az együtt töltött kellemes órákra emlékezteti. De talán minden emléktárgynál többet jelent számára a baráttól kapott kép. Gleim és köre készítettett ilyen „templomot a barátság tiszteletére”, ebben gyűjtötték össze a barátok relikviáit. Erre emlékeztet Kazinczy gyűjtő szenvedélye is. Virág Benedeknek írja, egy alkalommal: „A Te képed ágyam felett függ. Sophie azt mondja, hogy nincs ember, akit kevésbé szenvedhessen, mint Virág és Cserey. — Mindkettő felől elmélkedve szoktam szólni és Sophie ingerel.”

Az öregedő Kazinczy írta egyszer gróf Desewffynek: „Ugyan édes barátom, mi volna az én életemből, ha feleségem, ha ez a sok szeretett gyermek, s ha könyv, s tinta és papiros nem volnának?” Valóban körülbelül ennyi maradt meg neki az életből. Széphalmi magányában látott vendégül mindenkit, aki akár levélben, akár személyesen záradokolt el hozzá. A középneses Kazinczy megtartotta ősei örökségét: Nemcsak irodalmi szervező volt, hanem igazi vendéglátó magyar nemes, aki igazi magyaros vendégszerettel fogadott mindenkit. Ma is leveleinek éppen azok a sorai tesznek ránk igazán mély hatást, amikor megszólal az igazi zamatos, anekdotázó magyar nemes. Az az ő igazi hangja, mikor leveti az érzelgős szólamokat és az ő maga közvetlenségével szólal meg. Megható és kedves, ahogyan a fiatal Kölcséyt megfeddi: „A jó tónus ellen vétkezett, Kedves Öcsém Uram, hogy levelét frankózta. Az nincsen szokásban, megbántásnak vétetnék, mert vagy szegénynek, vagy csúful fősvénynek láttatik valani azt, akihez így megyen a levél. Örömet fizetem én a Posták taxáját, ha még feljebbre rúgatja is az Uralkodás.”

A német irodalomban a barátság nagy kultuszának gyökerét a felvilágosodásban kereshetjük. A boldogan magára talált emberiség hangja ez. Az önállóvá vált ember vonzódása a hasonló gondolkozású és érzésűhöz. Ebben a boldog hangban azonban van a menekülésből is. Menekülés a tömegből, a túlekedésből, a lármából a szűk baráti körbe. Sokat emlegetett bölcselőjük, Shaftesbury is akkor írta munkáját a barátság dicséretéről, amikor kegyvesztett lett az udvarnál.

Talán ez a vonás választja el leglényegesebben Kazinczyt a német érzelgős baráti kultusztól. Nála éppen megfordítva állt a helyzet. Őnála a barátság eszköz volt és sohasem öncél. Ő felismerte szervező tehetségével, hogy irodalmi életünk akkori kezdetleges fokán ez az egyetlen út. Tudjuk, hogy hiába vetették fel minduntalan a Magyar Tudós Társaság eszméjét, nem valósulhatott meg. Hiába próbált meg például Kis János valami írói szövetséget, a főurak támogatásával,

nem sikerült. Itt csak a közvetlen kapcsolat segíthetett volna: a barátság. A barátságot mint eszközt, mint formát használta fel a széphalmi mester, hogy zsenge irodalmunkat a küzdelmes években ne csak ébrentartsa, hanem a következő nemzedék számára fel is lendítse.

DANKÓ ISTVÁN

ÁRVA LAKÁS

Fehér halott a szoba most
s szemfedőjét, a függönyt a szél
lebegteti.
A seprű bambán támaszkodik
a falnak s arra gondol, hogy a por,
a por még őt is belepi.

A kamrában a sok üveg,
pohos lekvárosüveg lomhán
összenéz;
tapogatózva jön a napsugár,
ám csak a kilincs köszönti őt,
a tetszelgő, hiú sárgarézt.

Nem pattog tűz a tűzhelyen.
Itt hangtalan csupán a pók
dolgozik,
vigyázva jár, mögötte hosszan
nyúlik el a szál a képektől
a behunyt szemű sarkokig.

Félig zárt zsalúk titkos beszéde,
nehéz csöpp gyűl a meghajlott
vízcsapon...
Csak megérintem a támlásszéket
s felemelem a csipke terítéket,
már roppanva jajdul a szalón.

Nem járt itt senki, én sem jártam.
Legyen a lakás szívéen pecsét,
arany-lakat.
A gázláng ég mellette vártán...
Csak az tudja, ki itt hagyta árván
az élesztő varázsszavat.

TAMÁS LAJOS

ISMERETLEN ROMANTIKUS EPIGON AZ IPOLY VÖLGYÉBEN

EGY IPOLYSÁGI ISMERŐSÖM könyvei között ütött-kopott kéz-
iratos könyvecske került a kezembe. A fedőlapon díszesen kicirkal-
mazott cím: Auróra, ez alatt pedig kisebb betűkkel: hazai almanach,
írta Pazsiczky Károly 1834. Mindössze 4 költeményes darab van a
könyvecskében, azok közül is kettő töredék. Teljes egy 166 négy-
soros versszakból álló rege, aztán egy elégia, a Himfy-szakban írt
népmondából már csak 5 versszak maradt meg, mert több lapot ki-
téptek a füzetből, végül egy vígjáték-töredék, amely a II. felvonás
első jelenetéig készült el. A könyvecske szerkesztője, aki gonddal
összefűzte a leveleket, kirajzolgatta a kezdőbetűket és apró betűivel
teleírta a lapokat, bizonyára valami irodalmi széplélek lehetett, de
hogyan kell mégis tekintenünk a kezével írt darabokat? Eredetik-e
vajjon, vagy csak másolatok?

Az Auróra cím mindenesetre Kisfaludy híres almanachja felé
mutat, így a másolás feltevése joggal felmerülhet, mégis Pazsiczky
Károly írásai eredetinek látszanak. Erre utal a vígjáték címe alatt
a bejegyzés, hogy „szerkeszté és kiadá: (itt az író magagyártotta tit-
kos írással írt neve) 1837. Tesmagon Januárius és Februárius holna-
pokban.” De alátámasztja az a körülmény is, hogy a darabok eset-
leges eredetije nem fordul elő a korabeli kiadványokban. Végül még
az is, hogy ha az írások többek is önképzőkori stílusgyakorlatoknál,
erősen látszik még némelyiken a kezdő író tétovázása. Viszont Pa-
zsiczky Károly nevű költőről nem tud a romantika irodalma, nem
ismer ilyen író-t Szinnyei: Magyar írók lexikona sem. Tehát feltehető,
hogy egy eddig nem ismert romantikus epigonnal állunk szemben.
Nézzük csak, mi rejtőzik az ismeretlen jövevény útításkájában?

A kis gyűjtemény első darabja, egy „Kún László és Mandula”
című rege, Kisfaludy Sándor epigonjának mutatja a szerzőt. Kisfaludy
Sándoré a műfaj, ezzel együtt az összes műfaji kellékek: „a haza
régiségé”-ből vett tárgy, a mesében a regényes „eleven képzeletek”,
a szenvedély rajza, „az eleven érzemények” és — mint ahogy Kis-
faludy regéi előszavában írja — a magyar természetnek megfelelő
„szomorú foglat”.

A rege meséje: Árbótz kún herceg egyszer aggódva veszi észre,
hogy húgának „hervad a rózsza az orcáján”. Mandula megdöbbenő
vallomást tesz a bátyjának: gyalázat esett rajta: „Megvarázsolta Kún
László király lelkemet s beteg azolta.” Felforr e beszédre Árbótz
s vérben forgó nyílsemével általszegzi Mandulát: „Motska, fertelme
a kún nemzetnek” — dörög rá rettenetesen. Aztán terjengős barokk
allegóriák sorával összegezi az esetet: „E szabad madár lábait a lép-
vessző leenyvezte már, vakon repült egy hatalmas sólyom lesére

s az megszagatta, öszvetépte szép tisztaságát. László király ez a sólyom."

Mandula, mint a „szárnyatört eszterág", szánalomért esd, de Árbótz „mellye kemény csontboltozatjában fojtott düh" háborog. Szörnyű bosszút forral. Lovat nyergeltet, maga mögé ülteti a leányt és táltosával nekivág a vak éjtszakának. A cél a körösszegi vár. Ott „az alélt lánykát felkarolja Árbótz" és a várórség szigorú őrizetére bizza. Maga pedig visszaül lovára és bosszúja útján „visszarepüle László vadásztanyájára". László a kormány és „egy hatalmas feleség házi bajai" elől szokott ide kiruccanni, „gondot pihenni" és szíve sebet gyógyítani „Szerelme repeső volt egy virágról másra lepkeként". Most azonban a kún leánykába komolyan beleszeretett és „érte kezdé beszülni az asszonyi nemet".

De már itt is van a bosszúálló testvér, beront a lakba és a mit sem sejtő királyon rettenetes bosszúját megállja. „A fölcent fő haláláról jobb nem beszélni" — jegyzi meg a megindult krónikás. Árbótz a levágott fővel visszavágtat a várba és a szerencsétlen Mandula elé veti azt. A leányka „elhálva a vérző főre roskad s kiszakadt lelke, mert szíve ketté hasada". Am a szörnyű bűnre nem marad el a szörnyű bűnhődés. „A dolognak ilyen végét Árbótz nem várta" s ez a véletlen történet, hogy bosszújában „önnön vérét is öldökölte, lelkét átjárja". Érezte, hogy e világnak rá nézve vége s ezért a „büntető igazságnak magát feladta, mely is mint király gyilkosságát négygyé vágatta".

A Kisfaludy Sándor-ízű regén, amint látjuk, a francia romantika hatása is erősen érezhető, különösen a végzettragédiákra emlékeztető befejezésen. De talán még inkább a királygyilkosság indítékon. Kisfaludy Sándor, a testőr és nemes lovag, regéiben a király mindig ragyogó központ, fenkölt személy, az adományozó, a bölcs ítélő, vagy a gáncsnélküli lovag. Igaz, hogy Pazsiczky is szörnyű bűnhődéssel sújtja a királygyilkosságot, de Kisfaludy mese-indítéknak sem használta volna fel. Pazsiczky emberei és jellemei is egy árnyalattal rikítóbbak az előromantika regehőseinél, így a bosszúvágytól hajtott kún hercegnek túlságosan forró a vére, a „gyenge, nyájas, szelid" Mandula viszont a valószínűtlenül szende és esendő Melindát juttatja az eszünkbe. Kisfaludy várkisasszonyai, ha szerelmesek és naivak is, mindig valamivel józanabbak, mondhatnánk vértelenebbek. A kalandvágó, csélcsep király a romantikus Hugo Viktort idézi.

Ugyancsak a nagyromantika kelléktárába tartozik az éjjeli lovaglás motívuma — közben a sápadt hold kíséri a szökevényeket és denevérek röpködnek a fejük körül —, valamint a földalatti várbörtön „porhanyó" lépcsőjével, rozsdás ajtaján csikorgó zárjával, a leány elzáratása, a festői királyi vadásztanya. Nem is szólva a mesét mozgató szörnyű bosszúról, a bűnt követő még szörnyűbb bűnhődésről, amely már szinte Arany János romantikus balladáinak erkölcsi értékrendszerét juttatja az eszünkbe, szinte az inkvizíció világának őrzőgő erénykultuszát.

Ugyanígy romantikus törekvésű a stílus is. Mikor vérben forgó acélszemekről, „kebelben hordott pokolról" beszél, a mozgalmas ságra, a szenvedély kifejezésére irányuló törekvésnek erőfeszítései

ezek, ha e törekvések kellő költői erő hiányában gyakran meddő kísérletek is maradnak.

Ellenben határozottan előromantikusak, sőt már szinte barokk-ízűek az allegóriák, amelyeket a szerző igen kedvel, így pl.: Mandula és Kún László esetének allegorizálása: a szelíd galamb, amelyet a hatalmas sólyom megszaggatott. Aztán a kacskaringós, moralizáló elmélkedés László szerelmének tragédiájáról, akinek a két asszony között el kellett pusztulnia, allegorikus párhuzamok sorával kifejezve, mint: „tüzet csupán csak vízzel lehet oltani”, „olaj a lángot szokta nagyobbítani”, „öröslány nem lakik soha sárkánnyal”, „két éles tör egy hüvelyben nem fér meg” stb.

Végül egészen a mintáé az elbeszélő modor: a szószaporító, sokszor a laposságig laza mondatépítés és gondolatfűzés. Nem a Kisfaludy-regék hagyományos versformáját használja, hanem népdalszerű négysoros versszakot, de a versek Kisfaludy-ízű lejtése így is erősen szembeszökő.

Pazsiczky regéje részleteiben sok fogyatéka mellett is még elfogadható epigon-alkotás, megállja a helyét a kor költői termésének tömegében.

Még egy rege van a négy darab között, helyesebben egy verses népmonda, címe: *Átok*. Ez sok tekintetben még jobban emlékeztet Kisfaludyra: elsősorban, mert Himfy-szakban van írva, de azért is, mert e versforma egyben sok más sajátos kelléket is hoz magával: szólamkészetet, elbeszélő modort stb. A darab azonban valójában még inkább a későbbi romantika gyermeke, mint az előbbi. A versezet elé írt magyarázó sorokban a rokonságot előre is kinyilvánítja: „A legelterjedtebb népmondák azok, amelyekben állattá változott személiek jönnek elé. Már az Aeneisben is van ezeknek nyoma s aki Museus lelkes népmondáját olvasta, sokszor talált ilyekre. Imhol egy farkassá vált leány. Ezt a Németek Werwolfnak, a Francziák loup-garou-nak nevezik.”

A tárgy tehát tipikus romantikus rémtörténet. Hogy azonban ez valójában hogyan alakult mesévé, sajnos, nem tudjuk, mert a versezetből csak 5 Himfy-szak maradt meg, a többi lapot kitepték a könyvecskéből. De ami megvan, az is tiszta romantika. Így az expozíció, a táj és helyszín felvázolása: a Géczi-vár közelében vadon rengeteg, benne szűk völgy magánya, óriási kőbálványok, a bérc torkából kitörő hegyipatak, a személyek belehelyezése a romantikus tájba: a fák ernyeiben ülő szerelmes pár: Irma és Aladár, „kikben hív szűz érzet ég”. Romantikus a nyelv színességre törekvése; helyenként valóban színes is lesz ez a patétikus jelzők ügyes halmozásával. Mindenesetre jóval színesebb az előbbi rege nyelvénél. Annál inkább kár, hogy a vers nagy része hiányzik.

Hogy Pazsiczky költői vénája valóban fejlődésképes, sőt fejlődő is volt, még inkább bizonyítja a gyűjtemény harmadik darabja, a „Szép Terka” című elégia. Ez — különösen a kor szemüvegén át nézve — már egészen sikerült alkotásnak mondható, még annak ellenére is, hogy a minta itt talán még szembeszökőbb, mint a két előbbi darabnál. Ez a minta Kisfaludy Károly klasszikus elégijája: a Mohács. A mintától kölcsönzött a tárgy: a csatában elesett bajnokot hiába

váro kedves keserve és elhervadása, a lüktető klasszikus ritmus és a mintát utánzó dikció, de ez a dikció ragyogásban verseng a kiváló mintával, a költemény szilárd építése, szerkezeti kerekdedsége is egészen figyelemreméltó. Talán érdemes is lesz a verset teljes egészében megmenteni az enyészettől:

SZÉP TERKA

A hős magyarok hada győzve lefolyt
Győzedelmi dalt harsog az égre;
S a szikra vető viharok szele is
A csend uradalmira tére:
Hol dísztelenül darú, sas lakozott,
Most jármás ökör nyaka görbedez ott.

A harcz pora s izzadozásaiból
A bajnokok arcza kitisztult;
Csörgő hüvelyébe taszítva vasuk,
Mely annyi vitéz kebelet dült.
A hősfi feledve csatája dühét,
Lángkéjben ölelgeti barna hívét.

A haj! csak deli Terka szerelme marad,
Csak hős Csaba késik utában.
A lyánka epedve s örömtelenül
Rég várja mezői lakában.
S csak nem jön a hős, deli Terka búsul,
Hogy szép ege is bele elkomorul.

A bájkikelet gyönyörű ketsei
Számára hijjába virultak;
Sóhajzata hosszú fuvalmaitól
Illetve, virági lehulltak
Kertjében, búsán fuv az esti lebel
S számára csak árva fűszálat emel.

Szép reggelein, ha egére tekint
S kis felleget ékes után lát:
Búsán tudakozza, hová maradott,
Nem látta-e jönni Csabáját?
S haj, nem felel a sebessen utazó —
Szép Terka 'eped, dísze hervadozó.

Sík út közepén egyedül ha bolyong,
S porfelleg emelkedik égre:
Hogy felrobogó paripák jele az,
S rég várt híve tér meg ölére,
Azt véli. — De csalfa reménye röptül;
Nem vágtat a hős, — szíve bánata gyűl.

Hű lyánka! szíved ne hasítsa keserv;
Ahl álljon el a könnyűk árja: —
A hőst te ne várd; örök álmaiban
Már a sírok éjjele zárja.
Nem jön le aratni az árva babért,
Nints érzete néma keserveidért.

S a nyár heve tikkad, az ősz elől áll.
S a filmile zengzete némul.
Az éjszaki durva szelek dühitől
Berkekben a sárga levél hull.
Vad sas lesi bérc magas ormairól
S a tölgy csikorog vihar ostromitól.

S szép Terka reménye hijjába virít,
Nem jön Csaba őszi szelekkel.
Megfordul a tél, nyílik új kikelet
S nem tér haza nyugti lebellet.
S elhervad a lyánka, az élet eláll;
S ott nyugszik a sír urodalmainál.

Az ilyen patétikus szólamok és fordulatok, mint: „Haj! Csak deli Terka szerelme marad — Csak hős Csaba késik utában”, vagy „A bájkikelet gyönyörű ketsei számára hiába virultak”, vagy „A hőst te ne várd, örök álmaiban — Már a sírok éjjele zárja”, vagy „Szép Terka reménye hijjába virít — Nem jön Csaba őszi szelekkel” — a mesternek, Kisfaludy Károlynak, is becsületére válnának.

A reménytelen epekedésben elhervadó hölgy alakja egyébként Vörösmarty Szép Ilonkáját, esetleg a A haldokló leányt is idézi, sőt a 7. és utolsó versszak ismerős fordulatai és szöfűzései a közvetlen hatás gondolatát is könnyen valószínűvé teszik. Bár az is lehet, hogy Pazsiczky nem olvasta még a Szép Ilonkát, sőt az sincs kizárva, hogy éppen előbb írta a saját versét, mert az 1834-ben kezdett könyvecske utolsó bejegyzése 1837 január-február hónapokból van, tehát csak pár hónappal a Szép Ilonka keletkezése után, a Szép Terka pedig legkésőbb 1836-os bejegyzés lehet. Az azonban kétségtelen, hogy a gyöngéd beszéd finom fordulatainak így is, úgy is Vörösmarty volt a mestere.

A negyedik darab vígjáték, a címe: *A naplopó vagy a tunya élet*. Szerkeszté és kiadá: (itt a szerző titkos írással írott neve) 1837. Tesmagón Januárius és Februárius hónapokban. Sajnos, csak töredék, az első felvonás van meg belőle és a másodikból egy jelenet. Jellemzésére szinte mindent megmond a személyek pusztá felsorolása. Főszemélye Jutokváry Erős, fősvény dúzs, Molière Harpagonját juttatja az eszünkbe, báró Gúnylaki, gróf Gyaluváry, özv. Marokházy stb. céltazatos nevek pedig Kisfaludy Károlyt.

Több van benne Molière-ből, a tárgy miatt. Harpagon-ízű mindjárt az első jelenet, ahol mint Harpagon La Flèche-sel, Pazsiczky fősvénye is ugyanúgy civakodik az inásával. Íme egy jellemző részlet: „Még ma nem ettünk, Nagyságos Uram!” „Hm! ma böjt van.” „De minden nap böjt van.” Jellemépítése és fordulatai teljesen a nagy mintát másolják. Az ő fősvénye is mindent zár alatt tart, kulcsokat a kezéből ki nem ad — ennek következtében pl. a pincében a bor kezelés hiányában megromlik — a cselédeket koplaltatja és nem fizeti, de a végtelenségig fősvény magával szemben is: dúsgazdag létére a legrosszabb csigert issza, krumpliszárat kever a dohányába, zsír nélkül főzet: „Zsír? Megsül az úgy is” — ez a válasza a húshoz zsírt kérő szakácsnak. Ha ebédre hivatalos valahová, már előtte való nap böjttől, hogy annál többet tudjon enni. Mint Harpagon, ő is élemedett kora ellenére fiatal lányt szeretne feleségül venni, barátjának, Szilvássai bárónak 19 éves lányát, Amáliát. Természetesen az ő sorsa sem más, mint Harpagoné: cselédei gúnyt űznek belőle, visszanyelvelnek neki, csak morogva engedelmeskednek parancsainak, sőt inasa, Tamás, — Molière La Flèche-ének mása — még a vendégek előtt is gúnyolódva beszél vele.

A főalak építésében — a minta nyomán — természetesen a jellemkomikumon van a fősúly, de helyzetkomikummal is alátámasztja adódó alkalommal, pl. a vendégei fogadására siető fősvény az előszobában egy karosszékből megbotlik és elvágódik; a belépő vendégek — köztük a kiszemelt menyasszony is — ebben a helyzetben találják őt.

A színdarab tényleg elkészült részében a tervezett személyek közül az említetteken kívül még csak a báró Szilvássai-család tagjai szerepelnek: a báró, Bella, a felesége és Amália, a leányuk. Ezek bemutatásán, beszélgetésén, cselekedtetésén viszont már Kisfaludy Károly hatása érezhető: a Kérők és a Csalódások nemesi világának a levegője. De a Kisfaludy-vígjátékok iskoláját végezte a cselekmény bo-

nyolítása is — ha nem is közelíti meg a minta friss életszerűségét, könnyedségét — és ott pallérozódott a vígjáték nyelve is.

Mégis minden szolgai utánzást és idegen hatást beszámítva, sem értéktelen Pazsiczky vígjáték-kísérlete és csak sajnálni lehet, hogy töredéknek maradt.

A kéziratos könyvecske előkerült pár darabja — kettő azokból is töredék — bizony nem sokat tesz hozzá a romantika költői természetéhez, nemcsak mennyiségben, hanem minőségben sem (bár a Szép Terka igazán figyelemreméltó!), de annál becsesebbek lehetnek ez írások a művelődéstörténet számára. Pazsiczky Károly talán csak harmadrangú epigon költő, kevéssé jelentős mint alkotó, de mindenesetre irodalom-szerető és irodalomértő széplélek, aki egy lépéssel ismét közelebb segít bennünket minden irodalmi és történeti érdeklődés végcéljához, áhított nagy titkához, a kor emberéhez, a kor lelkének megismeréséhez. Vele egy adattal több világosítja meg előttünk a kor irodalmi közizlését: melyek a divatos műfajok, mi a költőiség eszménye tárgyban, felfogásban, felépítésben, nyelvi kifejezésben és érzelmi világban, ismételten látjuk a célok és a megvalósításukra rendelkezésre álló eszközök viszonyát, arányát a kor irodalmában, az utánzás tükrében pedig felragyognak a kor szellemiségének nagy uralkodó csillagai.

A napvilágra került epigon költő nagyobb értéket jelent természetesen a vidéknek, amelyből kinőtt, az ipolyvölgyi kis Tesmag községnek, ahol műzsája társalkodott vele, és a tájnak, amelynek a levegőjéből töltekezett az újjal, széppel és nemessel. Hálás lehet a fiának ez a táj, mert rajta keresztül került szorosabb kapcsolatba a dunántúli nagy költők romantikájával, de még inkább azért, mert lelkén keresztül bepillantást enged az utókornak is az ipolyvölgyi nemesi kúriák emelkedett szellemű világába. Hiszen ezekből került ki maga a költő is, ismerősei és baráti köre, akikkel együtt élt, társalkodott. Jóleső lélekkel sejtjük meg, hogy ezen a tájon is épp oly frissen lüktetett a korszellem és pezsdült a szív, mint a regényes dunántúli várromok és a szelídhajlású tolnamegyei dombok felett.

Pazsiczky Károlyt sem Tesmagon, sem az Ipoly-völgyében nem ismeri ma már senki. Családjáról is csak annyit tudnak, hogy a századvégén még élt Tesmagon egy Pazsiczky nevű vénkisasszony. De a lelkes romantikus széplélek emléke talán mégsem tűnt el nyomtalanul és örökre. Talán még költői művei is lapulnak valahol, valami ódon szüette almáriomban, vagy családi levelesládában, s egyszer — mint most ez a könyvecske —, előbújnak azok is az ismeretlenségből, újabb tudósítást hoznak a korról és a szerzőről, talán még időálló költői babért is őrizgetnek mindkettő számára.

CSAPÓ JENŐ

É B R E D É S

(Napló a prágai magyar diákok életéből.)

(6. folytatás.)

VI. FEJEZET.

1930. január 22.

Éppen ma egy hete érkeztem vissza Prágába. Meglepett, hogy itt alig van tél és hideg. Nálunk otthon január elején elég becsületes hidegek voltak. Csaknem minden nap erős, csipős szél süvöltött végig az utcákon. Valahonnan a Volga mellől, az orosz pusztákról szabadult el. Mérsékelt hóesések is voltak, azonban inkább a száraz hideg kerekedett felül. Befagyott a kanális, mely városunkon folyik keresztül és melybe egy hegyi folyóból duzzasztják a vizet. Délutánonkint szerettem volna korcsolyázni. Alig tellett az időből. Hívtam Erzsébetet is, de nem engedte az anyja. Meghűlt a szilveszteri mulatságon, náthás volt és köhögött. Bent kellett ülnie napokon át a zárt, meleg szobában. Hiába mondtam, hogy a száraz téli hideg használna neki, ha néhányszor eljönne velem korcsolyázni. Nem hallgattak rám. Az anyja nagyon féltette egyetlen leánykáját.

Itt, Prágában a tél egészen más. Itt is elég hideg van mostanában, de a levegő, a szél soha nem olyan éles, nem olyan makacs, mint nálunk otthon, a Nagy Magyar Alföld sarkában. Reggel, mikor a Wilson-pályaudvaron kiszálltam a vonatból, sűrű, őszi köd borította az egész várost. A köves utcákon nyoma sem volt a hónak. A gyalogjárók apró kockakövei között imitt-amott egy-egy kis fagyott, odagyömöszölt jeges hó szerénykedett vékonyan és piszkosan. Általában mindenütt elég rendesen összeseperték és elhordták a havat. Kint, Zsizskov végén, ahol mi lakunk, a mezőkön vékony fehér hórétteg fekszik. A déli fekvésű hirtelen lejtőről már leolvadt és azok tarkává teszik a fehér messzeséget. Csak egy jót kell lélekzeni, beszívni a friss levegőt, mindjárt érzem, hogy egészen más égalj alatt fekszik Prága. Ide már csak megszeliélkülve érnek el a Volga mellől a metszőfogú hideg szelek. Itt a ködös, néha inkább őszi, mint téli jellegű hideg az óceánok felől jön.

És mégis arra kényszerítenek bennünket, hogy egy országot, egy hazát alkossunk Csehországgal, ezzel az idegen országgal, melyet a természet erői, a hegységek alakulása, a szelek járása egészen más égalj vidékévé tesz? Hiába szoktam meg karácsony előtt az elmúlt két és fél hónap alatt a prágai levegőt, most, hogy visszajöttem, mégis szokatlan és idegen itt nekem minden.

1930. január 26.

Ma vasárnap van. Ebéd után nem mentem sehová, rögtön haza jöttem. Már délelőtt jól megraktam a cserépkályháinkat. Most jó meleg van a szobánkban. Nincs itthon senki a fiúk közül. Tanulni akarok egész délután. Egyre közeledik a kollokvium ideje. Legalább 10

órából kell kollokválni, hogy tandíjmentességet kapjak. Igaz, hogy a tandíj se olyan veszedelmes összeg. Ha nem lenne tandíjmentességem, mintegy 120 koronába kerülne a beíratási díj és tandíj. Nekem azonban ez is nagy összeg lenne, mert bizony az apám nyugdíjából igazán nem telik többre, mint havi négyszázra.

Máskülönben ez a kollokvium nem nehéz dolog. Mivel a tandíjmentességhez jeles eredményt kívánnak, azért úgy van, ha valakinek aláírja a professzor, akkor már a jeles jegyet is beírja. Nem nehéz dolog, ha valaki tud már csehül. Legalább annyit, hogy a saját szakmájában a legfontosabb szavakat és kifejezéseket ismeri. Nekem éppen az okozza a nehézséget, hogy egy csaknem ismeretlen nyelven kell az anyagot megtanulnom. Hiába tanultam meg sok cseh szót a karácsonyi vakációban, hiába vettem át alaposan a cseh nyelvtant és hiába mondják itt mások, hogy már egészen jól belejöttem, nekem mindig az az érzésem, hogy még nagyon keveset tudok csehül.

A kollokvium napja, február elseje, nagyon közeledik. Ez előtte az utolsó vasárnap. Egyébként vasárnap még soha nem tanultam, ezen az egy napon azonban kivételt kellett tennem.

Annál inkább boszankodtam, amikor Ludmilla tüstént belibbent hozzám, mihelyst megneszelte, hogy itthon vagyok. Még a füzeteimet és könyveimet sem tudtam elővenni, csak éppen hogy a kabátomat letettem. Ügylátszik, unatkozott odalent, mert Evzszenka éppen tegnap este ment ismét haza. Az is lehet, hogy a kíváncsiság hozta ide.

— Pane professore! — kezdte Ludmilla —, miért nem kísérte ki tegnap a doktor úr Evzszenkát az állomásra?

Tudtam, hogy Hajmássy Ferit érti a doktor úr alatt, mivel orvosnak készül. Azt is tudtam, hogy Hajmássy Feri tegnap valóban nem kísérte ki az állomásra Evzszenkát. Mikor este 7 óra tájban hazajöttem, itt voltak mind a ketten a szobánkban. Evzszenka a kályha mellett állt és sírt. Talán nem várták, hogy ilyen korán hazajöjök. Kellemetlenül éreztem magamat. Feri kezét házikabátjának zsebébe süllyesztve járkált fel s alá közömbös arccal. Evzszenka igyekezett sirását elfojtani. Nem nagyon sikerült neki. Az indulat és az elkeseredés nagyon kihozta sodrából. Dühös mozdulattal az ajtóhoz rohant, felrántotta, kirohant és alaposan becsapta maga után. Reggel hallottam, hogy este elutazott.

— Nem tudom, — feleltem Ludmillának.

Nem is tudtam volna más feleletet adni. Mióta együtt voltunk a Mnichovský sklep-ben, úgy kiesett Evzszenka az életemből, mintha soha nem ismertem volna. Amikor láttam, hogy Feri a táncsal és egy kis kézszorongatással olyan hamar megkavarta Evzszenkát, szinte örültem neki. Belső idegenkedésem igazolását láttam ebben. Nem volt nekem Evzszenka soha egy percig sem ellenszenves, de nem is volt semmi, ami vonzott volna hozzá. Nem volt olyan lány, akit női ideálként állíthattam volna magam melé. Másrészt hiába volt csinos, hiába volt jó alakja, szép szókére festett haja, a testi kíváncságot sem tudta bennem felkorbácsolni. Valahogy éreztem benne a könnyed gondolkodást, bizonyos zagyva, határozatlan magatartást. Túlságos könnyen kínálkozó zsákmánynak találtam, melyet nem kerestem, amelyre nem vágytam. Méltatlannak tartottam magamhoz.

A Mnichovský sklep-ből éjfél után indultunk haza. Elértük még az utolsó 13-as villamost a Prašná brána mellett. Hallgatva ültünk az eléggé zsúfolt villamosban. A történetek után nem volt sok beszélni valónk.

Az emlékezetes est után másnap Evzszenka hazautazott. Karácsony előtt már nem is láttuk többet. Feri élte tovább a maga sajátosan szabad és könnyed életét. Továbbra is jóbarátok maradtunk. Sose voltunk kebelbarátok. Inkább a távoli rokonság hozott össze bennünket, meg az apám kívánsága szerint laktam vele együtt. Első perctől kezdve világos volt, hogy nehezen tudunk összehangolódni. Evzszenka sem lazította meg a köztünk levő viszonyt, nem is húzott közelebb egymáshoz. Éltünk egymás mellett, mint azelőtt. Legalább is én nem éreztem Feri iránt a legkisebb szemrehányást sem.

Mikor a karácsonyi vakáció után visszajöttem Prágába, Feri már itt volt. Egy nap múlva megérkezett Evzszenka is. Én keveset voltam itthon, reggel korán elmentem és este 8 előtt alig kerültem haza. Feri többet tartózkodott itthon, mint azelőtt. Állítólag sokat voltak együtt Evzszenkával, néhányszor együtt főztek ebédet és együtt ebédeltek. Én nem tartottam számon, hogy mit csinálnak. Inkább Németh Feritől tudom, aki reggelenként nagyon szeretett Hajmássy Ferivel élcélődni. Nevetve lehúzta az állát, mintha valaki hátra húzta volna láthatatlan zabláját, aztán fellendítette a fejét és úgy mondta:

— Na, Ferike, hát jól megtudja főzni a kását a kis Evzszenka?

Németh Feri élvezte Hajmássy könnyed, hánya-veti feleleteit, meggondolatlan, gyerekes ötleteit. Szociológiai tanulmányokat végzett rajta, ahogy nekem elmondta.

— Hahaha! — nevetett hangosan —, fotografáld le Hajmássy Feri belső fényképét és megkapod a kispolgárt par excellence! Nem is kell rá jobb példa... Vigyázni kell rá, mint az utolsó mohikánra. Ilyen embertípust nem fog termelni a kövekező nemzedék, az biztos!

Vitába szálltam Németh Ferivel, mert éreztem, hogy a polgár fogalmát teljesen rosszul értelmezi. Például ha szembe állítjuk egymással a polgárt és a művészt, akkor Hajmássy Feri inkább művészi, bohém lelkületű lesz. Legalább is ahogyan a franciák a bohém szót értelmezik. Hivatkoztam arra is, hogy Széchenyi is egészen más valamit ért polgári erény alatt, mint amit Hajmássy Feri megtestesít. De Németh Feri letorkolt érveimmel, megint mellemnek szegezte a polgári gátlásokat. Én úgy éreztem, hogy erre a kérdésre még egyszer jól meg fogok tudni felelni, ha nem is éppen Németh Ferinek, inkább önmagamnak.

Utlem az asztal mellett, szemben Ludmillával, fejemet tenyeremmel feltámasztva. Közvetlen ebéd után fáradtság lepi meg az embert és kissé álmosak is vagyunk. Így ültem és gondolkoztam a történetekről. Ludmilla kérdésére nem tudtam még magamnak sem feleletet adni. Sejtéseim voltak, — és kinek ne lettek volna? — dehát mit fogok neki olyan dolgokat magyarázni, amiről magam sem vagyok meggyőződve.

— Mit szólt hozzá a doktor úr, amikor Evzszenka dühösen elszaladt? — kérdezte Ludmilla.

— Nem sokat szólt.

— Dühöngött?

— Hát nem annyira... De azért dühös volt.

Nem akartam neki elmondani, hogy amikor Evzszenka becsapta az ajtót és elrohant, Feri csettintett az ujjával és azt mondta valóban dühösen:

— Buta liba... buta liba... Ezek a svéd nők is megvesznek néha!

Persze a svéd nők alatt a cseh nőket és mindenek előtt Evzszenkát értette. Aztán legyintett a kezével és vetkőzni kezdett. Azt mondta, hogy álmos és fáradt, hát megy aludni. Egyébként rossz alvó, de ez alkalommal szokatlanul hamar elaludt.

— Na, most kérdezek valamit, de ígérje meg, hogy megmondja az igazat, — folytatta Ludmilla.

Nem szóltam semmit, csak kételkedve mosolyogtam. Közben előhoztam a könyveimet és füzeteimet, jelélű annak, hogy tanulni is akarok még ma és nemcsak Ludmillával enyelegni.

— Mondja meg őszintén, igaz-e az, hogy a doktor úr el akarja venni Evzszenkát?

— Feleségül? — kérdeztem csodálkozva, mert nem voltam benne biztos, hogy jól értem-e, amit Ludmilla kért.

— Igen, igen. Miért csodálkozik. Nem látja, hogy szeretik egymást? — Sunyin hunyorított, mint a macska, amelyik kéjesen játszik az egérrel, elfogott áldozatával.

— Felőlem ugyan...

— Nagy a szerelem, — nevetett Ludmilla kissé rekedten, görcsösen és idegesen. — Látja, elszalasztotta az alkalmat... Maga köszívű és nagyon válogatós!...

Még mindig kuncogva lehajtotta fejét karjára, melyet végigfektetett az asztalon. Ujjai majdnem hozzáérték a kezemhez, alulról nevetett fel rám. A negyven év körüli asszony csupasz karja, amint az asztalon végigfeszült, fiatalosan festett. De az arca csupa ránc volt. Különösen a szeme körül két oldalt, amint nevetett, a bőre szinte összehugszorodott, mint a fonnyadt alma. Ahogy így ránéztem, úgy tetszett nekem, hogy egy végtelen ravasz kerítőnő ül velem szemben, aki az erotika, a testi kívánság megcsillogtatásával akart itt valakit fogni az unokahúgának, aki talán el is venné feleségül.

Felálltam az asztaltól, kezembe vettem füzeteimet és úgy tettem, mintha tanulni akarnék. Ludmillának kurta válaszokat adtam. Rövid idő múlva sértődötten otthagytott.

1930. január 28.

Vasárnap délután azért szép munkát végeztem. Ludmillának nem sikerült elvennie a kedvem a tanulástól. Mikor elment, néhány percig eltűnődtem. Aztán kivettem a fejből az egész históriát. Arra gondoltam, hogy február elseje, a kollokvium napja, nem messze van és hogy még sem mehetek készületlenül a professzor elé, ha nem is tudok jól csehül.

Tegnap délután a Klementinumban voltam. Az egyik előadás címe, amelyből kollokválni akarok: A francia klasszikus dráma. A professzor hosszú bevezetés után Pierre Corneille-ről beszélt eddig.

Még egy órája van ezen a héten csütörtökön. Akkor befejezi Corneillet.

Egész délután a Cid-et olvasgattam. Erős szótársegítséggel, de azért jól megérttem. Néhány francia szót is kiírtam magamnak, melyeket meg akarok majd tanulni. Aztán a jegyzeteimet is nézegettem, melyeket az előadások alatt készítettem. Eleinte bizony elég gyengén tudtam jegyezni, azt utóbbiak azonban egészen jók. Ott volt nálam a Gáspár Dóra jegyzetfüzete is. Ha összehasonlítom az enyémmel, akkor látom, hogy már én is elég jól tudok csehül. Az ilyen eredmények látása önbizalmat kölcsönöz. Talán még a kelleténél is nagyobb. Persze, Dórának könnyebb. Bár a szülei magyarok, Besztercebányán nőtt fel, szlovák iskolába járt és így a cseh nyelvvel nem sok nehézsége volt.

Amikor legutóbb a Mnichovský sklep-ben dühömben felkértem táncolni Dórát, tudtam, hogy ismertem már a Magyar Menzáról. De folyton az járt eszemben, hol láttam még valahol, honnan ismertem még? A rejtély aztán rövidesen megoldódott. Amikor legközelebb elmentem a francia nyelvi előadásra, ott láttam őt is. Most jöttem rá, hogy a tanév eleje óta csaknem minden nap látom. Ott ült rendszerint egyedül az utolsó padban. Fel sem nézett, nem forgolódott sem jobbra, sem balra. Bejött, leült, olvasott valamit, komolyan hallgatta az előadásokat, jegyzetgetett a füzetébe és ahogy a professzor felállt, ő is azonnal kiment a nagy előadóterem hátsó ajtaján. Feltűnően csinos lány volt ott a sok kikent-kifent cseh lány között is. Már régen figyelgettem. Olyan ismerősnek tűnt, de nem gondoltam, hogy magyar. Azt hittem, hogy valamilyen ritka szorgalmas, komoly cseh lány.

Mikor a karácsonyi vakáció után visszajöttem, megijedtem a kollokviumtól, mert jegyzeteimnek az eleje nagyon hiányos. Mit tudtam én az első hónapban a sok cseh beszédből lejegyezni? Mindjárt az első francia előadás előtt odamentem Dórához és megkérdeztem, nem adná-e nekem kölcsön a jegyzeteit. Nagyon szívesen ajánlotta. Hát bizony ezek sokkal rendesebb jegyzetek, mint az enyéme. Áttekinthető módon külön fejezetekre oszlik az előadás, a fontosabb részek alá vannak benne húzva, a fejezetek címe pedig piros ceruzával. Rendes, nyugodt, olvasható írás. És érdekes, hogy az utóbbi előadásokból meg tudom ítélni, csaknem mindent leírt, amit a professzor mondott.

Tegnap délután Dóra is ott volt a Klementinumban. A karácsonyi vakáció óta majdnem minden nap itt van. Itt van különben az egyetemi könyvtár is. A kézikönyvtárban valami francia könyvet tanulmányoz. Corneille-ről szól és Dórát nagyon érdekli.

Láttam, hogy fél hat után kiment a folyosóra. Kis idő múlva én is kimentem. Ott sétáltunk együtt a hosszú folyosókon. Kint még világos volt. Itt legalább egy fél órával később van este, mint nálunk otthon. A nagy üvegfalakon keresztül ki lehetett látni a szűk udvarra. Félig megolvadt, félig megfagyott foltos hó hevert rajta. A szűk négy fal között párás szürkesség lustálkodott.

— Van néhány piros kérdőjel a jegyzeteiben, — mondtam. — Emlékszem például, megkérdőjelezte azt a mondatot, amikor azt

mondta a professzor, hogy Chimène kivételes alaknak számít Corneille többi alakja mellett.

— Olvassa végig a jegyzeteket, majd megérti, — felelte Dóra. — Kivételes alak, mert nem szublimált ember, mert nincs elég akaratereje és enged a szerelemnek. Corneille alakjai különben mind idealizáltak...

— Azt tudom, nagy bennük az akaraterő, minden szenvedélyüket legyőzik és biztosan törnek céljuk felé.

— Hát igen... Éppen arról szól ez a könyv, amit olvasok: vajjon mi az ember igazi lénye? Vajjon helyesen látta-e az embert Corneille? Vajjon valóban az a legtökéletesebb ember, aki erős akarattal legyőzi szenvedélyeit?

— Én feltétlen igazat adok Corneillenek. Szerintem ott kezdődik az ember, amikor és ahol parancsolni tud önmagának.

— Lehetséges, — mondotta nevetve Dóra. — Ha ezt a kérdést most ilyen hamar eldöntenénk, nagyon okos emberek lennénk... Ismertem én már olyan embert is, — az egyik tanárom volt, egy cseh ember —, aki nagyon erős akarattal rendelkezett, gyűlölte a magyarokat, gyűlölt engemet is és nem volt benne semmi nemes, semmi emberi.

Vége volt a sétának. Ott álltunk a ruhatár előtt. Innen a nagy szárnyas üvegajtókon keresztül végig lehetett látni a mélyebbre épített olvasótermen. Fent a mennyezetén körül csikban futó égők világítottak. Lent a hosszú asztalsorok mellett kettesével nagyobbára fiatal emberek görnyedeztek. Tanultak, vagy olvasgattak. Mindenki előtt ott világított a zöldellenzős kis asztali lámpa.

Mikor ismét bent ültem a helyemen és tovább olvastam a Cid-et és figyelemmel kísértem Chimène sorsát, arra gondoltam, hogy azokra a kérdésekre, melyekről Dórával beszélgettünk, nem is lehet ilyen fiatal fejjel választ adni. Mindenkinek meg lehet a maga meggyőződése, de az igazi igazságokra maga az élet tanítja meg. És az élet mindig sokrétű. Soha sem olyan egyszerű, hogy kész bölcséleti, vagy matematikai formulákba lehetne foglalni. Például milyen szép, kedves és ritka okos lány ez a Gáspár Dóra! Milyen egyszerű lenne elképzelni mellette az én sorsomat! Ha szeretnénk egymást, boldogok lehetnénk, vidámak és gondtalanok, mint a turbékoló galambok. És mégis, ha meg is fognánk valaha egymás kezét, mennyi új, ismeretlen talányt, mennyi váratlan fordulatot adna fel leckéül az élet!

Este hétig ültem bent az olvasóteremben. Mikor haza indultam, kerestem Dórát, de már nem találtam sehol.

1930. január 30.

Már csak néhány nap választ el a kollokviumtól. Úgy ahogy elkészültem. Érdekes, hogy a fokozott munkában alkalmat találok arra, hogy a naplómba is sűrűbben írjak.

Ma délben Leskóczy Bandival kerültem össze a Magyar Menzán. Már régebben nem beszéltem vele. Karácsony előtt egy héttel előbb elment haza. Mire én hazaértem, már nem volt otthon. Unnepekre igen gyakran családotul együtt felmennek Pestre. Ott van a nővére

férjnél egy miniszteri tanácsosnál. Az anyjuk az év nagy részét a lányánál tölti. Leskóczyék ama ritka magyar családok közé tartoztak nálunk, akik egészen közeli családi kapcsolatokat tartanak fenn Budapesttel. De nem úgy, hogy van egy rokonuk Budapesten és leveleznek vele és három-négy évben egyszer meglátogatják őket. Így sokan vannak, mert hisz a trianoni határok szülőket, gyermekeket és testvéreket választottak el egymástól. Leskóczyék azonban füttyölnek a cseh megszállásra, füttyölnek a határookra. A család egyik része mindig Pesten lakik. Ők tehetik, mert hisz az öreg Leskóczy elég jó módú szőlő- és földbirtokos. Zsidó bérlők művelik vagyonának nagy részét. Nélkülük nem is tudna élni. Az asszony révén elég tekintélyes örökség szállt rájuk legutóbb. Mindig azt hallom azonban, hogy újabb és újabb darab szőlőt és földet adnak el. Nem gyarapítják a családi vagyont. Felélik a jövedelmet Budapesten.

Szinte fel se tűnt nekünk, hogy Bandi nem volt otthon a karácsonyi vakációban. Nem is számítjuk őket igazi csehszlovákiaiaknak. A szerényebb módon élő magyar tisztviselőréteget jobban elzárja a határ Magyarországtól. Kéves olyan ember maradt itt, mint Leskóczyék. Hiszen a vármegye urai és a magyar földbirtokosság nagy része is itt hagyott minket, amikor a csehek bejöttek. Kevesen maradtak itt a régi magyar vezetőrétegből. Nem voltak tisztában a változás jelentőségével, nem látták, hogy itt korszakalkotó események mennek végbe és egy olyan világ omlik össze, amely régi formájában soha többé vissza nem jön. Azt hitték, hogy ma elmenekülnek a csehek elől és holnap, holnapután visszajönnek a magyar csapattal.

Már régen szerettem volna Leskóczy Bandival beszélgetni. Kiváncsi voltam a véleményére, mit hallott az otthoni eseményekről. De mostanában keveset időzöm a menzán. Eszem és megyek tovább. Most is véletlenül kerültünk össze. A szokottnál későbben jöttem ebédre. Bandi ott ült a barátaival a főasztal mellett. Amikor meglátott, hogy az asztal végében egyedül habzsolom az ebédet, odajött hozzám.

— Hallom, jól sikerült a szilveszteri multság.

— Elég jó hangulat volt, különösen reggel felé.

— Schwartz Pali mesélte, hogy ő volt a főrendező, a titkár, meghívócímző, mindenese...

— Az igaz. De a zsidókkal alaposan felsültünk. A műsor főszámai ők adták, a meghívók nagy részét nekik küldtük és végül összesen heten jöttek el. Azok is hamar megszöktek és a csehekkel együtt szilvesztereztek a Szláviában.

— Igen, — mondta fitymálva Bandi. Úgy ült a széken, hogy a karfája előtte volt, arra könyökölt rá. Hosszúszipkás cigarettáját állandóan a fogai között tartotta. — Hát ezek a zsidók nagyon érzékenyek... A fenének kellett az az átkozott kettős K! Most aztán nyöghetjük.

— Nem egészen így van, Bandikám. Végeredményben a magyarországi kommunizmus előtt, a világháború végén még nem volt kettős K, nem volt numerus clausus és a zsidók mégis csúnya bizonyítványt

állítottak ki magukról... Én azt hiszem, mélyebb okai vannak ennek.

— Hát kérlek alássan, Magyarországon is túllóttek a célon. Ma már mindenki látja, hogy numerus clausus ide, numerus clausus oda, nem lehet egy ilyen kis országnak az egész világgal szembeszállni. Hja... Bethlen Pista nagyon jól csinálja! Olyan szépen elsimítja az ellentéteket, olyan konszolidációt teremt, mintha nem is volna numerus clausus...

— Nekem egy kicsit más a véleményem a zsidókérdésről. Különösen, mióta itt vagyok Prágában, meg amit otthon láttam a vakációban... Na de majd meglátjuk. Esetleg beszélünk róla még máskor... Mondd, Bandi, mikor kezdődnek a szemináriumi előadások?

— Február elseje után rögtön megkezdjük. Már fel is kértük az előadókat. Remélem, elvállalod az irodalmi szeminárium vezetését?

— Hát nem mondta Fejes. Tibor, hogy semmiképpen sem vállalhatsz? Van itt sok idősebb fiú. Kérjétek fel valaki mást!

Ebben maradtunk. Bandi is belátta, hogy még gólya vagyok és furcsa lenne, ha mindjárt azzal kezdeném, hogy szemináriumot vezetek. Éppen az ebéd végére értem, a papírszalvétával törölgettem a szám szélét. Egy kis pohár sört rendeltem. Újabban nagyon rászoktam itt a sörre. Sose gondoltam volna, hogy így megszokom.

— Hogy van az, te Árpád? — kérdezte később Bandi hosszas gondolkodás után, miközben könyökével a szék támláját nyomogatta maga előtt és recsegtette a rozoga alkotmányt. — Te fajvédő is vagy és azért a csillagosokhoz is jársz? Hisz azok a kommunizmussal kökettálnak!

— Lehet, hogy inkább sodródni... Egyelőre legalább annyira fajvédők, mint amennyire kommunisták... Egyszer voltam a Csillag összejövetelén. Akkor Kreisler Tamás, a mozgalom országos vezetője, arról panaszkodott, hogy a pozsonyi magyar társadalom nevezi őket kommunistáknak.

— Az igaz, hogy Pozsonyban a legélesebb a harc. Mert ott állnak szemben a mai magyar társadalommal. És ha kommunistáknak nevezik őket, van azért egy kis igazuk, mert Barta Lajos, a zsidó emigráns író, a pártfogójuk és a barátjuk.

Az utolsó csepp sört is kiittam a pohárból. Az asztal közepéről Kárász Feri integetett Bandinak:

— Fejezzétek be a vitát, Bandi, mert még nincs mozijegyünk!

— A karácsonyi vakációban olvastam a „Vetés” számaát, — magyaráztam Bandinak.

— Tudom, ismerem.

— Ha ismered és elolvastad pontosan, láthatod, hogy akkor még milyen messze álltak a csillagosok a kommunizmustól. Ha jól tudom, a „Vetés” első számát 1928 nyarán adták ki a gombaszögi cserkész-táborban. Az első számokban még szó sincsen kommunizmusról, vagy Oroszországról. Tiszta magyar faji és magyar szocialista társadalom-szemléletet hirdetnek. Talán Szabó Dezső és Ady politikai vetülete akartak lenni...

— Ady?... Hiszen Ady kimondott zsidóbarát volt és baloldali. Kérlek alássan, tagja volt a szociáldemokrata pártnak.

— Igen, a zsidók szembeállították az egész magyar társadalommal és egyszerűen kisajátították maguknak. Ez nem olyan egyszerű kérdés. Majd egyszer az irodalmi szemináriumban vállalok egy előadást Ady magyarságáról... Nem azért haragudtak rá, mert zsidóbarát volt, vagy nem, hanem azért, mert azt hirdette, hogy a magyar társadalomnak radikális megújulásra, esetleg forradalomra van szüksége.

Leskóczy Bandi nagyot nyelt. A cigarettafüstöt is úgy elnyelte, hogy alig jött ki egy-egy egészen vékony kis csík az orrlükeiből. Pedig előtte szokatlanul nagyot és hosszút szívott cigarettájából.

— Helyben vagyunk már... A forradalom... Ez az, amit mindenképpen meg kell akadályoznunk. Az 1918-as kommun és az összeomlás is elsősorban azért következett be, mert nem tiszteltük a magyar hagyományokat, mert sokan voltak, akiknek minden rossz volt, ami régi és magyar.

— Ne haragudj, Bandikám, de én azt hiszem, hogy a trianoni magyar összeomlásnak mélyebben fekvő okai is voltak. Hogyan magyarázod meg, hogy éppen Ady volt ama ritka magyarok egyike, aki előre megérezte azt a nagy veszedelmet, amely a magyar népet fenyegeti?... Pedig ellene a fővád éppen az volt, hogy felrúgja a régi magyar hagyományokat!

Bandi felállt. Félkezében a cigaretta maradványának tűzét fojtotta el az előtte levő hamutartóban, a másik kezével a füle tövét vakargatta. Látszott rajta, hogy meglepte gyors válaszom és az a tájékozottság, melyet ebben a beszélgetésben mutattam.

— A csillagosok is mindig a magyar hagyományokat bántják, — mondta.

— Én azt hiszem, eredetileg nem a kommunizmusért haragudtak rájuk, — hisz nem is voltak kommunisták —, hanem inkább azért, mert radikális szocializmust hirdettek. Nekem sokszor az az érzésem, hogy valósággal belezavarják őket a kommunizmusba.

Közben a fiúk felálltak és odajöttek hozzánk. Mind a Leskóczy Bandi barátai voltak. Kárász Feri, a gömöri Szabó Karcsi, a lévőai Trgyák mézes-mázos modorával, meg a többiek.

— Miért mentek ti ma moziba? — kérdeztem tőlük. — Milyen nap van ma?

— Egyébként csütörtök van, kedves barátom, — mondta Szabó Karcsi, de a csütörtök és a barátom szavakat úgy mondta ki, hogy az r betűket tökéletesen elnyelte. Kényeskes, kissé dünnögő orrhangon beszélt.

— A Feri születésnapja van ma, meghívott bennünket moziba. Délután négyre megyünk, mert este más dolgunk lesz, — mondta Bandi.

Kárász Feri hívott, hogy menjek velük. Én azonban sietve elköszöntem tőlük a Károly-híd előtt. Visszafordultam a szűk Károly utcába. A Klementinumba siettem, mert mára még sok tanulni valóm volt és mert tudtam, hogy Dóra is ott van.

(Folytatjuk.)

BELLYEI LÁSZLÓ

A D A T T Á R

A ROZSNYÓI CÉHEK EGYSÉGES RENDTARTÁSA 1784/85-BŐL

Egy régebbi tanulmányomban foglalkoztam a rozsnýói céhek életének alakulásával a XVII—XVIII. században.¹ Tanulmányom végén megemlékeztem azokról a jelenségekről, amelyek végül is a céhélet bomlására vezettek és a XVIII. század második felében szükségessé tették a felsőbb hatóságok beavatkozását a céhek belső életébe. Valószínűnek tarthatjuk, hogy itt egy országszerte meginduló bomlási folyamattal állunk szemben. Legalább is erre enged következtetni az a tény, hogy 1784-ben a rozsnýói városi tanács a királyi helytartó tanács parancsára minden céhet egyformán megrendszabályozó tervezetet dolgozott ki, amely később az uraság (a rozsnýói püspök), a vármegye és a királyi helytartó tanács módosításával és jóváhagyásával törvényerőre emelkedett.

Az alábbiakban szószó szerint közlésem ezt a tervezetet a felettes hatóságok módosító és jóváhagyó szövegeivel együtt.

„A Parte Senatus Rosnaviensis in merito
Boni ordinis opificum, deprompta opinio:

A Mesterség Jó Rendtartásoknak be hozat-
tatása iránt való Rosnyai Tanácsnak Vé-
lekedése:

Mivelhogy a közönségnek célja és tárgya egyedül a közönséges haszon volna; Ez ismét nem különben szeretnénk meg, ha nemha annak Polgáraj Hivatalyokat serényen tészik és ha a Czeheknek be vett ros szokásai s Szabadságoknak vissza élések félbe szakasztattik; Ehezképest Eő Felsége is említett Czeheknek, sem új Szabadságokat endegni, sem azokat meg erősíteni nem akarván S egyedül a jó Rendtartást közikbe be hozni kívánván, a Rosnyai Tanács ezen Felséges Királyi Helytartó Tanács Parancsolattyának, s arra következett Nemes Vármegye rendelkezésének értelme szerint ezek iránt a maga Vélekedését a Nemes Vármegyének és Méltóságos Urasságnak következőképen adya elő, tudniillik

primo Senki más mesterségét azon kívül, amellyet egyszer jól meg tanúlt, folytattni ne merészeljen — ezen okbúl: hogy sokakban avatvan magát, a külömbféle mesterségekre elégtelen legyen, azért is, mivel a Köz Igazság, Senkit másnak Kárával boldogítani nem engedne, sőt az illetén Mester embereknek munkájok, s mivjek tökéletlen lévén, az által a Közönség Károsodna. Minthogy tehát ezen Kegyelmes Parancsolattya Eő Felségének az 1726^{dik} Esztendőnek Majus Havának 28^{dik} Napján a Nemes Vármegye ki szabott Rendtartásával meg-egyezne, Jónak

¹ Céhélet Rozsnýón a XVII—XVIII. században, Rozsnýó, 1941. (Különlenyomat a rozsnýói Ev. kereskedelmi középiskola 1940/41. évi évkönyvéből.)

és Igazságosnak ítéli a Tanács, hogy a Csapok a Szaboknak, úgy Szabok a Csapok Mesterségeiben magokat éppen ne avassák.

2. Minden Társasságnak legyenek az Öreggebbekből Előjárói, a Kik az egész Társasságot, Nékik ki adott Regulák szerint igazgathassák, különben ez meg nem lévén Közöttök semmi Rendtartás be nem hozatthatik, holott a Jó Rend a Dolgoknak Veleje és Lelke szokott lenni.

3. A ki valamely Mesterségre álni szándékozik: ha az ollyatén magát a Véget edyik, vagy másik Társasság Elő járójánál be jelenti, azonkívül hogy egész Cze gyűjtetessen,² le tévén az 1 Rf és 30 xr³ azonnal be vétessen: ez által azon idő, a mely haszontalannul telne el, munkára fordíthatatik.

4. A be szegődött három Inasi Esztendőt el tölcson, mellyeknek el folyása után, letévén a Szabadon mondás 3 Rfből álló Taxáját, s el vévén arrúl való Bizony-ság Levelét a Társasságnak, ha akar, azonnal Vándorlásra mehet; a mint ollyan Bizony-ság Levelek nélkül a Rosnyaiak sem fogadhatnak más idegen Vándorló Le-gényeket.

5. Ezek után Czeben akarván álni, ha csak Vándorlásba három Esztendőket nem töltött, és két vagy három idősebb és értelemesebb mesterek előtt, maga Remek munkáját nem teszi MM (a Remek mindazonáltal ollyan legyen, a mellyet vagy maga el viselhet, vagy könnyen Pénzre fordíthat) bé nem vétetthetik. Azomban ezek meg lévén a Czének 15 R ftokat e mellett le tévén, be vétessen, és egyébbel Eő Felsége Rendelése szerint, a Czének ne tartozzon.

6. A Társasságok Esztendőnként négy Gyűléseket tarcsanak, mellyeknek alkalmatosságával a Törvénytelen büntetésekkel a Czébeliek ne terheltesse, s azok által ne erőtteleníttessenek. Azért jónak ítéltetik: hogy mindenkor a Tanácsból, ezen Gyűléseknek alkalmatosságával edgyik Tagja jelen legyen, hogy mindennek, annak Rendi szerint folytattassanak; azon Pénzek pedig, a mellyek egész esztendőt állt ekképen gyűjtettettek, esztendőnek végével a Czének Tagjai között edyen-lőképen fel osztassanak, és ne fordíttassanak a Dözsölésre, a mellyek semmi jót magok után nem vonyanak.

7. Ha valaki meg halna, tartozzon azon Társasság, a mellynek Tagja volt a meg holt Temettésén 6 xr büntetés alatt meg jelenni. Ellenben, más Társasság-beliek, semmiképen ne kényszeríttessenek, mivel hogy az Idővésztes mind magá-nak, mind a Köz Jónak ártalmára vagon.

8. A Társasságok, Mesterséget folytató Özvegyeknek, Legényeket adni kötte-lesek lésznek.

9. Akar a Külső Vidéki Sokadalmakban, akar a Rosnyai héti Vássárookban a Mester emberek, Czében való álasoknak ideje szerint tarcsák a Rendet, és úgy árúlják magok mívjeiket.

10. A jó Rend tartáshoz látszatik tartozni az is: hogy mind azon Mester em-berek, a Kik a körül belül lévő Hellységekben vagynak, mind pedig a Rosnyaiak, a kik tudniillik semmi Társassághoz nem tartoznak, még is mind azon által magok által magok tökéletlen munkájokat, mind itt Rosnyón, mind pedig másütt árulják, meg tévén a remeket és le tévén a Társasságnak 7 R ftokat, a Rosnyai Czébe be vétessenek. Ezt le tévén mind azon Köz jókkal éllyenek, amellyekkel a többi Mesterek, egyedül a Pénznek osztásakor csak a magok kölcségekhez képest vegyék Részeket.

² Anélkül, hogy az egész céhet egybehívnák.

³ Rf = rénus forint; xr = krajcár.

11. Mivel a Mesterek Legényeikre mindenkor nem vigyázhatnak, azért valamint ekkoráig, úgy ezen túl is fenn maradjon közöttük a tiszteséges Társasság, kik is Havonként, Vasárnap dellyesti Isteni Szolgálat után egybegyűlhetnek, és egy arra rendeltetett Mesternek jelenlétiben, a ki őket fenytékben tarcsa, fogatkozásaikat, Vétkeket, az utánok fel vigyázó Legény be mondyá, és ha büntetésre méltók lesznek, mértékletessen meg büntetessenek. Azon Pénzbéli büntetés pedig nem a Dözsölésre, hanem inkább a beteges Legényeknek gondviselésre, vagy a meg holtaknak eltakaritattásaikra, avagy a jövevényeknek tartásokra fordítasson. Azomban ha azon esetek nem volnának, azon Pénz egyenlőképen osztatasson közöttök. Költ a Rosnyai Tanács Házánál 1784^{dik} Esztendőbeli November Havának 23^{dik} napján. A meg nevezett Város Hittes Notáriussa Szontagh Mihály által. m. p.

A Méltóságos Urasság.

Hogy Czéheknek, és Articulusoknak el törültetéséből a mester emberek között támadható egyenlenségek miat, a Munkáknak mivoltában a Közz Jó semmiképen ne károsodjon, s Veszekedések s boszúságok el távoztattassanak, a fellyeb ki tett Rendtartás (Ki vévén az 5^{dik}, és 10^{dik} punktumokat, az elsőben ugyan a Czében álásnak Taxája 8 Rftokba határozattik meg, a Tizedikben pedig 4 Rftokba) Azon Rendtartás az Urasság Részirül szükségesnek álitatik, és a N Vármegyének alázatosan ajánlatatik. Rosnyón December Havának 4^{dik} napján 1784^{dik} esztendőben Urbanyi Ferencz Méltóságos Urasság Fiscalissa által m. p.

A Tekintetes Nemes Vármegye.

Az 1784^{dik} Esztendőbeli December Havának 13^{dik} napján, Jolsván tartatott N Gömör Vármegyének Köz Gyűlésében.

Be adatattván a N Vármegyének a ki tett punktumokba foglalt, és Rosnyai Tanács által ki dolgozott, az Földes Urasságtól Hellybe hagyatott, ki vévén ezen Rendtartás Punktumjainak 5^{dik}, és 10^{dik} cikellyeit, mellyek jobban meg határozattak; A N Vármegye Részirül is fel vétettvén el Végeztetett: Minthogy a Czében való álásnak 15 Rfból áló régi Taxája a Felséges Királyi Parancsolatok szerint, a Szabadsággal bíró Czeheket, és nem azokat, amellyek csak magoktól álitattak fel, illetve: a legg újabb Parancsolatok szerint pedig, semmiféle Szabadságok a Czeheknek nem engedtettnének, azért hogy mind a Mester embereknek Száma, és az által a Közz Jó is szaporodjon, mind pedig hogy a Véknnyab sorsú Ifjak, a kik gyakorta a Vagyonossabbnál jobban értenék Mesterségeket, a Czébe juthassanak, azon Czében való álásnak 8 Rfrint Taxáját, 6 Rhe ftokba határozza meg. Emellett a Remeknek könnyen Pénzre-fordítandó meg vizsgálására, nem többen, hanem ött, magok Hasznát nem keresők, az Társasságnak Elöl járói által választassanak, s jelen legyenek, hogy az által a többi Tagjai azon Társasságnak az időt, a mellyet ne talántán Vendégségekben töltenék, magok Hasznokra fordítsák, egy Szóval, sem idő veszteségekért, sem más egyéb szín alatt nem leszen szabad az Iffiú Mestertől valamit kívánni. A mi a 10^{dik} Rendtartásnak Punktumját illeti: Az Idegeneknek Czében való álásoknak Taxája 3 Rfint légyen, hogy mindazonáltal, hogy Czében való álásra, következésképen ki tett három Rftból álló Taxának le tételére senki akarata ellen ne kéntelenítessen. Végtére a mi 11^{dik} Punktumba fel tett büntetéseket nézi, azok fellyeb 1 Rftnál, sőt ha az Excessusok kisebbek volnának, anyira sem menyenek; Ha pedig némelly Excessus nagyobb büntetést vonna maga után: az ollyatén Excessusost adyák a Törvény eleibe. Többire az is helybe hagyatatik: hogy az illyetén Büntetésekből be jönni szokott Pénznek a beteges Legényeknek orvosoltattásokra, s meg holtaknak el takaritattásokra, és

utasoknak tartására fordíttassanak. Egyéb iránt a többi cikelyei ezen Rendtartásnak a N Vármegyétől helybe hagyatattnak; sőt hogy mind ezen Végezések jobban meg erősítsenek, el Végeztetett, hogy azok a Felséges Királyi Hellytartó Tanácsnak fel küldtetessenek. Signat ut supra Tekintetes Nemes Gömör Vármegye Hittes Feő Notariusza Lubik Antal által. m. p.

A Felséges Királyi Hellytartó Tanácsnak
mind ezekre következett Resolutioja.
Nemes Vármegye!

A melly Jó Rend-tartásnak Czikkelyeit a N Vármegye a Rosnyai Mester embereknek meg tartására ki adott múlt xber Havának 2^{dik} napján vévén, Azok ezen Felséges Királyi Hellytartó Tanács által jóvá hagyatattnak. Budán xber Havának 6^{dik} napján 1785^{dik} Esztendőben.

Groff Nitzky Kristoff m. p.
Deschany József m. p."

SULÁN BÉLA

URKON POHÁR¹

¹ Források:

Hünfalvy Pál: *Hegyaljai oklevelek* (Nyelvtudományi Közlemények VI, 1867. 327. l.)

Hünfalvy Pál: *Magyarország Ethnografiája*. Bpest Akad. 1876. 242. l.

Történelmi Tár: 1878. Nagy Gyula: *Ukkon pohára*. — 1894. Czékus László közlése, 374. l. — 1895. Adorján Lőrinc közleménye. — 1897. Az *Ukkon pohár*. — 1907. *Leges Forraina*, 280. l.

Századok: 1877. A rimaszombati ötvös céh egyik irata. — 1880. A M. Történelmi Társulat 1871. évi kirándulása, írta Nagy Gyula. — 1901. Kemény Lajos: *Ukkon pohár*. — 1903. 380. l. Pekár Gyula felolvasásának kritikája.

Adalékok (Zemplén vármegye történetéhez): 1900. Szilágyi Károly: *Ukkon pohár—Tudomány pohár*. — 1908. Dr. Révész Imre „*Ukkon*”. — 1916. 226. l. *Zemplén vm. városai statutumai*. — 1916. 27. l. *Ukkon pohár*.

Kandra Kabos: *Magyar Mythologia*. Eger 1897. 78. és 445. 111.

Révész Imre: az „Ellenőr” 1877. 89. l. cikke és a „Figyelmező” 1878. 118—120 11-on közölt cikke.

Deák Farkas: *Adalékok az Ukkon pohárhoz*. „Ellenőr” 1877. 95. l.

Hünfalvy Pál: *Ukkon pohár* (Akadémiai értekezések 1879).

Barna Ferdinánd: *Ösvallásunk főistenei* 14—24. — Akad. értekezések IX. 1881.

71. l.

Réthy László — „Egyetértés” 1880. 35. l.

Pallas-, Révai-, Napkelet-Lexikonok „*Ukkon pohár*” címszói.

Takáts Sándor: *Régi Magyarország jókedve és Emlékezzünk eleinkről*, „Vasárnap”, Arad 1935. 216. l. Dr. Bitay Árpád kritikája.

Dr. Szendrey: *Miskolcz története*.

Az Egri Káptalan mint hiteles helyi levéltár.

Tállya község levéltára.

Húnfalvy Pál 1867-ben a Nyelvtudományi Közlönyben „Hegyaljai Oklevelek” cím alatt veti fel először a zempléni Hegyalját érdeklő kérdést az „Ukkon” pohár körül az ezen időben az Akadémia birtokába került oklevelek alapján. Leközi őket teljes szövegében, majd magyarázatát igyekszik adni az Ukkon pohár mibenlétének. Részletesebben s szigorúan a kérdést tárgyalva azonban csak az 1876-ban megjelent „Magyarország Ethnographiája” c. munkájában foglalkozik a kérdéssel. Az őt hivatkozott oklevél hegyaljai szőlők vételéről szóló igazolás 1596—1660 évek-ből (V., VI., VII., VIII. és IX.), egy Rátka, a többi Tállya kiadványa. Felemlít egy miskolci, 1573-ból kelt oklevelet is, ahol ugyan nem volt ukkon pohár felmutató az egyesség végleges létrejötténél, hanem „boráldó”. Húnfalvy nyelvészeti és mitológiai magyarázatot igyekszik adni az Ukkon pohár felmutatásának s a finn Ukkó-val hozza kapcsolatba.

Csábító lehet a Kalevala Ukko-jára való gondolás, de erről, ilyennek létééről még Ipolyi sem tudott Mythológiájában, hiszen az oklevelekben jogi ténykedést fed ezen alakiséget jelző kifejezés. A miskolci hivatkozás pedig tulajdonképpen nem is érinti az „Ukkon” pohár kérdését.

Aldomás szerepel legtöbb ilyen cselekménynél — ez általános szokás volt —, de nem volt jogi hatása. Az Ukkon, helyesen Urkon pohárnak azonban jogi jelentősége van, s ha a kiadványokban a végén a költségek egymás mellett is számoltattak el, nem voltak szoros összefüggésben egymással. Urkon pohár felmutató egy volt s fontossága miatt a felmutató nevét meg is jelölték, míg az áldomást minden különös alakiség nélkül valamennyien itták a felek is és az összes hivatalos személyek.

A kérdést később is felvetették. 1877-ben a Századok (418. l.) leközi egy 1654-beli rimaszombati ötvös-céh kiadmányt, ahol Tudomány pohárról írnak s ez már közelebb is áll az Urkon pohárhoz, ezen pohár u. i. itt azért szerepelt, „mivel annak előtte villonghosan volt az dologh” — a „remek” elismerése.

1878-ban Nagy Gyula veti vizsgálat alá a kérdést s vitázik Révész Imrével. Révész u. i. Az Ellenőrben (1877. 89), majd a Figyelmeztetőben (1878. 118—120) tárgyalta a kérdést. Révész nem a finn Ukko isten, hanem a poculum usucapionis özszerántása folytán az ucconis kifejezést keresi, bár nem akarja ezzel a kérdést eldönteni, de már úgy látja: a pohár felmutatásának jogi jelentősége van. Nagy a számbavehető Húnfalvy által közölt 5 oklevelen kívül még egyet ismertet, éspedig a szepesi kamarának Kassán 1581-i ítéletét, amelyet bizonyos körtvélyesi (Torna m.) szőlő eladása miatt támadt perben hozott. A vallomásban (Jkvi adatok a IV. alatt), Urkon pohárról s felmutatásáról beszélnek s az esetből igazolódik, hogy nemcsak Hegyalján lehetett Urkon pohár, hanem máshol is s nemcsak szokás volt ez, hanem jogi következményekkel is járt.

1880-ban folytatja Nagy Gyula a kérdést a Történelmi Társulat 1871. évi kirãoalása alkalmából s felemlít egy 1639-i szántói szőlő-eladást, ahol volt ukkon pohár is és áldomás is, de a záradékban meg van állapítva mindkét ténykedés díja is (XIII.); oda magyarázza — „hogy némely helyütt az áldomás mind ukkon poharastul nem volt egyéb, mint bizonyos százalék, — mellyel a vevő a városnak tartozott, s amelynek nagysága a vételártól függött”. Meg kell itt már jegyezni, hogy a díj szabályozása szükségszerű volt s nem érinti a kérdés lényegét. Mellesleg jelzi még Nagy, hogy ezen a vidéken — Hegyalja — Alsó Redmecen (Regmec), Bodrogolasziban, Vitányban s másutt is az Urkon pohár helyett „Kötő pohár”-ról beszélnek — s nemcsak a szőlők, hanem más kisebb ingatlanok eladásánál is a

XVIII. század közepéig, s a kötő pohárnak szerepe azonos az urkon pohár szerepével, s ez is az „urkunde” értelmében erősíthet meg bennünket.

Jóval ezután 1895-ben Adorján Lőrinc a Tört. Tárból közöl egy Bodóköújfalusi kiadmányt 1671-ből (XII), amely már Ukrongya pohárról beszél, itt már a pohár tartalma megivásáról is van szó, de egyúttal eltekintve a szokásos áldomástól, még mint velejárót említi a tudomány poharat is, tehát nem azonosítja az Urkon itt csak elferdült alakban Ukrongyának írott pohárral.

A Tört. Tárból 1897-ben (570. l.) az „Ukkon pohár” címen leközöl egy 1561-ben kelt szántói kiadmányt (II), melyben minden szövegmagyarázat nélkül „Vrkony” — jó magyaros kiejtéssel — pohárról van említés téve, mint ahol „promulgator et ostensor” szerepel Búzás Bálint, tehát nemcsak cselekszik, de beszél is: kihirdette a jogi ténykedés befejezését.

Ez évben jelenik meg Kandra Kabos Magyar Mythológiája is, amely azután részletesen kiterjed a kérdés megvitatására. Nem tud Hünfalvy véleményétől elszakadni, bár megingatva látja felfogását, ha nem is eldőlnek, és ő maga sem dönti el a kérdést. Bevallja, hogy a felemlített oklevelekben nicsen mytológikus cselekmény, de tovább nem is megy, — nyilván mert műve csakis e kérdéssel foglalkozik.

Végre a közvetlenül érdekelt zempléni „Adalékok” is kitér a kérdésre s 1900-ban (282. l.) Szilágyi Károly „Ukkon-Tudomány pohár” címen polemizál Hünfalvyval — új adatokat nem említ —, de helyesen jegyzi meg, hogy ha finn-ugor nyelvemlék lenne az Ukkon pohár, akkor nemcsak a Hegyalján maradt volna meg. Szilágyi csak Hünfalvy adatait ismeri, a hegyaljai statutumok tényleg Urkon pohárról nem beszélnek, ott jobbára tudomány pohárról van szó, jobban mondva annak díjazásáról. Az Új Magyar Museum II. kötet 1. füzetében közölt Tállyai Törvények is Felmutató pohárról beszél a XIII. pontban, — bár nem szözlőnél. Szilágyi egyenesen kétségbe vonja, hogy németből vették volna át, mert ez időben a németből semmit sem vettek át, — ezt általában tévesnek vehetjük. Valószínűsíti Révész Imre usu caponis rövidítését s az „in causam advocatus”-ból rövidített „incattus” analógiájára magyarázza a 2 k-t —, de itt a tévedése, mert a másik k-nak olvasott betű „r”. Abban pedig, hogy az Ukkon és Tudomány pohár együtt nem fordul elő — hivatkozom a Bodóköújfalusi kiadmányára (XII). Megközelíti a valóságot azonban magyarázatával; a pohár felmutatója fontos személy volt, — s a záros határidő leteltét jelentette — kiívásával. Szilágyi, ha nem is azonosítja az Ukkon és Tudomány poharat, megjegyzi, hogy az utóbbi Tokajban és Olaszlisztkán, az előbbi Rátán és Tállyán volt szokásban, de mindkettőnek találóan jogi jelentőséget tulajdonít.

1901-ben a Századok (854. l.) már mint az „egyik sokat vitatott érdekességét a régi jogi szokásainknak” jelzi az Ukkon poharat s Kemény Lajos adatait közli: — Forró (Abauj) község 1601-i rendtartásából a 8. pontot: „Ha örökséget vett egyik a másiktól, az. ki vette, minden forintra egy-egy icce bort adott, tudomány pohárban egy pint bort, akkor azt úgy mutatta fel a bíró mindenkinek láttára, hogyha esztendő s három napig nem ellenzi, pénzét le nem teszi, tehát elmarad tőle”, ebből azonosítja az ukkon poharat a tudomány pohárral, a tudomány szót tanúság (testimonium, Zeugnis) értelemben állapítja meg. Ezen rendtartás mint Leges Forraiana le is közöltetett a Tört. Tárból 1907. évf. 280. lapján.

A Századok 1903-ban. (380. l.) kitér Pekár Károly felolvasására s megjegyzi, hogy urkun (Urkunde) csakugyan oklevél (bizonyosság, tanúság, tudomány, Ukkon

pohár = tudomány pohár), de a magyar ősvallás urkon vagy ukkon istenségéről nem tudunk.

Majd megint az Adalékok 1908-ban közli Révész Imre véleményét, mely szerint az Ukkon — az Usu capionis latin szó rövidítése —, Usucapio birtokbavétel vagy birtokbaivás, a másik meg tudomásvétel vagy tudomás pohárnak nevezett. Az áldomást „mercipotum”-nak, vagy „áldomásium”-nak nevezték.

1916-ban az Adalékok (226. l.) a hegyaljai városok statutumaira hivatkozással újból csak áldomásról mint Tudomány pohárról beszél, magát az áldomást tartja az örökvallás formaságai egyikének, az Ukkon és Tudomány pohár szerinte csak elnevezésbeli különbség.

Még ugyanezen évben leközl az Adalékok a 17. lapon egy 1576-beli tállyai kiadmányt (III), mint ahol Egyed Pál volna az Ukkon pohár felmutatója — az oklevelen azonban csak mint „significator contractus vinique oblati demonstrator” van említve.

Ezután elhallgat a vita, illetve érdeklődés, nem döntve el a kérdést, sőt talán összekuszálva s a fogalmakat összezavarva felejthetődnék el a kérdés, pedig már Nagy Gyula 1878-ban óhajtja: „alig tehetünk egyebet, minthogy híven számbavesszük minden talált emléket... feljegyezzük a legcsekélyebb adatot is, mely a kérdés tisztázásához hozzájárulhat”.

Érdekes, hogy a Lexikonok is kitérnek e kérdésre, de mind Ukkon szó alatt. A Pallas írója Révész Imre felfogását véli helyesnek az usu capionis rövidítésével vagy az Urkund Bächer elcsavarását is sejti, mivel — és helyesen — némely oklevelben urkon pohárról van szó.

A Révai Lexikon írója már szintén arra az álláspontra helyezkedik: — az Urkund Bächer elcsavarása és hogy ezt is fogadják el általánosan. Ezt fogadja el a Napkelet Lexikon is azzal a téves kitételrel, hogy ez a XV. századbeli bor-vételi oklevelekben fordul elő. Ily oklevelek ismeretlenek, de aligha is voltak.

A Hegyalja közelében levő Miskolc történetírója, dr. Szendrey, is kitér munkájában e kérdésre, de mivel ő is a Miskolcot érdeklő „boráldó” szót magyarázza elsősorban, az ukkon kifejezést csak említi.

Felemlíthetem még Takáts Sándornak az Urkon pohár idejéből való oklevelek koráról szóló munkásságát, aki a „Régi Magyarország Jókedve” és „Emlékezzünk Eleinkről” c. munkáiban említi tévesen, hogy némely helyen az áldomást Ukkon pohárnak hívták s azonosítaná a bizonyos névnap pohárnak jelzett Szt. Miklós, Szt. Ilona stb. poharával vagy az áldomással.

Érdekes fejtegetés található még a Tudomány tételre vonatkozólag az Aradon megjelent „Vasárnap” (1935, 216. l.) egyik cikkében, ahol dr. Bitay Árpád teszi meg kritikai megjegyzéseit a román „tudomanesci” kifejezéssel kapcsolatban.

Ez volna szerintem az Ukkon-Urkon irodalmában a megvitatható anyag — a kérdés végleges tisztázása nélkül.

A hivatkozott okiratokon kívül azonban még 3 kiadványra hivatkozhatom. Az első éppen a legrégibb keltezésű: Tállyai kiadmánya 1555-ből, mely ma is Tállyai levéltárában van (I), melyet már a Századok említ 1893-ban, de leközlve csak 1894-ben került a Tört. Tárbán (Czékus Lászlótól), itt azonban a kérdés érintése s egyáltalán kommentár nélkül van leközlve. A szövegközlésből is világosan megállapítható a tény: Urkon pohárról van szó, amely nem fedi az áldomást.

A másik leközlötlen s az Egri Káptalan — mint hiteles hely — levéltárában AB No. 270. sz. a. 1643. X. 24-éről keltezett Relatio (X), ahol szintén Urkon pohárról van szó egy rátkai szőlő ügyében.

Végül a harmadik a Tállya levéltárában található s legutolsó ismert keltezésű 1668. III. 27-i kiadmány (XI), ahol szintén Urkon pohár felmutatójáról tanúskodik az okirat, mely szintén leköszöletlen.

Ezek szerint ismeretes tehát 13 oklevél az 1555—1668. évekből, melyből 7 tállyai, 2 rátkai, 2 szántói vonatkozású és 1 kassai keltezésű Torna-megyei vonatkozással. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a nem tállyai vonatkozású kiadmányokban is van tállyai kapcsolat. Így, miután Rátka közvetlen Tállya szomszédja s századokon át a tállyai vár tartozéka volt s földesúri szempontból mindig is Tállyáról kezeltetett, azonosnak vehető Tállyával (V. IX.), hiszen az egyik ügynél (IX) a szereplők is jórészt tállyai személyek. A szántói kiadmány egyikén (II) pedig éppen a tállyai pap eszközöl javításokat s talán ő maga volt a fogalmazó is, míg a másikban (XIII) ugyancsak tállyai birtokosok szerepelnek részben s éppen a vevők. A boldogkőújfalusi (XII) és körtvélyesi (IV) szőlők ügyében is vannak tállyai személyi vonatkozások.

Megállapíthatjuk tehát, hogy ezen pohár *Urkon* pohár volt, melyet felmutattak, a felmutató azt ki s itta, ki is hirdette aztán azt: a vétel jogérvényes, mely ellen ezután semmiféle észrevételt tenni nem lehet. A felmutatásban s kiívásban egy időpont jogi megállapítása szögeztetett le s azt előszóval is kifejezték. Ezért volt csak egy pohár s csak egynek értéke is külön felszámítva e címen. Amíg az áldomás tényleg a vételárhoz igazodott, addig az Urkon pohár csak egyszer egy pint, illetve ennek értéke volt felszámítva.

Igaz, az ú. n. Leges Forraiana csak Tudomány poharat említ hasonló jelentőséggel s hogy ez ily névvel máshol is szokásban volt mint alakiség, — ez'is csak azt igazolja, hogy nem mitológikus jelentőségű volt — csupán jogi természetű.

Hogy azután kiment a „divatból”, annak az a magyarázata, hogy megjött az óra és ha bizonyos sajnálattal is, de lemondtak a boriváshoz kötött jogi ténykedésről, csatlakoztak a kultúra vívmányához, vigaszt nyújtott az; az áldomás bormennyisége, legalább is Hegyalján, oly nagy volt, hogy kárpótolva voltak mindenért.

A szokások változatára csak egy példát hozok fel. Tállyán 1846 május 14-én (protocollum) „... tettes Horváth József s Léderer Mária Palota s Hasznos nevű szabad szöleit előttünk a helyszínen egy-egy letört venyigének kézbeadásával tettes Evva Lajos úrnak, mint fentebbek megbízottjának a fennt körülírt hozományi summa biztosságára valósággal birtokba bocsájtotta, általadta s általadott-nak előszóval kijelentette előttünk s ezt hitelesen bizonyítjuk”.

A kérdés csak az volna, hogy került a végelemzésben német jogi szokás Tállyára? Bármennyire helytálló lehet is Bárczi Géának a Magyar Nyelv (1929. 7—8. 1.) folyóiratban Tállya helynévnek indokolásánál a flamand telepítés lehetősége, ennek nyomát éppen a hegyaljai Tállyán nem találjuk. A lakosság mind nyelvre, mind fajra ismert időkben előbb még magyarabb volt, mint ma. Vonatkozó ismert oklevelek csak ezt igazolják és nem véletlen, hogy a Kassát magyarosító Czecey éppen Tállyáról került oda. Dülő- és egyéb helynevei, — pedig ez kiterjed az erdő-, mező- s szőlőgazdálkodásra, utcákra, kutakra stb. — csaknem mind ősi magyar elnevezésűek, pedig a XV. századtól kezdve ismeretesek egyesek, a XVII. századbeliek pedig csaknem mind ismertek s azóta is hasonlóan fennmaradtak. Egyetlen német elnevezés található, de az is csak az 1820-as évek óta, ma azonban már ezt sem ismerik.

A német jogi szokás mindenesetre idegenből jött s mert nem volt magyar eredetű — áthasonították, majd végkép el is tűnt. Bizony a Felvidékről (Sze-

pesség, Rozsnyó) került szőlőbirtokosok hozták ide a szerintök már „alföldre“, de akik azután maguk is elmagyarosodtak, régi szokásaikat elhagyva olvadtak bele teljesen a magyar nemzet testébe.

I. Nos Stephanus Peretsei Iudex Supremus Oppidi Thalia, Collegae mei... in nostri praesentiam venientes hae duae personae honestae, nempe Egregius Dominus Paulus Darhocz, alter vero Nobilis vir Dominus Georgius Kinczes de Tyzawarsan, qui fassus coram nobis ... in nostro oppido Thalia... domum pertinentibus... duas Vineas... pertinentes... (Rhemeté Palota meget)... flor 425... Et ipse Egregius Dominus Paulus Darhocz, cum interesse potuisset Bibitioni poculi mercipotus, ... in aedibus meis mercipotum ulgo: aldomas vel wrkom poharat persolvit, cuius ostensor vel commendator fuit Clemens pásztor... Die dominica ante festum Divi Georgy Martyris, Anno post partum Virginis MDLV.

Az okirat eredetije Tálya község levéltárában. 1893-ban a Századokban Pettkó Béla jelezte előre megjelenését, majd Czékus László a Tört. Tárbán 1894-ben meg is jelentette a 379—381. lapokon.

II. Nos Andreas Kulcar, iudex primarius Oppidi Szántó... domini Emerici Czanadi pastoris Ecclesiae nostrae... domum... in vicinis... a meridie vero scholae, quam olim plebanus Osvaldus inhabitabat, ... (Joannis Alagi patronus)... Hunc autem cotractum legitimo iure peractum idem d. Emericus Czanadi secundum avitam consuetudinem nostri oppidi conuiuio (contractus vulgo aldomasital et Vrkonyphar), cuius promulgator et ostensor Valentinus Buzas extitit, coram praedictis omnibus comprobavit... Szantoviae, 6. febr-i Ao 1561. — Correcta manu scriptoris B(lasii) B(ökeni) pastor ecclesiae Thalliensis.

Megjelent a Történelmi Tárbán 1897. 570. lapon.

III. Nos Mattheus Kolin iudex primarius Thalliensis et collegae caeterique cives jurati ... et paulus Egied significator contractus vinique oblati demonstrator, memoriae commendamus ... a domino Andrea concionatore Ungarorum in eadem inclyta civitate (Károlyi András kassai magyar pap)... cuius emptionis etiam symposium est exhibitum mediis vini 105 (tollban marad ez a szó „justarum“) ... has literas publico nostro sigillo consignatas praenominatis dominis Cassoviensibus dandas esse duximus hoc fine,....

Megjelent az Adalékok Zemplén vm. tört.-hez 1916. 17. „Ukkon pohár felmutatója Egyed Pál Tályán 1576-ban“ jelzéssel.

IV. Johannes Paczot Praefectus et ceteri Consilyary Camerae Scepuiciensis... damus pro memoria quod cum ... controversiam inter providum Emericum Kelemen de Wdwarnok colonum Mgfici Dni Gasparis Magochy... et providum Nicolaum Balash de Hozzureth colonum suae Mttis ad Krasznahorka pertinentem ratione vineae cuiusdam in promontorio Körtwelessiensi exutis habitae... notam... haec Camera iure redimere... tamquam actorisita proposuit: ... Az Fölperesnek tanúja: ... hiti szerint azt vallya.... az aldomás ital lött Körtvélyest az Bírák és polgárok előtt, ott volt mind az két fél. Kelemen Imre és Balázs Miklós és Kelemen Imre kérésére én mutattam föl az Vrkon pohárt és letötte Kelemen Imre az 84 frtot és másnap fölvette Miklós az pénzt, én nem hallottam, hogy senki ellemezte volna,... Actum Cassoviae die vigesima octava Juniy Anni dni Mmo Quingentesimo octuagesimo primo.

Eredetije az Orsz. Ltár kincstári osztálya Lymbus 1581. Leközölte magyarázattal s a teljes szöveggel Nagy Gyula „Ukkon pohara“ cím alatt a Tört. Tár 1878. évfolyamában.

V. Én Rátkai főbíró Ivó Tamás,... eskütt polgárok (köztük Sörnémisza Mi-

hály) ... Mi eskütt bírák és polgárok ez két félnek igyenlő akaratját megértőtük volna ez szőlőknek eladásából és megvételéből, mű ennek áldomását ivók — Ukkon poharát mutta föl Kis András, ennek ellenzője senki sem volt... actum Rátka 17. Marty Anno 1596.

Leközölve Húnfalvy Pál: Hegyaljai oklevelek (Nyelvtud. Közl. 1867. 327. 1.).

VI. ... „Mely cserélt ültetés szőlőnek mi is felül megnevezett bírák és polgárok, eleinknek régi élő szokásunk szerint áldomását is ittuk, mellynek áldomását éppen István Deák ő kegyelme adta meg, úgymint 19 itcze bort, i. e. vini jus 19. Ukkon pohárt jus vini 2. Etelért adott vini jus 10, itczéje per 7 p. Ukkon pohár felmutató volt ő maga István Deák.” Tállya, 1612. III. 12.

Leközölve Húnfalvy Pál fentjelzett művében.

VII. ... „Mely vallástételnek nagyobb bizonyására mi is felül megnevezett bírák és esküttek eleinknek régi élő törvényök szerint áldomását is ittuk” stb. Az Ukkon pohár felmutató volt Liskai Kantuk János. Tállya, 1623. XII. 28-án.

Leközölve Húnfalvy jelzett művében.

VIII. Ugyanily alkalommal az Ukkon pohár felmutató volt (ugyancsak) Liskai Kantuk János. Tállya, 1624. V. 23.

Leközölve Húnfalvy jelzett művében.

IX. Tállyán 1660. dec. 13-án költ levélben ezt találjuk: Ennek nagyobb bizonyására áldomását is ittuk, mellyet magára vállalván Puttonbergi Jánosné, Mihálcho Judith asszony adott ételre fl 1 bor — just 20. Ukkon pohár just 2., volt a bornak itczéje den, 12. Ukkon pohár mutató volt Pávaj János.

Leközölve Húnfalvy jelzett művében.

X. Egri Káptalan LLt. AB. No. 270. Relatio attestationis pro parte Egry Stephani Szilágyi peracta. (409. 1.) ... kérdőpont: ha felmutatták-e az urkon poharat és kik előtt adták áldomását?... tanúvallomás egr Dnus Stephanus Geóry... Agilis Joannes Barta (ugyancsak tanú) Spbilis ac Mgf Dni Stephani Thököly: ... az mint-hogy én magam mutattam föl az urkon poharat, az mikor örököt vallott... hogy az urkon pohárt fel mutatták volna valakinél... 1643. X. 24.

Az egri Kápt. lltárában.

XI. Mi Tállyai feő Bíró Pataki V. Márton stb... városunk régi usuális törvénye szerint az áldomást minden forint után egy-egy itcze bort, Just 500 adott In eandem 12 levőt, mellyet computalva(n) fecit flor. 60. Etelre flor. 1. Urko(n) pohár just 2 d. a. 2 f. Minek felmutatója volt Fonyi János. Levélírástúl flor. 2. Mind-azokat computalva az Szőlőnek... summájával faciunt flor. 562 frtot... Tállya 1668. 27. Marty.

Tállya község levéltárában.

XII. Mi Bodókőújfalusi fő Bíró... Tekintetes és Ngos Groff Rákoczy Ferencz Urunk eő Nga Sárosi jószágának hűséges gondviselie Nzetes és Vtzeleő Podhorányi András Urunk... (szlőket vett) ... alsó szomszéd Becskereki Ferencz... az szőlő örökségheknek az ára ment fellyebb áldomással, Bíró pénzzel és Ukrongyával, Notáriusnak való pénzzel, Pecséttel való pénzzel. Az áldomásban adot eő kglme flor. 45, Bíró pénz — flor. 18, Ukrongya poharat den 30, pecséttől való den 30. Notárius den 25, in summa teszen flor. 63 den 80... Az Ukrongya pohár megh ivója volt esküt személy Boda Georgy... Boldogkőfalviny a 1971 die 26 Mensis Maji. Nb. Tudomány pohárban is egy frt jár minden eőöröksegh vivő embertől, ezt is megadta... Egy baránkát is vettünk den 75.

Leközölve Tört. Tár 1895. 371. Adorján Lőrincz közleményéből.

XIII. 1639-ben Gyarmathy János és neje Vass Ilona Szántó határában szőlőt

vesznek özv. Káthay Ferenczné szül. Szekhy Judit tornai lakostól... „melynek áldomását minekünk régi élő törvényünk és városunk szép rendtartása szerint elegendőképen megadták a vevő neme, személyek úgymint: ezer itcze bort, ukkon pohárban egy pint bort, melynek felmutatója volt Szígyártó Ferencz (nemo contra dixit), tudván azért az bornak iczczéjét 12 pénzben, tészen 120 frtot 24 pénzt.”

(Századok 1880. 757. l.)

VONGREY GUSZTÁV

SZEMELVÉNYEK A ROZSNYÓ VÁROSI MÚZEUM ANYAGÁBÓL

Murányi és rozsnyói merített papírok. A városi levéltárban a XVIII. sz.-beli iratkötegek között két csomagot találtam, melyek egyike 1721., másika 1728-as évbéli számadások igazoló jegyeit tartalmazta. A két köteg csomagolásához merített papirost használtak s ezek kiterítve széles fametszésű díszítéssel ellátott ívet adtak. Az első ív mérete 40×50 cm, s erre a hosszoldalt függélyesen felező irányban és helyzetben van rányomtatva a 18×29 cm méretű díszítő címlap (fedőlap, külzet), ezzel a felirattal: „ILLUSTRISSIMUS DNUS COMES FRANCIS KOHÁRY DE CSABRAGH ET SZITTA”. A felirat a díszített felület felső harmadát félkörben, kétsorosan koronázza. Alul, vízszintes sorban további szöveg: „MURAN . CANC . PAPHYR”. A díszített felület közepén a Koháry-címer, hermelinpalást nélkül, kétoldalt a címerben szereplő oroszlán megismételt figurái tartják a címerpajzsot, az oroszlánok népies elemekkel elformált reneszánszra emlékeztető virágdísz-kompozíción állanak, a címer fölött pedig a felirat félkörének közepén sugaras körben a mindent látó „Isteni szem”. — A papír jóminőségű merített s ez a díszített felülettel benyomtatott lap valószínűleg Koháry Ferenc gróf murányi papírgyárának egy bizonyos („canc. paphyr”: irodapapír) minőségű készítményéhez, esetleg nagyobb kötegek (rizsmák) csomagolásánál a minőség megkülönböztetéséhez külszetnek szolgált. — Ugyanezt a célt szolgálhatta a másik lelet, az 1728-as számadások igazoló jegyeinek csomagoló papírja. Ez az előbbinek fél-méretében, közepén kettémetszett díszítő nyomatot mutatott. Tüzetesebb kutatás után megtaláltam a hiányzó másik féldarabot, egy 1726-os számadási jegyzék-kötegen s a két fél összeillesztve csak egészen kis kimetszés hiján teljes egészet ad. A papírméret itt is 40×50 cm, a benyomtatott felület 21×32 cm, a murányinál nagyobb. Szövege fent: „R O S — N Y O”. A kötőjel helyén sugárzó napkorong. A „ROS” alatt: „S A”, a „NYO” alatt: „S Z”, ahol a „Z” a laikusok gyakori tévedésével visszájára van kifacsarva, szára nem jobb-fentről, bal-lefelé tart, hanem bal-fentről jobb-lefelé. A szöveg lent: „GR : REGEST 1787”. Az egyszerű kerettel egybefoglalt mező közepén nagy címerpajzs, dús sallangokkal és hatalmas koronával, melyek a népiest inkább barokkal keverik, a címerben hármass halom és fölötte sugárzó napkorong, arccal, ugyanaz, mely a felső szövegsor közepén is szerepel. S ez adja az egész megfejtést. Mert a sugárzó, arccal berajzolt napkorong a Szontagh-család címere (*iglói*; Rozsnyón élt ága volt a *zabari*) — és a „SA” „SZ” Samuel Szontagh-ot jelent. Az alsó szövegsor „GR”-je „Gross”-t jelenthet, papírcsomagolási „nagyodot”, a „REGEST” pedig papírminőség neve, ugyanaz, melyet igen sok rozsnyói levéltári okmány vízjegyén is megtalálunk. — A két nyomatot átsoroltuk a Rozsnyó Városi Múzeumba, ahol eddig ilyen jellegű darabjaink nem voltak.

Erdő- és föld- (ingatlan) kezelési nyomtatványok. Ugyancsak a fentírt mó-

don, a városi levéltár XVIII. századbéli számadási kötegeiben borító papírként találtam 1737., 1738. és 1750. évi számadás-jegyzékek kötegein merített papírra nyomtatott, rovatolt íveket 19×32 cm benyomatott felülettel, ilyen fejrovatokkal: „Az Erdő Terjedésének Feljegyzése.” / „Nevezete az Erdőnek, és a' Numerusnak, mely alatt az erdő a' Földnek meg-írásában találattik.” / „Foglalt területtyében” (főrovat, két alrovattal) „Höld földeket” / „Öleket” / A' Fáknek Nemei.” — A nyomtatvány másik oldalán a következő fejrovatok: „Egy Höldföld ad átallyában / N. N. öleket Fából / keményből / lágyból /” — „következendőképpan az egész erdőnek terjedése / N. N. ölek. Fáb. / keményből / lágyból /” — Az Erdőnek ezen Terjedése a' fa vágásra alkalmas lesz esztendőök után. ” — Eznek tehát egy esztendőre / Ölek. Fáb. / kemény / lágyból /” — „Piartzi ára / a' kemény / a' lágy / Fának / For. / kr. / For. / kr. / —” Az egy esztendőbeli jövedelemnek Sommája kész pénzben / For. / kr. /”

Nyilvánvaló tehát, hogy ezek a nyomtatványok a szakszerű fakitermelés ellenőrzéséhez, vagy központilag elgondolt erdőgazdálkodási terv elkészítéséhez voltak szükségesek, adat- és sejtetően adó-összeírás céljából.

A másik, „földről” szóló nyomtatvány fejrovatai: „A' Földírás rendjének Numerussa” / „Neve a' Föld szakasztnak és Fundusnak” / „Földnek egész Foglalttya / Holdok / egész / 64dik rész / négyzög Öllek /” — „Minden Földnek egész termése” / „A' ki Jelentés és Contra-lorirozás (controlirozás akar lenni) „Szerént essik Termés egy Höld után” — itt tehát ugyancsak az előbbi célra a termőföldek összeíró íveiről volt szó. A „Minden Földnek egész Termése” fejrovat négy üres alrovat-hasáb tetején ül, amelyekbe be kellett írni a termelvényeket. Ezek különösképpen megnevezve, előnyomatva nem voltak.

Ezekből az ívekből kitöltött példányokat eddig nem találtam. A biancópéldányokat átsoroltuk a Városi Múzeumba.

A rozsnyói „rúrás” vízvezeték faanyagát a Garamról is hozták? A Mikulik által részletesen ismertetett („Magyar kisvárosi élet”) rúrás vízvezetékcsöveinek nyers faanyagát, a válogatott fenyőszálfákat eddigi tudomásunk szerint főként a szomolnoki fenyvesekből hozták. Levéltári anyagunkban egy olyan feljegyzésre bukkantam, mely arra utal, hogy esetenként a Garamról is hoztak fenyőszálfákat a vízvezeték facsöveinek fűrásához. Egy 1793-as számadási könyvben szerepel ez a tétel: „vízi tséveknek hozásáért” — „7 Darabot város tzuggal hozattam Két rendbeli járás melet Garamra” — „10 napik város lovaira Szabra” stb. A tíznapi fuvar a város lovaival, két rendbeli járás mellett, igazolni látszik a fenti feltevést, bár a „Garamra” szó nem egészen tisztán olvasható s inkább „Garanyra” elemezhető, de a feljegyzés egyéb és igen sűrű íráshibái mellett a fuvar távolságadata erősen alátámasztja a Garamot. — Egy 1792-es számadási tétel indokolása „mivel három Sorban Vanak az Csevek” — egy szintén nem ismert részletet ad, mely szerint valamelyik erősebb terhelésű vonalon három sorban fektettek facsöveket.

„Kisebb” és „nagy” városháza? — Városháza 3 istállója. — Pásztorház. 1783-as számadási tételek között „Kisebb város háza” és „Város malma” szerepel, ugyanott a „Város háza 1., 2., 3-ik istállója” és „Pásztorház”. 1784-es ugyanilyen adat együtt említi a „Nagy Város háza” és „Kissebb Város háza” nevét, a malommal. Erről, — hogy t. i. két városháza szerepelt a XVIII. század végén, — eddig nem volt tudomásunk. A három istálló arra vall, hogy a város szép számmal tarthatott fogatos állatokat, valószínűleg mind fuvarok, mind utazások, kiszállások céljaira.

„Kapun kívüli iskola?” Az 1779-es számadási könyvekben sokszor előfordul a „kapun kívül helyezettett iskola” megnevezés. Hogy melyik iskolánkat kell

ez alatt érteni, annak megállapítása ma nem könnyű, mert vannak ugyan adataink a városkapukról, főként a kapusházak fedelének javítása körüli kiadási jegyzékekben, de hogy ezek pontosabban hol állottak, abban jórészt feltevésekre vagyunk utalva. A „kapun kívül helyezettett iskola” különös elnevezéssel (akárcsak az első római bombatámadásban rombadőlt San Lorenzi *fouri le mura* párhuzama volna) eddig nem találkoztunk.

Városkapuk fedéljavításai. Igen gyakran szerepelnek. 1782-es számadásokban Nadabulai kapura 500 új, 400 „ó” zsendely, Berzétei kapura 600 új, 300 ó, Váraljai kapura 330 új és 300 „ó zsendely” kellett. Más adatok is arra mutatnak, hogy a Berzétei kapu és kapusház volt a legterjedelmesebb. Ezekon kívül tudunk a Betléri és Jólészi kapuról.

„Varta-ház a piazon”. 1795-ös építőfa-kiadási jegyzékben szerepel „az Piazon lévő varta házra” kiadott faanyag, valamint a „Varta háznak nagyobb részét Sendeleztettem” kitétel. A várta-ház helyét az őrtorony aljában sejtjük. Városképeinken felismerhetően nem szerepel.

NYÍRESI-TICHY KÁLMÁN

VÉG JÁNOS KÖNYVEI A PATAKI KÖNYVTÁRBAN

Régen a református csehek papjaikat Magyarországból vitték ki. Ezek között volt Vég János libischi pap is. Egyedül ő tűnt ki a Csehországban működött magyar lelkészek közül cseh nyelvű irói munkásságával. Az ő könyveiből s irataiból több a pataki könyvtár birtokába került. Ilyen a Bcenj o hlawných clancých Wjry čisté Křesťanské c. is, mely Prágában 1790-ben jelent meg (Tanítás a tiszta keresztyén vallásról).

Vég Jánosnak más könyvei is vannak, az ő ajándékából, könyvtárunkban.

1. Úrvacsorára készítő könyv, gyermekek számára. (Krátká Příprava k swaté Wečeři Páne). Prága, 1783. Ebbe ez van beírva: Pro Bibliotheca III. Coll. S. Patak mittit Joh. Wég V. D. S. M. Bischoviczensis in Bohemia mpr.

2. Horliwé a nábožné Modlitby Křesťanské. Prága, 1807. Ez aranyos kötésű imakönyv sarkán ezt hirdetik az aranybetűk: Illustri Collegio Reform. S. Patak offert Johannes Wég 1807. Belül saját kézírásával: Illustri Collegio Reformatorem S. Patakiensi in monumentum devotae gratitudinis offert Johannes Wég p. t. Ecclae Reform. Bohaemicae Libischensis Pastor, Libelli hujus Auctor. Sig. Libisch in Bohaem. Circulo Kauržimensi, Dominio Obystwjcensi, die 30a. Septembris 1807. Symb. Promte et sincere in Opera Domini.

3. Ugyanennek 1799-i prágai kiadását a következő sorokkal küldte el a könyvtárnak:

Hasce Precionales Bohaemicos, dono offert Illustri Collegio Reformatorem S. Patakiensi Johannes Wég, Ecclae Ref. Libischensis in Bohaemia Pastor, et Libelli hujus Auctor. Sign. Libisch d. 18- Aprilis 1800.

Kéziratban a következő iratok vannak tőle és róla: Nachricht von der Entstehung der reformirten Kirchengemeinden in Böhmen 1819. (4°, 166 l.) Szalatnay Indus levele a Végh János ügyében (1881), Tardy Herman levele V. J. lelkészről (1883). A libischi egyház meghívó levele V. J. részére (1811. V. 13.). A prágai gubernium megerősítő levele V. J. részére. (1811. IX. 14.)

Egy másik, az elsőhöz hasonlóan lilaszínű kötésbe kötött könyv, a fia birtokában volt (Konfirmácý). Ez Prágában 1820-ban jelent meg. Ebbe a következ sorok vannak beírva: „Ezt a munkátskát én, Végh József dolgoztam ki, és magam költséget (talán költségén) kiadtam csehországi papságomban Libischén, mely munkám az egész országbeli egyházainktól be vétetett iskolai könyvnek.”

Mindezek azt mutatják, hogy Végh János csehországi magyar református pap hálás tanítványa volt a pataki iskolának.

GULYÁS JÓZSEF

K Ö N Y V S Z E M L E

KÉT HÁBORÚ KÖZT

Kovács Endre könyve. (Budapest, 1944. Turul. 108 l.)

Ezt a tanulmányt a volt csehszlovákiai magyar fiatalság, a kisebbségi sorsot átélte felvidéki magyarság „második”, sőt „harmadik” nemzedékének egyik tagja írta. 1938 őszén Magyarországhoz csatolta a belvederi határ s öt évi távollét után a tétközlő fiú mohóságával tér vissza szűkebb hazájába, Pozsonyba, a lipthói hegyek közé, a Tátrába, hogy évi munkáját kipihenje s ezzel együtt szedegesse elmúlt fiatal-sága emlékeit. Tanulmányának bevezető részében pompás képet rajzol szülővárosá-ról, Pozsonyról s arról a viszonyról, mely közte és a magyar múlt e patinás városa között kialakul. Aki sohase járt Pozsonyban, e rövid hangulatkép alapján az is olyan emléket kap róla, mely nem felejtendő el soha. De — ha csak vázlatosan is — képet kaphat arról is, hogy milyen mérhetetlen változás ment végbe ennek a város-nak a külső és belső életében aránylag rövid idő alatt: milyen más a régi világ Pozsonya, amelynek képviselői az 1918-as események után úgy összeroskadtak a sok csapás alatt, hogy tapogatózni sem voltak képesek az új helyzetben, milyen más ez a város a csehszlovák „demokrácia” fénykorában, amikor az idegen elvű s e föld törvényeit megérteni egyáltalában nem tudó cseh államvezetés szellemi anarchiát teremtett szlovákok, németek és magyarok között, s milyen más most, mikor egy fiatal állam fővárosává lett! Kovács akkor élte Pozsonyban ifjúságának lázas éveit, mikor a csehszlovák demokrácia ütötte rá mindenre a bélyegét. A kívül álló szemlélő megállapíthatja: lázas útkeresés, a szélsőségek nagy csatája — egy bizonyos szilárd alapról azt is monhatnók: szellemi anarchia — jellemzi ezt a kor-szakot. S a „tétközlő fiú” most, a nagy államfordulat után öt évvel, hazakerült. Az első, ami mellbevágja: városának történelmi patinája. Az a múlt varázsát ma-gából kisugározni tudó „genius loci”, amellyel nemzedéke nem sokat törődött. Most meaculpáznia kell ezért a nemtörődésért. Íme: az emberek megváltoztak körülötte, rokoni melegséggel hívogató ismerőst alig talál, de a kövek, a kőbe épített múlt méltóságos varázsa ma is ugyanaz. Felidézi benne az emlékeket s ezek úgy ömle-nek a tollából, a szkematikus formák teljes mellőzésével, ahogy éppen az emléke-zetébe tolnak. Tanulmányának második felében emlegeti ugyan, hogy megírá-sára a fogalmak tisztázása, az igazság megállapítása, a tévhitek eloszlatása vezette, mi inkább azt hisszük el neki, hogy — akárcsak a bevezető rész — az egész ta-nulmány tiszta líra. Ötéves felelősséggel végzett férfimunka után az első pihenő, az első megállás. S ez a megállás — mily jellemző korunkra és nemzedékünkre — nemcsak az egyéni, a személyes sors számára értékes emlékeket idézi fel benne, hanem mindazt, amit a szerző és kortársai végeztek, műveltek a kisebbségi élet útján. Arra, aki nem ismerte a kisebbségi sorsot és nem ismerte a szereplőit, ez a tanulmány igen megtévesztő hatással lehet. Hiszen a tájékozatlan olvasó el is hiszi a szerzőnek, hogy tárgyilagosan ismerteti nemzedékének útját a csehszlovákiai életben, — az önvallomás lírai jellegét csak azt tudja felismerni, aki — ha nem is

teljesen —, de legalább részben tisztában van a hús fekete év magyar kisebbségi életének ezerarcúságával és úvesztőivel. Kovács Endre műve tehát sokkal inkább lírai önvallomás, mint tárgyilagosan megírt történelem. Könnyen beláthatjuk, hogy lélektani szempontból is ez a valószínűbb. Őt év távlatából a lírai visszaemlékezés érzelmi szűrőjén át sokkal inkább idézhetjük fel mindazt, ami velünk és körülötünk történt, mint a történetíró mindent mérlegelő tárgyilagosságával. S ez már eleve meghatározza Kovács tanulmányának előnyeit is, hibáit is. A nagy esszék rendszerességét, pontos szerkezeti beosztását hiába keressük benne. Ide-oda csapong, gyakran ismétli önmagát, máskor megszakítja egy-egy kérdés tárgyalását, hogy aztán néhány lappal hátrább visszatérjen reá: egyéni emlékei (szerelme, nevelősködése egy líptómegyei birtokosnál), útjának esztétikai benyomásai (Pozsony, a Tátra) látszólag rendszertelenül keverednek össze nemzedékének a kisebbségi életben elfoglalt állásfoglalásával, a szlovák nemzedékek kritikájával: — mindez azt mutatja, hogy önvallomásról van itt szó, melyet a föltétlen őszinteség és a lírai melegség forraszt egységgé. A szerző papírra vetette, ami útja közben eszébe jutott: mondhatnánk röviden. Ez teszi művét kellemes, sok helyen pedig izgató és — azt hiszem, nem túlzok — feledhetetlen olvasmánnyá. De, persze, ez magától értetődően magával hozza a tanulmány hátrányait, hibáit is. Amiről beszél, nemcsak magánügy: hiszen a kisebbségi élet egyes rétegeinek és nemzedékeinek egymáshoz való viszonya a mai magyarságnak, főleg pedig a mai felvidéki magyarságnak a sorsát is közelről érinti, a szlovák értelmiség fejlődésének, a szlovák-magyar viszonynak a kérdése, érezzük, általános magyar szempontból is döntő fontosságú, szakmunkák hiányában mindnyájan mohón kapunk oly mű után, amelyben a kisebbségi sors hiteles történetét, vagy legalábbis annak egy részletét véljük fölfedezni: — ezeket a kérdéseket Kovács műve a maga lírai és éppen ezért elfogult módján tárgyalja. A tanulmány végén tehát az lett az érzésünk, hogy értékes dokumentummal van dolgunk, amely jó adalék lesz annak, aki majd egyszer kellő kritikával és az elmúlt idő távlatával fölszerelve meg fogja írni a csehszlovákiai magyarság történetét, — de az, aki a kritikát és a távlatot Kovács művében keresi, nagyon téved.

Kovács nemzedéke tragikus nemzedék. Első benyomásait a kisebbségi sorsban szerezte; mikor elindult szellemi önállósodásának útján, magára volt hagyatva, magának kellett megkeresnie útjelzőit, ideáljait. Aki nem ezt a tanulságot vonja le Kovács tanulmányából s aki nem ebből a letagadhatatlan tényből kiindulva helyesel neki, vagy csóválja a fejét, esetleg meg is botránkozik mindazon, amit a könyv lapjain olvas, az csak téves következtetésre juthat el. De — és ez az érdekes, ez a jellemző — Kovács maga sem veszi észre, hogy ez a magárahagyatottság okozta nemzedéke tragédiáját. A más korban és más helyen született fiatalság legtermészetesebb vezetője: az iskola nálunk legfeljebb ellenkezést szült; vagy azért, mert idegen célokat szolgált, vagy pedig — magyar nemzetiségű és magyar érzésű tanárok esetében — azért, mert a csehek kérielhetetlen kulturális határzára következtében elmaradt a magyar szellemi fejlődés iramától, ahogy Kovács Endre mondja: „... irodalmi értesültsége Mikszáthnál végződött.” A kisebbségi társadalom idősebb generációjával pedig az iskolán kívül ez a nemzedék egyáltalában nem találta meg a kapcsolatot. Kovács ezt megpróbálja megokolni, de — lírai elfogultsága természetes következményeképpen — egyáltalában nem találja fején a szöveget. Hogy miért, majd megmondjuk később. Ha ez a magárahagyatottság kedvezőbb erkölcsi és anyagi feltételek között találta volna ezt a nemzedéket, akkor is tragikus következményei lettek volna. De akkor, amikor a jól felfogott csehszlovák államérdeknek egyenes célja volt, hogy a magyarság sorait szét-

ugrassza, amikor a minden európai társadalom egységét szétmállasztani akaró marxizmus fente kisebbségi társadalmunkra is a fogát, amikor a csehszlovákiai politikai élet apró pártocskák kicsinyes harcaira atomizálódott s amikor az egyetemes magyarság mind a külső, mind pedig a belső bajok hínárjában gyötrődött: e nemzedék magárahagyatottsága végzetessé vált. Nem csoda, ha sokszor ijesztő képet kapunk Kovács önvallozásából. Csak néhány példát izeltől: „Rikító piros ingek, tremp-nadrágok, pipa divatoztak, a kávéházban illő volt adósnak maradni. B. Béla micisapkában és pumpnadrágban érkezett Berlinből, hogy megvilágítsa az intellektuális aggályoskodást. Hivalogva említette, hogy ifjú éveiben E. T. A. Hoffmann és más romantikus szerzők stílusa izgatta fantáziáját s ötven éves korára eljutott az új orosz filmekig. Az Astória folyosóján egykoronásokat dobált a szerencse-automatába. Túlzás volt? De nem túloztak ugyanígy a mieink is? Az ifjúnunkások kirándulásai, az egyhangú propagandaénekek, szavalókórusok, végeláthatatlan idézetek (sokszor csak vaktában), az olcsó Zora cigaretta, a rossz regények és unalmas tanulmányok, exhibicionista kamasz pózok, rendezetlen sexuális problémák, mindez fanyaran és szeszélyesen kavargott bennünk, és a menekülés kapkodó gesztusait eredményezte. M. K., egy máhrisch-ostraui tisztviselőlánnyal teremtett viszonyt, mely házassággal és elválással végződött. Az asszony — rendkívül sovány, szeplős, rosszfogú teremtés — minden vonzóerejét elvesztette, ha kibontottad a eszme gözéből. Mi maradt utána, mint keserű szájj? B. E. ligeti cseleklányokkal komázott, vasárnap délután egy népszerű ütlegelő játékot folytatott valamelyik Káptalan-utcai rikitóra meszelt proletárlukban. T. J. mozgalmi nőt vett el, akinek hipofizis elváltozása volt s néhány év alatt borzalmas hústoronnyá dagadt. Egyelőre a Grössling-utcai földszinti lakásokat látogatta tömött irattáskával, melyben piros rölapok rejtőztek. P. R. huszonnégyszáz éves korában nősült. Állása nem volt, s a fiatal pár, a szülők nyakán élt. — Oriási gesztus — magyarázta egy éjszaka az Uránia mellett N. G. — Micsoda pofon a polgári környezetnek. Van benne valami imponáló bátorság... A házasság két év múlva összeomlott. F. L. május elsején beállott a tüntető tömegbe. Egy emeletes ház ablakából néztem őt: konok arckifejezéssel lépegetett, kissé hajlott háttal, vastag szemüvege mögül nem látva mást, mint a szeme előtt lobogó zászlót. Nem nézett az utcai bámészkodó közönségre, láthatatlan ellenzők simultak a szemére. A magatartás neki ennyi volt: ha kellett, menetelt, ha kellett, szónokolt. Mint egy kukac, úgy rágta át magát a szocialista irodalmon. Mindig jó tanuló volt...” „... Cs. Rózsi, egy kassai orvos-tanhallgató, két évvel ezelőtt félretette a jegyzeteit, azóta a forradalomra vár. És hogyan várja a változást! Bárokban, dancigokban, a Carlton-cerclében cocktail és whisky között, Klara Zetkin és Kollontainé könyveivel...” S ha ehhez hozzátesszük, hogy ennek a nemzedéknek a magyar múlt egyáltalában nem volt élménye, hogy Párizst és Berlint jobban ismerte, mint a saját földjét, hogy teljesen elmerült a — ma már jól látjuk — nemzetközi szocializmus jelszavaiban, akkor azt kell hinnünk, hogy tagjai elvesztek a magyarság számára, nem lehetett és ma sem lehet keresnivalójuk a nemzet jövőjének építésében. S akkor jövünk rá a probléma bonyolult és igen nehéz voltára, ha ezek után azt mondjuk: e nemzedék tagjaiból a csehszlovákiai magyar kisebbségi élet igen értékes munkásai kerültek ki, akik a forrás évei után a magyar élet realitásait tudták mérlegelni, úttörőivé lettek a falukutatásnak, szakemberei lettek a felvidéki magyarság gazdasági és kulturális életének. Sajátos játéka az isteni Gondviselésnek, hogy a bemutatott lelki talajt-vesztésből kinzó válságokon, forrongásokon, fizikai és lelki nyomoron át e nemzedéknek igen sok tagja a kisebbségi élet komoly építő-erejévé vált. Ez aztán kettős tanulságot szolgáltathat mindnyájunk számára. Az egyik,

hogy akik e nemzedéket kilengései miatt kárhoztatják és még ma is bűnösnek kiáltják ki, nagyon tévednek. Persze, helyeselni nem lehet mindazt, amin keresztülmentek, hiszen kellő irányítással, a körülmények szerencsésebb alakulásával minden bizonnyal egy se hullott volna el közülük a nemzeti munkaközösség soraiból, — de az, ami e nemzedékkel történt, az előzmények után nagyon is érthető. E fiatalság számára a hínárban-vergődés volt a tisztítófűz, amelyen át eljuthatott a nemzetépítő munkáig. A másik tanulság: a magyarság életereje. E nemzedék bizonyítja, hogy, ha sokan ott is ragadtak tagjai közül a marxizmus tanainál és elvesztek a magyarságtól idegen táborokban, legnagyobb részük saját vergődése árán, saját felismerései alapján lett a kisebbségi közösségi munka kiváló értékű harcosává. Ez legalább annyira bizonyítja fajtánk életképességét és életerejét, mint a magyar honvéd helytállása a harcmezőn.

De ha Kovács Endre ma, öt év elmúltával, a vita contemplativa helyett a vita activá-t sürgeti is, ha hangsúlyozza is a magyarság érdekében végzendő küldetés fontosságát, magatartása egy szempontból mégis jellemző maradt fiatalságára. S ez: a merev generációs, nemzedéki szemlélet. Emlékszem rá, ez mindnyájunkban megvolt, némileg még a kisebbségi fiatalságnak oly tagjaiban is, mint e sorok írója, aki pedig egyetemi tanulmányait életkörülményeinek véletlen összejátszása következtében Budapesten végezte. De Kovács Endre még ma sem tud ettől a merev nemzedéki szemlélettől megszabadulni. Pálcát tör az öregek, a nála idősebb nemzedék fölött, minden engedmény nélkül. Aki elolvassa tanulmányát és semmit sem ismer a volt csehszlovákiai magyar kisebbség életéből, az hajlandó azt hinni, hogy Kovács nemzedékének fellépéséig itt semmi sem épült. Hogy világosan meg tudjuk értetni magunkat, nézzük, mit említ Kovács, ez öregek művéből, nemzedéke miről vesz tudomást és hogyan látta az első generációt? Az irodalomból meglátta az 1918 után itt maradt dilettánsokat, a társadalmi életben felfedezte a már a XIX. század vége óta a züllés lejtőjén álló dzsentrit, amelynek a megszűnt köztársaság demokratikus levegőjében lézengő típusait mindnyájan jól ismerjük (— de ismerjük életrevaló, építő, szervező tagjait is, egy ilyen munkásdzsentrit Kovács meg is említ, elfogultságára jellemző, hogy csak futólag és inkább csak arról beszél, hogy a többiek munkájáért kiközösítették maguk közül —), a politikából pedig azt a politikai vonalat, amely valóban inkább ártott, mint használt a kisebbségi magyarságnak. Pedig a kisebbségi magyar irodalom első generációjának is megvoltak éppen a nemzetmentés, a nemzeti értékek fenntartása szempontjából a maga el-évülhetetlen érdemei. Hol találta volna meg a „Két háború közt”-ben bemutatott nemzedék — hazatérése után a maga munkaterületét, ha az első nemzedék nem építette volna ki a megfelelő kereteket? Túlságosan hosszúra nyúlnék ez az ismertetés, ha mind felsorolnók őket, említsük meg csak a SZMKÉ-t, amelyet Kovács úgy említ, mint amelynek: „...jelentősége különösen a peremvidéken lett óriási...” Kik alapították meg a SZMKÉ-t, ha nem az első generáció, akik másfél évtizeden keresztül viaskodtak a prágai kormányzattal, hogy egyáltalában meg lehessen alapítani? Pedig Kovács a cseh szellemi élet vezetőiről és a köztársaság első elnökéről, Masarykról, sokkal több elismerő szót tud mondani, mint a kisebbségi kulturális munka úttörőiről, akik ugyan nem hangoskodva, nem síp-al-dobbal, nádi hegedűvel, hanem csendesesen, de idegeik, szívük, lelki-testi energiájuk, vagyónuk feláldozásával építették ki a kisebbségi kulturális élet erősítő-vonalát! „...a könyvkiadás kezdetétől fogva szerencsétlen kezekben volt, földbirtokosokból, nyugdíjas adomázókból iparkodtak írókat formálni, éprézékü kritikus nem nyesegette a szellemi élet dudvát”, írja, nyilván az „öregek” alapításáról, a Kazinczy Könyvkiadóról. Túlságosan hosszúra nyúlnék ez az ismertetés, ha a Kazinczy

Könyvkiadó által kiadott valamennyi író nevét felsorolnók itt, de azt meg kell mondanunk, hogy ez a kiadó tette a volt köztársaságban nevéssé Mécs Lászlót, Rácz Pált, Darkó Istvánt, Reményi Józsefet, Szombathy Viktort, Brogyányi Kálmánt, stb., stb., azért pedig büntetőjogi felelősségünk teljes tudatában vállalunk kezes-séget, hogy írói között egyetlen földbirtokos, vagy pedig nyugdíjas adomázó nem volt! Kovács kisebbségi helyzet-ismerete és a valóság között még ma is tragikus az űr, ha Szvatkó Pálnak már születése pillanatában elhamarkodott, a szélső bal-oldal vizein hanyódo lapját, az Új Munkát „nagyreményű”-nek nevezi, ha a két-ségtelenül értékes, de az egy helyben topogó „népfront” demagóg színvonalára lezúllott Győry Dezső mellett a zsidó Vozári Dezsőt, Szenes Erzsit és Sándor Imrét nevezi meg a kisebbségi irodalom „értékei” között. Valóban tragikusnak kell neveznünk e tragikus nemzedék és az öregek között tatóngó űrt akkor, amikor a kisebbségi élet realitásaihoz való visszatérés után L. A. tanulmányozta át „első ízben” a csehszlovák iskolatörvényeket, mikor a kultúrreferátus kiadásában ez iskolatörvények és rendeletek már régen megjelentek nyomtatásban is — magya-rull S itt jöttünk rá annak a nyitjára, amire fentebb adósok maradtunk a válasz-szal: mi volt az oka, hogy a fiatalok magukra hagyatva, a lét és nemlét kérdésein vergődve, inkább fordultak idegen példákhoz, mint saját apáikhoz? Az 1918-as ál-lamfordulat a kisebbségi sorsra ítélt magyarságot váratlanul és ugyanazoktól a bű-nöktől megfertőzve találta, mint amelyek a trianoni Magyarországon is megtalál-hatók. Az első generáció tagjai közül az „előkelők”, a hangoskodók, a reklám-emberek ágáltak a porondon, a szívós, kitaró munka embereit senki sem vette észre még akkor sem, ha munkájuk eredménye a kisebbségi életnek szerves té-nyezőjévé, mondhatnám vérévé vált. A fiatalok az ügyes és éppen ezért alig észrevehető ellenséges propaganda hatására csak a sírva vigadást, a kispolgárias-ságot, a dilettantizmust és úrhatnamságot vették észre az öregek soraiban s azt, amibe belefogódzhattak volna — s akkor sokkal hamarabb eljuthattak volna a vég-állomáshoz: az „apró munkához” a kisebbségi magyar tömegekért — nem tudták (nem írhatjuk, hogy nem is akarták) észrevenni. Ez érthető, de öt évvel a felsza-badulás után Kovács Endre részéről igen-igen igazságtalan és semmi esetre sem járul hozzá a kisebbségi múlt tisztánlátásához.

S amilyen igazságtalan Kovács a maga merev nemzedék-szemléletével az öregek, az apák iránt, éppen olyan igazságtalan a következő nemzedékkel, öcséink-vel szemben is. Azt írja róluk: „Ez a mai fiatalság nem készül oly szellemi igé-nyekkel az életre, mint amilyennel mi hagytuk el a gimnázium falait. Mint minden epigon generáció, ez is azzal a lemondással lép az élet asztalához, hogy a nagy lakoma ideje elmúlt s csak a morzsák maradtak meg számára. Elvárásolt körben él ez a mai fiatalság, úgy érzi, mindent elmondtak már előtte, amit el lehetett mon-dani.” Szomorú szívvel halljuk ezt az ítéletet egy tanártól, akinek a fiatalabb ge-neráció lelki megértése a feladata. Az igaz, hogy a mai fiatalság nem akarja át-élni az élet valamennyi problémáját, mint annakidején mi 'a mi fiatalságunkban. Az is igaz, hogy számára nem a teljes emberi kultúra és nem az egész Európa látóhatára jelent élményt. A mai fiatalság — józanul — már most ott kezd, ahol az előtte járó nemzedék legtöbb tagja végezte: az aprómunkánál. Magatartását ta-lán e szavakkal lehetne a legjobban jellemezni: „Jó szakember szeretnék lenni, hogy így boldoguljak és hogy nemzetemnek így szerezzek hasznot.” Mi a modern proféták (— és valljuk be, legtöbbször ál-proféták —) szavait lestük fiatal korunk-ban, a mai fiatalember már gimnazista korában kémiai laboratóriumot rendez be magának a padláson, nyelvjáráskutatást végez, a népegészségügyi statisztikát bö-n-gészi, repülőmodellt gyárt és japánul tanul, hogy majd a Keletre mehessen diploma-

tának. Azon lehet vitatkozni, hogy melyik magatartás a hasznosabb, de azt elmondani erről a fiatalságról, hogy epigon nemzedék s hogy már mindent elmondtak előtte, amit el lehet mondani, az több, mint megnemértés. Ez annak a merev generációs szemléletnek a következménye, amely hibába húsz éves korunkban csaknem valamennyien beleestünk s amelyből Kovács mind a mai napig nem gyógyult ki. Pedig ez ma és éppen ma igen súlyos hiba. Figyelmébe ajánlhatnók, hogy olvassa el Horváth János örökértékű szavait a nemzedékek váltásáról és egymáshoz való viszonyáról: ha ugyan még fel tud szabadulni elfogultságából, próbálja meg átlátni, hogy fonódnak egymásba a magyar nemzedékek célkitűzései. Minden nemzedéknek megvannak a hibái, de éppígy minden nemzedéknek megvan a feladata és jelentősége is a nemzet életében.

Folytathatnók észrevételeink felsorolását. De a lényeg abból is kitűnik, amit eddig elmondottunk. Mint lírai önvallomás, Kovács tanulmánya szép mű s egy magára hagyott generáció vergődésének, út-keresésének igen érdekes dokumentuma. De elfogult mű, amelyet nem szabad hiteles történelmi adalékul elfogadnunk.

SZIKLAY LÁSZLÓ

ERDÉLYI RITKASÁGOK

Szerkeszti Jancsó Elemér dr. Kolozsvár, Minerva-kiadás.

Az Erdélyi Ritkaságok 1939-ben indult meg, mint Jancsó Elemér dr. egyéni vállalkozása. A kolozsvári Minerva kiadóvállalat tulajdonába került 1941-ben, de szellemi irányítója és szerkesztője továbbra is Jancsó Elemér maradt. Eleinte évenként tiz-tizenkét kötet kiadását tervezték. A háborús nehézségek miatt ezt a számot nem tudták ugyan elérni, de azért a vállalkozás nem akadt el, és éppen nemrégiben jelent meg 17—18-ik kötete.

Az Erdélyi Ritkaságok — a szerkesztő szerint — azzal a kettős céllal indult meg, hogy egyrészt múltunk ismeretlen emlékeit kiadva ezeket a pusztulástól megmentse, másrészt az élő múlt feltárásával nemzeti öntudatosításunk ügyét szolgálja. (E. R. I. köt. 2. kiad. 3. l.) A szerkesztő tehát a meginduláskor még csak erdélyi írók kiadatlan műveinek megjelentetésére gondolt, később azonban már azt tervezi, „hogy az évenkénti kiadásra tervbe vett 5—6 kötet között már megjelent, de teljesen hozzáférhetetlen munkák is helyet fognak kapni”. (E. R. V. köt. 153. l.) Idővel még tovább tágitja a sorozat kereteit, mert nemcsak erdélyi, hanem az ország más részéből való írók műveinek is helyet ad benne. Így került a sorozatba például legutóbb Kazinczy Ferenc Erdélyi levelek c. könyve. Mi mindenképpen szerencsésnek tartjuk az eredeti munkaterv kibővítését és különösen örülünk Kazinczy munkája kiadásának. Egyrészt tanúbizonysága ez annak, — ami különben az E. R. egyéb kötetéből is kitűnik —, mily szoros kapcsolatban volt Kazinczy Erdély vezető szellemeivel, sokszor mily jelentősen hatott rájuk, másrészt a tájkultúra igen helyes és józan értelmezését látjuk benne. U. i. bármennyire elismerjük is a tájkultúra fejlesztésének jogosultságát, a nemzeti közösség szempontjából károsnak tartunk minden merev, egyoldalú, szűkkeblű elzárkózást. A tájak között eleven és közvetlen érintkezés igen termékenyítő hatással van mind az egyes országrészek, mind az egész ország irodalmi és tudományos életére. Ennek a felfogásnak a maga korában Kazinczy volt leglelkesebb hirdetője és gyakorlati megvalósítója,

a tájak közötti termékenyítő kapcsolatoknak pedig éppen ez a műve a legszebb megnyilatkozása.

Az E. R. megindításával a szerkesztő a nemzetnevelés ügyét is szolgálni akarta. „Hittém és vallottam, — írja az V. kötet végén közölt beszámolójában —, hogy a múlt emlékei és a nemzeti hagyományok nem lehetnek csupán önző és üres célokat leplező frázisok egyesek ajkain, hanem élő valóságként kell áthatniok a megújulni akaró erdélyi magyarságot. Ehhez a nagy nemzeti erkölcsi felemelkedéshez óhajtottam az Erdélyi Ritkaságok megindításával hozzájárulni.” (152. l.)

A vállalkozás elindítása 1939-ben annál nagyobb jelentőségű, mert akkoriban igen kevés más lehetőség volt az erdélyi magyarság nemzeti öntudatának erősítésére és történelmi ismereteinek gyarapítására. Mikor aztán Erdély egy része visszatért a csonkaországhoz, a magyar művelődésnek három fontos szerve támadt itt: a kolozsvári Tudományegyetem, az Erdélyi Múzeumegyesület és az Erdélyi Tudományos Intézet. Jancsó Elemér a megváltozott viszonyok között sem érezte fölöslegesnek vállalkozását, hanem azt megbővítetett munkatervvel tovább folytatta. Az idő igazolta eljárása helyességét. Az E. R. mindjobban beilleszkedik az erdélyi tudományos élet szervei közé. Az erdélyi tudományos intézmények kutatóinak alkalmat ad munkásságuk eredményeinek közlésére, de ugyanakkor munkatársakat is kap bennük saját tervei megvalósítására. Másfelől kiadványaival könnyen hozzáférhetővé teszi a további tudományos kutatás számára azokat a műveket, amelyekhez eddig egyáltalán nem, vagy csak nehezen lehetett hozzáférni.

Az E. R. kiadásának időszerűségét elsősorban kelendősége bizonyítja. Ez oly nagy, hogy az első kötetből már második kiadást kellett adni. Megértéssel fogadták a hivatalos hatóságok, a tudományos, közművelődési, irodalmi intézmények és nemcsak erkölcsi, hanem anyagi támogatásban is részesítik. (L. V. köt. 153. l.) De megtalálta az utat a művelt nagyközönség felé is; ezt bizonyítja a kötetek végén, régi kedves szokás szerint felsorolt, körülbelül 250 előfizetőjének a névjegyzéke. A kiadványsorozat kötetei egységes formában jelennek meg, terjedelmük azonban különböző. Kiállításuk egyszerű, de izléses, jól összeválogatott képanyaguk nemcsak diszül szolgál, hanem a szöveg szemléltetésére is alkalmas. A kötetek összeállítása igen szerencsés; tekintettel van az átlagos műveltségű olvasóra és a szakemberre egyaránt. Bevezetései könnyű értekező modorban írt általános tájékoztatások a közölt mű írójáról, tárgyáról, jelentőségéről, stb. A csak szakembereket érdeklő közlések a kötetek végén vannak, és így nem riasztják el mindjárt a mű elején az egyszerű olvasót. A kiadók a jegyzetekkel általában takarékosan bánnak és úgy helyezik el őket, hogy ne akadályozzák az olvasót a szöveg folyamatos, zavartalan olvasásában.

Az E. R. eddig megjelent 18 kötetének körülbelül a felét volt alkalmunk közelebről is megismerni. Ezeket most egyenkint is soravesszük, hogy általános tájékoztatásunkat ismertetésünkkel szemléletesebbé tehesük.

A sorozat első kötete Az erdélyi magyar színészet hősora címen, Káli Nagy Lázár visszaemlékezéseit közli első ízben. A szerző (1772—1837), erdélyi birtokos nemes és kolozsvári főbíró, a magyar művelődés áldozatoslelkű pártfogója és munkása. Különösen az első kolozsvári állandó színház felépítésében és berendezésében játszott igen jelentékeny szerepet. Tagja volt annak a bizottságnak, amelyet az 1811-iki országgyűlés a színház felépítésének ügyében megválasztott, és ez a bizottság azután őt bízta meg az építkezés ellenőrzésével és az anyagi eszközök kezelésével. Műve nagyobbbrészt erről a munkájáról írt beszámoló.

Jancsó Elemér bevezető tanulmányában összefoglalja az erdélyi színészet hősorának történetét. Összefoglalása világos, áttekintő képet rajzol a fejlődésről. Mi-

vel azonban főleg K. Nagy adataira támaszkodik és szövegét is gyakran idézi, főleg ismétléseket okoz. A befejező fejezetekben a kiadó, K. Nagy Lázár életét, egyéniségét, a közlés alapjául szolgáló kéziratát, néhány úttörő kolozsvári színész sorsát ismerteti és végül igen alapos bibliografiát közöl a kolozsvári és az egyetemes magyar színészetéről és drámairodalomról.

K. Nagy Lázár visszaemlékezései értékes emlékei és forrásai a magyar művelődéstörténetnek. Nemcsak a kolozsvári színház felépítésének történetét mondja el, hanem részletesen leírja az épületet, felszerelését, berendezését, a színpadtechnika eszközeit, ruhatárát, a nézőtér beosztását, bútorzatát, befogadóképességét, stb.

K. Nagy Lázárnak nagyon szívügye volt a kolozsvári színház sorsa. Nemcsak rengeteg időt és fáradságot szánt a felépítés és berendezés minél tökéletesebb megvalósítására, hanem ezer forintos adományával legnagyobb jótévedői között is helyet foglalt. Hogy mily nagyra értékelte a színészet jelentőségét, igen hatáson kitűnik művének következő szavaiból: „Segélje az Isten ezután a két hazát, hogy még nagyobb fényre, dicsőségre emelhessék magok közt a nemzeti színjátszókat, soha ne engedje a jöltevő ég a két hazában ezen hasznos intézményt elaludni, rendeljen a jó Isten jó pártfogókat, buzgó magyar hazafiakat, Bánffyakat, Wesselényieket, Telekieket, Jósikákat, akik az irigység, gyűlölség orkánjai között is meg tudják oltalmazni és a magyar nyelvnek, a nemzet szokásainak örökös fennmaradást, virágzást szerezzenek. Amen.” (93. l.) A színháznak ugyanilyen nemzetnevelő szerepet szán az erdélyi országgyűlés is, amikor 1795 március 25-iki ülésén a kolozsvári állandó magyar színház támogatásáról szóló határozatait a következőképpen indokolja: „Mivel minden nemzetnek tökéletes fennállását annak nyelve fenntartásából lehet megismerni, s ugyanezért minden virágzó nemzetek nyelveknek művelésére és pallérozására gondoskodásokat különösen fordították, szükség volna a magyar nemzetnek is a nyelvnek fenntartásán munkálkodni, mivel pedig ezen nemes célra vezető eszközök közül egy nevezetesen lehet tartani a „Magyar Játzó Színnek” és játékoknak jó elrendezését, melyeknek a szívbe hathatós befolyásuk és munkálkodó erejük lévén, nemcsak a nyelvnek kellemetességét kedveltetik, és az ahhoz való szeretetet felgerjesztik, hanem egyszerűen főként jó vigyázás alatt a jó erkölcsöt gyarapítják, a hibákat gyűlölséggé teszik, s ez által a nemzetnek is boldogsága, mely a jó erkölcs nélkül állandó nem lehet, eszközöltetik a nemzetnek java és a nyelvnek dísze, tehát megkívánják, hogy az idevaló „Magyar Játzó Színnek”, melynek jó a kezdete, csak további gyámolítására és segítésére volna szükséges, fenntartása, dísze és állandósága minél jobb móddal, az arra megkívántató költség és segedelem által eszközöltessék.” (142. l.)

A színház későbbi működésével nagyrészt beváltotta a hozzá fűződő reményeket és mind az erdélyi, mind az egyetemes magyar művelődésnek nagy hasznára volt. Az a sok önzetlen fáradozás, anyagi és erkölcsi támogatás, amelyben Erdély főúri és polgári társadalmá oly lelkes buzgósággal osztozott, és amelyről K. Nagy oly lelkiismeretes alaposan számol művében, valóban nagyra hivatott közművelődési intézmény sorsát alapozta meg és biztosította. De másfelől éppen a kolozsvári színház nagy kulturális szerepe tette indokolttá a visszaemlékezéseknek a kiadását. Az a körülmény, hogy alig két évvel megjelenése után új kiadást kellett belőle rendezni, azt bizonyítja, hogy mindenképpen szerencsés ötlet volt vele kezdeni az E. R. sorozatát. Mi, felvidékiek, külön örömmel láttuk a könyv változatos képanyagában Kazinczy Ferencnek, a két országrész szellemi kapcsolatai kiépítése leglelkesebb és legeredményesebb hívének arcképét.

A sorozat ötödik kötete dr. Oroszhegyi Józsa Román élet c. műve, szintén most jelent meg először nyomtatásban. A könyvet sajtó alá rendező Bíró Sándor bevezető tanulmányában részletesen beszámol az író érdekes életéről és egyéniségéről. Oroszhegyi művéhez az adatokat romániai tartózkodása alatt (1860—62) közvetlen tapasztalatokból gyűjtötte. Mint bukaresti újságíró, majd ramnicul-sarati kerületi orvos, később foksani városi és kórházi főorvos jól megismerte a romániai állami, gazdasági, társadalmi, művelődési viszonyokat, de a tárgya körébe tartozó tudományos irodalmat is átbúvárolta és felhasználta műve megírásakor. Könyvének céljáról a Bevezetésben a következőket írja: „Munkám célja nem bírálat, még kevésbé gáncsoskodás, hanem a vidám és szomorú való egyszerű felderítése.” (261. l.) De még a valóság leleplezésében is annyira tapintatos, hogy lehetőleg elkerüli mindannak az érintését, ami a románok nemzeti érzékenységét bántaná. Ha azonban nem térhet ki bizonyos hibák és hiányok feltárása elől, ezt sem elítélésből teszi, hanem mert őszintén segíteni akar: „Találkoztak elhallgathatatlan hiányok, erkölcsi sebek, melyek faggatása keservesen fáj, melyeket mégis gyógyulásra kell ösztönözni; azért, mert csak egészséges társadalommal kívánunk testvérisülni.” (28. l.) Már ebből a nyilatkozatból is kitűnik, hogy őszintén kívánta a két szomszéd-nép, a magyar és a román megbékülését és könyvével is az egymás megismerésének és megértésének útját akarta egyengetni. Nincs benne semmi nemzeti elfogultság, még kevésbé faji gyűlölködés. Tárgyilagossága és elfogulatlansága tudományos szempontból is megbízhatóvá és használhatóvá teszi művét.

Oroszhegyi jószemű megfigyelő és világosan fogalmazó író. Műve azonban nem elég rendszeres alkotás, bár bizonyos tervszerűséggel készült, de Oroszhegyi el-elkalandozik a kijelölt útvonalról. Anyaga így is nagyon értékes és ma már történeti jelentőségű. Műve elején a román nép eredetéről és Románia múltjáról szól, a többi részében a korabeli állapotokat ismerteti. Alaposan leírja Románia földrajzi helyzetét: kerületi beosztását, városait, helyiségeit, történetüket, nevezetességeiket, folyóit, utait, erdeit, bányáit, stb. Beszél az állami berendezésről, a választási viszonyokról, a pénzügyi helyzetéről, a közlekedésről, a művelődési intézményekről és állapotokról, a lakosság nemzetiségi megoszlásáról, az egyes nemzeti-ségek sajátságairól és az államban való szerepükről. Mint jó magyar, különösen honfitársai érdeklik. Amily örömmel sorolja fel névszerint is azokat a magyarokat, akik romániai tudományos, vagy közgazdasági intézmények és vállalatok élén állanak, vagy ilyenekben dolgoznak, ugyanolyan sajnálattal emlékszik meg arról, hogy az idekerült magyarság, főleg a székelység nagyrésze cselédsorban él és különösen a leányok sok erkölcsi veszedelemnek vannak kitéve. Legalaposabban magával a román néppel foglalkozik. Színes és jellemző képekben mutatja be a különböző rétegek társadalmi életét, műveltségét, szokásait, szórakozásait, családi és erkölcsi viszonyait, babonáit és hiedelmeit. A népköltészetről külön is szól művében és néhány jellemző szemelvényt is ad belőle.

Oroszhegyi Józsa könyve nemcsak kortörténeti szempontból jelentős alkotás, hanem nemzetpolitikai tekintetben is igen tanulságos. Rámutat a magyarságnak arra a végzetes könnyelműségére, hogy mennyire nem törődött a hazai nemzeti-ségek megismerésével, még kevésbé a szomszéd országokban lakó fajtestvéreikhez való kapcsolataikkal és legkevésbé ezeknek a szomszédnépeknek a céljaival, erőviszonyaival és állapotával. Oroszhegyi sokat harcolt ez ellen a közömbösség ellen és törekvése ma is útmutató jelentőségű, hogy egyrészt mint kell minél tejjesebben megismernünk a közöttünk és körülöttünk élő idegen népeket, másrészt mi módon lehet velük a békés és a mindkét félre hasznos együttműködés lehetőségét megteremteni.

Az E. R. hatodik száma Lakatos István jezsuita atya *Siculia delineata ac descripta* c. 1702-ből való kéziratos művének egy részlete: Székelyudvarhely leírása. Ez a mindössze tíz lapos leírás komolyabb forráskutató munka nélkül készült s inkább csak vallástörténeti szempontból érdekes. Bevezette és fordította Jaklovsky Dénes.

Jánosfalvy Sándor István Székelyhoni utazás a két Homorod mellett c. művét, a sorozat hetedik és nyolcadik kötetét sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Benczédi Pál. A bevezető tanulmány bizony eléggé felületes, az íróról nem igen ad világos és határozott képet, se a műről megfelelő méltatást. De a sajtó alá rendezés sem túlságosan sikerült: a nyomtatás tele van hibával s bár ezeknek egy részét külön betétlapon kijavították, még mindig elég sok maradt javítatlanul a szövegben.

Sándor István műve érdekes és értékes írás. Ilyen részletes, alapos, sokoldalú és nagyterjedelmű tájleírásunk olyan aránylag kis területről, aminő az udvarhely-megyei két Homorod folyócska köze és melléke, ma is kevés van. Az író is érdekes, eredeti ember lehetett, — egyéniségét alaposabban megismerjük művéből, mint a bevezetés halvány vázlatából —, arról a tájról való, melyet könyvében leír és ott is élte le élete nagyrészét, mint unitárius lelkész. Könyvének anyagát három utazása alatt szedte össze — 1839, 1846, 1858 —, de személyes tapasztalatait mások előszóbeli közlésével, nyomtatott és kéziratos művek, régi emlékek és maradványok tanulmányozásával is gyarapította. Az ő műve sem nagyon rendszeres, de alapos és megbízható. Sándor Istvánnak nem volt különösebb írói tehetsége, de azért mondanivalóját általában folyamatosan és élvezhetően adja elő. Úti élményeinek elbeszélése, régi emlékeinek felelevenítése mozgalmassá és közvetlenné teszik előadását, szülőföldje iránti szeretete pedig sok helyütt meglágyítja nyersségét. Könyvében nemcsak a táj külső képét írja le, hanem a rajta folyó életet, régebbi és korabeli nevezetesebb embereket, a helyiségek és híresebb épületek történetét, a nép életmódját, erkölcsi felfogását és viszonyait szintén megismerteti az olvasóval. Lapjain sok érdekes korfestő adatot és jelenetét találunk. Egészen meghökkenítő például az, amit az akkori iparosok és kereskedők sokféle csalásáról és hamisításáról mond. Több helyen megemlékezik híres betyárokról, zsványokról és elmondja néhány vakmerő rablásuk történetét is. Értékes adatokat tartalmaz a néprajzi kutatás számára a falusi nép szokásairól, foglalkozásáról, művészkedéséről, babonáiról, játékaikról és egyéb szórakozásairól; megemlékszik a népköltészetről is, sőt néhány népmesét be is sző művébe. Érdeklődésének sokoldalúságára legjellemzőbb, hogy megfigyelte a gyereknyelv furcsaságait és ezekből egy egész kis gyűjteményt állított össze. (II. 92—94. l.) Változatossá teszik könyvét az alkalomszerűen beleszórt jóízű helyi és történeti adomák, tréfás mondások és szállógék is.

Irodalmi, művelődés- és erkölcstörténeti szempontból az E. R. legértékesebb kiadványa Hermányi Dienes József Nagyenyedi síró Heraklitus és hol mosolygó s hol kacagó Demokritus, röviden a Nagyenyedi Demokritus kétkötetes anekdótagyűjteménye. Ezt a művet anekdótairodalmunk legkiválóbb szakértője, György Lajos rendezte sajtó alá, látta el bevezetéssel és jegyzetekkel. Bevezetésében röviden tájékoztat a kézirat eddigi sorsáról. Megemlíti, hogy bár tudós kutatók már többször fölhasználták és egyes részeit közölték is, önálló kiadására csak most került sor. Szerzője H. Dienes József (1699—1763) nagyenyedi református lelkész, művelt és tudós ember. kortársai ambulanc-bibliotékának, — lábakon járó könyvtartó polcnak — nevezték. Gyűjteménye 339 anekdótát tartalmaz, ezek közül részint személyi, részint ízlésbeli okokból csak 230 közölhető. György Lajos amennyire lehetett, ra-

gaszkodott az eredeti fogalmazáshoz, hogy az előadás egyéni íze és hamvassága megmaradjon.

Dienes József anekdótáinak anyagát majdnem kizárólag személyes élményei, vagy kortársai szóbeli közlései szolgáltatták; irodalmi forrásokból igen keveset merített. Bár többnyire egykorú eseményekről és kortársairól ír, meglepően őszintén tárja elénk a valóságot. Csak feddhetetlen életű, nagy tekintélyű és tiszta embernek lehetett a szókimondásban ekkora bátorsága. Egyrészt elfogulatlansága és őszintesége, másrészt anyagának gazdagsága és változatossága különösen kortörténeti szempontból igen értékesé teszi művét. Irodalomtörténeti szempontból az a legnagyobb jelentősége, hogy vele kezdődik igazi anekdótairódmunk és az anekdótának azt az ősi típusát, amely lényegében nem más, mint kiadatlan történet élő, közismert személyről, egymagában őrzi és képviseli. (XIV. 1.) Anekdótáinak tárgya legtöbbször valóban megtörtént esemény, és ezt György Lajos jegyzeteivel is igazolja: „A kiadó azt tekintette feladatának, hogy a gyűjtemény értékes és érdekes anyagát hozzáférhetővé és élvezhetővé tegye a mai olvasó számára. Ezt a célt szolgálják a szövegek után következő jegyzetek, amelyekből az olvasó a szereplő személyekről és eseményekről kap ismertető adatokat, esetleg párhuzamos közléseket és további forráshelyeket. Legtöbbször meggyőződhetik arról, hogy Hermányi való dolgokat mond el s ellenőrzése mindig igazolja hitelességét.” (XVI. 1.)

Hermányi gyűjteményében sok hasznos felvilágosítást nyújt a XVIII. századi erdélyi viszonyokról: a köz- és egyházi élet, az iskolázás, társadalmi szokások, mind sorrakertülnek az anekdótákban. Különösen bőven szól az erkölcsi állapotokról és kíméletlen őszinteséggel rántja le a leplet kora súlyos erkölcsi fertőzéséről: a kapzsiságról, részegeskedésről, paráználkodásról, stb. Nyelvészeti szempontból is jelentős műve, mert tele van közmondásszerű kifejezésekkel, szóképekkel és jóízű fordulatokkal. Az irodalomtörténetírók azért is érdekelheti, mert eredeti alakjában találhatja meg benne későbbi gyűjteményeink sok híres adomáját (pl. I. 13., 28., 46., 52., 120., 173.; II. 36., 113., 114., 141., 144. 1.), sőt néhány világirodalmi hírességű adomát is. (I. 122., 129., 160. 1.) Szerepel a gyűjteményben a nagy tréfacsináló, Vida György is néhány mókájával; két történetében Hány János kalandjainak csiráira bukkanunk. (II. 11—12. 1.) Az egyikben meg Arany János A bajsuzs c. verses elbeszélésének forrásául szolgáló ősi tréfára. (II. 144. 1.) Két kassai vonatkozású adoma is van a Nagyenyedi Demokritusban (II. 159. és 177. 1.) Hermányi az anekdótákat érdekesen, jóízűen adja elő; valóban méltó őse későbbi híres magyar adomázóinknak. Ezért nemcsak a szakember, hanem a művelt olvasó is élvezettel lapozgathatja kötetét. Gyűjteményének kiadása mindenképpen szerencsés ötlet volt. A sajtó alá rendezés munkáját György Lajos valóban példamutóan végezte.

Bölonyi Farkas Sándor Nyugateurópai utazás c. művét Jancsó Elemér rendezte sajtó alá. Terjedelmes bevezetésében részletesen ismerteti B. Farkas életét, egyéniségét, eszméit, politikai és művelődési törekvéseit. Tanulmányában többi művére, naplójára és levelezésére is figyelemmel volt, de felhasználta kortársai nyilatkozatait is és így valóban teljes és tárgyilagos képet tudott rajzolni erről az oly sokáig méltatlanul elfelejtett, értékes magyar emberről, aki pedig, amint Jancsó mondja: „a nemzeti haladás előfutára volt a szó legtisztább, legmagyarabb értelmében.” (3. 1.) Élete folytonos küzdelem. Hivatali pályáján felettesei bizalmatlansága miatt nehezen halad előre. Férfikora delén sokat betegeskedett és meghalt, mielőtt eszméi diadalát megérhette volna. (1793—1842. élt.) De legkiválóbb kortársai mégis felismerték nagy szellemi és erkölcsi kiválóságait és amennyire tudták,

támogatták céljai megvalósításában és barátságukba fogadták. (Pl. Döbrentey Gábor, Kazinczy Ferenc, Kölcsey, Wesselényi, Széchenyi.)

1830-ban tanulmányútra ment Béli Ferenc gróffal Északamerikába. Utazásának történetét és tapasztalatait meg is írta, de életében művének csak az a része jelent meg, amelyben amerikai élményeiről számolt be. (Utazás Észak-Amerikában. 1834.) Útinaplójának azokat a fejezeteit, amelyekben útjának nyugateurópai darabját ismerteti, jelentette meg Jancsó Elemér az E. R. tizenegyedik köteteként. Utazásának történetét Kolozsvártól Párisig csak egész röviden meséli el, művének legnagyobb része párisi tartózkodásáról és ott szerzett tapasztalatairól szól. 1830 végén és 1831 elején tartózkodott itt, nagyon mozgalmas időkben, mert a júliusi forradalom utórezgései még erősen érezhetőek voltak s ezekről többször meg is emlékszik könyvében. De nemcsak a politikai mozgalmakról számol be, hanem mintegy madártávlatból bemutatja az egész Párist és az egész tarka, hullámzó párisi életet. Bár így igen nagy anyagot, sok adatot zsúfolt össze műve lapjain, mégsem vált száraz, egyhangú felsorolássá, mert élményei frissesége, előadásának közvetlensége, véleményének szenvedélyes kinyilvánítása élettel tölti meg a nyers adatokat. Könyve szemléletességét fokozzák jól összeválogatott, többnyire egykorú képmellékletei is. — A mű többi részében az angol partig történő utazása érdekes eseményeit mondja el. Angliai élményeiről is maradtak fent feljegyzései, de ezeket már nem tudta közlésre alkalmas formába önteni.

Ennek a néhány kötetnek kissé részletesebb tanulmányozása, azt hisszük, eléggé meggyőzően igazolja az Erdélyi Ritkaságok kiadásának időszerűségét, változatosságát és tudománytörténeti jelentőségét. Van azonban ennek a vállalkozásnak még egy fontos szerepe és hivatása. Nemcsak buzdításul, hanem jó például is szolgálhat a többi tájegységnek hasonló sorozatok megszervezésére és megindítására. Jól bevált módszerének és szervezetének követése megmenti őket sok fölösleges, esetleg balsikerű kísérletezéstől és megkönnyíti sikerüket.

SEMETKAY JÓZSEF

BAKOS JÓZSEF Dr.: *Önképzés és szolgálat*. (Az érsekújvári m. kir. áll. Pázmány Péter-gimnázium kis-önképzőköreinek kiadványa. „Védjük nyelvünket!” diákmunkaközösség kiadása. Érsekújvár, 1944. 108 l.)

Az a diákmunkaközösség, amelynek egyik kiadványáról már beszámoltunk szemlénk hasábjain, most új meglepetéssel szolgál. Ismét csak önképzésének műhelymunkáját mutatja be, de ez a műhelymunka olyan jól szolgálja a magyar jövőt s olyan magas színvonalú, hogy nemcsak a tanulók és nevelők, hanem minden rendű és rangú művelt magyar ember érdeklődését is bátran felkeltheti. Ebben a füzetben ismét világosan meglátható az a megalkuvást nem

ismerő, határozott vonalvezetés, amelylyel Bakos a vezetésére bízott osztályt helyes magyarságismeretre és nemzeti öntudatra vezet el. Az alsós diákok népdal- és szólásgyűjtésének, néprajzkutatásának az lett az eredménye, hogy ma már így ír a munkaközösség egyik tagja, a felsőssé felcseperedett újvári diák: „... tudom, hogy annyit érek, mint ember, mint magyar, amennyit megvalósítok önmagamból a magyarság számára. S ez a tudat lendületet ad a több munkára, több akarásra. Szolgálom a magyarság megmaradásához vezető egyetlen eszmét, mert tudom, hogy az én építő életem téglájára is szükség van.”

A kis munkaközösség tagjai felsősökké lettek s így természetes, hogy már mé-

lyebben szántanak a magyarságismeret termőföldjébe, mint azelőtt. Először is: bemutatkoznak. Elmondják, mit tekintenek feladatuknak, mit olvasnak, mi az érdeklődési körük. S az egészséges népi-nemzeti alap, mellett, melyre mindez — mint említettük, rendszeres és módszeres munka eredményeképpen — ráépült, most új tényező jelentkezik, mint a magyar öntudat tiszta forrása: az irodalom. A diákok „kis önképzőkörükben” beszámolnak a modern magyar líra nagy alakjairól s ezzel tesznek tanúságot arról, milyen mélyen hatoltak a magyar kultúrába, de ezzel biztatják társaikat is az olvasásra. Szép, kerek kis ismertetéseket kapunk; — Adyn kívül, akit jövőre akarnak megtárgyalni, századunknak csaknem valamennyi nagy költője felvonul az olvasó előtt. Egyedül Reményik Sándor hiányzik: a nagy erdélyi költő mély hite, erős magyarsága igen nagy nevelő erő, de ettől függetlenül is úgy érezzük, hogy nélküle a gyűjtemény nem teljes. Az ismertetések ügyesek, a diákok, akik a beszámolókat írták, valóban meg tudják mutatni bennük, hogy ismerik és szeretik nemzetünk nagy kincsét: az irodalmat, mindössze azt kifogásoljuk, hogy túlságosan meglátszik rajtuk a tanári irányítás. Bevezetőjében Bakos meg is említi, hogy „szempontokat adott” az ismertetésekhez, úgy érezzük, hogy ezek a szempontok itt-ott megakadályozták a tanulók egyéniségének az érvényesülését. Az olvasónak néha-néha az az érzése, hogy ha talán ügyetlenebbül is, de mindenesetre üdöbben és eredetibb módon a kis ismertetések jobban elértek volna céljukat, mint a felnőtt irányításnak kisdíák szájából tudálékosan ható mondataival.

De a kis munkaközösség nem feledkezett meg régibb munkájáról, a népi értékek gyűjtéséről és közzétételéről sem. Ebből is kapunk ízelítőt a nagyon ügyesen összeállított könyvben, valamint abból is, hogy — nagyon helyesen — a szülőföld történetét sem hanyag-

golják el, hiszen a helyes magyar öntudatnak szülőföldünk minden értékét ismernie kell. Igen érdekesek azok a megjegyzések is, amelyek a magyar népnyelvi gyűjtést támasztják alá s amelyek a tiszta magyar beszédet és írást sürgetik. Kár, hogy ezt a füzet cikkei nem tartják mindig szem előtt, bizony, néhány germanizmus és máségyéb előfordul a szövegben. *Sziklay László*

DOROS GÁBOR Dr.: A magyarság életereje. (A nemzettest biológiája, fajegészsége és eugeniája. Budapest, 1944. Turul. 646 l.)

Magyar szempontból alig lehet ma fontosabb és időszerűbb kérdést felvetni, mint a fajtánk életerejének, egészségének, terjeszkedő- és szaporodóképességének problémáját. Ha lelkiismeretesen fel akarunk készülni azoknak a feladatoknak megoldására, amelyek az eljövendő béke éveiben a magyarság közép-európai helyzetének megszilárdítása terén ránk várakoznak, akkor alaposan meg kell ismernünk fajtánk antropológiai és lelki alkatát, a nemzettest biológiáját, a szaporodóképesség csökkenésének okait és tisztában kell lennünk a fajegészségügy, a fajerősítés, a sajátosan magyar szempontú eugénia követelményeivel.

Ezek a kérdések a múlt világháború végén vetődtek fel először aggasztó komolysággal. Ekkor derült ki, hogy az öt évig tartó küzdelemben elszenvedett irtózatossá várt vérvesztés következtében a magyar faj szaporodóképessége hirtelen megtorpant, a születések arányszáma és a szaporodási index az addiginak éppen a felére zuhant. Tetézte a bajt a trianoni évek általános lelki ziláltsága, a nehezen megszilárduló politikai helyzet örökös bizonytalansága, az egész társadalmi rétegeket egyetemesen érintő gazdasági válság, a megszállott területek magyarságának könyörtelen üldözése és a beolvasztásukra irányuló törekvések kíméletlensége. Ennek tulajdonítható, hogy az 1919-ben ráncszakadt

politikai, társadalmi, gazdasági, lelki és biológiai válságból a magyarság máig sem tudott teljesen felocsudni és szaporodási indexünk még most sem emelkedett megnyugtató módon a kihalási határ fölé. Fajbiológiai szempontból éppen ez a körülmény ad a nemzetiségi kérdésnek is tragikus színezetet, mert a nemzet idegen fajtájú elemeinek szaporodó-képessége felülmúlja a magyarságét. Márpedig a faj életereje a szaporodó-képességben mutatkozik meg és a fajok élet-halál harcában az a fél fog felül maradni, amelyiknek nagyobb az emberfőlétsége. Nem kell bizonyítanom, hogy mennyire égetően fontos és időszzerű kérdések ezek éppen ma, amikor a pokol elszabadult ördögei ismét táborot járnak határaink körül és a háború véres hullámai már-már a Kárpátok gerincét nyaldossák. Ez a háború olyan méretű próba elé állítja a magyar faj életerejét, amilyen a történelmünk során csak kevésszer kerültünk szembe. Ismét a lét és a nemlét kérdései meredeznek felénk, fennmaradásunk és folytatódásunk forog kockán. Most dől el, hogy milyen lelki és biológiai erőtaralékokkal rendelkezünk, hogyan álljuk meg a helyünket a fajok könyörtelen létért való küzdelmében?

Ennek a kérdésnek már eddig is igen tekintélyes irodalma van. De olyan mélységben és terjedelemben, annyira biztos szemmértékkel és az egész horizontot átfogó látással még senki sem dolgozta fel a magyarságtudománynak ezt a fejezetét, mint Doros Gábor. Fő erőssége, hogy 646 oldalon a magyar fajbiológia teljes képét adja s eközben a legkülönbözőbb kutatási területekre eső ismereteknek roppant halmazátát hordja össze. Tárgyismerete egészen meglepő. Egyforma biztossággal és alapos-sággal mozog az antropológiai, az öröklésbiológiai, fajegészségtani, az eugéniai kérdések tárgyalásában éppen úgy, mint a magyarság eredetére vonatkozó történelmi és régészeti ismeretek feldolgozásában. Nyelve világos, érthető, előadás-

módja könnyed és biztos, rendszere, okfejtése áttekinthető és meggyőző, fogalom-meghatározásai mindig tömörek, szabatosak. Ezeket a tulajdonságokat igen nagyra kell értékelnünk egy olyan könyv elbírálásában, amelyik elsősorban nem a szaktudósoknak szól, hanem azzal az igénnyel áll elénk, hogy a magyar társadalom széles rétegeinek olvasmánya legyen.

Könyvének elején mindjárt tisztázza a szerző a legtöbbször helytelenül értelmezett alapfogalmakat, szabatos meghatározását adja a nép, nemzet, állam, ország, faj, fajta fogalmának. Közvetlenül ezután az általános antropológiai rendszertanba enged betekintést, jellemző leírását adja a különböző fajtípusoknak, a mai magyarságból kielemezhető fajképeknek. *Bartuczal, Ratkóczyval* és más fajbiológussal egyetértőleg arra a megállapításra jut, hogy a mai magyarság több, mint kétharmadrészben most is ugyanazokból a fajtaelemekből tevődik össze, amelyek a honfoglaláskori magyarok fajképét meghatározták. Ezt írja: „A fajkutatás tudományos eredményei és a fajtaismeret tanításai meggyőző erővel bizonyítják a magyar nemzettest emberállományának ősi voltát, fajképének eredeti jellegét és fajöröklésanyagának halhatatlanságát...” A magyarság származásáról szóló fejezetben a legrégebb történelmi és ősrégészeti adatok alapján tárja fel a magyarság eredetét, honfoglaló őseink fajbiológiai kialakulását; beszél a szkita, hún, avar rokonságról, a székelység eredetéről, a honfoglaláskor ittalált rokonfajtájú népek beolvadásáról. A fajlélektani kérdéseket sem hagyja figyelmen kívül: részben mások megfigyelései, részben a saját meglátása alapján nagy jellemző erővel rajzolja meg a magyarság lelki alkatát. A magyarság főbb társadaloméletteni jelenségeiről szóló fejezetben a fajfenntartási ösztön és a nemi élet társadalmi törvényszerűségeiről, valamint a magyar társadalom faji rétegződéséről és a nemzetiségekkel való

együttélésről mond véleményét. Tisztázza a különböző fajtákkal való kíváncsiság és nemkíváncsiság keveredését. Különösen értékesek azok a megállapításai, amelyekkel asszimiláció fogalomzavarában teremt rendet. Élesen megkülönbözteti a népi áthasonulást a faji áthasonulástól. Az előbbi tisztán csak nyelvi, kulturális, érzelmi, politikai, tehát a tetszéstől, az akaratától függő változás, ami valakinél életének bármely szakában bekövetkezhetik. Ezzel szemben az utóbbi, a fajiság örökletes volta miatt, tetszésüinktől független, akaratunkkal nem befolyásolható. „A népi áthasonulás az ember paratypusával, a faji öröklés a genotypusával függ össze.” Figyelmeztet a meg gondolatlan asszimiláció veszélyeire: „haj volna annak a nemzetnek, amely idegenek felszívására és beolvasztására akarná a jövőjét építeni”. A magyarság népszaporodásának problémáját egész terjedelmében áttekinti a honfoglalás korától kezdve napjainkig. Itt terjeszti ki vizsgálódását a faj- és népegészségügyi kérdésekre, az öröklődő és fertőző betegségek, a gyermekhalandóság, a születéskorlátozás fajbiológiai hatásának felmérésére. Az egész mű betetőzése az utolsó fejezet, amelyben a *fajerősítés* és *fajnemesítés* kérdésében fejti ki a szerző a véleményét. Itt avat be az örökléstan ismeretébe is, tömören, szabatosan, világos, érthető nyelven. Itt közli a magyarság faji erejének megnevelésére vonatkozó, az egyke-kérdés megoldását, a népszaporodás fokozását célzó elgondolásait, megismertet a negatív és pozitív eugénia feladataival és eközben olyan szempontokat vet fel, amelyeknek a céljait tisztán látó, öntudatos magyar nemzetpolitika irányelveivé kellene válniuk. Itt csendül ki a magyarság töretlen életerejére vonatkozó meggyőződése. Hitet tesz arról, hogy a magyar faj „a biológiai kiválasztás törvényei szerint ki fogja magából termelni azt a magasrendű elitréteget, amely a magyarság jövődó

sorsára ismét kisugározza a honfoglaló vezértörzsek nagyságát és minden időket beragyogó dicsőségét”.

Doros Gábor könyve a magyarságtudomány szempontjából nagy nyereség. Ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akik a magyar faj sorsáért való aggodást a szívükben hordják.

Pap Zoltán

FLACHBARTH ERNŐ Dr.: „A nemzeti-ségi csoportok” jogi helyzete a szlovák alkotmány szerint. (Budapest, 1943. Felvidéki Tudományos Társaság kiadása, 64 lap.)

A szerző már évek óta nagy buzgalommal foglalkozik a nemzetiségi joggal s már a csehszlovák időkben elismert tekintély volt ezen a téren. Jelen tanulmányában a szlovák alkotmánytörvény nemzetiségi vonatkozású részeit ismerteti magyar szempontból. Bevezetőben rámutat arra, hogy az 1939-ben megalkult Szlovákiát nem kötelezik a magyar-csehszlovák viszonyból keletkezett nemzetközi jogi kötelezettségek.

A szlovák alkotmánytörvény különbséget tesz a szlovák nemzet és a nemzetiségi vagy másnemzetű csoportok között. Ezek tehát nem tagjai a nemzetnek, viszont az alkotmánytörvény közösségeknek tekinti őket s bizonyos kollektív jogokat ad nekik. Az alkotmánytörvény szerint „a polgárok szabadon jelentkezhetnek valamely nemzetiséghez”, vagyis annyi nemzetiségi csoport lehetséges, ahányhoz jelentkeznek.

A kulturális és politikai szervezkedés joga azonban csak a Szlovákiában ott honos nemzetiségi csoportokat illeti meg; ilyenek a magyarok, németek és rutének. A nemzetiségeket megillető jogok részben kollektívek, részben individuálisak. Ezek hatályát azonban az alkotmánytörvény olyan feltételhez köti, amely egészen új a modern államok közjogában. Ez az úgynevezett reciprocitás elve, a 95. §: „A nemzetiségi csoportoknak az alkotmányban foglalt jogai annyiban érvényesek, amennyiben

ugyanily jogokat a valóságban az illető nemzetiségi csoport anyaállamának területén élő szlovák kisebbség is élvez." Ennek alkalmazása azonban nehézségekbe ütközik, hiszen két állam jogrendje sohasem azonos, s így csak a nemzetiségi viszonyok elmergesedéséhez vezethet, nem pedig a külföldi szlovák kisebbség helyzetének javulásához, ami pedig tulajdonképpeni célja. Ugyanis a szlovák állam a 95. § alapján felfüggesztheti a területén élő valamely nemzetiség egyik kollektív jogának gyakorlását, — de ki illetékes megállapítani, hogy a másik állam területén élő szlovákságot tényleg érte-e jogsérelem, s ez a megítélés nem alapszik-e valamilyen szállongó híren vagy valamilyen egyéni sérelmen? Mindez csak azt bizonyítja, hogy a 95. § „jogpolitikai szempontból igen súlyos kifogás alá esik.” (18. lap.)

Az egyéni jogok közül a legfontosabb, hogy „a polgárok szabadon jelentkezhetnek nemzetiségükhöz”. (91. § 1. bek.) Mivel tehát valamely nemzetiséghez való tartozását mindenki maga állapíthatja meg, nincs helye a névelemzésnek vagy leszármazás, vallás alapján történő hatósági megállapításnak, ha az eltér az érdekelt bevallásától. (Sajnos, a gyakorlatban sokszor másképp történik!) Hogy azonban a polgárok érdekből ne változtassák folyton nemzetiségüket, erre szolgál az úgynevezett „nemzetiségi kataszter”, amelyben „változtatások csak a törvény korlátai közt eszközölhetők”. Az említett kataszter felállításáról és a részleteket szabályozó törvényről azonban még nincs tudomásunk.

A közösségi (kollektív) jogok közül különösen érdekes az úgynevezett egy pártrendszer, vagyis minden Szlovákiában otthonos nemzetiségnek és a szlovákságnak is csak egy pártja lehet, tehát Szlovákiában csak négy párt van: a Hlinka-párt, magyar-, német- és ruszin-párt. A továbbiakban megemlítjük még, hogy „a nemzetiségi csoportok

anyanemzetükkel kulturális kapcsolatok vehetnek fel és ápolhatnak”. (93. § 2. bek.) Végül a nyelvi és iskolaügyi jogokat ismerteti a szerző.

Fontos, hogy közvéleményünk ismerje határainkon túl élő magyarságunk helyzetét, s tisztán lásson a nemzetiségi kérdés bonyolult eseteiben. Ehhez segít Flachbarth Ernő dr. műve is.

Oláh József

GERLÓTEI JENŐ: *Az irodalomkutatás elvei a tudatos-eszményítő költés esetében.* (Debrecen, 1943. 16 lap.)

A jeles irodalomkutató két első dolgozata után most magántanári próbaelőadása került a kezünkbe. Mint eddig, most is túlemelkedik az irodalom fizikailag lemérhető jelenségein; nem a kívülről látható, mércével lemérhető jelenségeket vizsgálja, hanem egyrészt azt a belső folyamatot, amely a költő lelkivilágában a művet művé érleli, másrészt pedig azokat az elveket, melyekkel az irodalom kutatója a műhöz nyulhat. A költemény Gerlőtei szerint nemcsak a költő életének, életfelfogásának, sorsának tükrö: „Alig maradhat meg valamely életbeli, elszigetelt elem nyers mivoltában a költő kezén, ki mindenhonnan összehord minden varázsló eszközt és mindent összezendít.” Hogy a hagyományok és a kor esztétikai elképzelései hogyan keverednek a mű létrejöttékor a költő egyéni ösztönvilágával, azt a rövid értekezés világos vonalvezetése ellenére sem látjuk elég világosan, de az világos és igaz, hogy a létrejött alkotás külön világ, melyet elsősorban önmagában kell értékelnünk. Gerlőtei álláspontja szerint tehát az irodalomkutatónak a művet magát kell vizsgálódásai középpontjába helyeznie.

Sziklay László

KESMÁRKY LEVENTE: *II. Rákóczi Ferenc szabadságharca.* (Budapest, 1944. Palladis. 191 l.)

A magyar nemzet és különösen a kaszaiak lelkébe a rajongó szeretet, a lel-

kesedés vetíti a Fejedelem alakjának a körvonalait. Ez a lelki kép azonban sokszor olyan, mint az a fénykép, melyen valakinek alakja mögé a lenyugvó napot választja háttérül a fényképező. Az alak maga fekete folt, bár a nap vakító pompája fénykoszorút von köréje. Rákóczi-iról is sokan beszélnek lelkesen, de kevesen tudnak róla eleget! Ezen a hiányon segíthet Késmárky Levente lelkiismeretes munkájának az elolvasása. A szerző célja csak a Rákóczi-háború nyolc évének ismertetése volt, — de a háború előzményeit és okait is szükségképpen meg kellett mutatnia, és ehhez a történetkutatás legújabb eredményeit is felhasználta. A hadiesemények tárgyalása közben a kor társadalmi képe, a külpolitika akkori, rendkívül bonyolult szövevénye és a magyar lélek arca is feltárul az olvasó előtt. Itt ott döbbenetes meglepetések eszméltetik rá még azt is, aki pedig ismerte a kort és a küzdelmet, hogy valójában milyen keveset tud az események lélektani hátteréről.

A munka komoly forrástanulmányok alapján készült. Az olvasók talán szívesen vették volna, ha egy rajzolt térképet is találnak a könyvben a szabadságharc éveiben szerephez jutó helységekkel, folyókkal, szorosokkal. Kedves érdekessége a könyvnek, hogy a képeket és címlapot a szerző nagyapja, Nemes Mihály történeti festőművész készítette. A szövegközi képek meg is elevenítik a hősi kor hangulatát, de a címkép se ezt, se a komoly tudományos munkát nem jellemzi, inkább félrevezet: — népszerű, esetleg ifjúsági könyvnek hisszük a művet, sikeres alkotmányos tüntetésnek a kurucok élet-halál harcát. Pedig a harc is, a mű is komoly erőfeszítés volt!

Semetkayné Schwanda Magda

KÖVESDI LÁSZLÓ: *Fény nélkül*. Versek. Az előszót írta: *Szalatnai Rezső*. (Pozsony, 1944. A Toldy Kör kiadása. 79 l.)

Fiatal költő. Istenem, milyen mást, milyen egészen mást jelentett ez tizizenöt évvel ezelőtt, mint most! Akkor a forma szétzúzása, a gondolat és érzés szabad, féktelen áramlása volt a divat: a fiatal költők megvető ajkbiggyeszteséssel vették tudomásul azt, aki gondos, féltő érzékenységgel örködött a vers szabályosságán. Akkor a lírikus kifelé nézett magából, a világot alapjaiból kiforgatni akaró problémák fogták meg a lelkét, prófétának, vezérnek, útmutatónak érezte magát, aki előtt egy nagy fogalom lebegett: a társadalom. A most dúló nagy, véres leszámolás előre vetítette már árnyékát s ha nem is tudtunk semmit arról, mikor, hol és hogyan fog kitörni, kiket sodor el magával, mint az őszi szél a falevelet, éreztük, hogy vajdúdik az emberi szellem, — a szép örök formái válságba kerültek.

Különösen állt ez a kisebbségi sorsban élő fiatal költőkre. Ha jól, ha rosszul, de valóban társadalmunk vezetői voltak, vagy akartak lenni. A halkszavú, formára vigyázó, befelé forduló lírikus ellen nemcsak a kritikusok, hanem az egész társadalom hangoskodva kiáltotta a „vétó”-t, a kor ideálja az a költő volt, aki fiatalossága erejével, merész formai és eszmei szabadsággal, sőt, sokszor szabadossággal állt ki a tömegért.

Kövesdi László a mai magyar kisebbségi sors fiatal költője. S milyen más, mint az első kisebbségi sors fiatal lírikusai! Befelé fordul: fő problémája az én, keletkezése, sorsa, helyet-foglalása az életben. De ezt a problémát sem gátaszakasztó erővel, hangos érvényesülés-vággal akarja megoldani, nem rázza hangoskodva az öklét azok felé, akikről — kezdő fiatalelként — úgy érzi, hogy el akarják nyomni. Verseinek olvasása közben úgy érezzük, hogy inkább csak magának ír, sajátmagához szól és lelkiismeretes műhelymunkával tökéletesíti magában a művészt. Problémái a fiatalember „nagy” kérdései; amit sokszor tökéletes és forrongó korunkban szinte

paratlanul művészi formában elmond, ott él minden életbe-lendülő fiatalember szívében. Versei mégsem közhelyek s ha van is bennük utánérzés, az Kövesdi olvasmányainak, művészi élményeinek mély gyökereire utal. Mert kultúrált, nagy olvasottságú, a világirodalomban, zenében otthonos költő, aki nem a rohanó élet aljában, hanem a művészek példaadásában keresi meg életkérdéseire a feleletet. Persze, hogy megtalálta-e a végleges választ, még nem világos. Baj is lenne, ha megtalálta volna: akkor igazán nem remélhetnők, hogy e kötetében is fellelhető formabiztonsága egyszer csak rálép senkiéhez sem hasonlítható egyéni útjára. Most még túlságosan, szinte féltő óvatossággal vigyáz a forma mestereire, nem véletlen, hogy legfőbb mintái, példaképei: az ókori klasszikusok és Babics. Az eljövendő békeidők építő nyugalma van e formára-vigyázás mélyén? A fiatal költő a múlt idők kincseit akarja átmenteni a ma zivatariból a jövő még bizonytalan körvonalú világába? Ki tudná azt megmondani! Az azonban bizonyos, hogy sokat ígér, mert nem befolyásolják a felületes jelszó-próféták; ebben látjuk a biztosítékát annak is, hogy meg fogja találni egyéni hangját.

Ma, persze, még tele van ellentmondásokkal. Sokféle művészi példája, mintaképe okozza ezt. Nem keresi lázasan az utakat, mint más hasonló korú költők, ehhez túlságosan nyugodt, kiegyensúlyozott és — úgy érezzük — hideg. Persze, nem szenvtelen és nem fölényeskedő, sőt, ideáljával: a tökéletes formával szemben alázatos is tud lenni; hidegsége inkább csak fék az érzelmek túltengő áradatával szemben. Hívó, vagy legalább is hitre jutni akaró lélek, aki érzi, hogy mint minden embernek, a költőnek is csak egy menedéke van: Krisztus, — de művészi mesterei sokszor hajtják el a pogány életszemlélethez, Jób sorsában csak a sebeket látja meg s igazat ad az Egyéniséget minden-nél többre értékelő, gógós farizeusnak.

Érezzük: fel fog oldódni benne ez az ellentét, amint felszabadul mintáinak hatása alól.

Az elmondottak után talán mondanunk sem kell, hogy fiatal korát megszegyenítő módon tökéletesen tud verselni. A daltól kezdve a hexameterig tollából minden forma biztosan folyik, alig van zökkenője. Biztosra vesszük, hogy még sok szép verset kapunk tőle.

A kötetet a pozsonyi Toldy Kör adta ki, izléses külsővel, annak jeléül, hogy minden gátló körülmény ellenére is, él a második kisebbségi sorsban a magyar szellem.

Sziklay László

LÁSZLÓ GYULA: *A honfoglaló magyar nép élete*. (Budapest 1944. Magyar Élet kiadása. 512 l. XLV tábla.)

Idők jele, hogy a tudományos érdeklődés az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet szentelt a magyar múlt, s annak is egyik legtöbb rejtelmet tartalmazó szakaszához: a honfoglalást megelőző korhoz. A múlt év könyvnapjának egyik legjelentősebb kiadványa volt a *Ligeti Lajos* egyetemi tanár szerkesztésében megjelent mű: *A magyarság őstörténete*, — az ideinek *László Gyuláé*. Jelentőségét nem csupán a tárgy biztosítja, hanem az a kitüntetés is, amelyben röviddel megjelenése után a *Magyar Irodalompartoló Társaság* részesítette: 10.000 pengős nagyjutalmát ítélve a nagyszabású tudományos munkának. A könyvnapok áradatában ritkán jelentkezett eddig olyan mű, amely a tudomány elismerésére tarthatna számot, annál öröndetesebb, hogy az idei könyvnap egy tudományos munkának juttatta az elismerés babérját. Reméljük, a közönség érdeklődését is. Ez annál is inkább kívánatos, mert míg a honfoglalás adatairól, külső körülményeiről többé-kevésbé mindenki tájékozott — addig a honfoglaló nép életéről nem alakult ki világos és határozott kép. Az általános felfogás tud egy bátor és harcias népről, — s egyben kísért a romantika illúziója is —, de a részletek-

ről, a mindennapi életről alig tudott valami is valamit! A közvélemény a tudományos kutatás újabb eredményeit nem vagy csak töredékesen vette tudomásul, legkevésbé azt, hogy a honfoglalás nem csak vitézség, hanem fejlett műveltség eredménye is. Hogy milyen volt ez a műveltség, milyen volt, illetve milyen lehetett a honfoglalók élete, erre a kérdésre ad választ László Gyula, mégpedig nemcsak a beavatottak számára érthetően, hanem a legszélesebb rétegek számára is. Kettős célt tűz maga elé: egyrészt a tudományos kutatás eredményeit ismerteti, másrészt módszeres bevezetést nyújt mindazok számára, akikben megvan az érdeklődés az archeológia iránt. Könyvében felhasználja a régebbi vizsgálódások megállapításait is, műve azonban nem összefoglalás, hanem a régészeti leletekből és a népi léleknek még ma is meglévő elemeiből konstruálja meg az ezer év előtt élt eleink mindennapi életét, annak minden mozzanatával és hiedelmével együtt. Ez művének egyik érdeme: valóban teljes és egységes képet kapunk a magyarság műveltségéről, társadalmáról, hitéletéről és munkásságáról; a másik az, hogy mindenütt gondosan felfeji azokat a kapcsolatokat, amelyek ezt a műveltséget egy gazdag kultúrkör jelentékeny tagjává teszik. Noha elsősorban régész és fejtegetéseit a leletek tárgyi leírásával és elemzéseivel igazolja, nem marad meg a puszta leíró leltározásnál, hanem a tárgyi emlékeket mint jelentéstartalmakat is vizsgálat alá veszi és ennek eredményeként tudja megrajzolni a honfoglaláskori műveltségnek igen gazdag és igen sok szempontú képét. Ezzel közvetve rávezeti olvasóját arra is, mi mindent lehet kiolvasni egy-egy régi sírból, mit jelent egy-egy halott fekvése, a sírba tett tárgyaknak az elhelyezése, sorrendje, a sírok tájolása stb. A szerző leleménye gazdag, képzelete széles területeket jár be, egymástól távoleső jelenségek összefüggését tudja meglátni és igazolni,

rámutat mindenütt arra, hogy mi a valószínűség s mi még a további igazolást váró feltevés. Lelkesedése nem szorítja háttérbe az objektív igazságra való törekvést, és éppen ezért tudjuk merész konstrukcióit is elfogadni, mert látjuk a tartó oszlopokat. A tudományos bírálat feladata a még hiányzó szálakat megkeresni, feltárni a kikövetkeztetésnek még ma inkább feltételezett, semmint teljesen igazolt eredményeit. Nem egy megállapítása vitát fog kelteni, de ez szükséges is, mert így juthatni el a tisztánlátáshoz. Tény, hogy a történelmi, nyelvészeti, településtörténeti, nép-, nő-, és állatföldrajzi, embertani részletmunkák alapos feldolgozásával oly gazdag képet kapunk a honfoglaló magyarság életéről, amelyet szinte teljesen lehet minősíteni.

Nem kevésbé jelentős a munka másik irányú célkitűzésének a megvalósítása sem. Mint már említettük, a szerző célja mintegy munkatárssá tenni az olvasót. Ez a cél teszi érthetővé és indokoltá a bevezető rész terjedelmességét, itt fejt ki ugyanis a módszer és a maga módszerének a jellemző sajátosságait. Ezt nem csupán a pontos megfigyelés, minden, még a legapróbb részletnek is pontos számbavétele jellemzi, hanem a szerteágazó ismeretek, adatok összekapcsolására való készség is, oly invenció, amelyet logikusan fegyelmezett gondolkodás támogat, anélkül azonban, hogy gátolná annak merész lendületét. Eddigi műveiből is kitűnt, itt pedig teljes egészében érvényesül a szerző társadalomtudományi jártassága, ennek segítségével mutatja ki, hogy a honfoglaló magyarság államának az alapja a nagy család volt. Ennek a családnak a szerkezetéről számol be az egyik legfontosabb fejezet. Ez a szervezet szigorúan központosított vagyon-, vér- és munkaközösség volt s egyúttal mágikus egység is, amelyet a közös ős tisztelete biztosított. A kiinduló pont itt is a régészé, a temetők, a sírok elhelyezésének széles és aprólékos leírásából

bontakozik ki a családi élet képe, majd párhuzamba állítja a rokon és a török népek családi életével. Ez eddig nem több, mint a megfigyelt jelenségeknek tárgyilagosan elemző leírása, a tudós invenciója ott kezd érvényesülni, amikor kifejti a nagy család rendjének a tovább gyűrűzését, törzsi és államszervezetté váló kitágulását. Ez a rendszerező elv alkalmas a nagyobb szervezetek megértésére is, meg a család mindennapi életének a megrajzolására is: az emberi életnek minden megnyilvánulása feltárul előttünk: a megtelepedéstől kezdve a születésen, nevelésen, házasságon, munkán, művészetben, varázslaton keresztül jutunk el a halál és a más-világ transzcendentális szemléletének az ismertetéséig. Ez az egységes műveltség akkor indul bomlásnak, amikor az összetartó lényeg elveszti értelmét, noha hatása még évezredek elteltével is érezhető.

A tudós kutató, a meggyőző erejű fejtegető és magyarázó tudós nagyszabású munkáját csak helyenként homályosítják el apróbb fogyatkozások: az itt-ott kissé bőbeszédű módszermagyarázatok, ismétlések, nem mindig szervesen felépített fejezetek, melyeken meglátszik, hogy önállóan megjelent tanulmányokból alakult ki a könyv, végül néhány elnagyolt fogalmazás (pl. alkalmas ennek a munkamenetre, 225. l.). De mindezek csak szeplők, a tudományos munka mindvégig lebilincselően, az érdeklődést állandóan fenntartó módon van megírva, a szerző ért ahhoz, hogy a legelvontabbat is mindenki számára érthetően és élvezhetően adja elő.

Leikes Tibor

MIKÓ IMRE: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika.* (Kolozsvár, 1944. Az Allamtudományi Intézet támogatásával. Minerva-kiadás. 551 lap.)

„Tiszta vizet a pohárba!” — A magyarországi nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban ez minden igaz szándékú és valóban erkölcsi alappal rendelkező em-

ber vágyálma. Ha végigtekintünk ennek az állami életünkben oly döntő fontosságú kérdésnek az utóbbi években egész könyvtárt kitevő irodalmán, azt kell megállapítanunk, hogy — legalább is magyar részről — a legtöbbször ennek a vágyalomnak az elérése, a tárgyalagos igazság megállapítása volt a főcél. A magyar tudós a trianoni korszakban, de azóta is, mióta részben felszabadultunk csonkaságunk szűk korláta alól, két szempontot alkalmazott az igazság kiderítése közben. Rádöbrent, hogy a külföld milyen lesújtó mértékben volt tájékozatlan a magyarországi nemzeti-ségi kérdésben, de rádöbrent arra is, hogy a hazai közvélemény nem ismeri e nagyhorderejű probléma lényegét.

Szorgos kutató- és összefoglaló munka indult hát meg e kettős szempont szem-meltartásával s az egyes szaktudományoknak csaknem mindegyike részt vett az igazság felderítésében: s miközben a történészek, lélekbúvárok, irodalomtör-ténészek, etnográfusok, földrajztudósok felismerték, hogy a hosszú évszázadok együttlélése milyen elszakíthatatlan kapcsolatokot teremtett a magyarság s a többi itt élő nép között, jogászaink és politikusaink a magyarok és nemzetiségek együttműködésének és ellentéteinek okait, valamint ez okok fejlődését kutat-ták, mindenütt pontosan mérlegelve a jelen helyzet tennivalóit. Már felületes szemlélettel is megállapítható, hogy az egyes szaktudományoknak mind világo-sabbá és világosabbá váló felfedezése, hogy tudniillik a magyarságot és a vele évszázadokon keresztül egy államban élt nemzetiségeket elszakíthatatlan kul-turális kapcsok fűzték össze, hatással volt a jogviszony kialakulására is, hi-szen ez a tény teszi érthetővé, hogy a magyarság és nemzetiségei egészen a XIX. század nyelvi-politikai harcaiig a legteljesebb összhangban tudtak egy-más mellett élni, — de a felületes szem-lélő éppen az említett és tudományunk legjobbjaitól annyiszor hangsúlyozott lelki-szellemi közösség tudomásul vétele

következtében állt értetlenül azok előtt a félreértések, ellentétek, sőt, harcok előtt, amelyek a XIX. század folyamán a magyarság és nemzetiségek között kialakultak.

Éreztük: hiányzik az a nagy, összefoglaló jellegű munka, amelyik a lehetőség szerint a legnagyobb teljességgel mutatja be a magyar állam nemzetiségi jogalkotását, a magyar nemzetiségi politika történetét. A nagy problémára, amelyre céloztunk, mind a magyar közvélemény, mind pedig a magyar tudomány csak így kaphatta meg a feleletet. Amikor tehát Mikó Imre, az előtünk fekvő hatalmas mű szerzője, szorgos kutatómunka árán összegyűjtötte a magyar nemzetiségi törvényeket, ezekkel kapcsolatban teljes hűséggel és részletességgel bemutatta parlamenti tárgyalásuk menetét és részleteit, rövid, de ügyes bevezetéssel rávilágított a nemzetiségi kérdésnek, mint jellegzetesen XIX. századi problémának az előzményeire s végül megvitatta a magyar nemzetiségi jogalkotás részletkérdéseit is, mind egyetemes magyar, mind pedig nemzetiségi szempontból oly hézagpótló munkát végzett, amely nélkül — úgy érezzük — a nemzetiségi kérdés további kutatása el sem kezdődhet.

Ha e könyv szerzője nem tett volna egyebet, mint hogy egyszerűen összegyűjti a nemzetiségekkel kapcsolatos törvényeket és rendeleteket, műve akkor is rendkívüli figyelmet érdemelne, ebből a könyvből azonban sokkal többet kapunk: Mikó a jogalkotás problémáinak ismertetése mellett a kérdés gyökeréig igyekszik lehatolni, nyilvánvalóan azért, mert a jog és a politika szempontjából mind a külföld, mind pedig a hazai közvélemény felé véglegesen tisztázni akarja a magyarság és a nemzetiségek viszonyát.

Igy aztán könyve nemcsak törvények és rendeletek száraz tárháza, hanem kerek összefoglalás, amelyből a magyarság és a nemzetiségek álláspontja, lelki képe, célkitűzései és egyáltalában —

magatartása a jogi és a velük összefüggő valamennyi kérdéssel szemben is nagyszerűen kiderül. A jogász és a politikus eredménye ebből a szempontból a felületes szemlélő számára meglepésszerűen, a dolgok lényegéig lehatolni tudók számára magától értetődő módon egyezik a történészek és irodalomtörténészek eredményével. Miért lett a nemzetiségi kérdés éppen a XIX. században akuttá? Mert a megelőző korokban az állam közös latin nyelve, a társadalom rendi szerkezete természetessé tette a magyarság és a nemzetiségek együttélését, a természetes szimbiózis első sorban a nyelvkérdéssel vált problematikussá, kérdésessé. De a magyarságnak a XIX. században egészen természetesnek minősíthető törekvése: a nemzeti nyelvnek államnyelvvé való fölemelése már nemcsak nyelvi következményekkel jár. Természetes, hogy Mikó, aki első sorban a kérdés jogi vonatkozásait domborítja ki, nem bocsátkozik a szövevények teljes kibogozásába, de világosan látja, hogy mi a lényeges különbség a fejlődés folyamán a magyarság és a nemzetiségek álláspontjában, magatartásában s így mi robbantotta ki végül is a teljes szakításnak látszó trianoni tragédiát. A törvények, rendeletek, a parlamenti viták és tárgyalások ismertetőjétől e szempontból ugyanazt a következtetést kapjuk, mint a szellem történetének írójától: a nemzetiségi kérdésben vívott harcban igen lényeges a különbség a magyarság és a nemzetiségek magatartása között. A magyarság mindig és mindenütt első sorban az állam szempontját tartja szem előtt. Az állam egysége és szétszakíthatatlansága számára a legfontosabb kérdés, mint Magyarország hivatott vezetője, ebből egy jótányit sem enged. De — és ez ad álláspontjának az egyetemes emberiség szempontjából erkölcsi alapot — nem tisztán öncéllal, más szóval nem azért, hogy a magyarság érdekeit a nemzetiségekkel szemben túlzó módon érvényesítse, hanem korát, a többi, a nyugati

nemzeteket is megelőzve azért, mert világosan látja, hogy Magyarország egysége és hatalma Keletközépeurópában a rend és nyugalom egyetlen biztosítója.

Amennyire természetes, hogy a magyarság elsősorban a maga létét igyekezett biztosítani a XIX. század folyamán, annyira jellemző, hogy a nemzetiségi kérdés rendezését vezető politikusaink mindvégig a legnemesebb értelemben vett emberiség és erkölcs szilárd alapján állva iktatták törvénybe. Mennyire jellemző például, hogy Deák Ferenc az 1868:XLIV. t.-c. tárgyalásánál nem a közvélemény helyeslését, hanem az erkölcsi igazságot kereste! Ennek a magyar magatartásnak köszönhető, hogy a magyarság már 1849-ben megkísérelte a nemzetiségi kérdés törvényes rendezését, akkor, amikor a többi középeurópai nemzetenél ilyesmiről még szó sem lehetett! 1868-i nemzetiségi törvényünk pedig páratlan a maga nemében egész Európában: tárgyalásának és végleges szövegének olvasása közben a magyar államférfiak részéről a magyar integritás megőrzésének feltétlen kívánalma mellett a nemzetiségek lelkületének igen magasfokú és más európai nemzeteknél e korban elképzelhetetlen megértésével találkozunk. Milyen jellemző ebből a szempontból, hogy a trianoni békeparancs, amelyet azok kényszerítettek ránk, akik hazánk problémáit sohase tudták és sohase fogják tudni megérteni, sokkal kevesebbre kötelezte a magyar államot, mint amit ötven évvel az első világháború befejezése előtt, 1868-ban önként vállalt! Amit eme alapvető törvényünk s az azóta is napvilágot látott törvényeink és rendeleteink tartalmaznak, az nem az ad hoc-helyzetből következő szükségesség, hanem a soha meg nem semmisíthető magyar állami-ság történelmileg megalapozott, hagyományai- val indokolt szüleménye. Ha ezt Mikó nem is fejti ki részletesen, fejtegetéseiből mégis világosan megállapítható, hogy törvényhozásunk a nemzeti-

ségi kérdés tekintetében ma is az ezeréves múlt hagyományainak szerves folytatása: fényes bizonyítéka ennek az elszakított részeknek 1938 óta bekövetkezett visszatérésével előállt új helyzet. „A nemzetközi jog szempontjából... Magyarországot a visszatért területek kisebbségeivel szemben csak a trianoni szerződésben vállalt rendelkezések terhelik” — írja Mikó (296. l.), — ezzel szemben Magyarország a húsz, illetőleg húszegynéhány éves különélést figyelembe nem véve önként, a saját hagyományaira támaszkodva, történeti erejének tudatában megadta a nemzetiségeknek mindazt, amire az emberhez méltó élethez szükségük van. A legjobb példa erre Kárpátalja problémája: Csehszlovákia kötelezte magát, hogy a rutén népnek autonómiát ad, de a „gens fidelissima” nem az ettől a földtől, hagyományaitól idegenelvű államhatárolomtól kapta meg önkormányzatát, hanem attól az államtól, amelyet ellenfelei oly igazságtalanul vádoltak a nemzetiségek elnyomásával. De ennek a mindvégig az ország örök törvényszerűségeihez alkalmazkodó magyar magatartásnak a következményei azok a hibák, hiányosságok is, amelyek nem is annyira a nemzetiségeket sújtották, mint inkább arra voltak jók, hogy az ország belső szerkezetét, jogrendszerét meg nem értő idegen propaganda fegyvernek használja fel őket a magyarság ellen.

Mikó könyvében világosan látható hogy a „magyar” szó jogalkotásunkban két fogalmat takar: a „magyar nemzet” tágabb tartalmú s magában foglalja az egész ország valamennyi nemzetiségi polgárát is, a „magyar nép” fogalma pedig csak a népiség szempontjából is magyarokat jelöli. Világos, hogy ez csak az idegeneknél okozhat fogalomzavart: a „magyar nemzet” fogalmát a latin államnyelv idejében a latin „hungarus” szó fejezte ki s ezt a magyar politikusok, akik a modern magyar államot méltán tekinthették a rendi állam korszerű folyta-

tásának, természetszerűleg mondták magyarul — „magyar” nemzetnek. Ugyanígy kihasználta az idegenelvű, ellenséges propaganda azt az áldatlan helyzetet is, amely a nemzetiségi kérdésben a múlt század végére kialakult. Mikó ezt írja erről a magyar fejlődés szempontjából más vonatkozásban is szerencsétlen korszakról: „A kiegyezési kor nemzetiségi politikájának nagy belső ellentmondása éppen abban rejlik, hogy nem volt egyetlen következetesen átgondolt és végrehajtott iránya, hanem egymást váltogatták az engedmények a megtorlásokkal, egymást lícitálták túl a politikusok és a pártok a magyarkodásban s amíg az egyik lerombolta azt, amit a másik épített, addig a nemzetiségek a magyar belpolitikai élet sokirányú meg hasonlását kitűnően tudták kamatoztatni a maguk javára.” (248. l.) Véleményünk szerint ez a szerencsétlen helyzet azért állott elő, mert ez volt az a korszak, amikor a magyar politikai élet sok frissen asszimilált szellemi vezetőjével és a liberális koreszmétől megszédülve eltért az egyedül helyes magyar történelmi hagyományaitól. A nemzetiségek s a nyugati politikusok csak ezt a korszakot látják maguk előtt, mikor nemzetiségi politikánkat kárhoztatják, pedig — eltekintve attól, hogy e korban is voltak politikusaink, akik töretlenül haladtak a hagyományok vonalán — Mikó könyvéből is kiviláglik: nem az évszázadokra támaszkodó magyar nemzetiségi politika, hanem két évtized kapkodásai és tévedései okozták a trianoni tragédiát.

De jól megfigyelhető Mikó könyvében a nemzetiségek magatartásának természetrajza is. Ezt a magatartást korántsem jellemzi oly egyöntetűség, mint a magyar. Nemzeti öntudatuk nem a történelmi hagyományok szerves folytatása. Felébredésében csak annyiban van hasonlóság a magyar nemzeti öntudat felébredéséhez, hogy amint a magyar nemzeti öntudatot II. József nyelvi rendeletei váltják ki reakcióképpen, a nem-

zetiségek öntudata is reakció a magyar államnyelvi törekvésekre. Politikai szempontból a nemzetiségeknek a magyarsággal szemben való fordulását azonban nemcsak ez, az ország történetének belső eseményeivel is magyarázható fejlődés magyarázza: elsősorban az a körülmény, hogy mind Bécs imperializmusa, „divide et impera” politikája, mind pedig egyéb külső hatalmi érdekeltségek (pánszlávizmus!) kihasználták a maguk javára a XIX. század nyelvi ellentéteit. Ennek természetes következménye, hogy amíg a magyarságnak a nemzetiségekkel szemben elfoglalt jogi és politikai álláspontja mind a mai napig állandónak mondható, addig a nemzetiségek mind a maguk, mind pedig a magyarság megítélésében állandóan a kül- és belpolitikai helyzet függvényei voltak és — hozzátehetjük — maradnak is mindaddig, míg vissza nem térnek az ország hagyományainak megfelelő, egyedül helyes útra. Ez okozza azt is, hogy az egyes nemzetiségek belső problematikája más és más: csak akkor állanak egységes frontban a magyarsággal szemben, ha vélt érdekeik, vagy inkább az őket vonzó külföldi politikai érdekek ezt megkívánják: voltaképpen éppen az érdekek szempontjából az egyes nemzetiségek között is mélyreható ellentétek voltak (l. a szerb és román görög keletiek ellentéteit). Mindaz, amit a magyar jogalkotás e kérdésben a Mikó könyvében tárgyalt kb. 1 1/2 évszázad alatt hozott, többet tett a nemzetiségek érdekeiért, mintha őket teljesen szabadon hagyva, állandóan változó és — mint mondtunk — a pillanatnyi helyzetben kialakult követeléseiket hagyta volna érvényesülni.

Éppen ezért nagyon helyesen teszi Mikó Imre, mikor nemcsak a magyar törvényhozás nemzetiségi vonatkozásait igyekszik a lehető legnagyobb teljességgel összegyűjteni, hanem a kérdéseket minden egyes nemzetiséggel kapcsolatban külön-külön is megvilágítja. Nem vehetjük neki rossz néven, hogy arány-

lag a legtöbb helyet az erdélyi nemzetiségeknek — szászoknak és románoknak — szenteli. Mi is látjuk a kérdés horderejét és meg tudjuk érteni, hogy sajátos helyzete következtében ez érdeklő a legjobban. Inkább azt kell kiemelnünk, hogy szorgos kutatómunka árán jól látja a többi, a tőle távolabb eső nemzetiség problematikáját is: a bennünket inkább érdeklő szlovák kérdés is megviláglik az olvasó előtt. Forrásmunkáinak némi hiánya lehet az oka, hogy sok helyen mégse látja a szlovák kérdést eléggé világosan: a prágai szláv kongresszussal és az 1861-i túrócszentmártoni szlovák kongresszussal kapcsolatban sok olyan jelenséget egy kalap alá von, amelyek között pedig mélyreható különbségek vannak. Az 1848/49-i eseményeket és következményeiket világosan látja, fejtegetéseiből jól kiviláglik, hogy Bécs mennyire nem tette magáévá a szlovák álláspontot, a Bach-korszakban mennyire elfordult a szlovákoktól, mikor már nem volt szüksége a magyarországi rend felbomlására, — de a szabadságharcban a magyarok oldalán harcoló szlovák tömegekről említést sem tesz, pedig ez jól rávilágít arra a körülményre, hogy ugyanakkor, amikor a szlovákság sok politikai vezetője a külföldi propaganda hatására elfordul a magyarságtól, a tömegek a maguk természetes ösztön-világával helyesebben látják a hagyományok által szentesített utat. Ezért lett tragikussá a XIX. század utolsó két-három évtizede: a magyar vezetők is megfélekeztek a hagyományok törvényszerű parancsáról, a nemzetiségek tehát teljes mértékben az idegen propaganda áldozataivá lettek. Mind a magyar, mind pedig a nemzetiségi fejlődés elferdülésére a Slovenská Matica és a gimnáziumok feloszlása a legjobb példa: ezért e kérdés részletesebb ismertetését örömmel láttuk volna. Köztudomású, hogy a szlovákok az egymástól-elfordulásnak e tragikus éveiben nemcsak a cseh, hanem az orosz vonalon is keresték a megoldást; ezt

Mikó nem említi, pedig mint a neves szlovák regényírónak, Svetozár Hurban Vajanský-nak szegedi államfogházáról írt naplója (Z väzenia) tanúskodik róla, az orosz érdekkörben a román és szlovák politikai vezetők is megtalálták egymással a kapcsolatot.

Mindaz, amit itt hiányként felhoztunk, még szaporítható volna egy-két megjegyzéssel. Mondhatnók még azt is, hogy bár Mikó elsősorban a jog és a politika vonalán tárgyalja a problémát, a kultúrtörténeti és lélektani vonatkozásokat sok helyen talán a tárgy rovására is feltűnően mellőzi, ugyanakkor, amikor — nagyon helyesen — az egész kérdésnek bő történelmi és szellemi alapvetést ad. De ezt nem azért mondtuk el, hogy minden áron hibát találjunk. Csak azt akartuk vele kifejezni, merre kell a további munkának s a további kutatásnak haládnia. Mikó Imre könyve kétségtelenül nagyjelentőségű és hézagpótló mű, amely nélkül senki sem foghat munkához, aki ezután a magyarországi nemzetiségi kérdés bármely vonatkozásához nyúl. *Sziklay László*

REVICZKY GYULA *összegyűjtött művei*. Sajtó alá rendezte és bevezette: PAKU IMRE. (Budapest, 1944. Athe-naeum. 574 l.)

A XIX. század utolsó harmada, a politikai történelemben a „kiegyezési kor”-nak ismert három évtized, a magyar mult egyik legválságosabb és éppen ezért egyik legizgalmasabb időszaka. Nyugalom és jólét uralkodik a magyar élet felszínén, a „régí jó békevilág”-ot emlegeti az, aki végigélte, a politikai élet porondján alkotmányos harcok tombolnak, az országban hatalmas iramban fejlődik — évszázados késések pótlására — a technikai civilizáció, — s közben a mélyben sátáni erők, a látóhatáron viharfelhők gyülekeznek; a korszaknak, mely a XX. század első harmadába is belenyúlik, a vége: — Trianon. Történészek, társadalomtudósok, írók foglalkoztak már ezzel a korrallal, ki-ki a

maga pártállása szerint állapította meg érdemeit és hibáit, de abban szinte valamennyien egyetértenek, hogy a magyar lélek történelmének töretlen, egyenes vonala szempontjából válságos korszak ez. Közhely, de hogy a költőt, akinek összegyűjtött munkáit tette le az ország egyik legnagyobb kiadója az asztalunkra, meg tudjuk érteni, mégis le kell itt írunk: a magyar irodalom a század közepén szóba tudta önteni a magyar lélek örök arcát, — de ennek a léleknek időre lett volna szüksége, hogy a XIX. század utolsó harmadának anyagias világszemléletben fogant technikai civilizációját a magáévá tehesse, a „fejlődés” elmélete rohanást kívánt, a magyar léleknek tehát válságba kellett jutnia.

S ennek a válságnak nincs jobb, nincs tökéletesebb, nincs zseniálisabb kifejezője, mint Reviczky Gyula. Mint lírai költő, mint próza- és drámaíró, mint esszéista (erről az oldaláról most ismerheti meg jobban a magyar közönség), egyaránt legkiemelkedőbb íróink közé tartozik, — azt mégis nehéz megállapítanunk, hogy előttünk fekvő életművében mit csodáljunk inkább: azt-e, hogy a kor a maga út-keresésével, öntudatlan lelki válságával hogyan üthette rá a bélyegét nagy költőjére, vagy azt, hogy a kétségtelenül nagy egyéniség ennyire ki tudta fejezni korát?

A magyar irodalom a XIX. század közepéig elsősorban vidéki, regionális irodalom. Ezért tudott mindvégig közel maradni a magyar nép lelkéhez, ezért oly színes és eredeti még akkor is, mikor Európában az uralkodó korizális szék-mák betartását követte, ezért tudta a felismerhetetlenségig a maga arcához idomítani a nagy európai hatásokat, — és ezért lett a népies irány a magyar klasszicizmus ízlésirányává. A XIX. század utolsó harmadának túl gyors és a magyar előzményekhez képest erőszakos centralizációja jó hatással lehetett az ország ipari, gazdasági előrehaladására, de irodalmi, szellemi szempontból

tragikusak voltak az eredményei. Az a költő, aki ennek a hirtelen-nőtt nagyvárosi életnek lett az énekese, vagy csak a felszínen maradt és hirtelenül-asszimilált, felszínes kultúrájú olvasónak tisztavirág-életű mulattatója lett, vagy le tudott szállni a mélybe, tragikus sorsú és válságokat sejtető énekessé vált.

Reviczky Gyula ilyen tragikus sorsú és válságokat sejtető énekes. Szépprózájában, de különösen remek önéletrajzában, az „Apai örökség”-ben ott tükröződik a korszak minden nagy társadalmi problémája; a polgári életszemlélettel megbarátkozni nem tudó, az új viszonyok között anyagi és erkölcsi alapját elveszítő dzsentrié, a hirtelen asszimiláció révén fölcseperedett kispolgárt kiszipolyozó alvilági elemeké, a lényegében még mindig jobbágysorban maradt népé és a magyart és magyart egymástól tragikusan elkülönítő válaszfalaké... S ha a derűsebb életszemléletű és epikusabb hajlamú Mikszáthot a századvég társadalmi visszasságai mosolyra, csipkelődésre derítik, a lírikus Reviczky-nél, aki maga is szenvedő részese mindannak, amit ma e korszakkal kapcsolatban kárhoztatunk, mindez sötét, komor színben jelenik meg és fájdalmat okoz...

Mi sem természetesebb, mint hogy Reviczky lírája el akar kanyarodni klasszicizmusunk derűs, mert szilárd erkölcsi és hagyomány-alapokon nyugvó lírájától. Szándékosan írtam, hogy el „akar” kanyarodni, mert új lírai hangja nemcsak a már ismertetett új környezet, a nagyvárosi élet hatásának eredménye, hanem azé a ma talán már érthetetlen vágyé is, amely a magyar lélek számára új életformával együtt jár; ez a vágy mindig teljesebb és teljesebb élet felé sodorja a költőt, mindig új és új élmények átélésére sarkalja. Az égés folyamatához hasonlíthatnók ezt a vágyat; kielégülni és megnyugodni sohasem tud. S ha tanúi voltunk a magyar lélek nagy válságba-jutásakor: a XX.

század első éveiben az irodalom nagy forradalmának, melyet talán éppen mostanában lezajló lelki megújulásunk előszelének tekinthetünk, akkor tudomásul kell vennünk, hogy ennek a forradalomnak Reviczky költészete volt egyik előzménye. Ő maga még nem forradalmi jelenség. Igaz, hogy a klasszikus iskola ízlésétől minden áron el akar térni. De annak józan realizmusát az újromantika ízlésével váltja fel, a kínzó társadalmi problémákat, melyeket teljes egészükben át tud érezni, csak megállapítani tudja, de nincs ereje hozzá, hogy megoldásukat megkísérelje. S az új forma, amelyet a népdallal szemben hoz: a chanson. Horváth János a mai slágerszövegek ősenek mondja egyik klasszikus szépségű kis dalát s abból a szempontból a nagy magyar irodalomtörténésznek valóban igaza van, hogy Reviczky jól ki tudta elégíteni kora embertípusának: a nagyvárosi kispolgárnak az ízlését. S az az út, amelyet ez a műfaj a „Szívemből téptem ezt a dalt”-tól a mai ostoba operettek „Kétpúpú tevéjé”-ig és „Ne kérdezd, ki voltam”-jáig megtett, jól érzékelteti a magyar kispolgári ízlés tragikus lezülésének útját is. De Reviczky Gyula sohasem kerülhetett volna bele a magyar irodalom Pantheonjába, ha költészetéből csak ezt az alapjában véve szomorú tanulságot tudnók levonni. Két tényező menti meg költészetét a chansonnok szirupos sekélyességétől: ez a két tényező dönti el nagyságát és költészetének örök értékét. Az egyiket már említettük: a saját személyének és társadalmának problémáiban vergődő költő az élet teljes látóhatárát akarja felfedni, a teljes kilést keresi mindenben. S ha korának filozófiai elemei befolyásolják is, ha ma már kissé édeskesnek tetsző szentimentalizmussal meg is éneke-li a perditát, itt-ott benne is marad az anyagban és a Nirvánában keresi a megoldást, megvan az erkölcsi ereje ahhoz, hogy Schopenhauernek végül is hátat tudjon fordítani és rá tudja sze-

gezni a tekintetét Krisztusra. Jóbáb, legnagyobb drámájának a hőse, porba sújtva hull le az Úr előtt, mikor átkozódásaira megkapja a méltó feleletet és a régi isteneit sirató pogány előtt is feltűnik a Kereszt, mint egyetlen, meg nem fellebbezhető és mindenre vigaszt hozó megoldás...

Paku Imre írt bevezetőt a szép kötethez. Tárgyilagosan ismerteti a tragikus sorsú nagy magyar költőt, de a lényegét nem tudja vagy nem akarja megragadni. A mai magyar ember számára pedig éppen ez a lényeg az értékes ebben a könyvben. Mert Reviczky művei jobban megvilágítják végzetes korának belső életét, mint a parlamenti viták, pártharcok részletes története. S ha mai helyzetünkben megújulást keresünk, ismernünk kell a tegnapot.

Reviczky felvidéki költő. Mint minden válságos, átmeneti korszakban, a XIX. század végén is megadta a Felvidék a magyar szellemi életnek a maga nagy fiát. Ez a fiú nem a vitézi élet tisztacsengésű énekese, mint Balassa, nem rendíthetetlen Athleta Christi, mint Pázmány, nem a magyar szellemi világ adatait hangszorgalommal gyűjtő tudós, mint Czvittinger és Wallaszky, nem a magyar stílus apostola, mint Kazinczy, nem a magyar filozófiai költészet óriása, mint Madách, hanem a kor súlya alatt szenvedő lírikus, semmi egyéb. S talán éppen ezért nagy, aki méltó módon sorakozik a nagy elődök után.

Sziklay László

SINKÓ FERENC: *Isten udvara*. (Buda-pest, Athenaeum. 140 l.)

„Ott van minden ember szobája falán az ajtó, mely Isten udvarába vezet”, — hirdeti az író és az ipolymenti palóc falu csendes kis házában szobájából — ahol nagyapja, Péter, az asztalsarkán üldögélt, anyja pedig a kovászt keverte a vastag, öreg bikfateknőben, míg a szentek komolyan néztek a falról — azonnal és egyenesen az Isten udvarába vezet az olvasót. Értjük szándékát.

Ki akarja tágítani az adott világot; új dimenziót akar teremteni; mondanivalóit a határtalanságba bocsátja el. Ez sikerül is. Fut a mese a csodák kerengőjén; az író legyőzte a természetet: fölélemelkedett. De milyen áron? A *túl-lévőért*, a transzcendens világért odahagyta minden emberi harc élő csata-terét: a földet, a reális világot, tehát nem kitágította a meglévőt, hanem felcserélte: népe küzdelmeit, babonás hiedelmeit, démonait és szentjeit a transzcendens világ sugárzásában akarja átvilágítani, hogy az áttetsző ragyogás pillanatában tanítószándéka beteljesedhessék. Mivel nincs nyugta mindattól, amit a palóc föld különös babonás világából magába szívott, hogy békessége legyen ezen a transzcendens síkon — Isten udvarának védelmében — megvív vele.

A módszer feltétlen kultúrateremtő, de Sinkó Ferencnél ennek két hiányosága maradt az *Isten udvará*-ban:

1. Hogy ennek az Isten-közelben elindult kerengésnek nincs elég árama; forró fűvése, mely észrevétlenül egymástkövető ritmikus lüktetésekkkel át-sodorna bennünket a csodahívó hangulatba. Még nem teremtet ehhez első könyvében olyan — az olvasót feltétlenül térdrekenyszerítő — nyelvezetet, melynek Tamási Áron oly mestere. A táj és a környezet képeit, — amikor a túllevőből hirtelen leszáll a reális világba —, már sokkal hatásosabban rajzolja.

2. A palóc nép és táj különös világát ősi emlékekkel telített lelkét éppen mert ebben a különös világban minden pogány és babonás átszövöttség ellenére — céltudatos, erkölcsi szemlélet, logikus és következetes gondolatrendszer van — *több realizmussal eredményesebben tárhatta volna fel az író*; mert ezt a világot nem: *csak szatirikusan, csak „miksáthi-derűvel”, csak transzcendentális szemlélettel, csak realiztikusan, tehát vagy így, vagy úgy, hanem szatirikusan és miksáthi derűvel, meg transzcendens szemlélettel és tel-*

jes valóság-látással lehet eredményesen feltárni és a valóság-tartalom így összecsurrant eszenciája aztán alkalmas lesz tanításra, örökérvényű igazságok megmutatására is. Nem kevésbé, mint az erdélyi. És író számára nem lehet ennél ösztönzőbb és izgatóbb feladat, ha úgy ismeri népét és a tájat: — „A kő-kénybokros és csipkerózsás dombok alját” —, mint Sinkó Ferenc.

Mezőssy Mária

SZALAY LÁSZLÓ: *Barátunk és ellenségünk az állat.* (Budapest, 1943. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 140 lap.)

Riktán olvashatunk a művelt nagyközönség számára írt magyar természettudományos művek között olyan kitűnő tollal s emellett tudományos felkészültséggel és pontossággal megírt munkát, mint Szalay László könyve. Nemcsak kellemes olvasmány, hanem hasznos tanulmány is mindenki számára, aki az állatok élete, gazdasági, egészségügyi vonatkozásai iránt érdeklődik. A könyv érdekes is, mert egyrészt közismert állatok (mint pl. házi állataink) olyan tulajdonságaival, kapcsolataival ismerteti meg, amelyekről még az állandóan velük foglalkozó állattenyésztő gazda is keveset tud, másrészt sok különleges állatfajról olvashatunk benne, amelyek mint betegséget terjesztők, mint gazdasági szempontból káros állatok vagy táplálkozásbiológiai tekintetben közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban állnak az emberrel. Így megismerkedünk a különböző mérsékelt égövi és trópusi epidémiák okozóival, sáska- és rovarlárvaevő bennszülöttekkel, a mező- és erdőgazdaságra nézve hasznos és káros állatokkal, az állati gyógyszerekkel, az aktív és passzív mérges állatokkal, az állati iparcikkek szolgáltatóival stb. A könyv céljának, címének megfelelően három nagy fejezetre oszlik: 1. Az állat az ember szolgálatában. 2. Hasznos és káros állatok. 3. Az ember állati ellenségei. Az egyes fejezetek megírása előtt a kitűnő

zoológus-írónak igen sok forrásmunkát kellett elolvasnia nemcsak saját szakmájából, hanem más tudományágakból is, nevezetesen: orvostudományi, antropológiai, etnográfiai, őstörténeti, mezőgazdasági, ipari vonatkozású műveket. A Könyvbarátok Egyesülete igen sokat nyert Szalay László könyvével, amelyről elmondhatjuk, hogy annak minden olvasója „élvezve tanul”.

Szent-Ivány József

SZÍJ REZSŐ: *Misztótfalusi Kis Miklós*. (Budapest, 1943. Turul. 166 lap.)

Misztótfalusi tragikus sorsú erdélyi magyar nyomdász (1650—1702), aki a teológia elvégzése után Hollandiában a könyvnyomtató művészetet oly magas fokon sajátítja el, hogy komoly versenytársa lesz az amszterdami világhírű mestereknek. A firenzei Medici III. Cosimo nagyhercegtől Artsil grúz királyig a világ legnagyobb igényű könyvrendelőit elégíti ki saját metszésű betűivel nyomtatott könyveivel. Fáradozásának, vagyonszerzésének egyetlen célja: szakismeretet és kellő tőkét szerezni egy megfelelő színvonalú és Isten Igéjéhez méltó kiállítású magyar bibliakiadáshoz.

Sok nehézség és hazai ármánykodás ellenére 1685-ben elkészül 3500 példányban a teljes magyar Biblia, majd 4200 példányban a Psaltérium és az Új Szövetség. (Könyvnyomtatónak és könyvkötőinek csak hetenkint több mint 100 forint munkabért fizetett.) 1689 őszén közel 12.000 kötet könyvvel és nagybecsű nyomtatószerszámaival, mint a nyomtatóművészet koronázatlan királya hazafiúi lelkesedéssel és feszülő reménységgel hazaindul, hogy Transzilvániát tegye a könyvkiadás világközpontjává. A hosszú úton tenger kalandon esik át, felszerelésének nagy részét elveszti, de nem a munkakedvét, hiszen tudományát el nem rabolhatják, s majd mindent kipótol pátriájában.

Itthon azonban vicinális közöny és irigy féltékenység fogadja s a zseniális ember rövid idő alatt letör a fejedelmi

aranykorából éppen Habsburg zugtartománnyá süllyedő Erdélyben. Szürke senkivé zsugorodik személyes megaláztatások közt vergődve, aki még az iskolázottságának megfelelő, illetve kijáró tisztességet is alig tudja magának kiharcolni a provinciális barokk rendi világban.

SzÍj Rezső ezt a tragikus és olyan jellegzetesen magyar sorsot sok szeretettel tárja az olvasó elé. Kár, hogy forrásutalásai nehezen áttekinthetőek. Könyve tudományos felelősséggel készült s lemond arról, hogy egyszerű népszerűsítő irat legyen. Éppen ezért elvárná az ember a tudományos apparátus lábjegyzeteit s hiányolja az irodalomban pl. Misztótfalusi „Apologia Bibliorum”-ját (1684), valamint a nyomda termékeinek bibliografiáját.

A Misztótfalusi iránt érdeklődőknek az ismertett könyvön kívül ajánljuk olvasásra a Gyomán 1940-ben gonddal és sok szeretettel újra kiadott „Mentesség”-et, az agyonnyomorgatott nyomtató művésznek és kultúrmártírnak korát is módfelett jellemző vádoló védőiratát.

Schulek Tibor

VARKONYI NÁNDOR: *Az írás története*. (Budapest, Turul. 1943. 144 l. XXIV tábla.)

A mai ember nem is tudná elképzelni az életet írás nélkül. Hozzá tartozik az életszükségletekhez, mint a kenyér és a víz. Nem is gondolunk arra, hogy amikor tollat vagy ceruzát veszünk a kezünkbe s írni kezdünk, mágikus szertartást végzünk s az írógép ezt a műveletet csak profanizálja. Ha arra gondolunk, hogyan fejlődött az írás mai alakjáig, szédületesen mély távlatok nyílnak meg előttünk. Az írás története érdekesebb minden regénynél s ha valaki végig akarja követni s részletesen megismerni, minden tudományhoz értenie kell a matematikától az exotikus valóságok mágiajáig.

A történettudomány elfogadott tétel, hogy a magasabb műveltség kezdete

egybeesik az írás feltalálásával. Az írás azonban nem előzi meg az őstudományok fejlődését, voltak kultúrnépek, amelyeknek már igen fejlett csillagászati, mérnöki stb. ismereteik voltak, de írásuk még a kezdeti fokon állt: képirás volt. A krétaiak magas műveltségének számtalan emléke maradt, de irodalmukról semmit sem tudunk. Sőt az írás tudományát el is lehet veszíteni.

Délamerika egyik primitív indián törzsének most fogalma sincs az írásról, de a spanyol felfedezők valaha képekkel teleírt könyveket találtak náluk.

Az írás fejlődésének három fokát különböztetjük meg: van képirás (szóírás), szótagírás és hangzó- (betű-) írás. A képirás eredete valószínűleg összefügg a vallással, az ősember mágikus világban él. A szikla falára rajzolt bölény például nem díszítés céljából készült, hanem valószínűleg azért, hogy az ősember így a képpel „megigézzé” a bölényt, a bölény szellemét. Ezek az „írásjelek” áldozati jelek is voltak. A képirásnál a „szöveg” nem kötött, annak jelentését az olvasó maga állítja össze. Elméletileg pl. nem kell kínaiul tudni, hogy az ember megértse a kínai szöveget. Ha a képek, jelek értelmét megtanulja a saját nyelvén, megérti a kínai szöveget is. Természetesen ehhez rengeteg jelet kell tudni. A fejlődés további foka az, amikor egyes ismétlődő jelrészek önállósulnak s már nem szó, kép-értelmük van, hanem szótagot jelentenek. Így most már egy szó, vagy kép jelentésének leírásához két vagy több jel kell, viszont nem kell annyi jelet ismerni. A fejlődés legmagasabb, mai foka, amikor már a hangzóknak van jelük — betűk, tehát aránylag kevés jelet kell megtanulnunk, hogy írhasunk. Évezredek teltek el azonban, amíg elértünk idáig. S ha tekintetbe vesszük, hogy csak európai viszonylatban is milyen fejlődésen mentek keresztül a közös eredetű írásjelek (görög, latin, gót, cirill-írás), elismerjük, hogy az írás tör-

ténete maga a világtörténelem egy részé.

Külön említésreméltó a mű stílusa: tudományos kérdésről könnyen és népszerűen ír a szerző s az olvasó csak hálás lehet a maga nemében (tudtunkkal) első ilyen tárgyú magyar könyv szerzőjének és kiadójának.

Oláh József

VÁRKONYI NÁNDOR: *Magyar Dunántúl*. (Táj és Nép. Budapest, 1944. Turul. 212 lap.)

A magyar tájkutatás a legújabb időkig a részletmunkálatok elvégzésével foglalkozott. A szaktudósok saját szempontjukból vizsgálták egy-egy táj alkátát, életét és közölték idevágó kutatásaik eredményét. Csak a geológiai, archeológiai, földrajzi, néprajzi, művelődéstörténeti, stb. kutató munka elvégzése után érkezett el az idő a tájegységek összefoglaló, általános ismertetésére. Az első ilyen kísérlet Várkonyi Nándor *Magyar Dunántúl* című könyve. Tanulmánya a Dunántúlról eddig megjelent szakmunkálatok eredményeinek felhasználásával készült, de azért figyelemmel volt az egész országra vonatkozó hasonló tárgykörű szakművekre is. Bármennyire önálló tájegység is a Dunántúl, szerves alkotórésze a teljes magyar földnek, és így teljes bemutatása csak az országos keretek között lehet tökéletes. Várkonyi ezt a felfogást maga is hangoztatja és érvényesíti írásában.

Hogy ilyen összefoglaló mű létrejölessen, ahhoz nem elég a szaktudományi munkálatok megtörténte, hanem az ilyen különleges feladat elvégzésére rátermett tudós is kell hozzá. Várkonyi régebbi műveivel, főleg a *Síridt oszlopai*-val megmutatta, hogy megvan a kellő nyelvismerete, általános alaplátétsége, lényegmeglátó és összefogó elméje, az adatok megválogatására és megrostálására kellő szükséges kritikai érzéke, rendszerező és szerkesztő ügyessége, szóval mindazok a tulajdonságok, amelyek ilyen összegező munkához

szükségesek. Az idevágó szakirodalom ismeretén kívül ennek a művének megírásakor saját tapasztalatai és megfigyelései is segítségére voltak. Ott él a Dunántúl, a helyi tudományos életnek egyik vezető egyénisége. Műveiből kitűnik, hogy nemcsak alaposan ismeri ezt a tájat, hanem szereti is. Ez a vonzalom azonban nem teszi sem egyoldalúvá, sem elfogulttá, viszont sok melegséget áraszt művébe. Könyvének szemléletességét, elevenségét növeli képzelésének nagy ereje, és étellel tölti meg a száraz adatokat. Íróművészetének az ereje különösen a tájfestő részletekben érezhető. (Pl. a Balaton leírása, 66—68. lapokon.)

A Dunántúl több szempontból is különösen alkalmas talaj ilyen összefoglaló kísérlet számára. Földrajzilag az ország legelhatároltabb tája. Nemcsak a szakember, hanem az általános műveltségű szemlélő is sokkal határozottabb körvonalakkal látja elkülönítve a többi főtájtól, mint akár a Nagy Alföldet, akár a Felvidéket. Bár felszíne igen változatos, mégsem szélsőséges, úgy, hogy egységes, összhangzatos benyomást kelt a nézőben. A magyarság nagy, zárt tömbökben lakik itt és nagyjából vallásilag is egységes. De megvan ennek a tájnak a sajátos hangulata, kultúrája és történelmi patinája. A szaktudományi részletkutatás is igen sokoldalú és alapos munkát végzett ezen a területen. A dunántúli költők és írók is sokat írnak szülőföldjük tájairól, embereiről és az itteni életről. A régebbiek közül főleg Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty, az újabbak közül Ilyés Gyula és Kodolányi János műveiben talál sok jellemző adatot a kutató. Mindezek a kedvező körülmények nagyban elősegítették, hogy Várkonyi úttörő munkája ily jó eredménnyel járt. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy művével az összefoglaló tájirodalom hibátlan és végleges megoldását teremtette meg, hanem azt igen, hogy sok tekintetben máris megközelítette. Kisebb hibái, fo-

gyatékoságai az ilyen kísérleti jellegű munkánál alig lettek volna elkerülhetők. Ilyen például egy-két rész kissé elnagyolt vázlatossága, bár ennek egyik oka a könyv aránylag kis terjedelme is lehet. Némely részen, főleg az első fejezetekben a nyers szaktudományi anyagot nem tudta mindig elég irodalmivá feloldani és bizony ezeken a helyeken a nem szaktudós olvasó kissé nehezen vergődik keresztül. De ezekért az aránylag nem is nagyterjedelmű nehezkesebb és szárazabb részekért bőven kárpótolt a későbbi fejezetekben művészi, hangulatos leírásaival és élvezetes, eleven elbeszéléseivel. Könyve előadásának változatosságát és művészi hatását nagyban fokozzák a dunántúli költők és írók műveiből stílusosan beszótt kisebb-nagyobb idézetek is.

Várkonyi könyve azonfelül, hogy a Dunántúl teljesebb megismerését elősegíti, általános jellegű problémákkal is foglalkozik. Kifejti például, mily szoros kapcsolat van az ember és a táj között és megállapítja: „Az emberi civilizáció története nem is egyéb, mint csodálatosan ügyes alkalmazkodás a környezet parancsaihoz.” (40. l.) Ennek a megállapításnak igazolására keresve sem találhatott volna alkalmasabb területet, mint a Dunántúl.

Az egyetemes magyar történelem szempontjából igen fontos az a megállapítása, amelyet ő ugyan elsősorban a Dunántúlra vonatkoztat, de az egész országra is érvényes, hogy tudniillik ezen a földön a magyarság az első igazi országalapító nép: „A rómaiak tartománnyá tették, a húnok, avarok, frankok megszállták, a szlávok lakták; a magyarok hazájukká tették. Ez a föld, mint ország a magyarok műve. A többiek lakók, emberek voltak a tájon, a magyarság lett a nép.” (108.lap.) A magyarság nagy alkalmazkodó erejének tulajdonítja, hogy be tudott illeszkedni az európai életformák közé, és pedig a nélkül, „hogy eredendő képességeiből, faji alkatának adományaiból bármi lé-

nyegeset feladott volna." (129. l.) A magyarság sokmindent kapott Európától, de semmit sem kapott ingyen, mindenért jól megfizetett. „A számla végső mérlege így fest: a magyarság adta Európának (és Bizáncnak) a katonai szerveződés és fegyelem eszközeit, amelyek nélkül soha szembe nem szállhatott volna az arab-izlámokkal (kereszteshadjáratok), — Európa pedig a magyarságnak az állami-egyházi rend és a település gazdasági eszközeit, amelyek biztosították nagyhatalmi állását a középkorban. A mérleg két karja nagyjából egyensúlyban van; ha az egyik, vagy a másik serpenyő üresen marad, akkor Európa századokkal marad el fejlődésében, a magyarság viszont hamarosan az avarok sorsára jut.” (129. l.)

Várkonyi könyve tudós alapossággal készült, de a szaktudományok leszűrt eredményeit olyan irodalmi eszközökkel adja elő, hogy az átlagos műveltségű olvasó nemcsak megértheti, hanem legtöbb helyen élvezettel is olvashatja. Az ilyen összefoglaló jellegű és az olvasóközönség széles rétegeinek igényeire és műveltségi színvonalára figyelemmel levő műveknek egyik hivatásuk, hogy a szaktudományok vizsgálatainak legújabb megállapításait megismertessék velünk és így a nemzet köztudatába bevigyék. Ezzel lassan megszüntethető lenne az a furcsa visszasság, hogy a művelt nagyközönség túlnyomó része húsz-harminc évvel elmarad a tudományok fejlődésétől. Tudománytörténeti szempontból pedig az a jelentősége a *Magyar Dunántúlnak*, hogy a többi főtáj tudósainak biztatásul szolgál hasonló összefoglaló munkák megírására és erre a munkára hasznos útmutatást is ad nekik erényeivel és hibáival egyaránt.

A könyv képanyaga gazdaságosan és célszerűen van összeállítva, éppenúgy a szöveg teljesebb megértését szolgálja, mint a közölt térképvázlatok és grafikus ábrák. Az olvasó kényelmére azonban nem ártott volna egy nagyobb mé-

retű általános térképet is beilleszteni a könyvbe.

Semelkay József

VIETÓRISZ JÓZSEF: *Sóhajok hídján*. Költemények. (Nyíregyháza, 1944. Nyíregyházi. Öregdiákok Egyesületének kiadása. 218 l.)

Meghatottan tartjuk a kezünkben ezt a verseskötetet. A magyar szellemi élet egyik igen érdemes munkása adta ki benne költői termésének legújabb darabjait. Mi az öreg költő mondanivalója ebben a vérrel-vassal jellemezhető világban? Mit mond mindarra, amihez harmóniával, csöndes építő munkával teli életén keresztül igazán nem lehetett hozzászokva? Lázadozást, tiltakozást várunk a szenvedélyes költőtől, lemondó, csöndes rezignációt, sóhajos multbanézést attól, aki passzíve húzódik vissza a mának a zajától. Mindjárt az első versek elolvasása után meglepetéssel kell tapasztalnunk, hogy Vietórisz József nem tapad a világ felszínén mutatkozó jelenségek idegtépő hangulatához, nem viselkedik velük szemben úgy, mint az átlag-öreg: előtte nem a megnemértett jelen kilátástalansága áll, hanem az ideálok a maguk örök igazságaival. S ezért nem uralkozik verseiben döntő fölénnel a multbanzés. Vietórisz József ma is nyílt, derűs, előreszegezett tekintettel halad az Esmények világa és elsősorban — Isten felé. Hogy megette kenyere javát, azt egy szóval se tagadja, idős korára, ezzel járó betegségére, elvégzett munkájának eredményeire többször is hivatkozik, de ez költészetének lendülete, frissesége szempontjából egyáltalában nem jelent hátrányt: fényes bizonyítékaul annak, hogy az ideálok tisztasága, az Istenbe vetett hit mindig és minden helyzetben lendületet ad annak a költőnek, aki nem tántorodik el tőle.

Formai szempontból azt kell mondanunk erre a költészetre: — századvég. A magyar klasszicizmus nemes hagyományain csiszolódtak Vietórisz versei,

aki azonban nem esik a Petőfi- és Arany-epigonok hibájába: a szertelenségbe vagy egyhangúságba. Hogy a kötet szerzője a versformának milyen virtuóz kezelője, azt régen tudtuk, nemrégien megjelent *Tranoscus-fordítása* a versforma szempontjából legújabb irodalmunk egyik legnagyobb teljesítménye; — e kötetében is a lehető legváltozatosabb formavilágot kapjuk, mégis az Arany János—Szász Károly által szentesített költői stílus benne az uralkodó.

E költészetben Arany János szellemi örökségére vall az is, hogy a filozófikus elem van benne túlsúlyban. De — mint mondtuk — nem a csöndes lemondás, a rezignált visszavonulás filozófiája ez, hanem az életerőé. A költő ismeri a világot, tisztában van vele, mi benne a jó, mi benne a rossz és egyes határozottsággal jelöli ki nemcsak a maga, hanem az olvasó számára is a helyes utat. Magas korának így inkább előnyét érezzük: ha nem is akar tanító költeményt írni, nemesveretű sorai tanítják, oktatják a fiatal nemzedéket.

De a keresztyén ember hívó filozófiája uralkodik költészetében akkor is, ha saját egyéni életéről szól. A család uralkodik vezérlő motívumként ezekben a verseiben. A téma szempontjából nem sok újat mondanak: hitvese, tragikusan, fiatalon elhunyt fia, unokái a bennük szereplők, öröm és fájdalom váltakozik bennük, de sohasem térnek le arról a szilárd etikai alapról, amely Vietórisz költészetét oly egységessé s oly rokonszenvessé teszi.

Külön csokorba köthetnők nagyjainkról, a keresztről, a világirodalom nagyságairól (*Vergilius*), stb. írt ódáit. Ro-

mantikus feszültség uralkodik ezekben az ódáknak, az a feszültség, amely szónoki beszédet formál a nagyok dicsőítéséből. E költemények többször emlékeztetnek a Trianon után következő kor-szak ódaköltőire (*Kozma Andor*, *Sajó Sándor*), de anélkül, hogy költőjük a szokványosság hibájába esnék. Vietórisz Józsefet forma-ötletessége, tömören, kevés szóval is sokat mondani-tudása (epigrammái!) és végtelen szellemessége menti meg a szokványosság veszedelmétől.

Szellemességének az eredménye az is, hogy humoros költeményeiben bájos derű csillog: látszólag jelentéktelen tárgyakról is örökervényű humorral tud írni. Szalonناسütés című életképét kell ebből a szempontból kiemelnünk. De hogy környezetének, a nyírségi tájnak a jelenségeit, élet-mozzanatait mesteri eleveenséggel és hűséggel tudja elének vetíteni, annak más titka is van. Mint vérbeli költő, inkább filozófiára hajlamos vénája ellenére is benne él a tájban, amely költővé nevelte: a nyírség sajátos világa ott tükröződik e költészetben. Ebből a szempontból nekünk, akik a jövő magyar szellemi élet kibontakozásában oly lényegesnek tartjuk az egyes magyar tájak jellegzetességeinek az érvényesülését, Vietórisz József költészete jó példa és jó útmutatás.

„...S ha hivatásom, küldetésem

Lázában összeroskadok:

Nem, nem hiába küzdök én sem,

Mert harcmezőn hős vagyok.”

A valóban hivatott költő szavai ezek, akire érdemes figyelni, mert van mondanivalója minden rendű és rangú magyar ember számára.

Sziklay László

Felvidéki Kereskedelmi Bank R. T. Kassa

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Leányintézete

Betéteket a legjobban gyümölcsöztet.

Kölcsönöket a legjutányosabban folyósít.

Foglalkozik a banküzlet minden ágával.

Telefonszámok: Kassa 22-33, 32-32 ■ Táviratcím: Commerz Kassa

Fleischer és Schirger

vasnagykereskedés

Kassa

LESZÁMITOLÓ BANK

MAGYAR LESZÁMITOLÓ- ÉS PÉNZVÁLTÓ-BANK

KASSAI FIÓKJA

KASSA, FŐ-UTCA 53 - TÁVBESZÉLŐ : 30-60, 30-61

Biztosításai elhelyezésénél gondoljon a Gazdák Biztosító Szövetkezetére.

Alapítása óta keresztény és magyar. Mindent biztosít!

Központi igazgatóság: Budapest, IX., Üllői-út 1.
Telefon: 187-870. Központi székház ugyanitt. Ezenkívül
21 ingatlan Budapesten és az ország különböző városaiban.

Erdélyi Fiókgazgatóság: Kolozsvár, Horthy Miklós-út 6.
Telefon: 36-85. **Délvidéki Kirendeltség:** Ujvidék,
Andrássy-út 2. Telefon: 23-47.

Vezérképviselőségek: Budapest, Balassagyarmat, Debrecen,
Érsekújvár, Győr, Kaposvár, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár,
Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárad, Pécs, Szatmárnémeti,
Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely,
Ungvár, Zombor. Fő- és helyiképviselések az ország egész
területén minden városban és községben.

A szövetkezet előnyös feltételekkel köt: tűzkár, jégkár,
betöréses-lopás elleni, állat-, szavatossági, harang-, gép-
jármű-, baleset-, szállítmány- és üvegbiztosításokat; élet-
és takarékbiztosítást, temetkezési, gyermek-ösztöndíj és
kiházasítási biztosításokat.

**A Gazdák Biztosító Szövetkezete szoros kapcsolatban
működik valamennyi agrártársadalmi szövetkezet-
tel.** Szerződéses biztosítója a Hangyának, az Országos
Magyar Gazdasági Egyesületnek, a Mezőgazdasági Kama-
ráknak, a Faluszövetségnek, a Magyar Mezőgazdák Szö-
vetkezetének, a Baross-Szövetségnek, az Országos Központi
Hitelszövetkezetnek, a Vitézi Széknek, a Vöröskereszt
Egyletnek, a Vasutasok Családgondozó Országos Egyesü-
letének, a Póstások Jóléti Csoportjának, a Katolikus Nép-
szövetségnek, a Református Egyetemes Konventnek, az
Erdélyrészi Hangyának, a „Szövetség” Gazdasági és Hitel-
szövetkezetek Központjának Kolozsvárott és számos egyéb
intézménynek. A Magyar Őskeresztény Malmok Szövetség-
gével is a legharmonikusabb együttműködésben dolgozik.

**Legyünk hívei és istápolói
a szövetkezeti biztosításnak!**

SLOVENSKÁ PRÍLOHA

SPOLUPRACOVNÍCI SLOVENŠKEJ PRÍLOHY:

MÁRIA MEZÖSSY, spisovateľka, Kassa.

JOZEF OLÁH, profesor, Kassa.

LADISLAV SZIKLAY, profesor, Kassa.

BELO SZÓKE, profesor, Érsekújvár.

VÁCLAV VENCL, študent, Kassa.

OBSAH:

Belo Szóke: Maďarské hroby z doby zaujatia vlasti vo Vozokanoch	---	---	---	3
Mária Mezössy — Václav Vencl: Zaujatie vlasti	---	---	---	7
<i>Literatúra:</i>				
Mikó Imre: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. — Národnostné právo a národnostná politika. (Ladislav Sziklay.)	---	---	---	15
Dr. Flachbarth Ernő: A „nemzetiségi csoportok” jogi helyzete a szlovák alkotmány szerint. — Právne polozenie „národnostných skupín” podľa slovenskej ústavy. (Jozef Oláh.)	---	---	---	19

MAĎARSKÉ HROBY Z DOBY ZAUJATIA VLASTI VO VOZOKANOCH.

V SEVERNE OD DUNAJA ležiacej časti Malej Dolnej Zeme môžeme už vo veľmi peknom počte zaznamenať nálezy hrobov, pochádzajúcich z dôb zaujatia vlasti. Posledný raz shrnul som soznam týchto hrobov roku 1941 v III—IV. sväzku Folia Archeologica, odvtedy dostali sa na svetlo nálezy nové, hlavne v údolí Žitvy a Nitry. Július László,¹ bohužiaľ, bez pomenovania miesta označuje nové nálezištia pri prameni Žitvy, v údolí Žitvy južne od Vrábef (Verebély) a jeden normandský šabľový nález na okolí Starej Ďaly (Ógyalla). Vlni na podzim vyniesla náhoda na svetlo jeden skvelým spôsobom zachovaný hrob kmeňového vodcu, tento nález bol však neopatrnosťou robotníkov z väčšej časti zničený. Nálezy dostali sa do Uhorského Národného Múzea a sú ešte neuverejnené. V nasledujúcich riadkoch oboznámim čitateľa s jednou skupinou z dôb dobytia vlasti pochádzajúcich nálezov, ktoré boli objavené pri Malom Dunaji a ktoré teraz stráži mestské múzeum v Nových Zámkoch (Érsekújvár).

Nálezy dostali sa na svetlo v chotári Vozokanov (Pozsonyveze-kény), v Nitriansko-Bratislavskej stolici a ich zachránenie je zásluhou jedného tamjšieho učiteľa, Emila Jarottu. On bol tak láskavý aj mne prepustil nálezy k uverejneniu. Vozokany ležia na juh od Galanty (asi 15 km). Na juh od obce, asi vo vzdialenosti 3 km tečie Malý Dunaj. Starobylé maďarské osadenie krajiny dokazujú aj miestne mená, ako Taksonyfalva, Hidaskürt a Feketenyék. Nálezy dostali sa na svetlo východným smerom neďaleko od mesta na tzv. Prvom a Trefom Piesočnatom Vršku, alebo ináč Remesi. Gazdovia otvárajú na orných poliach rozprestierajúcich sa na tomto vršku menšie, alebo väčšie lomy piesku a často aj pri oraní dostanú sa na svetlo starobylosti rôznych vekov. (U Emila Jarottu videl som hlavne tu nájdené pamiatky mladšej doby bronzovej.) Medzi dva spomenuté vršky spadá takzv. Druhý Piesočnatý Vršok, ktorý je už vlastne celkom srovnaný so zemou. Podľa podania našlo sa aj tu veľa starožitností.

Jedna, veľmi bohatá skupina nálezov z doby obsadenia vlasti na Prvom Piesočnatom Kopci bola objavená v máji roku 1941, na pozemku Viliama Aratóva. Jedna časť nálezu dostala sa na svetlo pravdepodobne z jedného úplne prekopaného hrobu. Poloha nálezov, nájdených v malej hĺbke, sa bližšie nedala určiť, takisto aj poloha, v ktorej bola pôvodne kostra, je neistá. Kostí, väčšinou polámané a rozhádzané, Emil Jarotta nezachoval. Pečlivo prerošťujúc hlinu hrobu a jeho najbližšieho okolia, našiel nasledovné:

¹ László Gy.: A honfoglaló magyarság élete. 1944. 124—125. 1.

1. Jednu voľne sa pohyujúcu, dolnú časť závesu listovitého tvaru.* Jeho povrch je vyplnený symetricky rozdelenou palmettovou ozdobou. Z hore sa stýkajúcich a von ohnutých dvoch lístkov odstáva jedno-jedno uško. Cez tieto a cez uško spájajúce ich s chýbajúcou hornou časťou prebieha os obidve časti spájajúca, je to železný nitok. Odlomené a zlomené dolu obrátené ucho hornej časti možno vidieť veľmi dobre na obrazoch. Šírka celého závesu je 33 mm.

2. Jedenásť kusov palmettou zdobených závesov (tabuľa čís. I. 10—16 a 20—23). Výška 34 mm, šírka 27 mm. Tieto práve tak, ako horepomenuté, boli zhotovené liatím zo striebra. Vzorok, ktorý vidno na nich, bol vyhotovený po odliatí. Vzorok možno aj na zadnej časti dobre rozoznať. V jamkách vzorku všade sa zachovalo ešte pozlátenie.

3. Sedem kusov zo strieborného plechu lisovaných, trochu vypuklých kotúčov, zväčša v polámanom a chybnom stave (tabuľa čís. I. 18—19 a 24—28), priemer 48 mm. Povrch jednotlivých kúskov rozdeľuje okrem prostrednej pupkovitej priehlbinky jeden dookola bežiaci jarček. V prehĺbených častiach sa zachovalo pozlátenie. K upevneniu, pravdepodobne prišitiu kotúčov slúžili štyri diery. Podobné kusy boli nájdené v segedínsko-bojárhalomskom cimiteri.²

4. Jeden kus kotúča zo strieborného plechu, vo všetkom podobný hore opísaným, pravdepodobne prostredná, vyrezaná časť takéhoto kotúča. K jeho pripevneniu slúžili štyri vrtané diery (tabuľa čís. I. 17).

5. Náramok s valcovito ohnutými koncami (tabuľa čís. II. 1). Priemer 65 mm, šírka 14 mm. Hladký, bez každého vzorku.

6. Štyri kusy tenkých úlomkov z medených nádob (II. tabuľa 2). Na niekoľko metrov západne od tohoto hrobu našiel Emil Jarotta — podľa neho v jednom druhom hrobe — nasledujúce predmety:

1. Šesť kusov vypuklých kotúčov (tabuľa čís. I. 1—6). Priemer 25 mm. Prostrednú vypuklinu obrubuje tenký žliabok, tento je obklúčený radom perál. Kotúče boli zhotovené liatím zo striebra, ich predná časť bola spracovaná až po odliatí. Celú prednú stranu pozlátili, jedna časť pozlátky sa však následkom užívania zodrela. K pripevneniu kotúčov slúžili pôvodne na zadnej časti pripevnené tri nitky, pozdejšie ich však odrezali, na okraji kotúčov vyvrtali štyri symetricky umiestené diery a odvtedy nosili ich prišité.

2. Dva kusy malej ozdoby vo forme lístku (tabuľa čís. I. 7, 8). Výška 14 mm, šírka 11 mm. Aj tieto sú zhotovené zo striebra liatím. K ich pripevneniu slúži uško na zadnej strane. Uško sa však u diery nachádzajúcej sa vedľa neho u obidvoch časti odlomilo.

Od tohoto miesta ďalej v západnom smere asi na 15 metrov, tak tiež na pozemku Viliama Aratóva, našiel Emil Jarotta na povrchu zeme jeden otvorený náramok (obraz 2). Je zo striebra, bez každej ozdoby. Náramok sa na jednom mieste skrivil a na tomto mieste je

* Obrazy viď pri maďarskom texte.

² László: cit. dielo, XVII. tabuľa.

častočne zlomený. Jeho najväčší priemer je 71 mm, šírka 16 mm, hrúbka 1 mm.

Je pravdepodobné, že nálezy, nájdené na miestach pomerne blízko vedľa seba položených, patrily k jednému hrobu, tento však už dávnejšie silne prekopali a snáď i pluh odniesol jednotlivé časti ďalej od seba. To je aj tým pravdepodobnejšie, keďže pole Viliama Aratóva tiahne sa v smere východ-západ a aj nálezy boli roztratené v tomto smere. Je pozoruhodné, že vedľa nálezov ani na jednom mieste nenašli konské kosti. Okolnosť, že na jednotlivých predmetoch vidno znaky dlhšieho užívania, ukazujú jednak na to, že ich ešte dlho nosili a vážili si ich aj vtedy, keď už dovoz takýchto predmetov z východu sa zastavil, podľa toho možno však tiež súdiť, že celá skupina nálezů je pomerne mladá a takto môžeme jej vek klásť do druhej polovice X. storočia.

V októbri roku 1941 našli robotníci pri kopaní hliny na Treťom Pieskovitom Kopci, vedľa pozemku Gašparovho jeden hrob. Hrob celkom prekopali a Emil Jarotta mohol opäť len prerošťovaním zeme zachrániť nasledujúce nálezy:

1. Jeden na dva kusy rozlámaný železný strmeň s rovnou talpou so sotva zbadateľným rebierkom, 100 mm široký, 135 mm vysoký (tabuľa čís. III. 1). Celý železný strmeň s rovnou talpou a rebierkom, 107 mm široký, 115 mm vysoký (tabuľa čís. III. 2). Drobnéjšie úlomky (tabuľa čís. III. 3).

2. Železná sponka, 43 mm široká, 35 mm vysoká (tabuľa čís. II. 3). Zlámaná a chybná železná spona 42 mm široká, 30 mm vysoká (tabuľa čís. II. 4). Úlomky (tabuľa čís. II 5—19).

3. Zo šedého kovu uliaty, na dve časti rozlomený, uškom opatrený. gombík rozettou zdobený (tabuľa čís. III. 4). Úlomok gombíka zhotoveného z toho istého kovu s menšou rozettou (tabuľa čís. III. 9).

4. Konské kosti a zuby (tabuľa čís. III. 18—27). V hrobe našli okrem toho viacej konských kostí, tieto sa však nezachovali.

Hrob pochádza asi z druhej polovice X. storočia.

NA III. TABULI ČÍSLOM 28 označený zbytok zubadla bol nájdený v chotári Nasvadu, v župe Komárňanskej. Ján Babicz, tamjší hostinský ho odovzdal novozámockému múzeu roku 1935. Pravdepodobne z dôb obsadenia vlasti pochádzajúci kus obohacuje rad nasvadských nálezů z tejto doby. Jeho nálezisko v Nasvadskom chotári nebolo bližšie určené.

Emil Jarotta zachránil z piesočnatého vŕšku vo Vozokanoch aj prílohy hrobov, pochádzajúcich z XI. storočia.

V máji roku 1935 otvoril na Prvom Piesočnatom Kopci, na pozemku Viliama Aratóva, v blízkosti jedného hrobu z bronzovej doby v hĺbke jedného metra jeden už nie nedotknutý hrob. Kostra ležala od západu k východu. Pri hlave pravej ruky našiel bronzový prsteň, ktorý sa na jednej strane do hranata rozširoval. Priemer 22 mm (tabuľa čís. IV. 8). V okolí ľavého lakťa našiel dutú špicu šípu. Jej dĺžka 66 mm (tabuľa čís. IV. 22).

V júni roku 1934 našli robotníci, nosiaci na Trefom Piesočnatom Kopci na pozemku Radványiho piesok ku stavbe, jednu kostru, ale neopatrným spôsobom ju tak rozkopali, že Emil Jarotta, ktorý sa dozvedel o náleze, mohol vykopáť už len v zemi ostávajúcu časť od východu k západu uloženej kostry: nohy od stehien dole. Vedľa ľavej lýtkovej kosti našiel malú, z čiernohnedej zrnitej hliny zhotovenú nádobku bez akejkoľvek ozdoby.

V apríli roku 1935, taktiež na Trefom Piesočnatom Vrchu na strane od cesty po Radványiovskom poli našiel v hĺbke 30 cm, smerom východ-západ orientovaný, už prehrabaný hrob. Na pravej ruke kostry našiel z troch častí pletený bronzový náramok. (Jeden koniec náramku sa zlomil.) Rozmer 70 + 58 mm (tabuľa čís. IV. 9, 12). Vedľa ľavej ruky objavil úlomky jedného bronzového náramku (tabuľa čís. IV. 11, 13). Vedľa krku našiel tri kusy vrtaných kaurských ulít (tabuľa čís. IV. 14—16).³

V septembri roku 1936 konajúc na Trefom Piesočnatom Vrchu výskumné vykopávky na poli Augustina Gášpára, našiel Jarotta jeden smerom východ-západ orientovaný už prehrabaný hrob. V hrobe nebolo nič priloženého. Našiel aj jeden druhý, taktiež už prehrabaný hrob, ktorý bol tiež v smere východ-západ. Tu našiel pri otvorenej hlavy pravej ruky kostry otvorený prsteň z bronzu (tabuľa čís. IV. 10) a u hlavy jeden malý, zo zlého striebra zhotovený krúžok do vlasov (tabuľa čís. IV. 18). V trefom hrobe, ktorý našiel na tom istom mieste, boli už len zlomky z kostry. Tu našiel pri lebke tiež jeden krúžok do vlasov (tabuľa čís. IV. 19).

Tieto hroby sú zrejme dôkazmi jedného radovite zriadeného hrobitova z XI. storočia. Je nápadné, že hroby sú už silne porúchané.

Strieborné a bronzové prstene, uvedené na tabuli čís. IV. pod číslami 1—7, ako aj náramky, dostaly sa do vlastníctva Emila Jarottu z rôznych častí chotára Vozokanov. On potom tieto daroval mestskému múzeu v Nových Zámkoch. Tabuľa čís. IV., označené číslami 20, 21, 23, 24, sú úlomky jedného srpu a je to tiež nález z chotára Vozokanov.

BELO SZÓKE

---

³ O týchto nálezoch sa zmieni aj J. Eisner: „Pohřebiště ze střední doby hradištní na Slovensku.“ Odtlačok zo Sborníka Matice Slovenskej, roč. XIII. č. 4.

On trávi svoje dni ustavičným túlaním sa.

Len na poludnie dopraje si jednu-dve hodinky odpočinku. Dvtedy sa celé jeho vnútro rozohreje pochodovaním a z úst sa mu parí, ako z vriacej vody. Hľadá dajaké útulné miestečko, slnečným svetom zaliatu čistinu, kde sa sneh iskrí, ako diamantový prach a je od veľkej žiary celkom ružovej farby. Nebo nad jeho hlavou je modrá klenba zasiata drobnými zmrzlými mráčkami, a v snehu sú len stopy niekoľkých pred ním na útek sa pustivších zvierat a jeho; odtlačky bakančí so stopami oleja, alebo rovnobežné koľaje jeho lyží. Lebo miestami, tam, kde sú úbočia miernejšie, spúšťa sa, kde je strmo, tam skáče na lyžiach, cez úžlabiny prechádza krokom, s lyžami na pleci.

Jeho batoh na chrbte je raz vypuklejší, inokedy zasa celkom stlačený. Stáva sa, že len na dne má kúsok suchého chleba, vedľa sekerky; ale pri pastieroch sa mu niekedy ujde aj na červeno vyudenných oštiepok, aj bryndze. To je potom hostina; a prelomiac ľad odkvapov sa za tým dobre napije. Posteľ ustelie si z jedlových konárov — a keď nefúka veľký horský vietor, ktorý ticho lesných čistín naplňuje rachotom lámaných konárov —, vtedy si svlečie zo súkanej kožej strsti upletenú, pod bradu mu siahajúcu kabaňu a svoje svalnaté telo vystaví lúčom horského slnka. Medzitým spieva, alebo si len tak tíško hudie dačo svojím hlbokým hlasom, ktorý zneje tak, ako struna čela. A keby niekto priložil ucho na jeho klenuté prsia, počul by aj chvenie sa toho hlasu, ktorý koná v tomto klenutí kľukatú cestu, kým si nájde hrdlom cestu von.

— Plná je zem slávy Tvojej a hlása Tvoju dobrotu...

Toto spieva čierny človek a v poludňajšom jagote lieta jeho pohľad tak ostro po okolí — bez jediného mžiknutia —, ako pohľad krúžiacich orlov. Sú to pravé „horské“ oči: zelenavohnedé, priehľadné kryštaly, ako voda studených bystrín; ale keď sa pozerá na nebo, alebo na zem, zmäkne akosi tento pohľad.

Po odpočinku sa vysoký muž opäť vztyčí a beží na lyžiach, ako keby všetky stromy lesa zjašene bežaly z toho miesta, kde on stojí. Pred kamenitým korytom potokov sa niekedy zastaví; prejde opatrným krokom a potom ďalej. Noci strávi v brezových kolibách, v takzvaných „všidomoch“, v ktorých spia svoj ťažký sen lesní robotníci, zatiaľ čo lesní vlci hrajú divokú pieseň na organ svojich vyjúcich hlasiviek.

Niekedy sa zastaví na výšine a dlho skúmavým zrakom prezerá kraj, po dakej novej myšlienke však spúšťa sa znovu dolu.

Kraj stáva sa už pestrejším. Divoké lesy necháva za chrbtom. Namiesto brezových kolíb prichádza ku modrým, začadeným dom-

čekom, tvoriacim dedinu, a tam, kde sa údolie viacej rozširuje, nachádza aj mesto. Je rozpoltené širokou riekou, ktorej brehy sú spojené mostami. Budovy stoja na brehu tesne vedľa seba a kupolovitá strecha kostola skveje sa nad nimi ako mozaika.

Vysoký muž kývne hlavou a dlho sa so zaľúbením pozerá na ten v nádhere sa kvejúci zjav v údolí; potom zasa zdvihne svoj pohľad a preletí s ním vysoko do diaľok, kde celkom na kraji obzoru žiari úzky prúžok červeňavého svetla a fialová dúha v stopách zapadajúceho slnka. Kto vidí tohoto človeka, prezerajúceho si kraj, nevie ustáliť: čo si hľadá, že si všetkého tak bedlivo všima a potom sa zasa púšťa do diaľky, ako ten, kto ešte nedošiel ku svojmu cieľu.

Tam, kde sa usalaší, sadne si na vršok tak, že keby trochu lepšie natiahol nohy, mohol by takmer stúpať po gotických vežiach mesta. Za jeho chrbtom sú temné rady vrchov a lesov a so všetkých strán vrchami obklopené útulné kotlinky. Neďaleko je prepadlina jednej bane. Od mesta až k turistickému útulku, postavenému na kraji jednej priehlbiny, vedie v snehu vyšliapaná cesta. Z vyvýšeniny je rozhľad do veľkej diaľky. V lone priestorného údolia dýchajú v modrej pare malé dedinky. Ich vežaté chrámy sú postavené na vyvýšených miestach a množstvo bielych domčekov a červených striech sa zbožne stúlilo okolo nich. Vietor prináša zkadiaľsi hlas zvonu.

Pútnik sa prežehná, a zdá sa, že sa tu aj usalaší, lebo svoje palice zapichne a lyže oprie o ne. Čapicu si vysunie z čela, ktoré je spotené a niekoľko chomáčov vlasov je na ňom rozhádzane prilepených.

— Áno. Tu sa mi to hodí. Mesto nie je veľké, ale ani nie je malé. Nie je blízko, ale nie je ani príďaleko. Je tu turistický útulok. Úbočia a lesy sú tak mierne a pestré, že celé je dovedna skutočnou „učebňou“ —, žiakom mu poskytne mesto. Lebo ľudia túžia z takejto výšky ešte vyššie a aby sa naučili spôsobu, ako sa dostať vyššie a spôsoby bezpečného sjazdu, za to radi zaplatia, — myslí si. A potom: v ňom nájdu svojho majstra.

Modré pary pomaly zhustnú a zakryjú celý kraj ako dajaká prikrývka, utkaná vílou mesačného svitu. Nieto času na zbytočné okúňanie. Riša hôr, lesov a snehu stráda svoj ligot. Treba začať so stávaním príbytku. Lebo tu už si nehľadá útulku, ako hore v kolibách, hoci v turistickej chate by sa preň iste našlo dajaké miesto, kam by sa mohol utiahnuť.

Došiel tam, kam putoval, ale tam ho nikto a nič nečakalo. Nájdu sa ľudia, ktorí hľadajú práve to. Lebo ľudia ho potom znepokojujú otázkami: odkiaľ prišiel a načo?

Aj vysoký muž vie, že potom bude musieť odpovedať. No, teraz stará sa len o to, kde bude spať, lebo večer je už tu. Stopy sa celkom naplňujú hlbokým, modrým tieňom. Medzi šedými pňami smrekov temnota hustne, len vzdialené štíty sa ligocú v červenozlato a ružovom svite. Občas zatrepú krídlami havrani a otrepú s konárov stromov inovať. Potom je zasa ticho.

Vysoký muž vytiahne zo svojho batoha sekeru a poberie sa sme-

rom k lesu. Kýve sa s boku na bok, ako dvíha nohy z vysokého snehu. Miestami sniesol vietor veľké kopy a aj cez tieto záveje treba sa mu prebrodiť.

Tupé údery sekery a praskot lámaných konárov sotva počuť, lebo stavebný materiál ku stavbe smrekovej koliby prináša dosť hlboko z lesa, a prináša veľa naraz, takže sa navráti dovedna len trikrát. Konáre ťahá za sebou, takže hrbolatú čistinku celkom rozryje týmto chodením ta a späť.

Stavaniu rozumie dobre, lebo pracuje sotva hodinu — do zamrznutej pôdy vklíni oporné kolíky, pokryje ich konármi a celé potom zahádže veľkou vrstvou snehu — a skvelý útulok je už aj hotový. Vyzerá to, ako keby tam, kde ešte nedávno bola rovná zem, vyrástol naraz dosť veľký kopček. Vchod je postavený proti vetru. Chýba už len postlať si; dnes ešte len z úlomkov ihličia; zajra snáď opatrí si aj voňavé seno, iste sa na pôjde poľovníckej chaty nájde toľko, koľko je potrebné na jedno lôžko. Zatiaľ čo si pripravuje lôžko, svojím dychom dobre zahrieva dúpä, hoci mu aj tak nie je zimno, jeho svaly sú akoby ohňom prehriate. Objaví sa aj malá olejová lampička, ktorú mal v batohu, touto osvieti svoj príbytok. Snáď zdola aj vidia túto novým svetom žiariacu hviezdu na úbočí a hádajú: čo to asi je? Tak aj on vidí tisícerymi drobnými iskierkami osvetlené, žmurkajúcimi svetlami sa skvejúce mesto s krížom, svietiacim na veži biskupského chrámu.

Dlho sedí v otvore svojej smrekovej koliby a pozerá sa na očarujúci nočný obraz, ktorý pri východe mesiaca hrá si už so šialivým, klamným tmavomodrým a ako zmrznuvšie plamene strieborným svetlom; na nebi, ako roj zlatých včiel skvejú sa hviezdy.

Po dlhom bdení zakryje otvor jedným hustým konárom a ľahne si spať.

Svitanie prichádza s čerstvým snehom. Všetky stopy v snehu zmiznú. Rozorané hrbolce smerom k lesu tiež zahladí. Svitne krásne, oslepujúcim svetom žiariace ráno. Z bane ozývajú sa výbuchy a hrmostivo búchajú na vzdialené skalné steny. I muž sa zobúdz na vzdialené výbuchy. Husté ihličie sa pomaly hýbe, konár z vchodu zmizne a za padania mäkkého snehu objaví sa za dlhého putovania trochu už zarastená, staršie vyzerajúca tvár, ktorá však v skutočnosti nie je staršia než tridsať rokov. Jeho pekné, klenuté čelo, rovný nos, ústa pevných, silu vôle prezradzujúcich obrysov a jeho trochu pretiahla tvár budia hneď na prvý pohľad sympatiu. Hoci takto, zarastený, s dosť veľkou bradou, ako sa tak pozerá zo svojho zasneženého dúpä, možno ho pokladať aj za ušlého väzňa, alebo za pytlíka.

Teraz si veľkou priehršťou snehu vyčuchá horné telo až do červena a potom stočiac svoj drsný ľanový uterák v hrubý povraz, dobre sa ním osuší. Zrejme dobre sa vyzná v spôsoboch otužovania sa. Medzitým spieva plnou hruďou chválu:

— Plné sú nebo i zem chvály Tvojho mena...

Ešte šťastie, že ranné slnko svieti dosť teplými lúčami a mydlová

pena, ktorú má na tvári, keď sa holí svojou na opasku vybrúsenou britvou, mu neprimrzne na tvári. S takouto dravčou tvárou nemôže ísť do mesta; tam sa totiž práve chystá. Aj šaty si očistí. Hrubému tmavomodrému súknu neškodí nijaké krčenie a všetok mach koliby s neho ľahko opadá. BAKANČE si natrie olejom a natiahne si aj kabátik na halenu, upletenú z kože srsti. S batohom na chrbte a s lyžami na nohách sa s veselým pískaním spúšťa po oslepujúcim jagotom žiariacom snehu. Vyzerá ako polboh, letiaci na krídlach vetru.

Zdá sa, že sa neobáva povedať, odkiaľ prišiel a prečo, lebo o niekoľko hodín pozdejšie chodí ulicami mesta už s orazítkovanou úradnou listinou v kešení. V obchodoch nakupuje, remienkami stiahnutý batoh na jeho chrbte sa pomaly naplní, ale s lyžami na pleci v svojej lyžiarskej čapici a tmavomodrom kabátiku, s veselo dymiacou fajčkou v ústach, je vysoký muž takým zjavom, za ktorým sa mnohí obzerajú, hoci turista v tomto meste nie je zvláštnosťou.

Ako keby tušili, že tento človek iba teraz prišiel z druhej strany veľkých vrchov, že býva sám v smrekovej kolibe v horách a že spieva zbožnú chválu, kedykoľvek sa pozrie na zem, alebo na nebo.

Naje sa aj teplej polievky a hneď poobede vydá sa na cestu späť. Teraz môže si už aj takto povedať: na cestu domov.

Nájomcu turistickej chaty nachádza práve pred svojou kolibou, ako sa čuduje a probuje uhádnuť: čie môže byť toto dúpá a prečo sa prichodzí usalašil práve tu? Keďže vidí, že vysoký muž smeruje rovno k nemu, prichádza akoby domov a svoje palice zapichne pred smrekovú kolibu, spýta sa:

- Je to snáď tvojé?
- Áno, moje.
- Včera tu ešte nestála.
- Dnes je už, ako vidíš, tu, a tu aj zostane.
- Tu?
- Áno. Mám na to povolenie, aby tu mohla tá koliba ostať.
- Tak? A prečo si nepýtal nocľah v turistickej chate? Bol by si ho dostal.
- Ja som chcel stavať.
- Toto hovorí vysoký muž sebavedome a trošku sa vypne.
- Ale veď ty tým veľkým horským mrazom zamrzneš!
- Ó mňa sa neboj — usmieva sa ohľaduplne. — Poznám hory dobre a aj ony tak dobre poznajú mňa.
- Nuž dobre. Môžem vedieť tvoje meno?
- Môžem ti ho povedať...
- A čo tu chceš?
- Už som povedal tam, kde bolo treba...
- Ale si ty čudný chlapík! Veď to snáď aj ja môžem vedieť, stali sme sa predsa susedmi.
- Počul si, povedal som: poznám dobre hory a aj ony tak dobre poznajú mňa. Tomu chcem naučiť i druhých.
- Si teda lyžiarsky majster?
- Povedzme, že lyžiarsky majster...

— Veľkolepé!
— Prečo sa tomu tešíš?
— Mám hostí. Nuž budeš ich učiť. Pre všetkých nás to bude osožné. Hostia ti zaplatia a ja ti dám vždy obed, ak chceš. Alebo si budeš vo veľkom kotlíku málo variť?

— Zpočiatku som myslel, že hej: Nuž ale takto to bude lepšie. Nájomca si trie ruky a skúmvým pohľadom sa pozerá na vysokého muža: „On staval na hory, ja zasa na neho...” — myslí si a plánuje, že dá vytlačiť prospekt a túto divokú postavu dá sfotografovať na jeho titulnú stránku. Švárny chlapík. A môže to pokojne urobiť, veď povedal aj svoje meno a dostal aj povolenie. Zdá sa, že to nie je dajaký prenasledovaný.

Vysoký muž si však myslel: „Dobre som si vybral toto miesto...”

— Nuž teda?

— Inej práce nemám. Môžem začať, kedy chceš.

— Dobre, že si prišiel na začiatku zimy.

V meste už dobre poznajú vysokého muža, ktorý chodí dolu s hôr so splosklým batohom a vracia sa s takým vypuklým, že sa pod jeho farchou celý ohne a aj oči sa mu vypúlia. Často fahá i malé sanky, ku ktorým pridrôtuje peknú, rovnú dosku, smrekové laty a hrubú hradu. Často vidno, že sa s ním uprostred ulice pustia do reči elegantné, dobre oblečené dámy. Milo sa na neho usmievajú a zaujímajú sa: čo to vezie a načo?

— Potrebujem to ku mojej stavbe — odpovedá obyčajne a obzrie sa na drevo, uviazané na saniach za jeho chrbtom; jeho pohľad so záľubením spočívne na náklade.

Smrekový domček stáva sa pod jeho rukami stále dokonalejšou stavbou. Prirovnaná ku novej stavbe počíta stará iba za psiú budú. Je tiež pravda, že za peniaze, ktoré mu platia za lyžiarske kurzy, stále nakupuje: klince, drevo, sklo do oblokov, git a nástroje, ktorými vytesáva záruby. Vo svojom voľnom čase, keď nevyučuje: stále vŕtá, vlečie, nosí, stavia. No, ale jeho dom je už aj taký, že ani ten najľadovejší horský vietor neprenikne ani jedinou jeho škárou. Je opatrený ťažkými, na pantoch visiacimi dverami na zamykanie a skleneným oblôčkom; za lôžko si ustrúhal také pohodlné, ozdobne strúhané korytko, aké v tomto kraji ešte nikto nevidel. Môže sa cítiť šťastným ten, pred ktorým sa otvoria dvere malého horského domčeka a on ukáže mu svoj čudný mužský príbytok.

Už aj v meste ho poznajú a veľa o ňom hovoria. Mládež sotva sa môže dočkať, aby po hodinách vyučovania v škole mohla vyjsť k „majstrovi“, od ktorého naučí sa také „kunststücky“, že po niekoľkohodinovom kurze skoro všetci „vyrastú“ z vrchov v okolí mesta a túžia po vzdialenejších štítoch. A tie elegantné dámy, ktoré sa s ním pustia do reči — hoci aj uprostred ulice —, sú preňho práve tak nadšené, ako mládež. Veľmi často dostáva na mnohé miesta pozvania na obed. Potom šuškejúc hovoria o „divochovom“ silnom rameni, ktorým objíma ich krehké, ako kvety nežné pásy, keď priliš

silne „hupnú“ na snežnom úbočí a dlhé lyže na ich nohách sa zapletú do seba.

„Majster“ usmievajúc sa svojimi bielymi, zpod úzkych fúzov barsky sa ligotajúcimi zubmi vedie, poučuje, povzbudzuje do pestrej vlny poobliekané mestské figúrky a po západe slnka, keď sa hŕa vyľudní, sedí mlčky, pokurujúc zo svojej fajky pri olejovej lampe vo svojom dúpätí, alebo naloží z ihličia s praskotom horiaceho ohňa a zatiaľ, čo ho roj zlatých včiel na oblohe, hučanie lesa, mätko padajúce vrstvy snehu a hlboká samota uvádza do zbožného údivu, spieva svojim, ako čelo hlbokým hlasom chválu:

„Plné sú nebo i zem chvály mena Tvojho a hlásajú dobrotu Tvoju...“

Na jar, keď zem vydychuje svoje prvé pary a na úbočiach vrchov robia si cestu malé strúžky vody a hore, kde teplé slnko roztápa sneh, temnejú sa veľké, tmavé škvrny a celý hornatý, lesnatý svet vyzlečie sa do naha v surovej žiare; vtedy — hoci je pôda ešte mäkká — premeriavajú odborníci sražovité úbočie od drobného domčeka až po ohyb údolia v úzkom, ale dlhom pruhu zeme. Vodovzdorné čižmy inžiniera ostávajú vlepene do blata, ale darmo, toto treba vyriadiť v takýto čas, aby kým pôda vyschne, bolo úradné prepísanie zeme dohotovené a aby mohlo byť čoskoro započaté s kopaním, vyčistením pôdy od kameňov; a aj stromy musia do pôdy zakoreniť prv, pokiaľ možno skoro, pokiaľ ešte spia. Toto musí mať teda čím skorejš za sebou, aby mohol povedať: „Zem je moja, zasejem do nej, čo sa mi páči...“ Že čo má zasívať, to musí — zvlášť v prvom roku — dobre uvážiť. Zima stvorila svojou činnosťou zem; zem musí zrodiť látku ku väčšiemu domu, aby spolu s tým, čo zarobí na druhý rok, mohol trochu zväčšiť svoj dom.

Rozhodne, že jednu časť úbočia, ktoré má južnú polohu, rozdelí na chodovité parkany a zasadí do nej najušľachtilejšie, najlepšie voniace druhy jahôd a okrem toho zárodoky ku šampiňónovej plantáži. So všetkým tým je, pravda, veľa práce, ale zimná — zo súkanej kozej srsti upletená halena — sa svlečie spolu s malým kabátikom a nenosí už nič iného, len krátke nohavice z jelenej kože so zašňôrovanými sárkami, ktoré nechávajú ešte i jeho kolená voľné; a jeho horné telo môže do jesene voľne páliť slnko a bičovať dážď. Teraz vidno ho väčšinou obrábať svoje pole. Pole je síce sotva väčšie, než záhrada a dom tiež nepočíta za celý dom, predsa počuť, ako niekedy hovorí: „Teraz, keď už mám aj dom, aj pole...“

Zdá sa, že sa pestovanie jahôd dobre vypláca, lebo začína so skladaním sklenených tabulí a úponky podopiera drobnými tyčkami, aby ovocie dozrievalo všade naraz. Potom zostrojí dačo veľmi praktického: drevenú klietku na zatváranie, v ktorej nosí do mesta predčasne zrelé ovocie celkom nepoškodené. Vo veľkých reštauráciách mesta mu za to dobre zaplatia. To isté robí so šampiňónmi, ktoré sa na jeho malej plantáži množia skutočne rýchlosťou húb. Ale za sviatania zájde si niekedy veľmi ďaleko; pozná dobre liečivé rastliny

a za tieto mu v lekární zaplatia. Výsledkom zbierania je, že sklenený domček je zväčšený o malú, ako sklenená klietka vyzerajúcu terasu, ktorú na celé leto prenajme od neho jeden z iného kraja prišlý profesor, ktorý od svitania do zotmenia čaká u medom potretých kvetov na motýľov a chrobákov, alebo za nimi behá so svojou sieťkou, ako dorastlý, červenopihovatý chalan. Oni dvaja sa dobre porozumejú a lovec chrobákov si od neho zaistí toto obydlie už aj na budúce leto. To je v poriadku. A v zime z nej urobí malú čajovňu. Do prostriedku postaví veľký samovar a vymeriava čaj. Za večerov bez prestania hobluje, reže pilkou, teše záruby, reže siahovinu, ako keby sa hanbil byť nečinným okrem času spánku. Toho výsledkom je potom, že na jar je jeho dom už celkom symetrický, lebo aj na jeho druhej strane je vystavaná malá, sklenená terasa.

Takto, s ihličnatým lesom v pozadí vyzerá už ako jedna menšia, ale veľmi pekná poľovnícka chata. Priechne dosky zafarbí na zeleno, z ríms a z podstrešia visia v drevených džbánoch červené a biele kvety; a na priečelí ako erb vyreže: encián.

Hneď v prvý deň nových vakácií dojde lovec chrobákov a keď vidí, že dom je zväčšený, ponúkne, že zavolá jedného zo svojich priateľov, aby „majster“ mal dvoch letníkov. Ale vysoký muž sa usmieva a nechytá sa príležitosti.

— Nie je na vyďaj — odpovedá.

A to isté odpovedá večer aj tej blondínke, ktorú učil lyžovať a ktorá je dosť bohatá, slobodná a vrtošivá k tomu, aby si dovolila jeden horský výlet pre „divochovu“ vôľu — na niekoľko týždňov.

— Prečo mi ju neprenajmeš? Bola by som ti vždy nablízku.

— I tak si tu.

— Len občas, na niekoľko hodín... Tebe to stačí?

— Z teba áno...

— Urazil si ma. Ako si to myslel: „z teba“.

— Ty si len hračkou.

— Tvojou hračkou? — pýta sa s výsmechom.

— Mojou. Teraz mojou.

— Snáď opačne!

— To je jedno. Ty si pre mňa len zlatovlasou bábikou. Ja si tam donesiem ženu silnej ruky, ktorá mi porodí syna. Ožením sa.

— Ó, Caliban zakladá rodinu! — posmieva sa.

Ale muž je vážny:

— Áno. Už mám na čo postaviť rodinu. Mám dom, aj pole. Je veľa práce.

— Pravda, potrebuješ niekoho, kto by ti slúžil.

— Slúžku? Nie, potrebujem ženu, ktorá mi pomôže stavať. Silu mám. Vôľu mám. Len ženu ešte nemám — hovorí sebavedome.

— Myslela som, že sám staviaš a okrem toho: ... bozkáš.

— Áno, ale nie bez cieľa. Dvere môjho domu zavrú sa potom v každý večer za dobre uplynulým dňom.

— Ach, si divoch... a blázon.

Muž na to už nič neodpovedal.
A blondinka ho vysmeje a opustí.

Novú úrodu jahôd a špampiňónov odniesla do mesta už Borovka. Keď sa pohne — s drevenou klietkou na chrbte, v ktorej ako na táčni stojí na rade listov voňavé ovocie —, vykračuje si rytmicky; jej pestrými kvetmi zdobená sukňa sa sem-tam pokyvuje; niekoľko vlasov, ktoré ostaly neverné vencovitému pletencu okolo jej hlavy, je hračkou rozkošnícky poviévajúceho jarného vetra; jej tvár a mäsité rty sú preplnené červenou hojnej krvi; živôtik na jej prsiach je k puknutiu napnutý bujnou silou toho, čo je pod ním; pevnými rukami s veľkými robotnými dlaňami kýve si energicky do kroku; aj jej nohy a driek sú takou stavbou, na ktorej vidno, že sa staviteľ snažil predovšetkým o silu. Táto žena nie je dajako krásna, ale prekypuje silou a mladosťou.

Mnohí pozerajú sa nespokojne na voľbu mužovu, ktorý by bol mohol dostať aj oveľa lepšiu ženu, než je Borovka, ktorá ku všetkému ešte ani nemôže byť múdrou nazývanou. Jej otec je pastierom v košari pod vrchom a dievča vyrástlo bez matky, len tak divoko, ako borovka, po ktorej nosí meno.

Lenže muž vie, akú ženu treba na hory. On vie, že si dobre vybral. Dlhú sa za ňou pozerá, a keď sa s hrmotnou postavou ženy stratila v záhybe lesa, pustil sa s veľkým elánom do práce. Na hladko vyhoblované latky stiahne šrúbami tak, že z toho bude posunovateľné ležadlo. Treba už len natiahnuť na hotovú kostru z latiek plátno domáceho tkania, ktoré priniesla jeho Borovka venom a už si naň môže i hocikto ľahnúť. Hľa, aký úžitok má z toho plátna! Vyrobí šesť takýchto ležadiel, lebo slnko hreje čím ďalej, tým teplejšie; je na čase, aby ich dohotovil. Mešťania veľmi radi si ľahnú na slnko na takéto ležadlá. Okrem toho vyrezal aj písmená a tieto dnes ešte aj priklinčuje na priechod domú, nad erb:

„Slniečny kúpeľ Enciana.“

Turisti budú v nedeľu ako omráčení! Ale budú zadivení aj preto, lebo na terase, podobnej sklenenej klietke, môžu byť udené oštiepky, syr a čerstvá bryndza, ktorú môžu zapíjať mliekom, alebo pivom. Áno, lebo dostal povolenie na predávanie všetkého toho a toto povolenie si potom vyvesí na stenu. Takto bude môcť každý zvedieť aj jeho meno, veď doteraz bol im len „majster“, alebo: „mužom z hôr“. Budú mať radosť aj zo skvelých ležadiel. Pomaly zvyknú si k nemu chodiť aj v lete tak, ako v zime sa tu roja na bielom snehu.

Nájomník vyjde z poľovníckej chaty a obíde dom, ktorý pred jeho očami vyrástol zo zeme jedným-jedným „prílepom“.

— Keď si pomyslím — zamyslí sa a kýve hlavou.

— Pravda, myslíš na môj začiatok?

— Na ten. Z ničoho...

— Z ničoho? — opakuje vysoký muž.

Stojí tam vo svojich sošňorovaných, žltých nohaviciach z jelenej

kože, s obnaženým horným telom, nohy pevne opreté o zem, svaly na jeho pleciah a šiji ihravo sa chvejú pod jeho kožou, jeho profil je obrátený k vetru a aj s jeho vlasmi — sfa by živé prsty — ihrajú si nepokojné prúdy vetra, jeho rameno sa zdvihne:

— Maľ som silu a vôľu. A všetko k tomu...

Teraz sa obzrie: najprv k východu, kde temnejú sa poschodovité rady štítov a lesov; strmé steny bez jediného priesmyku; žlté horské roviny tieňom mrakov nad nimi; machom porastlé kamene. Potom v iný smer, tam, kde temnozelené ihličnaté a svetlé listnaté stromy zakrývajú údolia, z ktorých počuť hlučiace bublanie rozpenenej vody, avšak nie silnejšie, ako bzučanie včely, prechádzajúcej mu okolo ucha. A ešte ďalej: kamenitú, žltú prepadlinu s dolu bežiacimi koľajnicami; v lone rozšíreného ústia údolia vencom hôr obkľúčené mesto; červené strechy domov, ktoré sa skvejú pod lesklou, modrou hmlou. A čistý poriadok modrej oblohy nad jeho hlavou; mráčky plavené akosi unášajúcou náladou po mori oblohy a očarujúca krása harmónie všetkých tých variácií, ktoré dovedna dávajú jednotu: kraj.

— Nič? — pýta sa; rukou ukáže okolo seba:

A zaznie tá bzučivá melódia, ktorá svojim tajuplným chvením pramení dakde pod klenbou živého mäsa a kostí a ktorej vierou naplnená chvála preniká snáď až ku hraniciam Zeme:

„Plné sú nebo i zem chvály mena Tvojho a hlásajú dobrotu Tvoju...”

Preložil: VÁCLAV VENCL

MÁRIA MEZÖSSY

LITERATÚRA

MIKÓ IMRE: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. — Národnostné právo a národnostná politika. (Kolozsvár, 1944. Minerva, str. 551.)

„Vidíme jasne!” — Toto je túžbou každého dobromyseľného a mravný základ majúceho človeka v súvislosti s uhorskou národnostnou otázkou. Keď preskúmame v posledných rokoch celú knižnicu naplniacu literatúru tejto, v našom štátnom živote tak dôležitej otázky, musíme konštatovať, že najčastejšie hlavným cieľom — aspoň z maďarskej strany — bolo dosiahnutie tejto túžby, zistenie objektívnej pravdy. Maďarský učenec v trianonskej dobe, ale aj odvtedy, čo sme sa čiastočne vyslobodili z úzkych medzier našej okyptenosti, bral dvoje ohľady pri vypátraní pravdy. S ustrnutím zbadal, v akej zráňajúcej miere bolo zahraničie neorientované v národnostnej otázke uhorskej, a nakoľko nepozná domáca verejná mienka podstatu tohoto veľavýznamného problému.

Začala sa teda starostlivá bádateľská i shrňovacia práca a skoro každá odborná veda sa zúčastnila na skúmaní pravdy: a kým historici, psychologovia, lite-

rárni historici, etnografi, geografi poznali, aké nerozlučiteľné styky sa nadprirodili za spolunažívania cez dlhé stáročia medzi Maďarstvom a ostatnými, tu bývajúcimi národnosťami, zatiaľ naši právnici a politici skúmali príčiny spolupráce a rozporov, ďalej ich vývin, všade presne uvažujúc o tom, čo sa má robiť teraz. Už aj na povrchný pohľad možno konštatovať, že čo jasnejšie objavenie jednotlivých odborných vied — že totiž Maďarstvo a s ním cez stáročia v jednom štáte spolunažívajúce národnosti boli spojené nerozlučiteľnou kultúrnou spojitosťou — malo vplyv aj na vývin právneho pomeru, veď pre tento fakt sa dá pochopiť, že Maďarstvo a národnosti až po rečové-politické boje XIX. storočia, vedeli si žiť vedľa seba v úplnom súlade, ale povrchný skúmateľ práve pre túto spomenutú a od najlepších učencov toľkokrát hlásanú duševnú solidaritu nepochopí tieto rozpory, ba boje, ktoré sa vyvinuli medzi Maďarstvom a národnosťami v XIX. storočí.

Citili sme: chýba veľké, súborné dielo, ktoré podľa možnosti s najväčšou úplnosťou predloží nám právny stav národností v Uhorsku, dejiny uhorskej národnostnej politiky. Na spomenutý veľký problém len takto mohla dostať odpoveď aj maďarská verejná mienka, aj maďarská veda. Keď teda Imrich Mikó, autor tohoto mohutného diela, pilným bádáním posbieral uhorské národnostné zákony, v súvislosti s týmito s úplnou vernosťou a podrobnosťou poukázal na postup a podrobnosti ich rokovania v parlamente a keď krátkym, ale šikovným úvodom objasnil predchádzajúce udalosti a príčiny národnostnej otázky ako rázovite problému XIX. storočia, vtedy tak zo všeobecného maďarského, ako aj národnostného hľadiska vykonal takú nepostrádateľnú prácu, bez ktorej — podľa našej mienky — ďalšie bádanie národnostnej otázky ani nie je možné.

Keby autor tohoto diela bol inšie ani nerobil, iba že posbieral zákony a nariadenia národností sa týkajúce, jeho dielo i vtedy by zaslužilo mimoriadnej pozornosti; z tejto knihy však omnoho viac dostaneme: autor sa snaží dostať sa ku koreňu otázky, zrejme preto, lebo z hľadiska práva a politiky tak pre cudzinu, ako pre domácu verejnú mienku chce s konečnou platnosťou riešiť pomer Maďarstva a národností.

Tak potom jeho dielo nie je iba suchým soznamom zákonov a nariadení, ale je úplným súborom, z ktorého výborne vysvitne stanovisko, duševný obraz, vytýčené ciele a vôbec chovanie sa Maďarstva a národností voči všetkým otázkam. Z tohoto hľadiska výsledok právnika a politika pre povrchného pozorovateľa prekvapujúcim, pre podstatu veci hľadajúcich samozrejým spôsobom sa shoduje s výsledkom historikov a literárnych historikov. Prečo sa stalo národnostná otázka akútnou práve v XIX. storočí? Lebo v predošlých dobách pre spoločný latinský jazyk štátu, pre stavovskú sústavu spoločenstva spolužitie Maďarstva a národností bolo prirodzené, a táto symbióza v prvom rade pre jazykovú otázku sa stala problematickou. Ale úsilie Maďarstva — ktoré v XIX. storočí musíme považovať za samozrejmé — povýšiť národný jazyk za štátny, nemá už len jazykové následky. Je prirodzené, že Mikó, ktorý v prvom rade zdôrazňuje právne vzťahy problému, nepustí sa do úplného rozúšľenia spletitej otázky, ale jasne vidí, čo je podstatný rozdiel behom vývinu v stanovisku a chovaní sa Maďarstva a národností, a tak čo viedlo konečne k trianonskej, úplným rozchodom sa zdajúcej tragédii. Z tohoto hľadiska od recenzora zákonov, nariadení, parlamentárnych polemík a rokovaní dostaneme ten istý záver, čo od historika: v boji o národnostnú otázku je podstatný rozdiel medzi postávením Maďarstva a národností. Maďarstvo má pred očami vždy a všade v prvom rade hľadisko štátu. Pre neho jednota a nerozdeli-

teľnosť štátu je najdôležitejšou otázkou, ako povolaný vodca Uhorska, z toho nepopustí. Avšak — a z hľadiska všeobecného človečenstva to dá jeho stanovisku mravný základ — nie len cieľom pre seba, slovom nie preto, aby záujmy Maďarstva oproti národnostiam prepiate uplatnilo, ale predbehnúc svoju dobu a aj ostatné západné národy preto, lebo jasne vidí, že jednota a moc Uhorska je jedinou zárukou poriadku a pokoja vo Východostrednej Európe.

Nakoľko je prirodzené, že Maďarstvo behom XIX. storočia v prvom rade usilovalo sa zaistiť vlastné bytie, natoľko je charakteristické, že naši vedúci politici usporiadanie národnostnej otázky uzákonili vždy stojac na pevnom základe mravnosti a humanity, v najšľachetnejšom úmysle. Nakoľko charakteristické je napríklad, že František Deák pri rokovaní o zákone XLIV-1868 nehľadal schvaľovanie verejnej mienky, ale mravnú pravdu! Tomuto maďarskému postaveniu možno ďakovať, že Maďarstvo už roku 1849 pokúsilo sa o zákonitú usporiadanie národnostnej otázky, vtedy, keď u ostatných stredoeurópskych národov o tom nemohlo byť ani reč! Náš národnostný zákon z roku 1868 je bezpříkladný vo svojom druhu v celej Európe: pri čítaní rokovani a jeho definitívneho textu vidíme so strany maďarských štátnikov popri bezpodmienečnej požiadavke uhorskej integrity aj veľmi hlboké a u ostatných európskych národov v tej dobe nepredstaviteľné pochopenie smýšľania národností. Nakoľko charakteristické je z tohoto hľadiska, že trianonská smluva, ktorú prinútili na nás tí, ktorí problémy našej vlasti nikdy nevedeli a nikdy nebudú vedieť pochopiť, uložila maďarskému štátu oveľa menej, než čo 50 rokov pred zakončením prvej svetovej vojny, roku 1868 dobrovoľne vzal na seba. Všetko to, čo tento základný zákon a ostatné, odvtedy vydané zákony a nariadenia obsahujú, nie je nevyhnutným následkom tej-ktorej situácie, ale historicky založeným, tradíciami odôvodneným výtvorom uhorskej štátnosti. Keď to autor ani nevyloží podrobne, z jeho rozboru predsa jasne sa dá konštatovať, že naše zákonodarstvo v ohľade národnostnej otázky aj dnes je organickým pokračovaním tisícročnej tradície: jasným dôkazom toho je nová situácia, ktorá nastala od roku 1938 zpät pripojením odtrhnutých oblastí. „Z hľadiska medzinárodného práva Maďarsko voči menšinám zpät pripojených oblastí je viazaná iba ustanoveniami, ktoré vzalo na seba v trianonskej smluve“ — píše Mikó (str. 296) —, naproti tomuto Maďarstvo neberúc do úvahy dvadsať- a niekoľkoročné odtrhnutie, samo od seba, dobrovoľne, spoliehajúc sa na vlastnú tradíciu, vedomé svojej historickej moci, udelilo národnostiam všetko, čo potrebujú k ľudskému žitiu. Najlepším príkladom na to je problém Podkarpatskej Rusi: Československo sa zaviazalo, že rusínskemu národu dá autonomiu, ale Rusinom nie táto, od ich zeme a tradícií cudzia štátna moc udelila samosprávu, ale ten štát, ktorý od protivníkov tak nespravodlivo bol obžalovaný z utlačania národností. Avšak následkami tohoto, k večným zákonitostiam krajiny vždy prispôsobujúceho sa maďarského postavenia sú aj tie chyby a nedostatky, ktoré ani nepostihly natoľko národností, ako viac slúžily k tomu, aby cudzia, štruktúru, právnu sústavu krajiny nepoznávajúca propaganda použila ich za zbrane proti Maďarstvu. Z diela autorovho jasne vysvitá, že slovo „magyar“ v našej právnickej terminológii kryje dva pojmy: „magyar nemzet“ je širšieho obsahu a obsahuje občanov všetkých národností krajiny (uhorský národ); „magyar nép“ (maďarský ľud) vzťahuje sa len na Maďarov. Je zrejmé, že to len u cudzincov zapríčiňuje zmätok pojmov: pojem „magyar nemzet“ v dobe latinčiny ako štátneho jazyka bol vyjadrený slovom „hungarus“, a maďarskí politici — ktorí moderný maďarský štát právom považovali za pokrač-

čovanie stavovského štátu — prirodzene prekladali do maďarčiny: magyar nemzet — uhorský národ. Práve tak využila nepriateľská propaganda aj toto neblahé polozenie, ktoré sa v národnostnej otázke na konci minulého storočia vyvinulo. Mikó o tejto, z hľadiska uhorského vývoja aj v inom ohľade nešťastnej dobe píše nasledovne: „Veľké vnútorné protirečenie politiky v dobe vyrovnania tkvie práve v tom, že nemala jedinu, dôsledne premyslenú a vykonanú smernicu, ale vystriedaly sa výhody s retorziami, politici a strany sa prelicitovali v maďarskosti, a kým jeden zrúcal to, čo druhý vystaval, zatiaľ národnosti výborne vedely pre seba zúrokovať mnohostrannú rozporu maďarského vnútropolitického života.“ (Str. 248.) Podľa našej mienky preto nastalo toto nešťastné polozenie, lebo to bola tá doba, kedy maďarský politický život so svojimi mnohými čerstvo-asimilovanými duchovnými vodcami a omámený liberálnou myšlienkou doby odbočil od historických tradícií jedine správnej maďarskej cesty. Národnosti a západní politici len túto dobu vidia pred sebou, keď ztracujú našu národnostnú politiku, hoci — bez ohľadu na to, že aj v tejto dobe sme mali politikov, ktorí nezlomne pokračovali v čiare tradícií — vysvitne aj tohoto diela: nie na storočiach sa zakladajúca maďarská národnostná politika, ale nerozhodnosť a omyly dvoch desaťročí zapríčinily trianonskú tragédiu.

Ale dobre môžeme pozorovať v Mikóvom diele aj chovanie sa národností. Toto ani zďaleka nie je také jednotné. Ich národné povedomie nie je organickým pokračovaním dejinných tradícií. Ich prebudenie len v tom sa podobá k prebudeniu maďarského národného povedomia, že ako maďarské prebudenie je reakciou na jazykové nariadenia Jozefa II., tak ak povedomie národností je reakciou na snahy o zavedenie maďarčiny ako štátneho jazyka. Z politického hľadiska však nielen tento, s vnútornými udalosťami krajiny súvisiaci vývin vysvetľuje obrátenie sa národností proti Maďarsku: v prvom rade okolnosť, že tak imperializmus viedenského dvora („divide et impera“), ako aj iné, vonkajšie mocenské záujmy (pan-slavizmus) využili pre seba jazykové rozpory XIX. storočia. Prirodzeným následkom toho je, že kým právnické a politické stanovisko Maďarska voči národnostiam až dodnes môžeme považovať za stále, zatiaľ národnosti v posúdení tak seba samého, ako Maďarska boli a — možno pridať — budú stále odvislé na zahranično- a vnútropolitickej situácii až dotiaľ, kým sa nevrátia na jedinu správnu, tradíciám krajiny zodpovedajúcu cestu. Toto je príčinou toho, že vnútorná problematika jednotlivých národností je iná: len vtedy stoja v jednotnom fronte proti Maďarsku, keď to vyžadujú ich domnelé záujmy, alebo skôr na ich pôsobiacie zahraničné politické záujmy: vlastne aj práve v ohľade týchto záujmov boli veľké rozpory medzi jednotlivými národnosťami (viď protivy medzi srbskými a rumunskými grécko-východnými). Všetko to, čo maďarské zákonodarstvo v tejto otázke asi za poldruha storočia utvorilo, a o čom hovorí Mikóvo dielo, viac znamenalo pre záujmy národností, ako keby ich celkom voľne nechajúc, bolo by nechalo uplatniť sa ich stále meniace a — ako sme hovorili — v chvíľkovej situácii vytvorené požiadavky.

Práve preto veľmi správne robí Imrich Mikó, keď nielen že sa snaží posbierať podľa možnosti čo najúplnejšie národnostné vzťahy maďarského zákonodarstva, ale tieto otázky aj zvlášť objasní vzhľadom na jednotlivé národnosti. Nemôžeme mu zazlievať, že pomerne najviac sa zaoberá so sedmohradskými národnosťami: so Sasmi a Rumunmi. Aj my vidíme veľký význam otázky a porozumieme, že pre svojské postavenie to ho zaujíma najviac. To musíme skôr vyzdvihnúť, že pre

pilnú bádaciu činnosť dobre vidí aj problematiku ostatných, od neho ďalekých národností: nás viac sa týkajúca slovenská otázka sa tiež objasní pred čitateľom. Nedostatok prameňov môže byť príčinou, že na mnohých miestach predsa nevidí dosť jasne slovenskú otázku: v súvislosti s pražským slovanským kongresom a slovenským shromaždením v Turč. Sv. Martine roku 1861 zahrnie mnoho takých zjavov pod jeden klobúk, medzi ktorými sú však hlboké rozdiely. Udalosti rokov 1848/49 a ich následky dobre vidí, z jeho rozborov je jasné, nakoľko sa nezaujala Viedeň slovenského stanoviska, za Bachovej éry nakoľko sa odvrátila od Slovákov, keď už nepotrebovala porušenie poriadku v Uhorsku, — ale sa nezmieni o veľkom počte Slovákov, ktorí v boji o slobodu stáli po boku Maďarstva, hoci to dobre objasní tú okolnosť, že práve vtedy, keď mnoho politických vodcov slovenských pod vplyvom zahraničnej propagandy sa odvrátili od Maďarstva, množstvo ľudu svojím prirodzeným pudom správnejšie vidí tradíciami schválenú cestu. Preto sa staly tragickými posledné dve-tri desaťročia XIX. storočia: aj maďarskí vodcovia zabudli na zákonitý rozkaz tradícií, národnosti teda v plnej miere sa staly obeť cudzej propagandy. Najlepším príkladom na vyšvitie tak maďarského, ako aj národnostného vývinu je zatvorenie Slovenskej Matice a gymnázií: preto s radosťou by sme boli vítali podrobnejší referát o tejto otázke. Je všeobecne známe, že Slováci v týchto tragických rokoch rozchodu hľadali riešenie nielen na českej, ale aj na ruskej čiare; Mikó to nespomína, hoci ako aj denník slávneho slovenského romanopisca, Svetozara Hurbana Vajanského („Z väzenia“) svedčí, v kruhu ruských záujmov aj slovenskí a rumunskí politickí vodcovia dali sa do styku.

K tomu, čo sme tu spomínali ako nedostatok, dalo by sa ešte pridať niekoľko poznámok. Mohli by sme pripomenúť ešte aj to, že hoci Mikó zaoberá sa s problémom v prvom rade z právneho a politického hľadiska, na mnohom mieste azda aj na úkor látky nápadne si nevšímá kultúrnohistorických a psychologických vzťahov, vtedy, keď — veľmi správne — celej otázke položí široký historický a duchovný základ. To sme však nepovedali preto, žeby sme chceli za každú cenu nájsť nejaké chyby. Len to sme chceli vyjadriť, ktorým smerom treba pokračovať v práci a v ďalšom bádani. Dielo Imricha Mikóva je bezpochyby veľavýznamné a nepostrádateľné, bez ktorého teraz už nemôže začať prácu nikto, kto sa chce zaoberať s uhorskou národnostnou otázkou.

LADISLAV SZIKLAY

Dr. FLACHBARTH ERNŐ: „A nemzetiségi csoportok“ jogi helyzete a szlovák alkotmány szerint. — Právne polozenie „národnostných skupín“ podľa slovenskej ústavy. (Felvidéki Tud. Társaság, Budapest, 1943. Str. 64.)

Autor už dlhé roky s veľkou horlivosťou sa zaoberá s národnostným právom a už za čias československých bol na tomto poli uznanou autoritou. V tejto svojej práci skúma časti slovenskej ústavy, ktoré sa vzťahujú na národnostné skupiny. V úvode poukazuje na to, že samostatné Slovensko nie je zaviazané medzinárodnými právnymi zaviazanosťami, vzniklými z pomeru maďarsko-československého.

Slovenská ústava rozoznáva slovenský národ a národnostné, alebo inonárodné skupiny. Tieto teda nie sú členom národa, avšak ústava považuje ich za kolektívne celky a uzná im isté kolektívne práva. Podľa ústavy „občania môžu sa voľne hlá-

síť k svojej národnosti", tojest, je možné toľko národnostných skupín, ku ktorým sa prihlasujú.

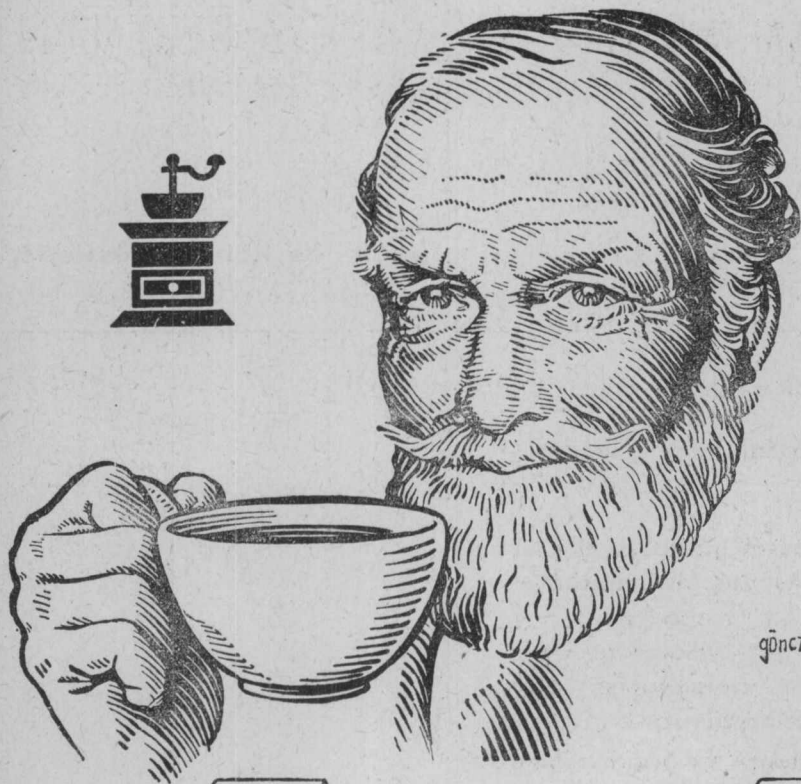
Právo kultúrneho a politického zorganizovania sa prislúcha však iba národnostným skupinám, ktoré sa už na území Slovenska udomácnely: takéto sú Maďari, Nemci a Rusíni. Národnostným skupinám prislúchajúce práva sú jednak kolektívne, jednak individuálne. Ústava však ich platnosť viaže k takej podmienke, ktorá je celkom nová vo verejnom práve moderných štátov. To je tzv. zásada reciprocity, §. 95: „Práva národnostných skupín, uvedené v ústave, platia natoľko, nakoľko také isté práva v skutočnosti požíva i slovenská menšina na území materského štátu príslušnej národnostnej skupiny.“ Použitie tejto zásady však naráža na ťažkosti, veď právny poriadok dvoch štátov nikdy nie je rovnaký, a tak môže to viesť len ku zhoršeniu národnostných pomerov a nie k zlepšeniu polohy zahraničných menšín slovenských, čo je však jej vlastným cieľom. Slovenský štát totiž na základe tohoto §-u môže zastaviť vykonávanie niektorého kolektívneho práva na jeho území žijúcej jednej národnostnej skupiny — ale kto je kompetentný konštatovať, či Slováci na území druhého štátu žijúci, skutočne utrpeli právnu ujmu, a či konštatovanie toho je objektívne a nezakladá sa na niektorej prázdnej zvesti, alebo osobnej krivdy? Všetko to je len dôkazom toho, že „z hľadiska právopolitického proti §-u 95. sa môže veľmi silne namietat“ (str. 18.).

Z individuálnych práv najdôležitejšie je, že „občania môžu sa voľne hlásiť k svojej národnosti“. (§. 91., odst. 1.) Keďže teda svoju príslušnosť k niektorej národnosti môže si určiť každý sám, nie je na mieste rozbor priezviska, alebo určenie národnosti z úradu na základe pôvodu, alebo náboženstva, keď sa to neshoduje s priznaním dotyčného. Aby si však občania zo záujmu stále nezmenili svoju národnosť, k tomu slúži tzv. „národnostný kataster“, v ktorom „zmeny môžu sa diať len v medziach zákona“. O predložení spomenutého katastru a o podrobnosti určujúcim zákone však ešte nevieme.

Z kolektívnych práv obzvlášť zaujímavý je systém jedinej strany, t. j. štátotvorný národ a udomácnené národnosti môžu mať len po jednej politickej strane; podľa toho na Slovensku sú len štyri strany: Hlinkova strana, strana maďarská, nemecká a rusínska. Z ďalších spomenieme ešte, že „národnostné skupiny a ich členovia so svojím materským národom môžu nadväzovať a pestovať kultúrne styky“. Na konci autor píše ešte o právach rečových a školských.

Je dôležité, aby naša verejná mienka dobre poznala położenie zahraničných Maďarov a aby jasne videla v spletených prípadoch národnostnej otázky. K tomu slúži aj dielo Flachbarthovo.

JOZEF OLÁH

gönczi gebhardt

Franck

POLEDNIAK KÁROLY, KASSA

Külön autó- és
traktor-javító osztály

GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE
MALOMÉPÍTÉSZET

Külön henger- és tengely-készítő osztály

KASSAI TAKARÉKEGYLET

MINT SZÖVETKEZET

KASSA
FŐ-UTCA 57. SZÁM

TÁVBESZÉLŐSZÁM: 34-53

VARGA BERTALAN

Tulajd.: vitéz VARGA FERENC

papír- és könyvkereskedő
KASSA, FŐ-U. 13.

Saját érdeke ellen vét:

ha nem

gázzal, vagy villannyal

főz-süt-vasal,

ha nem

kassai gázkoksszal fűt.

A szükséges felvilágosításokat

megadja,

**a gáz-, villany- és víz-
szolgáltatási**

üzemzavarokat orvosolja,

új villany- és gázkészülékekre

rendeléseket felvesz.

A kassai gázkoksz eladását

intézi:

KASSA SZ. KIR. VÁROS KÖZMŰVEI

VÁROSI IRODÁJA

Kassa, Fő-utca 94. Telefon: 29-58

vitéz SIKLÓSY EMIL

FELVIDÉKI

RUM- ÉS LIKÖR-
KÉSZÍTŐ ÜZEM

KASSA

HORTHY MIKLÓS-TÉR 20

KASSAI

IPARI HITELSZÖVETKEZET

MINT AZ O. K. H. TAGJA

KASSA, FŐ-UTCA 23

ALAPÍTÁSI ÉV: 1909

TÁVBESZÉLŐ: 24-77

Ma ugyan semmiféle textilárut
nem lehet korlátlan mennyiségben kapni,
háború után azonban ismét a régi

KEMÉNY GÉZA

KASSA-FŐ UCCA 32-34

árusítja majd a legjobb vásznat,
menyasszonyi kelengyét, szőnyeget stb.

Tangóharmonikák

és mindennemű hangszerek

FLÓRIAN JÓZSEF

hangszerésznél

KASSA, MÉSZÁROS-UTCA 30

Hangolás
Javítás

WIKO LITOGRAFIA
KÖNYVNYOMDAI • MŰINTÉZET
PLAKÁTOK • PROSPEKTUSOK
ÜZLETI • KÖNYVEK • HIRLAPNYOMDA

PAUSZ TIVADAR

Alapítva : 1833

Tulajdonos: SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő : 20-22 és 24-23

Üveg- és porcellánnagykereskedés. — Az ország legrégebbi szaküzlete. Bel- és külföldi üveg- és porcellánkészletek, csillárok, díszműárutárgyak nagy választékban.

Központi iroda: K A S S A, Fő-utca 19

Épületüvegezés.

Fiókok :

Modern képkeretezés.

I. Fő-u. 19 — Távbeszélő : 20-22

Portálüvegezés.

II. Fő-u. 11 — Távbeszélő : 28-24

III. Fő-u. 73 — Távbeszélő : 27-99

KASSAI TÜKÖRGYÁR

ÉS ÜVEGCISISZOLDA

Tul.: SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő : 20-22 és 24-23

K A S S A, - Csermelyvölgyi-út 62

Gyárt: Közönséges és csiszolt tükröket, bútörüveget. Siküvegcsiszolás, facettálás, Régi tükrök szakszerű újaborítása.

SZAKMÁRY KÁROLY

HOLLOHAZAI KERÁMIAI GYÁR,

Hollóháza

Központi eladási iroda:

K A S S A, L U T H E R - U T C A 4

T á v b e s z é l ő :

Kassa 20-22 és 24-23

H o l l ó h á z a 3

Majolika-, fayance-, kőedény- és kályhagyártás. Kőedény háztartási cikkek és díszműáruk gyártása. Speciális cobalt művészmas díszműáruk.

Szakmáry és Társa »POLIO«

SZAPPAN- ÉS GYERTYAGYÁR, KASSA

Központi iroda: FŐ-UTCA 19

Gyártelep: VÁGÓHÍD-UTCA 7

TELEFON: 30-04

TARTALOMJEGYZÉK:

Mécs László: Rózsák közt jár a vendég (vers) --- --- --- --- ---	3
Benkóczy György: A biborszínű város --- --- --- --- ---	4
Ágoston Julián: Leszállt az éj (vers) --- --- --- --- ---	14
Mezőssy Mária: Honfoglalás (novella) --- --- --- --- ---	15
Tristan Derême—Csapó Jenő: Dél (vers) --- --- --- --- ---	22
Lelkes Tibor: Sziklay Ferenc, az író --- --- --- --- ---	23
Izabelle Sandy—Hosszú Ferenc: Vízión (vers) --- --- --- --- ---	34
Lukács Dezső: Deétéri Borbás Vince --- --- --- --- ---	33
Mécs László: Hajnali négy (vers) --- --- --- --- ---	46
Hosszú Ferenc: Meghalok egyszer (vers) --- --- --- --- ---	46
Szöke Béla: Honfoglaláskori magyar sírok Pozsonyvezekényen --- --- --- --- ---	47
Hosszú Ferenc: Valahol messze (vers) --- --- --- --- ---	51
Vollay István: Szirtoka (novella) --- --- --- --- ---	52
Hosszú Ferenc: Isten veled! (vers) --- --- --- --- ---	60
Dankó István: A barátság mint irodalomszervező erő Kazinczy körében --- --- --- --- ---	61
Tamás Lajos: Árva lakás (vers) --- --- --- --- ---	65
Csapó Jenő: Ismeretlen romantikus epigon az Ipoly völgyében --- --- --- --- ---	66
Bellyei László: Ébredés (Napló a prágai magyar diákok életéből) --- --- --- --- ---	72

Adattár:

Sulán Béla: A rozsnyói céhek egységes rendtartása 1784/85-ből --- --- ---	81
Vongrey Gusztáv: Urkon pohár --- --- --- --- ---	84
Nyíresi-Tichy Kálmán: Szemelvények a rozsnyói múzeum anyagából --- --- ---	91
Gulyás József: Vég János könyvei a pataki könyvtárban --- --- --- ---	93

Könyvszemle:

Sziklay László: Két háború közt (Kovács Endre könyve) --- --- --- ---	95
Semetkay József: Erdélyi ritkaságok (Jancsó Elemér kiadása) --- --- --- ---	100
Bakos József, Doros Gábor, Flachbarth Ernő, Gerlótei Jenő, Késmárky Levente, Kövesdi László, László Gyula, Mikó Imre, Reviczky Gyula, Sinkó Ferenc, Szalay László, Szij Rezső, Várkonyi Nándor és Vietórisz József könyveiről Sziklay László, Pap Zoltán, Oláh József, Semetkayné Schwanda Magda, Lel- kes Tibor, Mezőssy Mária, Szent-Ivány József, Schulek Tibor és Semetkay József --- --- --- --- ---	106

